

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS'TEKİ
FAALİYETLERİ

Hazırlayan
Mustafa SAMUR

Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

TOKAT – 2010

İKİNCİ DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS'TEKİ
FAALİYETLERİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 29/11/2010

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Doç. Dr. Selim Duran

Üye: Yrd. Doç. Dr. İsmet Tüzüme

Üye: Yard. Doç. Dr. Osman Yıldırım

İmzası

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 07./09./2010 tarih ve 33/04 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: .....
Doç. Dr. Ali AÇIKEL
Enstitü Müdürü

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

..../..../2010

TEŐEKKÜR

Yüksek Lisans'a başladığımdan beri her türlü destek ve yardımlarını esirgemeyen, bilimsel yaklaşımın ne olduğu gösteren Sayın Doç. Dr. Selçuk Duman hocama, tez sürecimde her aşamada bana ışık tutan çalışmamla ilgili her türlü sorularıma her koşulda yanıt vermeye çalışan Sayın Yrd. Doç. Dr. İsmet Türkmen'e çalışma döneminde benden yardımını esirgemeyen Sayın Salih Sıngıl'a, teşekkürü bir borç bilirim. Her konuda sabır ve umut aşılıyarak gösterdiği fedakârlıklarla beni ayakta tutan eşim Özgül Samur'a ve maddi manevi bana her zaman destek veren aileme içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde oluşturulan I. Meclis 1920–1923 döneminde görev yapmıştır. Kurucu meclis niteliğindeki I. Meclis'in aracılığıyla Türkiye'nin bağımsızlık savaşı yürütülmüş ve zafere ulaşması sağlanmıştır. Ancak I. Meclis'te inkılâpların gerçekleştirilmesi mümkün görülmediği için seçime gidilmiş ve 1923- 1927 tarihleri arasında görev yapan II. Meclis oluşturulmuştur. II. Meclis'in Cumhuriyeti ilan etmesi ve laikliğe temel teşkil eden yasaları onaylamasından dolayı Türk siyasî hayatında önemi büyüktür. Bu nedenle çalışmada, II. Meclis'te görev alan Bolu milletvekillerinin biyografilerinin ve meclisteki faaliyetlerinin incelenmesi esas alınmıştır. Bu çerçevede seçimler, milletvekillerinin meclisteki çeşitli konulardaki siyasi yaklaşımları araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle, Türklere parlamenter sistemden bahsedilmiş daha sonra Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan anayasal gelişmeler, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri incelenmiştir. Birinci bölümde, II. Meclis'in açılışı ve Bolu'daki seçimlerde seçilen milletvekilleriyle, II. Meclis döneminde yapılan inkılâpların açıklamaları ve Bolu milletvekillerinin bu inkılâplar hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. İkinci bölümü, Bolu'dan II. Meclis'e seçilen milletvekillerinden Falih Rıfkı Bey, Mehmet Şükrü Bey, Cevat Abbas Bey, Mehmet Vasfi Bey ve Emin Cemal Bey'in özgeçmişleri incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın üçüncü bölümü ise Bolu milletvekillerinin meclisteki faaliyetlerinden oluşmaktadır.

ABSTRACT

First Assembly which was formed under the leadership of Mustafa Kemal served between 1920 and 1923. As being a constituent, First Assembly conducted Turkey's National struggle of Independence and carried the nation to the victory. But, it was seen impossible to perform the revolutions by the first assembly. That's why an election was held and "Second Assembly" was formed which worked between 1923 and 1927. Because of the establishment of Turkish Republic and the acceptance of the laws about secularism, Second Assembly has a great importance on Turkish political life. Thus this study is dealt with investigation of the biographies of Bolu representatives and their activities in assembly. In this framework election, attributes of the representatives and their political activities in different subject in Assembly are the subjects of our investigation.

This study consists of introduction and three main sections. In introduction section parliamentary system of the Turks, constitutional developments appeared in Ottoman period and constitutional eras are studied. Opening of the second Assembly, explanations of the revolutions held in the period of second Assembly, opinions of Bolu representatives about these revolutions are presented in the first section. Second section consists of the biographies of Falih Rıfkı Bey, Mehmet Şükrü Bey, Cevat Abbas Bey, Mehmet Vasfi Bey and Emin Cemal Bey who were the representatives of Bolu in Second Assembly. The third section is about the activities of Bolu representatives in Assembly.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
MATERYAL VE YÖNTEM.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN

AÇILIŞI VE ÇALIŞMALARI

1. İKİNCİ DÖNEM MECLİSİ'İN AÇILIŞINA KADAR GELİŞEN OLAYLAR	8
2. İKİNCİ DÖNEM MECLİSİ'İN AÇILIŞ SÜRECİNDE SİYASİ VE SOSYAL ŞARTLAR	19
3. BOLU'DA SEÇİMLERİN YAPILIŞI VE SEÇİLEN MİLLETVEKİLLERİ.....	28
4. İKİNCİ DÖNEM MECLİSİ'İN BAZI ÇALIŞMALARI	31
4.1. <i>Lozan Barış Antlaşmasınının Onaylanması</i>	32
4.2. <i>Ankara'nın Başkent Oluşu</i>	39
4.3. <i>Cumhuriyetin İlanı</i>	41
4.4. <i>Halifeliğin Kaldırılması</i>	47
4.5. <i>Tevhid-i Tedrisat Kanunu</i>	50
4.6. <i>Medeni Kanununun Kabulü</i>	53

II. BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BOLU

MİLLETVEKİLLERİNİN BİYOGRAFİLERİ

1. II. DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİ.....	57
1.1. <i>Falih Rıfka Bey (Atay)</i>	57
1.2. <i>Mehmet Şükrü Bey (Gülezer)</i>	67
1.3. <i>Mehmet Cevat Abbas Bey (Gürer)</i>	70
1.4. <i>Mehmet Vasfi Bey (Nuhoglu)</i>	81
1.5. <i>Emin Cemal Bey (Suda)</i>	83

III. BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BOLU

MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS ÇALIŞMALARI

1. FALİH RIFKI BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	85
1.1. <i>Falih Rıfka Bey'in Verdiği Takrirler</i>	86
1.2. <i>Falih Rıfka Bey'in Kanun Teklifleri</i>	92
1.3. <i>Falih Rıfka Bey'in Encümen (Komisyon) Çalışmaları</i>	94
1.4. <i>Falih Rıfka Bey'in Meclis Konuşmaları</i>	94
1.5. <i>Falih Rıfka Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar</i>	96
1.5.1. <i>Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri ,Tezkereler ve Mazbatalar</i>	97
1.5.2. <i>Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri ,Tezkereler ve Mazbatalar</i>	105

2. MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	106
2.1. Mehmet Şükrü Bey'in Verdiği Takrirler.....	106
2.2. Mehmet Şükrü Bey'in Kanun Teklifleri.....	109
2.3. Mehmet Şükrü Bey'in Dışişleri Encümeni Çalışmaları.....	111
2.4. Mehmet Şükrü Bey'in Meclis Konuşmaları.....	114
2.5. Mehmet Şükrü Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar.....	117
2.5.1. Mehmet Şükrü Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	118
2.5.2. Mehmet Şükrü Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	133
2.5.3. Mehmet Şükrü Bey'in Çekimsiz (Müstenkif) Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	134
3. MEHMET CEVAT ABBAS BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	135
3.1. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Verdiği Takrirler.....	135
3.2. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Kanun Teklifleri.....	138
3.3. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Komisyon Çalışmaları.....	143
3.4. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Meclis Konuşmaları.....	148
3.5. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar.....	148
3.5.1. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	148
4. MEHMET VASFİ BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	161
4.1. Mehmet Vasfi Bey'in Verdiği Takrirler.....	161
4.2. Mehmet Vasfi Bey'in Kanun Teklifleri.....	164

4.3. Mehmet Vasfi Bey'in Komisyon Çalışmaları.....	166
4.4. Mehmet Vasfi Bey'in Meclis Konuşmaları.....	169
4.5. Mehmet Vasfi Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar.....	174
4.5.1. Mehmet Vasfi Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	175
4.5.2. Mehmet Vasfi Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri Tezkereler ve Mazbatalar.....	183
5. EMİN CEMAL BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	184
5.1. Emin Cemal Bey'in Verdiği Takrirler.....	184
5.2. Emin Cemal Bey'in Kanun Teklifleri.....	190
5.3. Emin Cemal Bey'in Komisyon Çalışmaları.....	192
5.4. Emin Cemal Bey'in Meclis Konuşmaları.....	194
5.5. Emin Cemal Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar.....	194
5.5.1. Emin Cemal Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar.....	194
5.5.2. Emin Cemal Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri , Tezkereler ve Mazbatalar.....	213
5.5.3. Emin Cemal Bey'in Çekimser (Müstenkif) Oy Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri ve Tezkereler.....	214
SONUÇ.....	215
KAYNAKÇA.....	222
EKLER.....	236

KISALTMALAR

ARMHG	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Gurubu
ATAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Der.	: Derleyen
F.Ü.S.B.D.	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
s	: Sayfa
S	: Sayı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	: Ve diğerleri
vs	: Ve saire
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Y	: Yıl

MATERYAL VE YÖNTEM

II. Dönem Bolu Milletvekilleri ve Milletvekillerinin Meclis'teki faaliyetlerine ilişkin yapılan çalışmada kaynak taraması aşağıda özetlenmiştir.

Arşiv Vesikaları: Çalışmada temel alınan kaynaklar, özellikle arşiv belgeleri olmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, özellikle milletvekillerinin kendilerine ait takrirlerin içeriği hakkında da bilgi vermektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nden elde edilen sicil dosyaları II. Dönem Bolu Milletvekillerinin biyografilerinin ortaya çıkarmamızda büyük bir katkı sağlamıştır. Ayrıca TBMM Arşivi'nden elde edilen mazbatalar II. Dönem Bolu Milletvekillerinin seçimlerde aldıkları oy ve seçim bölgelerin dağılımı açısından önemlidir.

Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı Arşivi ise asker kökenli olan Cevat Abbas Bey ve Emin Cemal Bey'in özgeçmişleri hakkındaki bilgilere ulaşılmıştır.

Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri): Zabıt Cerideleri, meclislerde, mahkemelerde vb. yerlerde yapılan konuşmaların yazıya geçirildiği tutanak dergileridir. Buralarda yapılan bütün işler Tutanak Dergileri'ne kaydedilir ve yayımlanır. Tutanak Dergileri ise; yoklama, başkanlık sunuşları, görüşülen konular, yazılı ve sözlü sorular, tekrarlanacak oylamalar, seçimler, kanun tasarıları ve teklifleri, meclis soruşturmaları ve Yüce Divana sevk ile ilgili konuları ihtiva eder. Kısaca yasama meclisi faaliyetlerine ilişkin olarak tutulan tutanakların yayımlandığı süreli yayınlardır¹.

TBMM Gizli Celse Zabıtları: TBMM Gizli Celse Zabıt Cerideleri Türkiye'nin millî menfaatleri etrafında yapılan münakaşaları, lehte ve aleyhte yapılan konuşmaları

---

¹ E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Ankara 2004, s. 108-115.

ile bunların sonuçlara bağlanmasını ihtiva etmesi bakımından çok değerli ve ciddi kaynaklardır. Gizli Celse Zabıtları o günün şartlarında kamuoyuna açıklanması milli menfaatlere zararlı olabileceği düşünülen celseleri ve buradaki görüşmelerin tutanaklarını ve bu görüşmelere dayanak teşkil eden metinleri özellikle kanun teklif ve tasarılarını, komisyon raporlarını içerir. Dört cilt olarak yayımlanan Gizli Celse Zabıtları TBMM'nin kuruluşu olan 1920 yılından 1934 yılına kadar yapılan gizli görüşmelerin zabıtlarını ihtiva etmektedir².

Sürelî Yayınlar: Bu grup kaynaklar ise özellikle II. Meclis dönemi hakkında bilgi veren gazeteler ile Falih Rıfki Bey ve Cevat Abbas Bey'in yazısının bulunduğu gazeteler, TBMM Mikrofilm Arşivi ile Milli Kütüphanedeki sürelî yayınlar bölümünden taranmıştır. Özellikle *Tanin*, *Akşam*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Ulus*, *Dünya* gazetelerinden yararlanılmıştır.

Hatıralar: Bu tür eserler ise o döneme tanık olmuş kişilerin kaleme aldıkları yapıtlardır. Hatıralar, yaşanan dönem hakkında bize siyasi ve sosyal yönden bilgi vermekle birlikte, milletvekillerinin II. Meclis'te yapılan inkılâplara karşı duruşunu da göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın "*Büyük Nutku*" ve "*Söylev ve Demeçleri*", başta olmak üzere dönemi yaşamış olan Falih Rıfki Atay'ın "*Çankaya*", Cevat Abbas Gürer'in, "*Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*", Ali Fuat Cebesoy'un "*Millî Mücadele Hatıraları*", Mazhar Müfit Kansu'nun "*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*", Kılıç Ali'nin "*Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*", Şükrü Tezel'in "*Atatürk'ün Hatıra Defteri*", Hasan Rıza Soyak, "*Atatürk'ten Hatıralar*", Şevket Süreyya Aydemir, "*Tek Adam*", eserlerinden faydalanılmıştır.

---

² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt I-IV, Ankara 1985; E.Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Ankara 2004, s. 65-127; Günümüzde TBMM Kütüphanesi tarafından geriye dönük kayıtlar kamuoyuna sunulmaktadır.

GİRİŞ

Türkler tarih boyunca devlet idaresi husussundaki donanımları sayesinde, sürekli bağımsız devletler kurmuşlar, her zaman hür yaşamışlardır. Bu nedenle tarihi süreçte, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, Türk milletinin hür olarak yaşama isteğinin hayata geçirilmesidir.³

Türkler'de demokrasi ve parlamento anlayışını kavrayabilmek için tarihte kurulmuş olan Türk Devletlerinin hâkimiyet telakkilerinin (anlayışlarının) anlaşılması gerekmektedir.⁴ İslamiyet öncesi Türk devletlerinde hâkimiyetin kaynağının ilahi olduğuna inanılmaktaydı. Tanrı hâkimiyetini doğrudan değil, bir elçi vasıtasıyla kullanmaktaydı.⁵ Türk hakanına, hâkimiyet hakkının Tanrı tarafından verilmesine kut denilmekteydi.⁶ Türk hakanı, Gök Tanrının bir temsilcisi olarak görülmekle birlikte hakana hiçbir zaman kutsallık atfedilmemiştir.⁷ Hatta hakanı dahi sınırlayan bir takım kanunlar bulunmaktaydı. Yazılı olmayan bu kanunlara töre denilmektedir. Törenin bir takım değişmez hükümleri bulunmaktadır. Bunlar Kutadgu Bilig'de şöyle belirtilmiştir: Könilik (adalet), Uzluk (iyilik, faydalık), Tüzlük (eşitlik), Kişilik (insanlık).⁸ Bununla birlikte bir sosyal-hukuki normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlara uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açtı, bu suretle kendi hayatietini sirayet ettirdiği gerçeklere uygun şekilde idare edebileceğini çoktan anlamış olan Türk hükümdarları, yerine ve zamanın icaplarına göre ve meclislerin tasvibi alınmak üzere, töreye yeni hükümler getirebiliyordu.⁹

³ İksan Köse, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve T.B.M.M'nin Açılışı" **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, s.1.

⁴ Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Ankara 1999, s. 4.

⁵ Selçuk Duman, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri**, Ankara 2007, s. 1.

⁶ Bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1997.

⁷ DUMAN, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 2.

⁸ SARAY, **Türk Devletlerinde Meclis...**, s. 7.

⁹ KAFESOĞLU, **Türk Milli...**, s. 247.

Eski Türkler de çok önemli bir yere sahip olan devlet meclisi (toy) bulunmaktaydı. Devlet meclisi yılda üç kez toplanır ve bunlardan en büyüğü ilkbaharda olurdu. Hakanı seçmek için kurultaya beyler, devletin ileri gelenleri dışında halkta da katılabilirdi. Kurultay aynı zamanda Danışma Meclisi ve devlet idaresinin temelini oluşturan bir devlet toplantısı olarak değerlendirilmektedir.¹⁰ Kurultaydan töreye göre kimin hakan olacağı belli olmasına rağmen kurultayda bir seçim yapılır böylece hükümdarlığa bir meşruiyet kazandırılmış olurdu.¹¹ Eski Türklerde “Toy” adıyla da tanımladığımız Kurultaylarda devlete ve halka ait meselelerin görüşüldüğünü de bilmekteyiz.¹²

Sosyal devlet anlayışının gereği olarak, halkın güvenliğini, sağlığını, açlığını ve tokluğunu düşünmek zorundadır.¹³ Hükümdarlık bahsinde sonuç şudur ki, başka devletlerden çoğunda halk kütleleri sadece hükümdar ve ailesi, idareci zümre ve imtiyazlı sınıflar menfaatine çalışmakla yükümlü sayan hâkimiyet uygulamasına karşılık, Türk siyasi düşüncesi “ Devlet halk içindir.” prensibine dayanmaktadır.¹⁴ Nitekim eski Türk düşüncesine göre üç önemli unsur vardır. Bunlar; budun (millet), il (devlet) ve törü (töre)’dür. Kağan ise bunları tamamlayan bir yardımcıydı.¹⁵

Bütün bu izahlardan da anlaşılmaktadır ki, Türkler, bugünkü modern manada olmasa bile, bir çeşit meclise, yani parlamentoya sahip olmuşlardır. Kurdukları devletin selameti için önemli addettikleri, siyasi, iktisadi ve kültürel meseleleri bu mecliste

---

¹⁰ Mukaddes Arslan, “Cumhuriyet, Demokrasi ve Meclis Kavramları”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Ankara 2005, s.280.

¹¹ DUMAN, **Türkiye Cumhuriyeti..**, s. 7.

¹² ARSLAN, **Atatürkçü Düşünce...**, s. 283.

¹³ DUMAN, **Türkiye Cumhuriyeti..**, s. 8.

¹⁴ KAFESOĞLU, **Türk Milli...**, s. 267.

¹⁵ İlker Alp, “Türk Adı ve Atatürk’ün Türklüğe Bakışı”, **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, Isparta 2003, s. 15.

tartışarak kararlaştırmışlardır. Bu nedenle Türklerin hayat görüşü olarak zikrettiğimiz “Töre”nin prensiplerini de başka türlü gerçekleştirmeleri mümkün değildir.¹⁶

Türk-İslam devletlerinde Türkler yayıldıkları coğrafyadaki siyasî teşekkülleri kendi siyasî birikimleriyle de zenginleştirmeyi bilmişlerdir. Eskiden beri devlet anlayışında var olan meclis geleneği Müslüman Türk devletlerinde de devam etmiştir.¹⁷ Büyük Selçuklularda olduğu gibi, Anadolu Selçukluları’nda da Sultan’ın en yakın yardımcısı olan vezirin başkanlık ettiği bir divan teşkilatı vardı ki, bu divan savaşa ve barışa karar verir, devletin kanun ve nizamlarının tatbikiyle uğraşır. Parlamenter sistemlerin haiz olduğu Bakanlar Kurulu’nun benzeri olarak değerlendirebileceğimiz bir kuruluş devlet ve hükümet işlerini yürütmekteydi.¹⁸

Selçuklu Türklerinde kurulmuş olan Divan-ı Saltanat, Osmanlı Türklerinde Divan-ı Hümayun olarak devam etmiştir.¹⁹ Divan teşkilatı Osmanlılarda Orhan Gazi ile kurulmuş, Yıldırım Bayezid ile geliştirilmiş ve Fatih Sultan Mehmed ile son şeklini almıştır. Sultan Fatih, divan teşkilatında bazı değişiklikler yaparak, kanunname ile yeniden düzenlemiştir. Yapılan bu değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz: Sultan Mehmet divana başkanlık etme uygulamasına son vermiş, buna göre divana sadrazamlar başkanlık etmeye başlamıştır. Fatih her üyenin görev ve yetkilerini belirlemiştir. Divan-ı Hümayun’un iki özelliğinden biri, onun bir kurul olması; diğeri ise, bürokratik bir teşkilat olmasıdır.²⁰

Divan sistemi ve devlet idaresi Tanzimat Fermanı (1856) ile büyük bir yapısal değişime uğramıştır. Tanzimat hareketi, kanun egemenliği kurma ve yönetimi yeniden

¹⁶ SARAY, *Türk Devletlerinde Meclis...*, s. 15.

¹⁷ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, İstanbul 2006, s. 16.

¹⁸ Kemal Göde, *Türk – İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi*, Isparta 1997, s. 139.

¹⁹ SARAY, *Türk Devletlerinde Meclis...*, s s. 27.

²⁰ GÖDE, *Türk – İslam Kültür...*, s. 140, 141.

düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹ Tanzimat Fermanıyla Anayasal düzene geçişin ilk sinyalleri verildiği gibi diğer bir taraftan da batılılaşma hız kazanmıştır. Tanzimat Fermanının uygulanması sırasında, genellikle imparatorluk halklarının durumu, önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Yeni düzenin sağladığı çeşitli haklardan yararlanan Müslüman olmayan yurttaşlar, Osmanlı egemenliğinden kurtulabilmek amacıyla kendilerinin din ve mezhepdaşı olan yabancı devletlere, süratle yaklaşma ve onlara aşırı derecede eğilim göstermeye başlamışlardır.²² Osmanlı Devleti, Fransız İhtilalı'nın de etkisiyle gelişen fikir akımlarının Gayrimüslimler arasında hızla yayılmaya başlaması ve arkasından gelen askeri siyasi sorunlar devletin giderek güç kaybetmesine sebep olmuştur. Osmanlı bürokratları ise isyanları önlemenin ilk yolunun batılılaşma olduğu savından hareketle bu sıkıntıları ıslahatlarla sonlandırmaya çalışmışlardır. Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğu için arayış dönemidir. Ancak bu arayış şuurlu ve metodik değildir. Zira, dış telkin ve baskılar, iç zaruretler değişim veya ıslahat ihtiyacını hissettirmiştir, fakat devletin nasıl kurtarılacağı sorusuna hangi yapısal dönüşümlerle fazla cevap aranmadan işe başlanmıştır.²³ Osmanlı Devleti kurtuluş çareleri aradığı bu dönemde Avrupalılar Tanzimat Fermanıyla başlayan süreçte imparatorluktan aldıkları tavizleri ıslahat Fermanıyla daha da genişleterek sömürgeleştirme sürecine hız kazandırmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası, olan Kanun-i Esasi, hazırlanarak Meclisin açılması, düşünce özgürlüğünün sağlanması, halka egemenlik hakkının verilmesi ve bunları sağlayacak örgütlü bir muhalefetin oluşturulması amacıyla 1865 yılında Genç Osmanlılar (Yeni Osmanlılar) Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin açık ve gizli olarak

²¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2006, s. 225.

²² Yaşar Yücel – Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, Cilt: IV, Ankara 1992, s.259.

²³ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, Isparta 1999, s. 34.

yurt içinde ve yurt dışında yaptıkları siyasî mücadele kısa sürede güçlenerek anayasal ve parlamentolu bir meşrutiyet hareketine zemin hazırlamıştır.²⁴

Osmanlı Devletinde seçimle Meclisi oluşturma 1876 Kanun-ı Esasi ile 19 Mart 1877’de açılan Osmanlı Mebusan Meclisi ile başlamıştır. Devletin iki meclisi olacaktır; bu meclisten “Meclis-i Mebusan”ın üyelerini halk, “Meclis-i Ayan”ın üyelerini padişah seçecektir. İlk anayasayı Mithat Paşa hazırlamış, Abdülhamit kabul etmiştir. Gerçi ortada bir anayasa, bu anayasaya göre kurulmuş iki meclis vardır, fakat tüm ağırlık ve yetki gene padişahıdır. Çünkü anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclisten çıkarılacak yasaları onaylayarak yürürlüğe koyma hakkını, hükümeti göreve getirme, görevden alma yetkisini padişaha tanımıştır.²⁵ Osmanlı İmparatorluğu artık anayasal bir monarşi olmuş ve 1922’de saltanat kaldırılana kadar ömrünün son 46 yılını bu rejimle tamamlamıştır.²⁶ İlk Meclis-i Mebusan’da ulusalcı eğilim ve çatışmalar belirgin olarak görülmemektedir.²⁷ Tarihsel ve toplumsal temelini göz önüne aldığımızda, Osmanlı parlamentosunun sınıfsal bir nitelikten çok, etnik bir renkliliğe sahip olması, çağdaş parlamentolara göre onun belirgin ve ayırt edici özelliğidir.²⁸ Ancak 1877 -1878 Türk-Rus harbini sebebiyle Abdülhamit Meclis’i 14 Şubat 1878’de kapatarak meşrutiyete son vermiştir.

Böylece padişahın yetkilerini sınırlayabilecek konumda olan tek anayasal organ devreden çıkınca yeniden mutlak monarşiye dönülmüştür. Bu dönemden sonra Osmanlı siyasi hayatı çalkantılı bir dönemin içine girmiştir. Ülke içerisinde ve ülke dışında II. Abdulhamid’e karşı gelişen ve gittikçe güçlenen muhalefet, padişahı Kanuni Esasi’yi

²⁴ Hüseyin Tosun, “Cumhuriyet Öncesi Çağdaşlaşma Girişimleri”, **Atatürk ve Çağdaşlaşma**, Ankara 2005, s.24.

²⁵ Suna Kili, **Atatürk Devrimi ve Bir Çağdaşlaşma Modeli**, İstanbul 2008, s. 55.

²⁶ İlber Ortaylı, **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, İstanbul 2008, s. 243.

²⁷ ORTAYLI, **Osmanlı’da Değişim...**, s. 255.

²⁸ ORTAYLI, **Osmanlı’da Değişim...**, s. 254.

yeniden yürürlüğe koymak mecburiyetinde bırakmıştır.²⁹ 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısı³⁰ ile II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve Meclis-i Mebusan yeniden faaliyete başlamıştır.³¹ Aralık 1908'de yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası Meclis'te çoğunluğu elde etmiş ve Meclis-i Umumi yeniden açılmıştır. Bundan sonra gelişen olaylar 31 Mart Vakası'na kadar devam etmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları mevcut padişahı tahtan indirerek, V. Mehmet Reşad'ı tahta geçirmiş, akabinde meşrutiyet rejimini güvence altına almak ve hükümet karşısında meclisin durumunu güçlendirmek için 1909 Ağustos'unda anayasada geniş ve önemli değişikliklere gitmişlerdir.³²

Yapılan bu değişikliklerin milletvekili seçilebilmesine ilişkin olanlar, Mebusan Meclisi'nin üye sayısı, her 50.000 Osmanlı vatandaşına bir üye düşecek biçimdeydi. Mebus olabilmek için bir takım şartlar vardı. Bunlar; Osmanlı vatandaşı olmak ve Türkçe bilmek, otuz yaşını tamamlamış olmak, iflas etmiş ya da her hangi bir suçtan mahkûm olmamak, kötü haliyle şöhret olmamak, hariç altında (kısıtlanmış) bulunmamak, Türkçe okumak ve mümkün olduğunca Türkçe yazmaktı.³³

II. Meşrutiyet döneminde, Kanun-u Esasi ile ülke yönetiminde birtakım değişiklikler yapılmış bu değişikliklerle padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. Padişahın yurt dışına sürgün etme yetkisi elinden alınmış, hükümet üyelerinin padişaha değil de meclise karşı sorumlu olmaları, anlaşmaların meclis tarafından onaylanmaları ve padişahın tahta çıktığı zaman, Meclis-i Umumi önünde Anayasa hükümlerine uymaya

²⁹ Ali Vehbi Teke, "Türkiye Büyük Millet Meclis'inde I – V. Dönem Adana Milletvekilleri", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2009, s. 6.

³⁰ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara 1998, s. 116.

³¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara 1984.

³² TEKE, **Türkiye Büyük...**, s. 6.

³³ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri**, Ankara 2004, s. 64; Ayşegül Demirden Süzgeç, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Isparta, 2006, s. 13.

ve millete sadakat yemini etmeye mecbur olması gibi yaptırımlar getirilmiştir.³⁴ Artık Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) meclise karşı sorumluydu. Meclisten güvenoyu alamayan milletvekilleri ve hükümetin görevi sona eriyordu. Meclis başkanını padişah değil, meclis kendisi seçiyordu. Esas itibarıyla yapılan düzenlemelerin, hâkimiyet hakkını halka vermekte için önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra 21 Aralık 1918'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı padişah tarafından kapatılmış, ancak Anadolu hareketinin baskısı sonucu yapılan yeni seçimlerle 1920'de tekrar açılmıştır. Bu son Osmanlı meclisinde gerçekleştirilen en önemli faaliyet, 17 Şubat 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli olmuştur. Erzurum³⁵ ve Sivas³⁶ Kongrelerinde kabul edilen barış şartlarını ihtiva eden bu metin Milli Mücadele'nin hedeflerini de ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu Meclis'e Erzurum Milletvekili olarak seçilmiş ancak güvenli görmediği için İstanbul'a gitmemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışının isabetliliği kısa bir süre sonra kendisini göstermiştir.³⁷

İtilaf Devletleri 16 Mart'ta İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İşgalciler, önce kentteki milli direnişçileri ve sempatanları toplatıp tutukladılar, ardından da 18 Mart'ta Meclisi kapattırmışlardır.³⁸ İstanbul'un işgali yeni durum ve şartların oluşmasını sağlamış ve yeni milli bağımsız devlet kurma düşünceleri güçlenmiştir. Osmanlı parlamenter sistemi bu şekilde son bulurken Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde oluşan milli mücadele başlamıştır. Gücünü halktan alan milli mücadelenin temel dayanağı halkın egemen olduğu Meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Ankara'da açılmıştır.

³⁴ İlhan F. Akın, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 1992, s. 77-80; SÜZGEÇ, **Birinci Büyük...**, s. 16.

³⁵ Bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Erzurum Kongresi**, İstanbul 2008.

³⁶ Bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Sivas Kongresi**, İstanbul 2008.

³⁷ Cemal Avcı, **III. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri**, Ankara 2000, s. 7.

³⁸ İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Osmanlı Meclisi Mebusanı**, Ankara 1998, s. 186.

I. BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI VE ÇALIŞMALARI

1. İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞINA KADAR GELİŞEN OLAYLAR

Mondros Mütarekesi'nin şartlarının uygulanması adı altında gelişen olayların tek anlamı memleketin işgali idi. Fakat İstanbul Hükümeti bir türlü durumu kavrayamıyordu.³⁹ Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918 de İtilaf devletleriyle ile akdedilmiş olan mütareke şartlarını, 3 Kasım 1918 günü, Sadrazam ve Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet imzası ile İstanbul'dan gelen emirle öğrenmiştir.⁴⁰ Yıldırım Orduları Komutanlığının kaldırılmasından sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada altı ay boyunca kalmıştır. Bu sürenin bir kısmını politik faaliyetlerle, diğer ve en önemli kısmını ise Anadolu'ya geçerek milli mücadele düşüncesinin fikri hazırlıklarıyla geçirmiştir.⁴¹

Mustafa Kemal Paşa, zamanla İstanbul'da Milli muhakemet etrafında silah arkadaşlarının toplanmasına rağmen mücadelenin etkin bir şekilde burada gerçekleştirilemeyeceğine inanır. Artık Anadolu'ya Türk milletine felaketi anlatmak ister.⁴² Bu hususta diğer şahıslarla görüşmüş Rauf Bey (Orbay), Refet Bey (Bele) ve diğer birçok şahıs aynı amaçla Anadolu'da vazife almayı kabul etmiştir. Mustafa

³⁹ GOLOĞLU, *Milli Mücadele...*, s. 7.

⁴⁰ “Düvel-i İtilafiye ile akdedilmiş mütarekename şeraiti berveç-i zirdir. Malumat husulü ile her ordunun kendisine ait hususati derhal tatbiki lazımdır. Bu bapta lüzum görüldükçe izahat ve talimat verilecektir.” Selçuk Duman, *Milli Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi*, Ankara 2005, s. 87.

⁴¹ Semih Yalçın-Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşa Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Ankara 2005, s.134

⁴² Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919 – 1921)*, Ankara 1959, s. 11.

Kemal Paşa ise Ali Fuat Paşa'nın belirttiği üzere, "Milli davanın temini bakımından üzerine alacağı vazifeye mesned olabilecek bir memuriyete tayin ettirilmeye çalışacaktır."⁴³

Bu esnada 29 Nisan 1919'da Harbiye Nazırı Şakir Paşa Mustafa Kemal Paşa'yı çağırarak, Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gönderileceğini bildirmiştir. Bu hayırlı haber, Mustafa Kemal Paşa'nın günlerden beri beklediği bir gelişmedir. O Millî Mücadelenin liderliğini üstlenmeye kararlıdır. Anadolu'daki direnişi daha etkin bir şekilde yürütebileceği ve kontrol edebileceği hukuki dayanak noktası bulmuştur. Bu tayin biraz da O'nun İstanbul'da kalmasından çekinenlerin eseridir. Ama Mustafa Kemal, umduğuna kavuşmuştur. Bu tayin kararı 30 Nisan 1919'da padişah tarafından onaylanmıştır.⁴⁴ Artık Mustafa Kemal Paşa, "Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişidir,"Görevi asker ve sivil olarak (I. madde) :

- a. Bölgede asayişin yerine getirilmesi ve kararlı bir hale konulması, asayişsizlik nedenlerinin tespit edilmesi;
- b. Silah ve cephanenin ivedi toplattırılması ve korunması;
- c. Kurulduğu ve asker topladığı iddia edilen Şûra Kurulların dağıtılması ve hareketlerinin önüne geçilmesi.

Müfettişlik bölgesindeki Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van Vilayetleriyle Erzincan ve Canik -Samsun- Sancakları; yukarıdaki ödevlerin yerine getirilmesi bakımından, onun vereceği emirleri uygulayacaklardır. (3. madde) Müfettişlik, gerekli konularda Harbiye Nazırlığı'ndan başka makamlarla da haberleşebilecektir. Görüldüğü gibi

⁴³ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 2000, s. 56.

⁴⁴ Sadi Irmak, "Atatürk ve Meclis", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 8, Mart 1987, Sayfa 247-286.

Mustafa Kemal Paşa'nın almış olduğu yetki oldukça geniş bir coğrafyaya hükmedecek biçimdedir. Üstelik bu yetkinin alınışı, Osmanlı bürokratik zinciri dahilinde gerçekleşmiştir. Yani yetki belgesi, Harbiye Nazırı'ndan başlamak üzere Sadrazam, Bakanlar Kurulu ve Padişah tarafından onaylanmıştır. Ancak gerek Sadrazamın gerekse Sultan Vahideddin'in verdiği onay, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da millî mücadele hareketini gerçekleştirmeye memur edilmesi anlamına gelmez. Sadrazam ve Padişah'ın nazarında Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetki, sadece Samsun bölgesindeki asayişsizliği gidermek amacıyla. Dolayısıyla ne Sadrazam ne de Padişah Mustafa Kemal Paşa'nın ne amaçla bu görevi kabul ettiğini ve Anadolu'ya geçtiğini bilmiyorlardı.⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geldiği gün memleketin genel durumu şöyle ifade etmiştir; “Osmanlı ordusu her tarafta zayıf düşürülmüş, şartları ağır bir Ateşkes Anlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın devam ettiği uzun yıllar sonunda Millet yoksul ve yorgun, Padişah devletinin geleceğinden kuşkulu, hükümet beceriksiz ve korkak, ordu başsız ve silahsızdı. İstanbul'da İtilâf Devletlerinin orduları ve donanması vardı. Adana Fransızların; Urfa, Antep, Maraş İngilizlerin; Antalya ve Güneybatı Anadolu İtalyanların; İzmir Yunanlıların; limanlar ve istasyonlar İtilâf Devletlerine ait askeri birliklerin işgali altında idi. Trakya'da, Yunan subayları tarafından kurulmuş Rum çeteleri Türklere saldırıyorlardı.”⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa ise, Samsun ve Havza'daki incelemeleri ile yoksul ve sahipsiz milletin nasıl bir kurtuluş heyecanı içinde çırpındığını görmüş, buna karşılık İstanbul Hükümeti'nin artık hiç bir şey yapamaz durumda olduğunu daha iyi anlamış ve tek çarenin bu kurtuluş heyecanını bir milli birlik ve kuvvet haline getirmek, ancak ve

⁴⁵ YALÇIN, **Türk İnkılap...**, s. 203.

⁴⁶ ATATÜRK, **Nutuk**, C. 1, s. 3, 4; GOLOĞLU, **Milli Mücadele...**, s. 47.

sadece millete dayanan bir milli mücadeleye girişmek olduğuna karar vermiş, çalışmalarını bu amaca yöneltmişti.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa daha sonra, 21/22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yaveri Cevat Abbas'a yazdırarak yayınlamıştır.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa bu genelgede, vatanın tamamıyla milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracağını vurgulayarak,⁴⁹ milli egemenlik esasına dayanan hükümet kurulacağı sinyalleri vermektedir.

Yurdun işgaline Osmanlı Devleti'nin tepkisiz kalması üzerine halk kendisine düşen görevi yapmış Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurarak vatani savunmuşlardır. "Müdafaa-i Hukuk" hareketi, başlangıçtaki bölgesel niteliğini 1919 yılının ikinci yarısında bırakmaya başlamıştır. Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu'da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çabasıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki cemiyetler "Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Batıdaki cemiyetler ise Balıkesir ve Alaşehir Kongreleriyle bir çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Amasya Genelgesi çerçevesinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise ülkedeki "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş", cemiyetin kuruluş bildirisi cemiyetler kanunu gereğince Sivas Valiliği'ne bildirilerek, bu örgüte yasallık kazandırılmıştır.⁵⁰ Cemiyetin şimdilik idare merkezinin Sivas'ta olduğu, fakat ülkenin her yanında şubeler açacağı da vurgulanmaktadır.⁵¹ Müdafaa-i Hukuk hareketi ülkede

⁴⁷ GOLOĞLU, *Milli Mücadele...*, s. 63.

⁴⁸ ATATÜRK, *Nutuk*, C.3, s.30-31.

⁴⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 – 1938*, Ankara 2000, s. 59.

⁵⁰ İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 8, Mart 1987, s. 427.

⁵¹ IRMAK, *Atatürk ve Meclis...*, s. 247, 286.

yerel olarak filizlenmiş bulunuyordu; fakat bu hareketi iktidara yönelik ülke çapında meşrutiyetçi bir akım haline getiren, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır.⁵²

Müdafaa-i Hukuk cemiyetleriyle başlayan millî hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra desteğiyle, giderek güç kazanmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini sürekli olarak temsil edecek bir kurul oluşturmak zorunlu olmuştur. Bu kurul ise Heyet-i Temsiliye adı altında oluşturulmuştur. Erzurum Kongresi'nde kurulmuş olan Şarkı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Heyet-i Temsiliyesi hiç dokunulmadan kalmış, yurdun öteki bölgelerinden seçilen üyelerin katılımıyla gücü artmış ve vatanın bütününü kapsayacak şekilde genişletilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliyeye dönüştürülmüştür.⁵³ Sivas Kongresi'nden sonra ise tüm millî hareketin odak noktasını Heyet-i Temsiliye dolayısıyla da Mustafa Kemal Paşa oluşturmuştur.⁵⁴ Heyet-i Temsiliye âdetâ Anadolu'da "geçici" hükümet rolünü oynamıştır. Zira Heyet-i Temsiliye ulusal örgütlerin amaç ve ilkelerini eldeki araçlarla yurdun her tarafına yayıyor halka açıklıyor, örgüte güç kazandırmaya çalışıyor, mevcut ulusal örgütlerin varlığını ve devamlılığını sağlamak için çaba gösteriyor, bu örgütleri bir noktada birleştirmeye, bunlar arasında uyumlu bir bağ kurmaya özen gösteriyordu. Böyle "kutsal amacı" izlemek ve tüm Müdafaa-i Hukuk hareketini yönlendirmekle yükümlü kılınıyordu.⁵⁵ Gerçekten de vatanın tümünü temsil etmek gibi büyük bir yetki ve önemli görevlerle donatılmış olan Heyet-i Temsiliye, kurulduğu günden başlayarak Ankara'da TBMM hükümetinin kurulmasına kadar, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin saptamış oldukları ilkelerin tek bir noktasında bile en ufak taviz vermeksizin uğraşıp didinmiş ve

⁵² Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I**, İstanbul 2004, s.620.

⁵³ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara 1989, s. 9.

⁵⁴ IRMAK, **Atatürk ve Meclis...**, s. 247, 286.

⁵⁵ GÜNEŞ, **Müdafaa-i Hukuk...**, s. 427.

ulusun kendi kaderini kendi eline alması yolunda görevini hakkıyla yaparak amacına erişmiştir.⁵⁶

Bilindiği gibi, Sivas Kongresi'nin hemen ertesinde Anadolu direniş hareketiyle İstanbul Hükümeti'nin ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu hareketine karşı artık açıktan açığa karşı çıkan Damat Ferit Paşa hükümetiyle tüm ilişkilerini kesmiş, gücü yalnızca İstanbul ve çevresindeki birkaç il ile sınırlı kalan Damat Ferit Paşa hükümeti Anadolu'nun bu baskısı karşısında istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine, Sivas Heyet-i Temsiliyesi ile daha iyi ilişkiler kurabilecek olan Ali Rıza Paşa Hükümeti kurmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti, 9 Ekim 1919'da bir kararname yayınlarak, Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını duyurduktan hemen sonra seçimlerin yapılacağını duyurmuştur.⁵⁷

1919 Seçimleri, Osmanlı Devleti'nde yapılan altıncı ve son genel seçim olmuştur. Seçimi ezici çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adayları kazanmıştır.⁵⁸ Yapılan seçimler sonucunda son Osmanlı Mebusanı'na Bolu'yu temsilen Nuhzade Mehmet Vasfi (Nuhoğlu), Yaver Cevat Abbas, Tunalı Hilmi ve Müftüzade Ahmet Tayyar (Çulha) Beyler seçilmiştir.⁵⁹

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı ilk toplantısını 12 Ocak 1920'de İstanbul'da yapmıştır. Bu, son meclisin üç aylık kısa ömrü boyunca yaptığı en önemli icraat Misak-ı Millî'yi kabul etmesidir. Ülkenin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak bir barışa kavuşmada Türk milletinin beklenti ve amaçlarını dile getiren ve Millî Mücadelenin başından sonuna kadar değişmez bir parola olarak uygulanan "Misak-ı

⁵⁶ BAYKAL, *Heyet-i Temsiliye...*, s. 12.

⁵⁷ Rumeysa Tuncer, *Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 9.

⁵⁸ TUNCER, *Osmanlı Mebusan...*, s. 9.

⁵⁹ Hüseyin Sarı, *Millî Mücadele'de Bolu*, Bolu 1995, s. 19, 20.

Millî ilkeleri Erzurum Kongresi'nde vücut bulmuş ve Sivas Kongresi kararları ile olgunlaşmıştır. Ancak zor koşullar altında toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin sonunu hazırlamış, 16 Mart 1920 İstanbul'u askerî işgal altına alan İtilaf Devletleri, Meclisi basarak bir kısım milletvekillerini tutuklamışlar ve Malta adasına sürgüne göndermişlerdir.⁶⁰

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı, İstanbul'un işgali üzerine fiilen çalışamaz duruma gelmiş, hukuken de çalışmaları ertelenmiştir. Bu erteleme üzerine Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bildiriye, Ankara'da toplanacak meclisin nasıl bir seçimle oluşturulacağını belirledi. Mustafa Kemal, İstanbul'un işgalinin hemen ardından 17 Mart 1920'de ordu komutanlarına gönderdiği bir genelgede⁶¹ meclis konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur. 19 Mart 1920

⁶⁰ ÇOKER, *Türk Parlamento...*, s. 30.

⁶¹ İstanbul Meclis-i Mebusan'ına ve hükümet-i merkeziyeye başta İngilizler olduğu halde kuva-yi itilafiyeye tarafından resmen ve cebren vaziyet olunarak hakimiyet ve istiklal-i Osmaninin haleldar edilmiş olması devletin vaziyet-i umumiyesinde esaslı bir tebeddül vücuda getirmiştir. Kanun-ı Esasimizin tahtı siyanetinde bulunması lazım gelen kuvve-i selase-i devlet bugün mevcut değildir. Binaenaleyh vaziyet-i haziranın, İstanbul ile rabitasına tamamen kat edilmiş bulunan Anadolu'da icap ettireceği tarz-ı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği ahvale tevfikân bir meclis-i müessisan teşkiliyle tesbit etmek zaruridir. Aynı zamanda makam-ı hilafet ve saltanatın masuniyet ve istiklalini ve makam-ı hilafet ve saltanat olan İstanbul'un tahlisini istihdaf edecek mücahedat-ı milliye meclis-i müessisanın murakabesi elzemdir. Bu meclisin şu ahvale göre müstacelen içtimandaki ehemmiyet dahi aşikar olduğundan ve Meclis-i Milli'nin iştirakleriyle meclis-i müessisanın daveti imkan-ı maddi dahi gayr-i mevcut bulunduğundan ber-vech-i atı azanın nihayet on beş gün zarfında ekseriyat teşil edecek surette içtima ettirilmesi heyetimizce karar-gır olmuştur.

1 – Meclis-i müessisan Ankara'da içtima edecektir.

2 – Meclis-i müessisan azalan cesaret-i medeniye, kabiliyet-i fikriye, selabet-i diniye ve milliye gibi evsafi haiz olmakla beraber yirmi beş yaşından ekal olmamak ve su-i şöhret eshabından bulunmamak meşruttur.

3 - Meclis-i müessisan intihabında livalar esas ittihaz edilecektir.

4 – Anasır-ı gayrimüslime intihabata iştirak ettirilmeyecektir.

5 – Her livadan beş aza intihab olunacaktır.

6 - Meclis-i müessisan müstacelen içtimandaki zaruret, ara-yı umumiye-i milliyeeye doğrudan doğruya müracaat suretiyle intihabatın icrasına mani olduğundan intihabat idare ve belediye meclislerinde temerküz eden ara-yı milliyeye istinat ettirilmek tariki tercih edilmiştir. Binaenaleyh intihabat her liva idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk Heyeti merkezleri tarafından aynı günde ve aynı celsede içtima edilecektir.

7- Meclis-i müessisan azalığı her fıkra, zümre, cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin bu mücahede-i mukaddeseye fiilen iştirak için müstakilen nazmettiğini istediğini mahallerde ilana hakkı vardır. (Bkz. İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920 – 1923)*, İstanbul, 2008, s. 57-58; Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Yay. Haz.: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, s.18-26; s.273.)

tarihli bu “İntihap Hakkındaki Tebliğ”, kolordu kumandanlarına, vilayetlere, müstakil livalara sesleniyor ve Ankara’da, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını duyurmuştur. Yeni bir seçim yapılacaktı. Ayrıca, çalışmalarını erteleyen İstanbul Meclis-i Mebusanı’nın üyeleri de Ankara’ya davet ediliyordu.⁶² 19 Mart 1920 günü gönderdiği telgrafın özeti şöyleydi:

- 1 – Ankara’da olağanüstü yetkilerle bir Meclis, yürütme ve denetleme için toplanacak.
- 2 – Bu Meclise seçilenler, mebuslarla ilgili yasalara uyacaklar.
- 3 – Seçimlerde her sancak bir seçim bölgesi olacak.
- 4 – Her sancaktan beş mebus seçilecek.
- 5 – Her sancakta ilçeden gelen ikinci seçmenlerle, sancak idare ve belediye Meclisleriyle müdafaa Hukuk grubu yönetim kurullarından il merkez yönetim kuruları oluşacak, kurulca aynı gün ve oturumda seçim yapılacaktır.
- 6 – Bu Meclise her parti, dernek, grup, bağımsız aday istediği yerden aday olabilecek.
- 7 – Seçimler her yerin en büyük sivil yöneticisinin idaresinde yapılacaktır.
- 8 – Seçimler gizli oy, salt çoğunluk esasına göre kurul önünde yapılacaktır.
- 9 – Seçim sonucu üç nüsha olacak, biri yerinde asılı olacak, ikinci kişiye verilecek, üçüncüsü Ankara Meclisine gönderilecek.

---

⁶² Gencay Şaylan, “T.B.M.M.’nin Kuruluşu ve Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.10, s.2663.

10 – Üyelerin yolluğu Meclisçe karşılanacak, ancak geliş yolluğu yerin hükümetince ödenecek.

11 – Seçimler on beş gün içinde bitirilecek, adları Ankara'ya bildirilecek.

12 – Bu telin varış saati bildirilecek.⁶³

Seçimlerin yapılması sonucunda oluşan mecliste milletvekilleri sayısında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kişinin milletvekili sıfatını kazanabilmesi için seçilmiş olması yeterli değildir. Meclise gelip seçim mazbatasını sunması ve bunun Meclis Genel Kurulu tarafından onaylanması gerekir.⁶⁴ İhsan Güneş, meclise 391 kişinin milletvekilliği kimliğini kazandığını belirtirken⁶⁵, Falih Rıfkı Atay 381 milletvekili⁶⁶, Mazhar Müfit Kansu 399 milletvekili⁶⁷, Suna Kili 376 milletvekili⁶⁸, T.B.M.M tarafından çıkarılan Milletvekili Albümünde Birinci Dönem milletvekili sayısı 436 olarak gösterilmektedir.⁶⁹ Farklı kaynaklarda milletvekili sayılarının değiştiği görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu, I. Meclisi üzerine yaptığı çalışmada, iki dereceli seçim sistemine göre yapılan seçimle gelen yeni üyeler ile eski Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından katılan toplam 437 üyeden oluşmuştur. Ancak 437 üyenin 337'si dönemini tamamlayabilmiştir. 437 milletvekili 23'ü Meclis'e katılmadan istifa etmiş veya müstafi addedilmiştir. 18'i Meclis'e katıldıktan sonra ölmüş, 12 üye memuriyeti tercih ettiği için mebusluktan ayrılmış, 2'si iki ayrı yerden seçildikleri için birini tercih etmiş, 2'sinin milletvekilliği reddedilmiş, 3'ünün milletvekilliği iskat edilmiş, 34'ü Meclis'e katılmadan istifa etmiş, 6'sı ise Meclis'e katılmadan ölmüştür.

⁶³ ATATÜRK, *Atatürk'ün Tamim...*, s.273; İskan Köse, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve T.B.M.M'nin Açılışı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, s.9.

⁶⁴GÜNEŞ, *Birinci TBMM'nin...*, s. 78.

⁶⁵GÜNEŞ, *Birinci TBMM'nin...*, s. 78.

⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s.244.

⁶⁷ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, Ankara 1997, s.574.

⁶⁸ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, 1982, s. 57.

⁶⁹ T.B.M.M Genel Sekreterliği, *T.B.M.M Albümü (1920–1991)*, Ankara, 1994, s. 49.

Meclis'in açılışına, seçim bölgelerinden gelen 115 mebus katılabilmıştır.⁷⁰ Şeklinde belirtmiştir.

Bolu'yu temsilen I. Meclis'e, Abdullah Sabri Efendi (Aytaç), Cevat Abbas Bey (Gürer), Dr. Fuat Bey (Umay), Nuri Bey (Aksu), Şükrü Bey (Güleç), Tunalı Hilmi Bey (Tunalı) ve Abdülvahap Efendi seçilmiştir. Abdülvahap Efendi, Bolu yöresinde Kuvayı Milliye karşıtlarının faaliyeti ile I. TBMM Dönemi için 4 Nisan 1920'de milletvekili seçilmiştir. I. Meclis'e seçilmesine rağmen bu seçimi red ederek Meclis'e katılmamış yerine 2 Temmuz 1920'de Yusuf İzzet Paşa milletvekili seçilmiştir.⁷¹

Bu dönemde Bolu ve çevresi düşman işgali görmeyen, yerli işbirlikçilerin sebep olduğu bir dizi sıkıntıyı çeken, ender bölgelerden biridir.⁷² Milli Mücadele Dönemi'nde, İzmit – Eskişehir Demiryollarının milliyetçilerin kontrolüne geçmesiyle, İstanbul'un gözünde Bolu'nun jeopolitik önemi daha da artmıştır. Ankara'ya yakın olması Kuvayı Milliye'nin Anadolu'ya giden yolların üzerinde bulunmasıyla İstanbul Hükümeti'nin ilgi alanına girmiştir. İngilizlerin kontrolündeki Damat Ferit Hükümetini etkisiyle oluşan Hürriyet ve İtilafçı grubun oluşturdukları tuzaklar Kuva-i Milliye'nin önünü kesemeyecektir.⁷³ Milli Mücadelenin akışı içerisinde Bolu'da Kuva-i Milliye'nin yanında tarihi yerini alacaktır.

I. TBMM, 23 Nisan 1920 Cuma günü, saat 13:45'te toplanmıştır. TBMM'nin 115 milletvekiliyle yapılan ilk toplantısına, en yaşlı milletvekili olması sebebiyle Meclis Başkanı olarak Sinop Milletvekili Şerif Bey idare etmiş ve Meclis açılış konuşmasını yapmıştır.⁷⁴ 24 Nisan 1920 günü saat 10'da toplanmak üzere Şerif Bey Meclis'i 14.30'ta tatil etmiştir. 24 Nisan 1920 ikinci birleşim saat 10.00 da en yaşlı üye olan

⁷⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2007**, Ankara 2008, s. 9.

⁷¹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi I. Dönem**, Ankara 1995, C.III, s.186, 187.

⁷² SARI, **Milli Mücadele...**, s. 12.

⁷³ SARI, **Milli Mücadele...**, s. 135, 136.

⁷⁴ Mustafa Küçük, "Birinci T.B.M.M.'nin Açılışı ve Anlamı", **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, s.3.

Şerif Bey'in başkanlığında açılmıştır. Komisyon Meclis mazbataları incelenmiş ve üyelerin uygun seçildiği tesbit etmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek, mütarekelerden kongrelere kadar gelişen olaylara değinmiştir. Birinci oturuma 11.30'da ara verilmiş, saat 13.00'te ikinci oturuma ara verilmiştir. Üçüncü oturumda Meclis'e nasıl kavuşulduğu izah edilmiştir. Dördüncü oturum gizli olarak gerçekleştirilmiştir. 17.30'da yapılan beşinci oturumda ise Meclis Başkanı seçimi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa 120 oydan 110 oy alarak Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.⁷⁵ İlk İcra Vekilleri Heyeti şu üyelerden oluşmaktadır:⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK - Meclis Başkanı ve Hükümet Başkanı - Ankara)

1. Mustafa Fehmi Efendi (GERÇEKER- Şeriye Vekili - Bursa)
2. Fevzi Paşa (ÇAKMAK-Müdafaa-i Milliye Vekili- Kozan)
3. Bekir Sami Bey (Hariciye Vekili-Amasya)
4. Hakkı Behiç Bey (BAYIÇ- Maliye Vekili- Denizli)
5. İsmail Fâzıl Paşa (Nafia (Bayındırlık) Vekili- Yozgat)
6. Yusuf Kemal Bey (TENGİRŞENK- İktisat Vekili- Kastamonu)
7. Celalettin Arif Bey (Adliye Vekili- Erzurum)
8. Cami Bey (Dahiliye Vekili- Aydın)
9. Dr. Rıza Nur Bey (Maarif Vekili- Sinop)
10. Dr. Adnan Bey (ADIVAR- Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili- İstanbul)
11. İsmet Bey (İNÖNÜ- Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekili-Edirne)

Türk tarihinde yeni bir dönemi başlatan, büyük idealler ve büyük umutlarla açılan meclisin adı üzerinde değişik görüşler öne sürülmüştür. Hamdullah Suphi

⁷⁵ KÖSE, *Atatürk'ün Ankara'ya...*, s.6.

⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 1, , C.1, s.58; Ali Vehbi Teke, "Türkiye Büyük Millet Meclis'inde I – V. Dönem Adana Milletvekilleri", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2009, s. 37.

“Kurultay” ismi üzerinde durmuş, buna karşılık Celalettin Arif Bey meclisin adının “Meclis-i Kebir-i Millî” veya “Meclis-i Kebir” olmasını istemiştir. Yapılan görüşme ve değerlendirmelerden sonra “Büyük Millet Meclisi” adı kabul edilmiştir.⁷⁷

I. Meclis Ulus meydanında İttihat ve Terakki Kulübü binasında 23 Nisan 1920’de açılmıştır. Fakat bu bina henüz tamamlanmamış, kiremitleri de satın alınmamıştır. Onun için, inşa hâlinde bulunan bir ilkokulun kiremitleri hemen buraya aktarılmış ve hızla bitirilmiş olan bina pek sâde bir surette döşenmiş ve toplantılar için uygun hâle getirilmiştir.⁷⁸

Meclis, ilk olarak, 24 Nisan 1920 tarih ve 1 sayılı kanunu olan Ağnam Resmî Kanunu’nu çıkarmıştır. Diğer yandan meşruluğunu inkâr edenlere karşı varlığını ispatlama gereksinimi Meclis’i, 29 Nisan 1920 tarih ve 2 sayılı Hıyaneti Vataniye Kanunu’nu çıkarmak durumunda bırakmıştır. Bu bağlamda ilerleyen günlerde de İstiklâl Mahkemeleri⁷⁹ Kanunu’nu çıkarılmıştır. Meclis’in, 2 Mayıs 1920 tarihli oturumunda hükümetin kuruluşu ile ilgili “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun” kabul edilmiştir. Hıyaneti Vataniye Kanununun çıkarılmasından sonra İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin kesilmesi, İstanbul’dan gelecek evrakların geri gönderilmesi ve İstanbul Hükümetinin yaptığı her türlü icrai işlemin yok sayılacağına dair karar alınmıştır.⁸⁰

Yegâne gayeleri “Misak-ı Millî” ilkelerini gerçekleştirmek olan ilk meclisin temel özelliklerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür: İlk meclis her şeyden önce millî bir meclistir. Meclis idealist, demokratik bir meclisti. Bütün milletvekilleri, seçim

⁷⁷ Mukaddes Aslan, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 56, Cilt: XIX, Temmuz 2003, s. 737; GÜNEŞ, **Birinci Türkiye...**, s. 71.

⁷⁸ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, İstanbul 1991, C.III, s.85.

⁷⁹ Bkz. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara 2009.

⁸⁰ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, D. 1, , C.1, s. 99, 102; TEKE, **Türkiye Büyük...**, s. 38.

sonucunda tespit edilmişti. Üyeler, halkın hemen her kesimini temsil ediyordu. Olağanüstü hal meclisidir. Savaş halinin yaşandığı namüsaıt şartlarda toplanmayı başarabilmiş bir meclistir. Meclisin temeli ve bekası fedakârlık esasına dayanıyordu. Meclisin her bir üyesi eşi görülmemiş bir fedakârlık örneği vermişlerdir. Kahraman bir meclistir. Ankara yakınlarında savaş sürerken meclis çalışmalarına devam etme cesaretini göstermiştir. 23 Nisan 1920’de toplanan ilk BMM, olağanüstü zamanların ortaya çıkardığı siyasî zorunlulukların etkisiyle vazife gören bir kurucu meclis niteliğinde idi. Bu yapıda kurulan yeni meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla yasama ve yürütme yetkilerini uhdesinde toplamış ancak, bir devlet başkanlığı adıyla ayrı bir teşkilatlanma biçimine başlangıçta gerek görmemiştir. BMM, mevcut haliyle bir “Meclis Hükümeti” sistemi vücuda getirerek millî mücadele hareketini sevk ve idare etmiştir. BMM’nce alınan “Padişah ve Halife, altında bulunduğu tazyikten kurtulduğu zaman, meclisin tanzim edeceği esaslar dairesinde vaziyetini alır” şeklindeki karar; esasında mevcut siyasî düzeni millî hâkimiyet prensibine dayandırarak Cumhuriyete yönelmesine imkân ve fırsat vermiştir.⁸¹

TBMM, kendini Türk milletinin tek temsilcisi sayarak üzerinde oluşacak hiçbir kuvveti kabul etmemiştir. İstiklal Savaşı’nı ve Milli egemenliği yürüten Meclis, hükümeti sistemini kurmuştur. Meclis başkanı olan Mustafa Kemal Hükümeti temsil eden mebuslar nazır değil vekil olarak yetki kullanıyordu. Bakanlık görevini yürüten vekiller, Meclis tarafından kendi aralarında seçilmiş ve yetkili kılınmıştır. Meclis bu özelliği ile tam yetkili Meclis’tir.⁸²

⁸¹ E. Semih Yalçın, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu” **Atatürk Araştırma Dergisi**, Sayı 45, Cilt: XV, Kasım 1999, s. 835, 861.

⁸² KÖSE, **Atatürk’ün Ankara’ya...**, s.6.

2. İKİNCİ DÖNEM MECLİS'İN AÇILIŞ SÜRECİNDE SİYASİ VE SOSYAL ŞARTLAR

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un başarıyla bitmesi sıcak savaş dönemini kapanmıştır. I. Meclis'in savaş meydanlarında kazandığı barış masalarında da göstermesi için, meclisin ve tüm kamuoyunun hükümete destek olması gerekiyordu. Oysa Mudanya Mütarekesi'nden sonra basın organları ve milletvekilleri arasındaki görüş ayrılıkları daha da derinleşmişti.⁸³ TBMM'nin birinci dönemi, düşünceler, açık amaçlar, kuruntular, arayışlar, siyasal ve toplumsal kökenler, tutkular yönünden eski deyimleriyle bir "heyet-i muhtelite," (karma bir kurul) niteliğindedir. Her milletvekili, "Ulusal Ant" ı (Misakı Milli) benimsemiş, inanmış; buna yürekten katılmıştır. Herkes haklarının savunucusudur (Müdafaa-i Hukukçu). Fakat Meclis'in açılışının üzerinden zaman geçtikçe, konular Meclis'te görüşülmeye başladıkça gerçek düşünceler, tutkular, amaçlar ortaya çıkmaya başlamış, tartışmalar yoğunlaşmıştır.⁸⁴ Böylece, Büyük Millet Meclisi'nin içinde yollar gittikçe çatallaşıyordu. Meclis kurulurken yola beraber çıkanların, öyle görünüyordu ki, artık yolları ayrılıyordu. Bu kadar keskin ruh ve fikir çatışmaları içinde bir Meclis'in barışı kazanması ve barış devrinin iş ve devleti yeniden kurmak davalarına yönelmesi imkânı elbette ki şüpheliydi. Hâlbuki Ankara'da bir takım kimselerin hilafet ve saltanat davalarıyla uğraştıkları o günlerde memleket, hayati bir dava önündeydi.⁸⁵

İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşumu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Saltanatlığın kaldırılması, Lozan konferansı gibi önemli konularda milletvekilleri arasında görüş ayrılıkları olmuştur. Bunun sonucunda Mustafa Kemal Paşa ve bazı milletvekilleri Meclis'in yenilenmesi gerektiği düşüncesine girmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, milletin

⁸³ GÜNEŞ, *Birinci Türkiye...*, s.123.

⁸⁴ KİLİ, *Atatürk Devrimi...*, s. 79.

⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt: III, İstanbul 2005, s. 70.

ve memleketin sorumluluk gerektiren işlerini TBMM'nin bu haliyle yapamayacağını, Meclis'in yenilenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa ulusal bağımsızlığı sağladıktan sonra devlete yeni bir şekil vermek için toplumsal, siyasi, ekonomik ve hukuki yapıda değişiklik yapılması gerektiğine inanıyordu.⁸⁷

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Rauf Bey'in evinde meclis seçimlerinin yenilenmesi konusunda alınan gizli bir kararla⁸⁸, 1 Nisan 1923 tarihinde, Aydın Milletvekili Esad Efendi, 120 arkadaşı tarafından verilen "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Madde-i Müzeyyesinin İlgasına ve Tecdid-i İntihaba Dair"⁸⁹ bir kanun teklifi⁹⁰ Meclis Başkanlığına sunarak seçimlerin yenilenmesini yasallaştırmak istemişlerdir.

Teklifin maddeleri görüşülürken söz alan Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey, üç yıl önce meclis toplandığında memleketin her tarafının düşman işgalinde olduğunu, üç senedir yerle gökle mücadele ettiklerini ve bu savaşı kazandıklarını, üç yıl önce ile bugün arasında varlıkla yokluk kadar fark olduğunu, milletin artık hür olduğunu, hür düşündüğünü, artık ülkenin geleceği için bir takım faaliyetler gösterilmesi gerektiğini ve Meclisin millettten geldiğini ve tekrar millete gitmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹¹ Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey konuyla ilgili söz alarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şerefli bir tarih yaşadığını ve İzmir'e TBMM askerinin girdiği gün, meclisin görevini tamamladığını ve milletin artık milletvekillerini seçebileceğini aktarmıştır.⁹²

⁸⁶ Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul 1951, C.1, s.491

⁸⁷ Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Ankara 1978, s.14

⁸⁸ Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis**, İstanbul 1999, s.20

⁸⁹ Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ek maddesinin kaldırılmasına ve seçimlerin yenilenmesine dair

⁹⁰ 20 Kânunusani 1337 Tarihli Madde-i Münferidenin İlgasına Dair Kanun

Madde 1. 20 Kânunusani 1337 tarihli madde-i münferide mülğadır.

Madde 2. İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. I, C. 28, s.283

⁹¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 28, s.286.

⁹² **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 28, s.286.

Erzurum Milletvekili Durak Bey ise, mecliste kimsenin sandalye ve mevki tutkusu olmadığını yalnız vatan tutkusu bulunduğunu, meclise milletvekillerin geldiğinde memleketin parçalandığını kimsenin ümidi kalmadığını ancak bu şartlarda bile memleketin neler yapabileceğini, bu kuvvet ve kudretin yalnız Türk milletinden çıkabileceğini, millete karşı meclisin görevini yaptığını vatan mücadelesinde muhalefetin olmadığını yeni yapılacak seçimlere Birinci Meclis üyelerinden kimsenin aday olmamasını önermiş ve bu memleketin çok büyük evlatlar çıkardığını vurgulamıştır.⁹³

Kanun teklifi görüşmelerinin aynı gün yapılması meclis tarafından kabul edilmiştir.⁹⁴ Meclisin seçim kararı almasından sonra, söz alan Mustafa Kemal Paşa, Yeni Türk Devletinin hâkimiyetinin millet olduğunu milletin üç buçuk dört senedir büyük kahramanlıklarla fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyeti kendisine yakışır bir şekilde sürdürdüğünü ve Türk milletinde diktatörlükler olmadığını ve olmayacağını vurgulamıştır. Hâkimiyetin tek gücü millet olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

Ancak yapılacak seçimin hangi esaslara dayalı olduğu belli değildir. Bunun üzerine Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey, Mersin Milletvekili Selahaddin ve Canik Milletvekili Emin Bey tarafından hazırlanan “İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatini Muaddil Mevaddı Kanuniye”⁹⁶ komisyonun bu teklifi bazı değişiklikler yapılarak seçimlerin 1923 seçimlerinin taslağı olmuştur.

⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 28, s.289.

⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 28, s.284.

⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 28, s.293.

⁹⁶ İntihabı Mebusan Kanunu

MADDE 1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktarı âzası Türkiye Devleti halkından her yirmi bin nüfusu zükûrda bir nefer olmak üzere intihabolunur. Bir dairei intihabiyenin nüfusu zükûru yirmi binden dun olsa her halde bir mebus intihabına hakkı olacağı gibi nüfusu zükûru yirmi binden fazlası için berveçhi âti muamele ifa olunur. Şöyleki :

Otuz bine kadar bir, otuz bin birden ellibine kadar iki, elli bin birden yetmiş bine kadar üç, yetmiş bin birden doksan bine kadar dört mebus intihabolunacak ve bu miktardan ziyadesi bu nispet üzere artırılacaktır.

I. Meclis seçimlerin yeniden yapılmasını kabul edildikten sonra 3 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanunu'nu da kabul etmiş ve 16 Nisan 1923 yılında son toplantısını yaparak dağılmıştır.⁹⁷

TBMM seçim kararı aldıktan ve seçim kanununu onayladıktan sonra ülke seçim atmosferine girmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te yeni seçimde izleyeceği politikayı gösteren bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu Halk Fırkası haline getireceğini, halk hâkimiyetinin yenilenmesi gerektiğini böylece maddi manevi açılımlar yaparak düzenli ve ayrıntılı esaslar etrafında oluşturulan bir program yapacağını bildiriyor ve amaçlarını dokuz noktada topluyordu. Tarihimize “9 Umde” olarak geçen bu belgede özetle şu noktalar üzerinde durulmuştur:

1 -Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim sistemi halkın yazgısını kendisinin yükümlenmesi esasına dayanır. Ulusun gerçek temsilcisi TBMM'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi dışında hiçbir makam, ulusal yazgıya egemen olamaz.

2- Saltanatın kaldırılmasını öngören ve egemenlik hakkının

MADDE 2. On sekiz yaşını ikmal eden her hangi ferdi zükûr intihab etmek hakkını haizdir.

MADDE 3. Muallimin müstesna olmak üzere merkezden mansup bilûmum memurin ile müftüler, hükkâm müddeiumumiler ve belediye reisleri mütahibisani intihabına mübaşeretten iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça

mahalli memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihab olunamayacakları gibi ordu, kolordu, fırka kumandanlarıyla bilûmum ahzi asker kalem ve şube reisleri, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları dahi mevkiî memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihab edilemezler. Aksi takdirde intihabı vâki muteber olmaz. Kabul edildi.

MADDE 4. Mütahibievvel, mütahibisani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir.

MADDE 5. Bir nahiyede dâhilinde bulunan nüfuzu zükûrdan her iki yüz kişi için bir mütahibisani intihab olunur. Bu miktardan fazlasını berveçhi âti muamele ifa olunur: Üç yüze kadar bir, üç yüz birden beş yüze kadar iki, beş yüz birden yedi yüze kadar üç, ilâh... Mütahibisani intihabolunur.

MADDE 6. İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin ve intihabı mebusana mütâallik tevarihi muhtelifede münteşir kavanini saire ile Kanunu Esasinin işbu kanuna muhalif ahkâmı mülğadır.

MADDE 7. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren, meriyülicradır.

MADDE 8. İş bu kanun icrasına icra vekilleri memurdur.”

(T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 28, s.232-248.)

⁹⁷ Dursun Gök, *İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923-1927)*, Konya 1995, s.8

devredilemeyeceğini, terk edilemeyeceğini, bu hakkın Türkiye halkının gerçek temsilcisi olan TBMM'nin manevi şahsında toplandığını gösteren, TBMM'nin 1 Kasım 1922'de oybirliğiyle verdiği karar değişmez düsturdur. Dayanağı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan hilafet makamı, tüm İslamcılar için yüce kattır.

3-Ülkede iç güvenliği sağlamak önemli bir görevdir.

4-Mahkemelerin seri olarak adalet dağıtması sağlanacaktır.

Yasalarımız ulusal ihtiyacı karşılayacak hale getirilecektir.

5-Aşar usulü iyileştirilecek, tütün ziraatını geliştirici önlemler alınacak, Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılacak, çiftçilere daha kolay ve daha çok yardım edebilmesi sağlanacak, çiftçilerin ziraat makinelerinden yararlanmaları sağlanacak, hammaddesi ülkede bulunan eşyanın ülke içinde üretimi teşvik edilecek, korunacak, acil ihtiyacımız olan demiryolları için vakit kaybedilmeden fiili girişimde bulunulacak, ilköğretimde birliğe gidilecek, uygun araçlarla halkın aydınlatılmasına ve eğitilmesine çalışılacaktır.

6-Fiili askerlik süresi kısaltılacak, orduda okuma yazma öğretmenlerin süresiye biraz daha kısaltılacaktır.

7-Ülke savunmasında özgürlük uğrunda malûl kalanların sefalet içinde yaşamaları önlenecektir.

8-Memur sınıfı denetim altında tutulacak, devlet organları denetlenecek, memurların atanması, görevden alınması, terfi ettirilmesi, emekliye ayrılması kurallara bağlanacaktır.

9-Ülkenin kalkındırılması için yer yer şirketler kurulacaktır. Bireysel girişimleri koruyacak düzenlemeler yapılacaktır. Mali, iktisadi, idari bağımsızlığımızı sağlayacak bir barış kabul edilecektir.⁹⁸

Seçim sonuçlarının Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu için gerçek bir zafer olduğu ve çoğunluğa yakın bir oranda oyların birinci gruba verildiği görülmektedir. Yalnızca Gümüşhane, Eskişehir ve Trabzon'da Birinci Grup dışından adaylar Meclis'e seçilebilmiştir. Anadolu'dan daha özerk olduğu düşünülen İstanbul'da bile Birinci Grup adayları oybirliğiyle milletvekili seçilmişlerdir.⁹⁹ Meclis'te tek bağımsız aday ise Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'dir.¹⁰⁰

II. Meclisin açılışı öncesi oluşumlardan biri de 9 Ağustos 1923 tarihinde yapılan Halk Fıkrası Grup toplantısıdır. Toplantıda öncelikle Fıkra Nizamnamesi'nin tetkiki için bir encümen seçimine gidilmiş, ardından da 11 Ağustos 1923 günü toplanacak Meclis'e işlerlik kazandıracak iç hukuk düzenlemelerine yönelik kararlar almıştır. Öncelikle Meclis Divan Başkanlığı seçimleri yapılmış, Mustafa Kemal'in oy birliği ile Meclis Başkanlığına getirilmesi kararlaştırıldıktan sonra, Meclis İkinci Başkanlığına Ali Fuat Paşa'nın adaylığı onaylanmıştır. Meclis kâtiplerinin belirlenmesi yanında, mebusların Meclis'te nasıl yemin edeceklerine ilişkin kararın dahi alındığı bu grup toplantısında son olarak Vekiller Heyetinin nasıl biçimleneceği de saptanarak Ali Fethi Bey'in Dâhiliye Vekâletini de uhdesine taşımak kaydıyla başvekilliği onanmıştır.¹⁰¹

II. Meclis'in, 2 Ağustos 1923 açılması beklenirken, çoğunluk olmadığı için oturum 11 Ağustos gününe¹⁰² ertelenmiştir. 11 Ağustos 1923 Cumartesi günü ilk

⁹⁸ ATATÜRK, *Atatürk'ün Tamim...*, s.521-523; İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s.121-124; GÜNEŞ, *Birinci TBMM'nin...*, s. 128, 129.

⁹⁹ ÇAKAN, *Türk Parlamento...*, s. 50.

¹⁰⁰ GÖK, *İkinci Türkiye Büyük...*, s.9

¹⁰¹ ÇAKAN, *Türk Parlamento...*, s. 58.

¹⁰² Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul 2007, s.204.

toplantı meclisin en yaşlı üyesi olan İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref¹⁰³ Bey'in açılış konuşmasıyla yapılmıştır. Abdurrahman Şeref Bey açılış konuşmasında¹⁰⁴, I. Meclis'in vatanın kurtuluşunu sağladığı, II. Meclis'in de millet egemenliği esasına dayalı olarak, memleketin ve milletin huzur ve refahı için kanunlar yapacağını, devlet düzenini sağlayacağını, savaş sonrasında harap olan vatanın yeniden inşasını temin edeceğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Abdurrahman Şeref Bey'in açılış konuşmasından geçici Meclis Başkanlığı'na Ali Fuat Paşa seçilmiş ve meclis çalışmalarına bu şekilde başlanmıştır.¹⁰⁶

II. Meclis, 72 seçim bölgesinden seçilen 287 mebustan ilk birleşime, 55 seçim bölgesinden gelen 92 üye katılmış ve yemin etmişlerdir.¹⁰⁷ Milletvekillerinin and içme töreninde birinci mecliste "sultanlıkla halifelğin kurtuluşu" için çalışılacağına and içildiği halde Bilecik Milletvekili Dr. Fikret Bey'in verdiği önerge kabul edilerek and "vatan ve milletin esenliğinden ve mutluluğundan başka bir amaç gütmeyeceğime ve milletin kayıtsız, şartsız egemenliği esasına bağlı kalacağıma" şeklinde yapılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ Abdurrahman Şeref Bey, 1853 İstanbul'da doğmuştur. 1873 Galatasaray Lisesi'nden diploma aldıktan sonra coğrafya ve tarih dersleri okuttuğu gibi Mülkiye Mektebi ve Galatasaray Lisesi'nde Müdürlük görevini yürütmüştür. 1908 Meclisi'nde, Ayan üyeliğine seçilerek sırasıyla Defteri Hakani, üç kez Maarif ve Evkaf, Posta ve Telgraf Bakanlıklarına getirilmiştir. Maarif Vekili iken Lütfü Efendinin yerine Resmî Vak'anüvislik görevine atandı (Son Vakanüvistir). Vakanüvislik görevini 1922 tarihine kadar sürdürmüştür.

TBMM'nin II. Dönem seçimlerinde İstanbul'dan 1347 oy alarak milletvekili seçilmiştir. Milletvekili bulunduğu sırada rahatsızlanarak 2 Mart 1925 yılında vefat etmiştir. (Bkz. ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, s. 385, 386.)

¹⁰⁴ Meclis küşadolundu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devrei intihabiyesi küşadolundu. Meclisi Âlinizi küşadetmek şerefi âcizlerine teveccüh ettiğinden dolayı Cenabı Hakka hamdüsena ederim. Meclisi Alinizi Cenabı Hak hayra hadim ve memleket hakkında müteyemmen buyursun. Selefimiz olan Birinci Meclis vatanın halaskarı oldu. Meclisi Alinizin uhdesine terettübeden vazife de, Devletin nâzımı olmaktadır. Hâkimiyeti Millîye esası üzerine, kavanini mevcudemizi teşkilâtı cedideye tevfikân ihtiyacatı ,hazıramıza göre tadil etmek ve memleketin hüsnü idaresini ve milletin terakki ve refahını temin edecek yeni kanunlar tanzim ve tesbit etmek ve harbin temadisi dolayısıyla bakımsız kalan memleketimizin imaratına himmet etmek uhdei himmetinize terettübeyliyor. Tevfikâtı ilâhiye yaverimiz, teenni ve irfan rehberimiz ve ışığımız ve hamiyet ve vicdan istinadgâhımız oldukça mesai vakıtımızın semeradar olacağına şüphe yoktur. Cenabı Hak cümlemize yüz aklığî ihşan buyursun. Cümlemizi muvaffak bilhayır etsin.

¹⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.2.

¹⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.2.

¹⁰⁷ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento Tarihi...**, s.10

¹⁰⁸ Komisyon, **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, Ankara 2006, s. 420; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. 1, s.3.

Seçim mazbatalarının kabulü işlemi 12 Ağustos 1923 tarihinden başlayarak 12 Eylül 1923 tarihine kadar tam bir ay sürmüştür. Ankara ve İzmir olmak üzere iki ayrı yerden milletvekili seçilen Mustafa Kemal Paşa henüz hangi ilin milletvekilliğini tercih ettiğini belirtmediğinden, bu konu 12 Ağustos 1923 günü İzmir milletvekillerine ait seçim mazbatalarının genel kurul onayına sunulduğu sırada tartışmaya açılmıştır. Özellikle Karesi Milletvekili Ahmet Süreyya Bey, İntihabı Mebusan Kanununun (Milletvekili Seçim Kanunu) 79. maddesine dikkat çekerek birden fazla yerden mebus seçilenlerin sekiz gün içinde bir tercih yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Dersim Milletvekili Feridun Fikri, Gazi gibi önemli bir şahsiyetin seçim mazbatasını hakkında en ufak bir sözün bile söylenmiş olmasını doğru bulmadığını açıklarken, geçmiş dönemlerdeki meclislerde aynı tür oluşumların yaşandığını ve tüm mazbataların onayı ertesinde milletvekillerin tercihte bulduklarını belirtmiştir. Meclis Muvakkat Reisi'nin bunu onaylaması üzerine Mustafa Kemal'in İzmir milletvekilliği onaylanmıştır. Meclis aynı toplantıda aynı celsede Mustafa Kemal'in Ankara milletvekilliği hiç tartışmasız onaylamıştır.¹⁰⁹

II. Meclis'in yapısına bakarsak, bu mecliste "Osmanlı Mebusan Meclisi"den gelme 77 mebus bulunmaktadır. Bu mebuslar muhtelif zamanlarda Osmanlı Mebusan Meclisinde bulunmuşlardır. I. Meclis'te bulunanlardan 99'u II. Meclis'te yeniden seçilmiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi ve I. Meclis'te görev almayan ve ilk defa seçilen mebus sayısı ise 121 civarındadır. Ancak istifalar ve ölümler nedeniyle yeniden seçilenlerle birlikte Meclis'e giren mebus sayısı 314'e kadar çıkmıştır. Bu sebeple dört yıllık dönem içinde mebus sayısında inmeler çıkmalar olmuştur. Ancak sayı 287'nin altına inmemiştir.¹¹⁰

¹⁰⁹ ÇAKAN, *Türk Parlamento...*, s. 62, 63; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.14-16.

¹¹⁰ GÖK, *İkinci Türkiye Büyük...*, s. 11, 12.

I. TBMM' inde 67 çiftçi ve tüccar olmasına karşılık; II. Meclis'te bu sayı 27'dir. I. Meclis'te avukat ve adliyeciler dahil hukukçuların sayısı 20 civarındadır. II. Meclis'te hukukçuların sayısı 64'tür. Mülkiyelilerin sayısında da II. Meclis'te artış gözlenmektedir. I. Meclis'te 42 olan sayı, II. Meclis'te 58'e yükselmiştir. Asker kökenli mebusların sayısı da 52'den 62'ye çıkmıştır. I. Meclis'te öğretmen kökenli milletvekilleri sayısı 30 iken, II. Meclis'te bu sayı 11 civarındadır. Demek oluyor ki II. Meclis'te devlet memuru ve asker kökenli milletvekilleri çoğunlukta bulunmaktadır. serbest meslek sahibi olanlar I. Meclis'te daha çoktur.¹¹¹

1923 – 1927 arası süreçte II. TBMM mebuslarının toplumsal-siyasal süreci yönlendirim kanallarından biri olarak kanun tekliflerinin çözümlenmesi sonucu elde edilen bulgular, mebusların ağırlıklı olarak ana üretim aracı toprak-hayvancılık-ormancılık politikaları ile bayındırlık faaliyetlerine dönük taleplerde bulduklarını göstermektedir. Özellikle de bu taleplerin yerel karakterli, bölge sorunlarının çözümüne yönelik olduğu saptanmıştır.¹¹² Öte yandan II. Meclis yeni kurulan Türkiye Devleti'nin modern bir Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumun temelini atmıştır.

¹¹¹ GÖK, *İkinci Türkiye Büyük...*, s.14.

¹¹² ÇAKAN, *Türk Parlamento...*, s. 430.

3. BOLU'DA SEÇİMLERİN YAPILMASI ve SEÇİLEN MİLLETVEKİLLERİ

1 Nisan 1923 tarihinde meclisin seçimleri yenileme kararından sonra¹¹³, Mustafa Kemal Paşa seçim hakkında bir beyanname yayınlamış ve arkasından aynı gün “Seçim Çalışmalarına Çağrı” başlığı ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ne bir beyanname¹¹⁴ göndererek seçimlere hazırlanmalarını istemiştir.¹¹⁵

¹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D. I, C. 28, s.291

¹¹⁴ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, vatani parçalanmasının düşmanlar tarafından kesin olarak duyurulduğu bir zamanda, fedakâr milletimizin vatanın kurtuluşu kaygısıyla bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Müdafaa-i hukuk kelimesiyle özetlenen kutsal amaç her şeyden önce vatanın içindeki bütünlüğü, millî egemenliği ve her sınırdan acımasızca saldıran dış düşmanların vatandan atılmasını sağlamaya yöneltilmiş idi. Bu arkadaşınız (ben) ilk andan beri vatani savunma amacının gerçekleşmesi yolunda da bütün milletin bireyleri arasında gerçek ve içten bir dayanışmanın korunmasına ve yüceltilmesine çalıştım En umutsuz anlardan beri en bunalımlı ve zorlu evreler arasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetimizin gösterdiği dayanıklılık ve kararlılık, vatanın kurtuluşunu ve milletin bağımsızlığını sağlamak için etkili bir sebep olduğunu yad ederim. Bağımsızlık tarihimiz, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve onun saygıdeğer üyelerini yüce bir dille değerli belleğine işleyecektir.

Cemiyetimizin içtenlikli çalışmalarına hiçbir zaman sarsılmayan bir güvenle dayanmış, teşkilâtımızın başkanlığıyla sürekli övünmüş bir arkadaşınız olarak önümüzdeki çalışma devresinin vatansever çabalarınızda görünmesini sağlamak isterim.

Vicdanî amacımız olan millî egemenlik ile vatanın yabancıların saldırısından kurtuluşu, temelde bugün bir oldu bittidir. Şimdi karşısında bulunduğumuz ve gerçekten önemi ve zorluğu çok büyük olan çalışma evresi, ülkemizin ve milletimizin yükselmesi ve gelişmesine bütün araçlarımızı ve kaynaklarımızı yöneltmek ve gelecekteki görevlerimiz, milletin yönetimi ve ilerlemesini her ülkede olduğu gibi belli bir siyasî görünüşle üstlenmek ve izlemektir. Bu görevler bile vatanın savunulması görevi kadar gerçek bir dayanışma ve dayanıklılığa ve sarsılmaz bir yüreklilik ve kararlılığa bağlıdır.

Milletimiz, gelecekte yönetimini üstlenecek olanları seçimlerde belirlemek kararını vermiştir. Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtımız milletin bu kararı karşısında geçmişte kanıtlandığı yeterliliği ve nitelikleriyle gelecek için de güvenilir olduğu- nu ve milletin oylarına hak kazandığını ileri sürecektir.

Eğer umduğumuz gibi Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtımızın seçkin ve güvenilir kişileri milletin oylarını alırsa, gelecekte Büyük Millet Meclisi'nde Halk Partisi adı altında ülkenin yönetim sorumluluğunu üstlenecektir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve gelecekte Halk Partisinin izleyeceği amaçlar, deneyimden ve ülkenin gereksinimlerinden ilham alarak en son olarak anlatılan ve duyurulan ilkelerdir. Adaylarımız adı geçen ilkelerin izlenmesi ve tamamlanmasını üstleneceklerdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve üyeleri ben başkanınız da içinde olduğum hâlde hepimiz ilkelerimizi milletimize duyurup açıklayalım. Bin güçlükler karşısında son derece yüreklilikle üstlendiğimiz sorumluluk, atanımızın yararına ve çıkarına yardımcı oldu. Önümüzde bulunan yorucu ve zorlu çalışma devrinde bile vatanımızın yararı ve çıkarı için sorumluluk üstlenecek yürekliliğimiz tam ve sarsılmazdır. Güveninize sürekli yeterlilik ve yararlılığınızı kanıtlamaya çalışmış başkanınız olarak, hepimizi birlik olarak seçim çalışmalarına çağırıyorum. Sizinle sürekli bağlantıdayım. Hepinize selâm ve başarılar dilerim.

8 Nisan 1923

Gazi Mustafa Kemal

(Bkz. ATATÜRK, *Atatürk'ün Tamim...*, s.524-525.)

¹¹⁵ Salih Sıngıl, “İkinci Dönem Tokat Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 14.

1923 Temmuz'unda¹¹⁶ II. TBMM için Bolu'da yapılan milletvekili seçimleri sonucunda; Falih Rıfki Bey, Mehmet Şükrü Bey, Cevat Abbas Bey, Mehmet Vasfi Bey, Emin Cemal Bey milletvekili seçilmiştir.

Falih Rıfki Bey; 11 Temmuz 1923 tarihinde yapılan II. TBMM seçimlerine Bolu'dan katılmış, Bolu Merkezde 115 oy, Gerede Kazası'nda 105 oy, Düzce Kazası'nda 107 oy, Mudurnu Kazası'nda 27 oy, Göynük Kazası'nda 27 oy, diğer kazalardan 20 oy, toplam da 401 oy¹¹⁷, alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış, ertesi gün mazbatasını 12 Ağustos 1923'te onaylanmıştır.¹¹⁸

Mehmet Şükrü Bey; 11 Temmuz 1923'te yapılan II. TBMM seçimlerine Bolu'dan katılarak, Bolu Merkezde 120 oy, Gerede Kazası'nda 106 oy, Düzce Kazası'nda 112 oy, Mudurnu Kazası'nda 27 oy, Göynük Kazası'nda 27 oy, diğer kazalardan 30 oy, toplam da 401 oy¹¹⁹, alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 422 oy alarak yeniden Bolu Milletvekili olan Mehmet Şükrü Bey, 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış, ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.¹²⁰

Mehmet Cevat Abbas Bey, 11 Temmuz 1923'te II. TBMM için yapılan seçimlere, Bolu'dan katılarak, Bolu Merkez de 120 oy, Gerede Kazası'nda 104 oy, Düzce Kazası'nda 114 oy, Mudurnu Kazası'nda 27 oy, Göynük Kazası'nda 27 oy, diğer

¹¹⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, C.III, Ankara 1995, s.743-747.

¹¹⁷ TBMM Arşivi, **II. Dönem Bolu Milletvekilleri Dosyası**'nda yer alan 12 Ağustos 1923 tarihli mazbata.

¹¹⁸ **Türk Parlamento Tarihi**, C.III, s.144.

¹¹⁹ TBMM Arşivi, **II. Dönem Bolu Milletvekilleri Dosyası**'nda yer alan 12 Ağustos 1923 tarihli mazbata.

¹²⁰ **Türk Parlamento Tarihi**, **TBMM II. Dönem**, C.III, s.146.

kazalardan 30 oy, toplam da 422 oy¹²¹, alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış, ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.¹²²

Mehmet Vasfi Bey, II. TBMM için yapılan seçimde 11 Temmuz 1923'te, Bolu'dan katılarak, Bolu Merkez de 110 oy, Gerede Kazası'nda 105 oy, Düzce Kazası'nda 76 oy, Mudurnu Kazası'nda 27 oy, Göynük Kazası'nda 27 oy, diğer kazalardan 20 oy, toplam da 365 oy¹²³, alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış ve ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.¹²⁴

Emin Cemal Bey, 11 Temmuz 1923'te yapılan seçimde, Bolu'dan katılarak, Bolu Merkez de 127 oy, Gerede Kazası'nda 99 oy, Düzce Kazası'nda 115 oy, Mudurnu Kazası'nda 27 oy, Göynük Kazası'nda 27 oy, diğer kazalardan 27 oy, toplam da 422 oy¹²⁵, alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış ve ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.¹²⁶

Milletvekili seçimleri Meclisin 3 Nisan 1923 tarihinde kabul ettiği¹²⁷ İntihabı Mebusan Kanunu (Milletvekili Seçim Kanunu)'na uygun olarak yürütülmüştür. I.

¹²¹ TBMM Arşivi, II. Dönem Bolu Milletvekilleri Dosyası'nda yer alan 12 Ağustos 1923 tarihli mazbata.

¹²² Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem, C.III, s.147.

¹²³ TBMM Arşivi, II. Dönem Bolu Milletvekilleri Dosyası'nda yer alan 12 Ağustos 1923 tarihli mazbata.

¹²⁴ Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem, C.III, s.147.

¹²⁵ TBMM Arşivi, II. Dönem Bolu Milletvekilleri Dosyası'nda yer alan 12 Ağustos 1923 tarihli mazbata.

¹²⁶ Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem, C.III, s.147.

¹²⁷ İntihabı Mebusan Kanunu

MADDE 1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktarı âzası Türkiye Devleti halkından her yirmi bin nüfusu zükûrda bir nefer olmak üzere intihabolunur. Bir dairei intihabiyenin nüfusu zükûru yirmi binden dun olsa her halde bir mebus intihabına hakkı olacağı gibi nüfusu zükûru yirmi binden fazlası için berveçhi âti muamele ifa olunur. Şöyle ki:

Otuz bine kadar bir, otuz bin birden elli bine kadar iki, elli bin birden yetmiş bine kadar üç, yetmiş bin birden doksan bine kadar dört mebus intihabolunacak ve bu miktardan ziyadesi bu nispet üzere artırılacaktır.

MADDE 2. On sekiz yaşını ikmal eden her hangi ferdi zükûr intihab etmek hakkını haizdir.

MADDE 3. Muallimin müstesna olmak üzere merkezden mansup bilûmum memurin ile müftüler, hükkâm müddeiumumiler ve belediye reisleri müntahibisani intihabına mübaşeretten iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça

mahalli memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihab olunamayacakları gibi ordu, kolordu, firka kumandanlarıyla bilûmum ahzi asker kalem ve şube reisleri, jandarma alay, tabur ve bölük

Meclis'te Bolu'yu temsil eden 7 milletvekili varken II. Meclis'te bu sayısı Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklik ile nüfusun oranına göre belirlenen milletvekili sayısında Bolu'dan 5 milletvekili II. Meclis'e girmiştir. Mustafa Kemal Paşa ARMHG üyelerinin meclisi kazanması için büyük çaba sarfetmiştir. Bu seçimler çok önem veren Mustafa Kemal Paşa, bu seçimleri Cumhuriyet'e gidişin aşaması olarak saymıştır.¹²⁸

4. İKİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN BAZI ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Misyonunu dolduran I. TBMM' 1 Nisan 1923'te seçim kararı almış, 16 Nisan 1923'de son toplantısını yaparak fiilen görevine son vermiştir. II. Meclis ise yapılan yeni seçimler sonucunda 11 Ağustos 1923 tarihinde toplanarak göreve başlamıştır. Lozan Antlaşması bu Meclis döneminde 23 Ağustos 1923'te onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Yine aynı dönemde Cumhuriyet ilan edilmiş, Ankara'nın Başkent oluşu kabul edilmiş, 3 Mart 1924 tarihli kanunla Hilafet ile birlikte Şer'iyye ve Evkaf ve Erkan-ı

---

kumandanları dahi mevkii memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihab edilemezler. Aksi takdirde intihabı vâki muteber olmaz. Kabul edildi.

MADDE 4. Müntahibievvel, müntahibisani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir.

MADDE 5. Bir nahiyede dâhilinde bulunan nüfuzu zükûrdan her iki yüz kişi için bir müntahibisani intihab olunur. Bu miktardan fazlasını berveçhi âti muamele ifa olunur: Üç yüze kadar bir, üç yüz birden beş yüze kadar iki, beş yüz birden yedi yüze kadar üç, ilâh. Müntahibisani intihabolunur.

MADDE 6. İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin ve intihabı mebusana mütaallik tevarih muhtelifede münteşir kavanini saire ile Kanunu Esasinin işbu kanuna muhalif ahkâmı mülğadır.

MADDE 7. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren, meriyülicradır.

MADDE 8. İş bu kanun icrasına icra vekilleri memurdur.”

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi D. I, C. 28, s.322-348.

¹²⁸ GÖK, *İkinci Meclis...*, s. 8, 9.

Harbiye-i Umumiye Nezaretleri kaldırılmış, eğitim ve öğretim birleştirilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Bu şekilde laik cumhuriyete doğru çok önemli adımlar gerçekleştirilmiştir.

II. TBMM döneminde hukuk alanında da önemli gelişmeler olmuştur. 1924 Anayasası, Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunları gibi önemli gelişmeler olmuştur.¹²⁹

II. Meclis dönemi, Türk Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı dönemdir. II. Meclis döneminde yapılan çalışmalar modern Türkiye'nin doğuşunu hazırlamıştır. Çünkü Atatürk'ün hayalindeki büyük, güçlü ve çağdaş Türkiye için yapılan devrimler ve yeniliklerin birçoğu bu dönemde yapılmıştır.¹³⁰

II. Dönem Bolu Milletvekillerimiz olan Falih Rıfkı Bey, Cevat Abbas Bey, Emin Cemal Bey, Mehmet Şükrü Bey ve Mehmet Vasfi Bey'lerin Meclis'te gerçekleştirilen İnkılâplardaki duruşları, düşünceleri ve katkıları aşağıda belirtilmiştir.

4.1. Lozan Barış Antlaşması'nın Onaylanması

Mudanya Mütarekesi ile Milli Mücadele'nin askeri safhası sona ermiş ve Barış antlaşmasının yapılabilmesi için bir konferansın toplanması, mütareke görüşmeleri esnasında kararlaştırılmıştır. Lozan Barış Konferansı'na İsmet Paşa'nın heyet başkanlığında, Sağlık Bakanı Rıza Nur, eski Maliye Bakanı Hasan Saka, Genel Sekreter Reşit Saffet Bey, heyet sekreterliğini yapmak için sekiz kişi, ayrıca tercüman olarak

¹²⁹ Cemal Avcı, **III. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri**, Ankara 2000, s. 9.

¹³⁰ SINGİL, **İkinci Dönem...**, s. 20.

Hüseyin Bey, basın danışmanı olarak da Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Yahya Kemal (Beyatlı) görevlendirilmiştir.¹³¹

Lozan'a gidecek olan Türk heyeti, 5 Kasım 1922 tarihinde Ankara'dan hareket ederken bakanlar kurulunun kesin direktiflerini de birlikte götürmüşlerdir. Buna göre Türk heyetinden konferansta bu doğrultuda hareket etmeleri istenmiştir. Türk toprakları üzerinde ulusal bir Ermeni devleti kurulmasıyla ilgili görüşmeler reddedilmeli; Süleymaniye, Kerkük ve Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi istenmeli; Suriye ile ortak sınır daha güneye ve güneydoğuya çekilmeli; Anadolu'ya yakın adalar Türkiye'ye verilmeli; Doğu Trakya 1914 sınırı ve Batı Trakya'da bir Misak-ı Millî maddesi; Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'nda yabancı asker bulundurulmasına karşı çıkılmalı; konferansın kesilmesine yol açsa bile kapitülasyonların kabulü reddedilmeli; azınlık meselesinin çözümü konusunda nüfus mübadelesi usulü kabul edilmeli; Osmanlı genel borcunun, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında eşit olarak bölüştürülmesi sağlanmalı, Yunanistan'dan istenecek savaş tazminatına karşılık silinmesi sağlanmalı, bu sağlanamazsa, borcun 20 yıl süreyle ödenmesi ve Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin kaldırılması sağlanmalı; Türk ordu ve donanmasında sınırlandırma yapılması kabul edilmemeli; Türkiye'deki yabancı kuruluşların, Türk kanunlarına tabi tutulması, Türkiye'den ayrılan ülkelere "Misak-ı Millî" koşullarının uygulanması sağlanmalıdır.¹³²

Lozan Konferansı'na Türkiye bir tarafta, diğer tarafta ise, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya iştirak etmişlerdir. Boğazlarla ilgili görüşmelere, Türkiye'nin ısrarı ve isteği üzerine, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan da

¹³¹ Semih Yalçın (Kolektif Eser), **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Ankara 2010, s. 316-317.

¹³² Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: II, Ankara 2003, s.296.

davet edilmiştir. Bulgaristan, Ege Denizi ile ilgili kısımlara dahil olurken, Amerika gözlemci bulundurmıştır.¹³³

Lozan Konferansı, 20 Kasım'da bir kararsızlık, kuşku ve düzen havası içinde, İsviçre Federasyonu Başkanı M. Haab tarafından resmen açılmıştır.¹³⁴ 4 Şubat 1923'te anlaşmazlık yüzünden kesilmiş olan Lozan görüşmeleri, 23 Nisan 1923'te ikinci defa toplanarak 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imza edilmiştir.¹³⁵ Lozan Barış Antlaşması 143 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelere ilaveten 17 belge de buna eklenmiştir.¹³⁶

Lozan Barış Antlaşması'nda düzenlenen önemli konular aşağıdaki hususlarla ilgilidir:

Sınırlar:

a. Güney sınırı; 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması gereğince Suriye ile Güney hududu kararlaştırılmıştır. Lozan'da bu hudut sadece onaylanmıştır.

b. Irak sınırı: Lozan Barış Antlaşmasında Irak hudut anlaşmazlığı halledilememiştir. Antlaşmada, Türk topraklarının tahliyesinden itibaren bu anlaşmazlığın dokuz ay zarfında dostane bir şekilde halledileceği bildiriliyordu. (Bu üzücü anlaşmazlığın halli, sonraları barışı korumak ve Büyük Britanya ile silâhlı bir anlaşmazlığa sürüklenmemek için statüko-mevcut durumun-korunması esası ile halledilebildi).

¹³³ Mehmet Gönlübol, Cem Sarı, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938)**, Ankara 1997, s. 43; Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyasası**, Ankara 1995, s.120.

¹³⁴ SONYEL, **Gizli Belgelerle Lozan...**, s. 45.

¹³⁵ Hamza Eroğlu, "Şerefli Bir Tarih: Lozan", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 3, C. I, Ankara 1985, s. 805, 811.

¹³⁶ A. Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1991, s.125.

c.Batı sınırı: Yunanlılarla Batı sınırı Misak-ı Millîye uygun olarak düzenlenmişti. Karaağaç ve çevresi de Yunanlılardan alınacak harp tamirâtı karşılığı Türkiye'ye bırakılmıştır.

Azınlıklar: Birinci Dünya Savaşı'na son veren Barış Antlaşmalarında, azınlıkların himayesine ait hükümler mevcuttur. Lozan Barış Antlaşmasının bu hususla ilgili hükümleri tetkik olduğunda, azınlıklar hususî bir ayrıcalığa mazhar olmamışlardır. Türk uyruğundan sayılan gayri müslimlerin kanun ve nizam önünde eşitliği söz konusu olmuştur.

Kapitülâsyonlar: Kapitülâsyonlar, adlî, malî ve idarî sahada ecnebilere tanınan ayrıcalık ve muafiyetlerdir. Kapitülâsyonlar, devletin hâkimiyet ve istiklâl prensibi ile uyuşmadığından, Yeni kurulacak olan Türk Devleti tarafından kabul edilemezdi. Nitekim barış Antlaşmasının 28. maddesiyle bütün neticeleriyle birlikte kaldırılmış ve Yeni Türkiye asırlardan beri çekilen bir belâdan da ebediyen kurtulmuştur.

Harp tamirâtı: Eskiden harp tazminatı olarak söz konusu edilen bu mesele, Birinci Dünya Savaşı'nda tamirat adı altında ortaya çıkmıştır. Burada bir taraftan Türkiye ile 1918 harbinin galipleri, diğer taraftan da Türkiye ile Yunanistan arasında meselenin tetkiki gerekir. Birinci Dünya Savaşının galipleri bizden Birinci Dünya Savaşı sebebi ile tamirat talep etmişler, ayrıca buna ek olarak da işgal masrafı, kendi uyruklarının zarar ve ziyanlarını da buna eklemişlerdir. Harp içinde Almanya'dan borçlanma karşılığı ve rehin bulunan beş milyon altın ve harp yıllarında İngiltere'ye sipariş edilen donanma bedeli kendi ellerinde bulunduğu bizlere verilmemiş ve tamirat karşılığı tutulmuştur. Umumî Harbe giren mağlûp devletlere esaslı malî bir yük olan bu belâdan, geleceğe bir borç bırakılmadan, sadece fiilen elimizde bulunmayan meblâğ karşılık gösterilerek büyük bir başarı diplomatik yollarla lehte çözümü

sağlanmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nda, Yunanistan'ın savaş hukukuna riayet etmediği tanınarak kendisine sorumluluk yüklenmiş ve Yunan ordu ve idaresinin Anadolu'yu haksız işgal esnasındaki fiillerinden doğan hasarın tamiri mecburiyeti de tanınmıştır. Türkiye, Yunanistan'ın harbin devamından ve bunun neticelerinden doğan malî durumunu göz önüne alarak tamirat hususunda her türlü taleplerinden, Karaağaç ve havalisini Türkiye'ye bırakması şartı ile vazgeçmiştir.

Borçlar meselesi: 1854'ten itibaren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden Osmanlı amme borçları, savaş sırasında yapılan borçlanmalar da dahil, büyük bir toplam teşkil etmiştir. Bu borçların miktarı, ödenmesi usulü ve taksimi meselesi Lozan Konferansı'nın en çetin meselelerinden biri olmuştur. Lozan Barış Antlaşmasında şu esaslar kabul edilmiştir. Sene tertipleri üzerinden borcun taksimi yerine, sermaye üzerinden borcun taksimi ile esas borç toplamı bir hayli azaltılmıştır. Diğer taraftan bu borçlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlere de gelirler nispeti ile taksim edilmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunun Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a olan borçları, bu devletlerle de yapılan antlaşmalarla Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerine devredilmiştir. Osmanlı amme borçlarının diğer çetin bir safhası da ödeyeceğimiz borçların hangi para ile ödenmesi hususunda kendini göstermiştir. Karşı taraf bunu altın veya sterlin olarak talep etmiştir. TBMM yönetimi, Türk parası veya Fransız frangı olarak ödemeyi teklif etmiş, aradaki fark muazzam meblâğlara varmasına rağmen, burada da görüşümüz kabul edilmiştir. Lozan'da imza olunan belgelerden en önemlilerinden biri de boğazların statüsü ile ilgili sözleşmedir. Boğazlardan serbest geçişi, Boğazlar Komisyonunun kurulmasını, boğazların ve civarının gayri askeri hale getirilmesini hedef tutan ve Milletler Cemiyeti'nin de garantisini tanıyan hükümleri

içeren bu sözleşme, 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiş, millî hâkimiyeti sınırlayıcı hükümler kaldırılmıştır.¹³⁷

TBMM'ne sunulan Lozan Antlaşma metni sonrasında Sinop Milletvekili Dışişleri Komisyon Reisi Yusuf Kemal Bey, Lozan Antlaşması sonucunda Türkiye'nin diğer devletlerle eşit olacağını belirtmiş, Osmanlı'nın geçmişte elinin kolunun zincirlerle bağlı olduğunu bu zincirleri Türkiye'nin kırdığını, Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin hep geri çekildiği ve “Şark Meselesi”nden bahsetmiştir.¹³⁸

Daha sonra İzmir Milletvekili Tevfik Rüştü Bey, söz alarak, “Şark Meselesi”nin Lozan Antlaşmasıyla son bulduğunu ve Lozan Antlaşmasını ayrıntılı bir şekilde Meclis'e açıklamıştır.¹³⁹

Tevfik Rüştü Bey'den sonra ise Mersin Milletvekili Niyazi Bey söz alarak, Lozan Antlaşmasını tenkit eden bir konuşma yapmıştır. Milli sınırlar içinde tam istikbalin Lozan Antlaşmasıyla tam sağlanmadığını, Lozan Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun tasfiye edildiğini, Mısır, Sudan, Kıbrıs, Adalar ve Trablusgarp'tan vazgeçildiğini Irak'tan, Suriye'den ve bütün Arabistan kıtasından el çekildiğini vurgulamıştır. Eski Osmanlı imparatorluğunun her hangi bir kısmı üzerinde hiçbir Devletin mandasını tanınmaması gerektiğini ve Musul meselesinde Cemiyet-i Akvamın hakemliğine bırakılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰

Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey ise özellikle Yunanistan sınırının Meriç Nehri yerine Fırat Nehri'nin sınır olarak kabul edilmesi gerektiğini, Hatay'ın sınırlarımız dışında kaldığını vurgulamıştır.¹⁴¹

¹³⁷ EROĞLU, *Şerefli Bir Tarih...*, s. 805, 811.

¹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.218, 221.

¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.221, 222.

¹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.223, 233.

¹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 233.

İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, Lozan Antlaşmasını, eski bir vasiyetname yerine konmuş bir hayat ve ümit vesikası olarak belirtmiş ve Hatay'ın ilerde anavatan Bayrağı altına gireceğini aktarmıştır.¹⁴²

Menteşe (Muğla) Milletvekili Şükrü Kaya Bey, dünyada her millet için tanılan hakların Lozan'da Türklerden esirgendiğini, sekiz ay devam eden bu Lozan Konferansında bazı eksiklerin nedenini emperyalizm fikrini taşıyan diplomatlar olduğunu aktarmıştır. Avrupa'da bizimle Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki sınırın Balkan Harbi neticesinde çizildiğini aktarmış, asırlardan beri yerleşen Türklerin yavaş yavaş memleketlerini terk ettiğini, Trakya'nın ne Yunanistan'ın ve ne de Bulgaristan'ın olduğunu Trakya'nın Türk ve Türk'ün olması gerektiği vurgulamıştır. Ayrıca boğazlara hâkim olan yerlerde bulunan Rodos, Meis, gibi adaların sınırlar dışında kaldığını belirterek, bu tehlikeler karşısında antlaşmayı kabul edemeyeceğini aktarmıştır.¹⁴³

Tekirdağ Milletvekili Faik Bey de antlaşmayı bu haliyle tebrik edemeyeceğini ve kabul edemeyeceğini belirtirken Boğazlar ve Trakya'nın üzerinde durmuştur.¹⁴⁴

İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey, Milli Mücadele zamanında yapılan fedakârlıklardan bahsetmiş ve Lozan Antlaşmasının birçok Türk'ü sınırlarımızın dışında bıraktığını, Musul meselesinin çözülmediğini, borçların büyük bir bölümünün Türkler tarafından ödendiğini vurgulayarak, bu şartlar altında kabul oyu veremeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁵

Saruhan (Manisa) Milletvekili Vasıf Bey, Boğazların ve Batı Trakya'nın durumu üzerinde duran konuşmasını sonucunda antlaşmayı kabul edemeyeceğini açıklamıştır.¹⁴⁶

¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 234.

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 235–238.

¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 238.

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 245-249.

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 249.

İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Batı Trakya, Boğazlar, Antakya ve borçlar meselesindeki eksiklikleri dile getirmiştir. Ancak olumlu taraflarının da bulunduğunu vurgulayarak kabulünden yana olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷

Bozok Milletvekili Avni Bey, Mondros Ateşkes ve Sevr Antlaşmalarından bahsettiği konuşmasında ve Lozan Antlaşması'nın kabule edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁸

İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey, Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye uzanan yollardan bahsetmiştir.¹⁴⁹

Menteşe (Muğla) Milletvekili Tevfik Rüştü Bey, lehte ve aleyhte görüşler olabileceğini bazı eksikliklerin zamanla düzeleceğini ve Lozan Antlaşması'nın kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁰

Milletvekillerinin konuşmasından sonra söz alan Malatya Milletvekili Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, İstiklal Mücadelesinden sonra Mudanya Mütarekesi ile siyasi bir mücadele başladığını ve sekiz, dokuz ay süren Lozan Konferansının bir hedef doğrultusunda yürütüldüğünü, Lozan Konferansında milletimizin büyük bir imtihan verdiğini belirtmiştir. Gerek Milli Mücadele harbinde ve gerek sulh görüşmelerinde ağır görevlerde bulunduğunu memleketin hayatı menfaati için kararlar verdiğini, bu kadar ağır mesuliyetlere karşı yürümek için ise kuvveti bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan aldığını söylemiştir. İsmet Paşa Lozan Antlaşmasını açıklayan uzun bir konuşma yapmış ve konuşmasını “Muhterem Milletvekilleri! Milli

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 252–254.

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 254–255.

¹⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 258–260.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 261.

Mücadelemizin sonucunu belirleyecek olan oylarınızı izhar ediniz. Millet ve bütün dünya vereceğiniz oyları beklemektedir.” Söyleriyle bitirmiştir.¹⁵¹

Mecliste yapılan müzakereler neticesinde Lozan Barış Antlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁵²

Lozan Barış Antlaşması'nın önemini Mustafa Kemal Paşa şu ifadeleri ile çok açık bir şekilde değerlendirmiştir:

Gençliğin tezahürat-ı vakıasından pek mütehasıs oldum. Lozan Muahedesi imzası gününün milli hayranı ittihazında isabet vardır. Lozan Sulhu Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Türk Milleti için siyasi bir zafer tenkil eden bu muahedenin Osmanlı tarihinde emsali yoktur. Milletimiz bununla bilhakkın iftihar edebilir ve Türk Milletinin yüksek bir eseri olan bu muahedenin yüksek kıymetini takdir etmesi lâzım gelen gençliğin bunu mazide akdedilmiş muahedelerle mukayese etmesi icab eder.

Sözleriyle Lozan Antlaşmasının önemini vurgulamıştır.¹⁵³

Lozan'ın çözümlenmeden bıraktığı üç temel mesele vardı: Bu hususlar; İngiltere ile Musul anlaşmazlığı, Fransa ile Osmanlı borçları meselesi ve diğer çeşitli meseleler ve Yunanistan'la da ahali değişimi meselesi idi.¹⁵⁴ Lozan'dan arta kalan sorunlardan Irak Sınırı; 1926 Musul Antlaşması, Türkiye Suriye sınırı 1939 Hatay Antlaşması ile halledilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 264–287.

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 286–290.

¹⁵³ Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1997, s.266.

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995*, İstanbul 2005, 321.

¹⁵⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1980)*, Ankara 1981, s.274.

Lozan Barış Antlaşması, bağımsızlığının senedi niteliğindedir. Ayrıca bu güne kadar değişmeden kalabilen antlaşmalarından da birisi olmuştur.¹⁵⁶ Böylece Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletleri arasında tek olarak, kendi perişanlığından ayağa kalkmayı başardı ve galipler tarafından kendisine dikte edilen barışı reddederek kendi şartlarının kabulünü sağlamıştır. Çünkü Lozan Antlaşması aslında, Türk Milli Misak'ında ifade edilmiş isteklerin uluslar arası tanınmasıydı.¹⁵⁷ Lozan Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Türk dış siyasetine yön veren lider kadronun eseridir. Lozan gelecek nesillerin istiklal ve refah belgesidir.¹⁵⁸

Lozan Barış görüşmeleri esnasında ve sonrasında Bolu milletvekilleri arasında Falih Rıfki Bey, Lozan Konferansı'ndan Türk milletinin başına bela olan bütün konuların konuşulması gerektiğini vurgulamış,¹⁵⁹ Türkiye'nin yabancı düşmanı olmadığını¹⁶⁰ aktarırken, Türk milletinin kapitülasyonlardan kurtulduktan sonra bir daha bu hataya düşmeyeceğini söylemiştir. Falih Rıfki Bey, Lozan Antlaşmasını devletin kuruluş vesikası olarak belirttiği gibi yapılan inkılâpları Lozan'da kazanılan tam istiklal sayesinde¹⁶¹ olduğunu, bütünüyle milli ve tam bağımsız Türkiye Devleti'nin Lozan barışı ile kurulduğunu aktarmıştır.¹⁶² Türkiye'nin tam bağımsız bir millet olduğunu Lozan'da tüm dünyaya kabul ettirdiğini bunun Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşaların azmi ve kararı ile olduğunu, Lozan'ı Türk milletinin sömürgeci devletlere karşı büyük bir başarı göstergesi olarak görmüştür.¹⁶³ Lozan Antlaşmasını hazırlayanları tarihin

¹⁵⁶ YALÇIN, **Türk İnkılap...**, s. 323.

¹⁵⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 2007, s.254.

¹⁵⁸ Falih Rıfki, "Lozan Türkiye'si", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930, s. 1.

¹⁵⁹ Falih Rıfki, "Niçin", **Aksam**, 26 Tesrinisani 1922, s. 3.

¹⁶⁰ Falih Rıfki, "Bir Hasbihal Arzusuyla", **Aksam**, 17 Kanunuevvel 1922, s. 3.

¹⁶¹ Falih Rıfki, "Lozan Türkiye'si", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930, s. 1.

¹⁶² Falih Rıfki Atay, "Lozan, Montrö ve Değişmeyen Dava", **Ulus**, 24 Temmuz 1941, s. 1.

¹⁶³ Falih Rıfki Atay, "Lozan'ın 19. Yıldönümü", **Ulus**, 24 Temmuz 1942, s. 1.

unutmayacağını belirtmiştir.¹⁶⁴ Lozan bir devrin başlangıcı ve Lozan'da ilk hatırlaması gereken “Kemalizm” düşüncesi olduğunu vurgulayacaktır.¹⁶⁵

Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal'in düşüncelerini ve Lozan Antlaşmasını, 19 Mayıs 1919 kutlanırken Ankara radyosundan vatandaşlara şu şekilde belirtmiştir;

Atatürk'ün, Türk milletinin istiklali için beslediği düşünceler çok eskidir. Hatta Erkânı Harbiye mektebinin sıralarında başlamıştır denebilir. Fakat Türkiye'yi yeni varlığı istiklale kavuşturması için fiili mücadeleye girmesi evvela Halep'te başlamıştır, Adana'da, İstanbul'da, devam etmiştir. Samsun'da Amasya'da tatbikata başlamış Lozan Konferansında hakikat sahasına ulaşmıştır.¹⁶⁶

4.2. Ankara'nın Başkent Oluşu

Ankara, 23 Nisan 1920'den beri, yani üç buçuk yıldır fiilen Türkiye'nin merkeziydi. Hükümet orada, Meclis oradaydı. Yasal olarak da Ankara'nın başkent yapılması için yabancı işgal askerlerinin Türkiye'den çekilip gitmesi bekleniyordu.¹⁶⁷

Mustafa Kemal, daha 1912'de Ankara'nın devlet merkezliğini düşünmüş olduğu şu sözleriyle görülmektedir.

“Siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır. Batının ve Doğunun temsilcileri bizimle bu başkentte temas edeceklerdir. Bu başkentte her türlü diplomatik meseleler görüşülecektir. Bu başkentte

¹⁶⁴ Falih Rıfkı, “Lozan Türkiye'si”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930, s. 1.

¹⁶⁵ Falih Rıfkı, “Lozan”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1931, s. 1.

¹⁶⁶ GÜRER, **Atatürk'ün Zengin...**, s. 167.

¹⁶⁷ Bilal N. Şimşir, **Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu**, Ankara 1988, s.233.

memleketin iç ve dış politikası idare edilecektir. Bu başkentte Millettin sinesinden doğan hükümet çalışacaktır.”¹⁶⁸

Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara'nın adım adım başkent olmaya doğru gittiği ve buna hazırlandığı görülür: Daha 1919 Şubat'ında Atatürk ve birkaç yakın arkadaşı, Ankara'yı bir “mukavemet merkezi” yapmayı tasarlamışlar. Bu tasarı doğrultusunda, 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya kaydırılır ve bu kolordunun başına Atatürk'ün güvendiği sınıf arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa getirilir. Fuat Paşa, Orta Anadolu'da merkezi bir konumu olan Ankara'ya hâkim olur.¹⁶⁹

Milli Mücadele başarıya ulaşmasıyla birlikte, Ankara ve İstanbul basını arasında özellikle başkent İstanbul'da kalıp kalmayacağı sorunu çerçevesinde var olan tartışmaların da arttığı görülmektedir. Falih Rıfkı Bey, iki şehir arasında yaşanan başkent tartışmalarına Ankara fiilen hükümet merkezi olduğunu, İstanbul'un başkent olmamasıyla ekonomisinin çökeceği düşüncesine katılmamıştır.¹⁷⁰ Basında başkent tartışmaları sürerken Malatya Milletvekili Dışişleri Bakanı İsmet Paşa ve 13 arkadaşıyla birlikte 9 Ekim'de, Ankara'nın başkent olmasına ilişkin kanun teklifini TBMM'ye sundu. Teklifte İstanbul'un hilafet merkezi olarak kalacağı vurgulandıktan sonra, coğrafi, siyasi, iç ve dış nedenlerden sonra Ankara'nın başkent olması isteniyordu. Yasa önerisi 13 Ekim'de görüşüldü. Görüşmeler sırasında ilk söz alan Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, bir zamanların eğitimin ve bilim merkezi olan İstanbul yerine başkenti ovalarda kurma çağlarının geçtiğini vurgulamıştı. Daha sonra söz alan Kütahya Milletvekili Cevdet Bey, bu memleketi o ovaların kurtardığını belirtmiştir. Zeki Bey'i tekrar söz alarak İstanbul'un ticaret merkezi olduğunu, Ankara'nın başkent olmasıyla

¹⁶⁸ AYDEMİR, **Tek...**, s. 137.

¹⁶⁹ Bilal Şimşir, “Ankara'nın Başkent oluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 20, C. VII, Ankara 1991 s. 189, 220; Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 2000.

¹⁷⁰ Falih Rıfkı, “İstanbul'da Ne Yapmalı”, **Aksam**, 27 Nisan 1923, s. 3.

İstanbul'un yıkıntı halinde bırakılmaması gerektiğini aktarmıştır. Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey, Ankara'yı Başkent yapacak olayların ve durumların daha önceden gerçekleştiğini, yasanın artık bu durumları kanunlaştırdığını, İstanbul'un payitaht merkezi olduğunu ama payitahtın ülkeyi kurtaramadığını aktarmıştır. Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey de Zeki Bey'in endişelerini yersiz bulduğunu, İstanbul'un Hilafet merkezi olarak bırakıldığına dikkati çekerek, mağdur edilmediğini belirtmiştir. Başkan Ali Fuat Paşa görüşmelerin yeterli olduğunu belirtmiş ve Anayasa Komisyonu mazbatasını Meclise sunmuş ve oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylama sonucunda, Malatya Milletvekili İsmet Paşa'nın, (2/188) numaralı Türkiye Devletinin başkenti Ankara şehridir yasa önerisi oy çokluğuyla kabul edilmiştir.¹⁷¹

Falih Rıfki Bey, Ankara'nın başkent olmasıyla ilgili düşüncelerini, Ankara'nın modern bir başkent olması gerektiğini ve Cumhuriyet'in zaman kaybetmeden Ankara'yı inşa etmesi gerektiğini yazmıştır.¹⁷² Ankara kısa bir zamanda Avrupa başkentlerinden biri gibi imar edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷³ Ankara'nın bütün Türkiye'nin hatta Asya'nın örnek şehri olmasını¹⁷⁴, planlı ve programlı bir şekilde imar edilmesi gerektiğini¹⁷⁵ Ankara'yı herkesten önce kendimizin beğeneceği modern bir şehir yapmamız gerektiğini ve bunu da kendi mimar ve mühendislerimizin yetiştirilmesiyle gerçekleştireceğini söylemiştir. Zaman zaman Başkent için yapılanların yetersiz olduğunu da yazılarında yazmıştır.¹⁷⁶

Mustafa Kemal, Ankara'nın ilerde nasıl olacağını Çankaya köşkünün bahçesinde Cevat Abbas ve orada bulunanlara şu sözleriyle anlatacaktır. "Ben Ankara'yı hükümet

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.665-670.

¹⁷² Falih Rıfki, "İki Zaruri Teşkilat", *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Subat 1925, s. 1.

¹⁷³ Falih Rıfki, "Demokrat Ankara", *Aksam*, 20 Ağustos 1923, s. 3.

¹⁷⁴ Falih Rıfki, "Örnek Şehir", *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Ağustos 1929, s.1.

¹⁷⁵ Falih Rıfki, "Yeni Ankara'ya Başlanırken", *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1925, s.1.

¹⁷⁶ Falih Rıfki, "Plandan Sonra", *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Haziran 1929, s.1.

merkezi yapmakla büsbütün başka bir hedef güttüm. Türk'ün, imkânsızı imkânlı hale getiren kudretini, dünyaya bir kere daha tekrar etmek istedim. Bir gün gelecek; şu çorak tarlalar, yeşil ağaçların çevirdiği villaların arasında uzanan yeşil sahalar, asfaltlar bezenecek. Hem bunu hepimiz göreceğiz. O kadar yakında olacak.”¹⁷⁷

4.3. Cumhuriyetin İlanı

Lozan'da imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Barış Antlaşması ile Türk İnkılabının bir evresi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Uygulanan siyasi rejimin, 23 Nisan 1920'den itibaren gelişmelere uygun, gerekli kıldığı devlet şeklini bir zaruret halini almıştı. Milli Mücadele devrinin zaruretlerinden ileri gelen Meclis Hükümeti sistemi, artık işleyemediğinden ve hükümet bunalımlarını da çözmeye elverişli olmadığından, Cumhuriyeti ilan etmek tarihi bir zorunluluktur.¹⁷⁸

İkinci T.B.M. Meclisi, seçimleri yapıldıktan sonra, 11 Ağustos 1923'te toplanmış, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı tekrar Meclis Başkanlığına Başbakanlığa da Ali Fethi (Okyar) Bey'i ve bakanları seçmiştir.¹⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa, Temmuz 1923'te Türkiye Devletine, Cumhuriyet şeklini kazandıracak notları temize çekilmesi için Hasan Rıza Soyak'a verir. Hasan Rıza Soyak bu olayı şu şekilde ifade eder;

1923 senesinin Temmuz ayındaydı. Büyük Millet Meclisi ikinci devre seçiminin arkası yeni alınmıştı. Atatürk, Halk Fırkası'nın kuruluşunu tamamlamakla meşguldü. Lozan Muahedesi de o günlerde ya imza edilmiş yahut imza edilmek üzereydi.

¹⁷⁷ Turgut Güner, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güner Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, İstanbul, 2007, s. 359.

¹⁷⁸ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Ankara, 1998, s. 36.

¹⁷⁹ İNAN, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 129.

Bir gün Çankaya Köşkü'nden, Ankara İstasyonu'ndaki Hususi Kalem binasına gelen kalem müdürü rahmetli Hayati Bey, beni Paşa'nın (Atatürk) istediğini söyledi; sebebini sordum, "Bilmiyorum" dedi.

Gönderilen bir otomobille Köşke çıktım. Yanımda arkadaşım Bolu Mebusu ve Atatürk'ün eski yaveri rahmetli Cevat Abbas (Gürer) de vardı.

O sıralarda bir bağ evi olan eski Köşkün genişletilmesine karar verilmişti. Bu maksatla evin arkasındaki kayaların bir kısmı atılıyor, yapılacak ilave için müsait yer açılıyordu. Atatürk benim geldiğimi görünce, yanında bulunan sayın eşi Latife Hanımefendiyle, Cevat Abbas, Siirt Mebusu Mahmut beylere ve şimdi kimler olduğunu

"İsterseniz bahçeye çıkıp kayaların nasıl atıldığını görelim. Biraz hava da almış oluruz," dedi ve arkasından ilave etti:

"Hadi siz buyurun, ben de geliyorum."

Onlar salondan çıktıktan sonra yanıma yaklaştı, yelek cebinden birkaç küçük kâğıt parçası çıkarıp bana uzattı; bu kâğıtlar o zaman daima kullandığı bir not defterinden koparılmış yapraklardı.

"Bunları müsvedde halinde tebyiz edeceksin. Yazılar biraz karışıktır; dikkat et; okuyamadığın yahut anlayamadığın yer olursa beni buraya çağırır sorarsın. Bir "Sepk-ü rapt"a" rastlarsan düzeltmeye mezunsun. Aynı zamanda şunu da söyleyeyim ki bunları şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz. Amirlerine dahi bahsetmeye

lüzum yoktur" buyurdu. Bana çalışmak için kendi masasını gösterdi, bahçeye çıktı.

O çıkıp gittikten sonra kâğıtları okumaya başladım. Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar, o zaman mevcut olan 20 Ocak 1337 (1921) tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini tâdil mahiyetindeydi. Evvela 1. maddeye "Türkiye Devletinin Hükümet şekli Cumhuriyettir." cümlesi ilave edilmişti. Ondan sonra aşağıdaki maddeler sıralanmıştı:

—Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin ayrıldığı idare şubelerini İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder.

—Türkiye Cumhurreisi Büyük Millet Meclisi umumi heyeti tarafından ve kendi azası arasından bir seçim devresi için intihap olunur. Riyaset vazifesi, yeni Cumhurreisinin intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.

—Türkiye Cumhurreisi Devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe, Meclise ve Vekiller Heyetine reislik eder.

—Başvekil, Cumhurreisi tarafından ve Meclisin azası meyanından intihap olunur. Diğer Vekiller, Başvekil tarafından ve yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra hepsi birden Cumhurreisi tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis içtima halinde değilse tasvip keyfiyeti Meclisin içtimama talik olunur."

Notlar bu maddelerden ibaretti. Görüldüğü gibi bunlar arasında dil ve dine ait bir kayıt mevcut değildi.

Çok küçük harflerle ve epeyce karışık olarak yazılmış olan bu yazıları tebyiz ederken, kendisi bir iki defa salona gelerek yazdıklarını kontrol etti. İş bitince de yazdıklarını aldı, cebine koydu ve kendi notlarını yırtıp attı.¹⁸⁰

Falih Rıfki Bey'in belirttiğine göre; Mustafa Kemal Paşa 11 Eylül 1923'te Meclisteki odasında bazı milletvekillerini toplamış ve Cumhuriyet üzerine konuşmuştur. Bu toplantıda bulunan milletvekili Yunus Nadi, "Cumhuriyet'i en kuvvetli zamanda ilan edelim sözüne karşı", Mustafa Kemal, "en kuvvetli zaman bugündür." Cevabını vermiştir.¹⁸¹

26 Ekim 1923'teki hükümet buhranı neticesinde Başvekil Fethi Bey istifasını vermişti. 28 Ekim akşamı Çankaya'da yeni hükümet oluşturulma çalışmaları esnasında Cumhuriyetin ilanı kararlaştırıldı. Aynı akşam Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü tarafından hazırlanan kanun metni 29 Ekim 1923 günü öğleden önce Halk Partisi grubunda Fethi Bey'in başkanlığında değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra yine aynı gün Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi başlığıyla TBMM'nin oyuna sunulmuştur. TBMM 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı kararla Cumhuriyeti ilan etmiştir.¹⁸²

Kanun taslağı üzerinde yapılan görüşmelerden sonra Ertuğrul Milletvekili Dr. Fikret Bey, Meclis Başkanlığına kısa bir takrir vererek; kabul edilen kanun teklifine istinaden, hemen Cumhurbaşkanı'nın seçilmesini teklif etmiştir. Diğer taraftan Konya Milletvekili Eyüp Sabri, İstanbul Milletvekili Ali Rıza, Bolu Milletvekili Cevat Abbas verdikleri takrirle Reiscumhur seçiminden hemen sonra yüz bir pare top atılmasını teklif etmişlerdir. Teklifin Meclis tarafından kabul edilmesi sonucunda, oylama geçilmiş

¹⁸⁰ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2006, s. 178-180.

¹⁸¹ GÖK, **İkinci Büyük Türkiye...**, s.86.

¹⁸² DUMAN, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti...**, s. 57, 58.

ve Meclis'te bulunan 159 üyeden Mustafa Kemal Paşa oy kullanmadığı için, 158 üyenin verdiği oyla Mustafa Kemal Paşa Reiscumhur seçilmiştir.¹⁸³

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in kabulü ve Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Meclis'te Milli Egemenliğin önemi dair konuşması şöyledir:

Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında kötü fikir besleyenlerin ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, görünüşe düşkün insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz haiz olduğu özelliklerini ve liyakatini, hükümetinin yeni ismiyle, medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeye muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Daima muhterem arkadaşlarımla ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile ayrı görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima dayanak noktası sayarak hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.¹⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, Türk milleti için en uygun yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğunu “Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir.”¹⁸⁵ Söyleriyle Cumhuriyetin Türk milleti için önemini vurgulamıştır.

Artık ortada, istiklaline sahip bir millet – Türk milleti, bir milli devlet, bir de milli vatan vardı. Yeni doğan çocuğun adı vardı, fakat soyadı konmamıştı. Nihayet 29 Ekim

¹⁸³ GÖK, **İkinci Büyük Türkiye...**, s.95.

¹⁸⁴ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt: II, s.1084.

¹⁸⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: III, s. 106.

1923'te Cumhuriyet soyadı kabul edilmişti. Böylece, hâkimiyet kayıtsız şartsız Türk milletine verilmiştir.¹⁸⁶

Falih Rıfki Bey, Milli Mücadelenin kazanılmasının gerçek zaferi kazanmak için ilk adım olduğunu, zaferi tamamlamanın ilk şartını ise milli iradenin hakim olması gerektiğini belirtmiş, Cumhuriyetin ilanı ile bunun gerçekleşeceğini vurgulamıştır.¹⁸⁷ Falih Rıfki Bey, Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde Meclis'te Cumhuriyetçilik akımının olmadığı da söylemiştir.¹⁸⁸ Hatta Cumhuriyet kelimesini ağzına almak değil, aklına bile kimsenin getiremediğini yazmıştır.¹⁸⁹ Ancak Cumhuriyet'in Türkiye için gerekli ve şart olduğunu yazılarında aktarmıştır.¹⁹⁰

Falih Rıfki Bey, 23 Nisan 1920'de Türkiye'nin iki parça olduğunu, birini temsil eden padişah ve hükümeti, ötekini temsil eden Atatürk ve Türk milleti olduğunu vurgulamıştır. Atatürk için davanın basit olduğunu, Türk milletinin artık kendi kendini kurtaracağını belirtmiştir.¹⁹¹ Falih Rıfki Bey, Cumhuriyetin ilanı, milli hâkimiyetin tam olarak yeterli olmadığını Cumhuriyet'i yalnız Meclisin ilan etmesiyle olmayacağını hakkında Cumhuriyet rejimi benimsemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹² Demokrasiyi, Cumhuriyetin idare usullerinin, denetim, hesap, samimiyet ve emniyet esaslarının hepsinin birbirine bağlı olduğunu savunmuştur.¹⁹³ Cumhuriyet'in yalnızca bir rejim adı olmadığını bir kültür ve medeniyet ismi olduğunu aktarmıştır.¹⁹⁴ Cumhuriyetin ilerlemesi için kökten bir kalkınma gerektiğini, bu kökün ise halk olacağını yazmıştır.¹⁹⁵

¹⁸⁶ Bayram Kodaman, "Osmanlı'dan Cumhuriyete", **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Isparta 1998, s. 12.

¹⁸⁷ Falih Rıfki, "Zafer Tamam Değildir", **Aksam**, 14 Mayıs 1923, s. 3.

¹⁸⁸ ATAY, **Çankaya**, s. 411.

¹⁸⁹ Yaşar Nabi, **Atatürkçülük Nedir?**, İstanbul 1969, s.9.

¹⁹⁰ Falih Rıfki, "Cumhuriyet" **Aksam**, 2 Tesrinisani 1923, s. 3.

¹⁹¹ Falih Rıfki Atay, "23 Nisan", **Ulus**, 23 Nisan 1936, s.1.

¹⁹² Falih Rıfki, "Yeni Dâhiliye Vekilimize Mektup", **Aksam**, 23 Mayıs 1924, s. 3.

¹⁹³ Falih Rıfki, "Cumhuriyet'in Davası", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevvel 1927, s. 1.

¹⁹⁴ Falih Rıfki Atay, "Davamız", **Ulus**, 19 Mayıs 1934, s.1.

¹⁹⁵ Falih Rıfki Atay, "Doğuda", **Ulus**, 25 Ağustos 1935, s.1.

Mehmet Şükrü Bey'in, saltanat ve cumhuriyet hakkındaki düşünceleri ise, siyasi hayatının en mutlu gününü saltanatın kaldırıldığı gün olarak belirtirken, Cumhuriyeti'nin ilanı ise en mesut günü olarak vurgulamıştır. Tek amacının milletin refah ve huzurunu sağlamak için, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yolunda yürümek olduğunu aktarmıştır.¹⁹⁶

4.4. Halifeliğin Kaldırılması

Saltanatın 1 Kasım 1922 tarihinde Meclis tarafından kaldırılmasının ardından Tevfik Paşa hükümeti istifa etmiştir. 17 Kasım tarihinde ise padişah Vahdettin can güvenliğini tehlikede görerek İngiltere'den yardım isteyecek ve İngiltere'ye bir gemi ile İstanbul'u terk edecektir. Böylelikle TBMM'i Saltanatın kaldırılması sonrasında hilafeti Osmanlı hanedanında bırakılmıştır.¹⁹⁷ Saltanatlığın kaldırıldığı halde, hilafetin ondan ayrılarak kaldırılmaması, o günlerde şartların uygun olamamasından kaynaklanmaktaydı.¹⁹⁸ İngiltere'nin hilafet makamını destekler mahiyette politika izlemesi, Hintli Müslümanların da bu bağlamda halifeyi destekleyip, bağlılıklarını bildirmeleri, halifelik üzerine oynanan dış oyunlarında bir örneğidir.¹⁹⁹ Halifenin hilafet bütçesinin artırılması talebini ileten başbakana, Mustafa Kemal Paşa cevaben: "Hilafet makamının bizim için tarihi bir hatıra olmaktan başka öneminin bulunmadığını, Halifenin resmi heyetlerle temas etmek istemesinin Cumhuriyetin bağımsızlığına açık bir tecavüz olacağını, Hilafetin hazinesinin olamayacağını, Halifenin ikametgahının

¹⁹⁶ TBMM Arşivi, Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası, Sicil No: 64.

¹⁹⁷ YALÇIN (Kolektif eser), **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, s. 331.

¹⁹⁸ Süleyman Kocabaş, **Atatürk ve İnkılâplar Dönemi 1923 – 1938**, İstanbul 2006, s. 216.

¹⁹⁹ Ağa Han ve Emir Ali, İsmet Paşa'ya temelinde halifeliğin öneminin vurgulanıp, kaldırılmaması gerektiğini anlatan 2 sayfalı bir mektup göndermişlerdir. Mektup metni için (Bkz. Kazım ÖZTÜRK, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem**, TBMM Vakfı Yayınları, s. 383–384; Nejat Göyünç, **Hilafet ve Kaldırılması**, İstanbul 1982, s. 229, 230.)

tespitinin hükümetin vazifesi olduğunu, halifenin bunu böyle bilmesi gerektiğini” ifade etmiştir.²⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa tüm bu gelişen olayların ardından Şubat 1924’te İzmir’deki Harp Oyunlarına katılmış²⁰¹, harp oyunlarının açılış konuşmasında ordunun kazanmış olduğu başarıdan, ayrıca başarıların sürebilmesi için bilim sanat ilerlemelerinin dikkate alınacağından bahsetmiştir. Türkiye’yi amaçlanan ileri düzeye getirebilmek için en başta bağımsızlığının egemenliğin sürdürülmesinin geldiğini, bunun için de hiçbir şekilde ödün verilmeyeceğini belirtiyordu. Türkiye Cumhuriyeti, yönetimine ne halifeyi, ne de yabancı devletleri karıştıracaktı.²⁰²

Tüm bu nedenlerden dolayı, Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve arkadaşları tarafından verilen “Hilâfetin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Türkiye dışına çıkarılmasına dair teklifi kanunisi”²⁰³ Meclise sunulmuş konuyla ilgili söz alan Rize

²⁰⁰ ATATÜRK, **Nutuk**, s.572–573.

²⁰¹ ATATÜRK, **Nutuk**, s. 597.

²⁰² Seçil Akğün, **Halifelüğün Kaldırılması ve Laiklik (1924 – 1928)**, Ankara 1986, s. 164.

²⁰³ Madde 1. Halife hal’edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemic olduğundan hilâfet makamı mülğadır.

Madde 2. Mahlû' Halife ve Osmanlı saltanat münderisesi hanedanın erkek ve kadın bilcümle âzası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti Hiemaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osmani'den addedilirler.

Madde 3. İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilâm tarihinden itibaren âzami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4. İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur.

Madde 5. Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvali gayrimenkuleye tasarruf edemezler. İlişiklerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekalé mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6. İkinci madde mezkûr kimselere masarifi seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derecei servetlerine göre mütefaavidolmak üzere Hükümetçe tesbit edilecek mebalîğ ita olunacaktır.

Madde 7. İkinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki bilcümle emvali gayrimenkulelerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvali gayrimenkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8. Osmanlı imparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut amvali gayrimenkûleleri millete intikal etmiştir.

Madde 9. Mülga Padişahlık sarayları ve kasırları ve emlakın ve sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asarı nefise ve sair bilûmum emvali menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10. Emlâki Hakaniye nâmı altında olup evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazinei Hümayun muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

Milletvekili Ekrem Bey, Halifeliğin kaldırılmasını ve sınır dışına çıkarılmasını gerektiğini aktarmıştır. Bunun üzerine söz alan Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, bugün memleketin ekonomik, politik ve iç sorunlarını çözmeden halifelin kaldırılmasının erken olacağını ve zamanın gelmediğini belirtmiştir. Kütahya Milletvekili Recep Bey, ise bu vaktin ne zaman geleceğini sormuştur. Özellikle Zeki Bey ve diğer milletvekilleri halifeliğin kaldırılması konusunda uzun süreli bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma üzerine söz alan Afyon Milletvekili İzzet Ulvi Bey ile Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in halifeliğin kaldırılması dair konuşmalara yaptıktan sonra oylama geçilmiş ve kanun teklifi kabul edilerek, hilafet 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır.²⁰⁴

Falih Rıfki Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik devlet olması gerektiğini savunmuştur. Mecliste bulunan saltanat ve hilafet yanlılarının laik düzene geçişi geciktirmek istediklerini yazmıştır.²⁰⁵ Falih Rıfki Bey, hilafet ve saltanat yanlılarının özellikle milli mücadele döneminde güçlerini İstanbul Hükümetinden, İngiltere'den ve Yunanistan aldığını vurgulamıştır.²⁰⁶ Gücünü Milli Egemenlikten alan Cumhuriyetle yönetilen devletlerde halifelik makamının olamayacağını²⁰⁷, dini devletten ayırmanın vicdan hürriyetini engellemediğini aksine güçlendirdiğini belirtmiştir.²⁰⁸ Laiklik anlayışının Türk'e, Türk kimliğini yeniden kazandıracağını söylemiştir.²⁰⁹ Devletin ilk

---

Madde 11. Millete intikal eden emvali menkule ve gayrimenkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriülîcradır. ,

Madde 13. İşbu kanunun icrayı ahkâmına icra Vekilleri Heyeti memurdur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 7, s.28-29.)

²⁰⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 7, s.69.

²⁰⁵ Falih Rıfki, "Softa Denilen de", **Aksam**, 20 Nisan 1924, s. 3.

²⁰⁶ ATAY, **Çankaya**, s. 407, 430.

²⁰⁷ NABİ, **Atatürkçülük...**, s.9; Falih Rıfki, "Kilise ve Cumhuriyet", **Aksam**, 24 Mart 1924, s. 3.

²⁰⁸ Falih Rıfki, "Bir Muharririn Yazısı", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1934, s. 1.

²⁰⁹ ATAY, **Çankaya**, s. 407, 430.

olarak milli hâkimiyeti daha sonra ise millete vicdan hürriyetini verdiğini söylemiştir.²¹⁰ Falih Rıfkı Bey'e göre padişahlık ve hilafeti kaldırmak, medreseleri kapatmak, teokratik rejimin bütün kurumlarını yıkmak, kadını hür kılmak gibi devrimlerin sadece başlangıç olduğunu²¹¹ halkın bu devrimleri benimsemeleri gerektiğini vurgulamıştır.²¹²

4.5. *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*

II. TBMM döneminde yapılan önemli faaliyetlerden biriside hiç şüphesiz “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”nun çıkarılması olmuştur. Aslında İkinci Meclis’in Eğitim – Öğretim faaliyetleri Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Eğitim Politikasına dayanmaktadır. I. TBMM, 23 Nisan 1920’de açıldıktan sonra Hükümet programında Maarif Vekâletine de yer verilmiştir.²¹³ Kurtuluş savaşında TBMM’de ilk hükümet kurulduğu zaman (1920) çeşitli yönleriyle milli eğitim işlerine verilecek önem üzerinde durulmuştur. Çocuklara verilecek eğitim sisteminde yenilikler öngörülürken, bunları çağın koşullarına göre milli tarihimize dayanan ve sosyal bünyemizde yerini alabilecek olan ilmi esaslara göre ele alınması kaydediyordu.²¹⁴ Gerek I. TBMM ve gerekse II. TBMM’nin açılmasından sonraki çalışmalar maarifte birlik ve beraberliğin sağlanmasını devamlı gündeme getirmiştir.²¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devletinde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıkları, azınlıkların, her çeşit etnik toplulukların eğitim yoluyla, iktisaden güçlenip siyasi bakımdan bilinçlendiklerini ve Devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Mustafa Kemal Paşa, sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir

²¹⁰ Falih Rıfkı Atay, “Bir Usul Farkı”, *Ulus*, 10 Şubat 1937, s.1.

²¹¹ Falih Rıfkı Atay, “Bizim Tarih”, *Dünya*, 13 Haziran 1954, s.2.

²¹² Falih Rıfkı, “Yeni Dâhiliye Vekilimize Mektup”, *Aksam*, 23 Mayıs 1924, s. 3.

²¹³ GÖK, *İkinci Türkiye Büyük...*, s.164.

²¹⁴ İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 177.

²¹⁵ GÖK, *İkinci Türkiye Büyük...*, s.173.

eğitim çarkları içinde kaldıklarını ve milli benliklerinden habersiz yetiştirildiklerini için kendi öz yurtlarında esarete sürüklendiklerini görmüştü. Bütün bu gözlem ve teşhislerle yetinemezdi. Çünkü O, artık yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı idi. Bu yeni Devlet için yeni bir eğitim felsefesi ve politikasını da O tesbit etti ve bunu bazen öneriler, bazen da istekler ve talimatlar şeklinde ifade etti. Özellikle de öğretmenlere ve eğitimcilere seslendi.²¹⁶ Mustafa Kemal Paşa, "İlköğretimde, öğretimlerin birleştirilmesi ve bütün okullarımızın gereksinimlerimize, çağdaş ilkelere uygun duruma getirilmesi, öğretmen ve profesörlerimizin rahat yaşaması ve yetkinlikleri sağlanacaktır. Uygun araçlarla halkın aydınlatılmasına ve eğitilmesine başlanacaktır."²¹⁷ sözleriyle eğitim ve öğretimin birleştirilmesini ve bir elden yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.²¹⁸

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Halifeliği kaldıran kanunla birlikte 3 Mart 1924'de²¹⁹, Saruhan (Manisa) Milletvekili Vasıf Bey ve arkadaşları tarafından verilen Tevhid-i Tedrisat Hakkındaki Kanun Teklifi²²⁰ ile Meclise sunulmuştur. Kanun teklifinin açıklaması; Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye devrinde saltanat-ı müderrise-i Osmaniye tevhid-i tedrisata başlamak istediği ancak

²¹⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul 2001, s. 307.

²¹⁷ ATATÜRK, **Atatürk'ün Tamim...**, s.532.

²¹⁸ Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Ankara 1978, s. 24.

²¹⁹ KOCABAŞ, **Atatürk ve İnkılaplar...**, s. 242.

²²⁰ Madde 1. Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2. Seriyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare oludan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3. Seriyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4. Maarif Vekâleti yüksek dinayat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hutebet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşadedecektir.

Madde 5. Bu kanunum neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştagil olup şimdiye kadar Müdafaai Milliyeye merbut olup askerî rüştü ve idadilerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan darüleytamlar bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüştü ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları âtiye aidolacağı vekâletler arasından tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensubolan muallimler orduya misbetlerini muhafaza edecektir.

Madde 6. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 7. İşbu kanunum icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

bunu gerçekleştiremediği meydana gelen çok başlı eğitim sisteminin sorunlar oluşturduğu, bunun çözümünün ise bütün eğitim ve öğretim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak çözüleceği belirtilmiştir. Kanun teklifi Meclis'te yapılan oylamada kabul edilmiştir.²²¹

Falih Rıfki Bey, Türk çocuklarının ve gençlerinin, Cumhuriyet'in esaslarına göre yetiştirilmesi gerektiğini²²² bununda eğitimle olacağını, oluşturulan Tevhid-i Tedrisat Kanununun tam olarak işlev hale gelebilmesi için kanunlarla desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²²³ Türk çocuğuna ilk eğitimi Türk öğretmenlerin vermesi gerektiğini²²⁴, dilin bir milletin ana unsuru olduğunu bu nedenle Türkçe eğitimin şart ve zorunlu olduğu aktarmıştır.²²⁵ Bir daha Türkiye'nin ve Türkçenin yarı sömürge olmayacağını yazmıştır.²²⁶ Ayrıca Türk çocuklarına geçmişi unutturmamak için tarihin iyi anlatılması gerektiğine değinmiştir.²²⁷ Cumhuriyet'in en önemli eksikliğinin sivil kadro olduğunu bunun da ilk ve orta öğretim başlayarak giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.²²⁸

4.6. Medeni Kanunun Kabulü

1926 Hukuk İnkılâbı'nın tam olarak değerlendirilebilmesi ve anlaşılması, ancak Tanzimat'tan itibaren kanunlaştırma hareketlerinin ve bunlarla ilgili tartışmaların bilinebilmesi ile mümkün olabilir. Tanzimat'tan itibaren ihtiyaç duyulan alanlarda yeni kanunlar yapılmasına bir muhalefet olmamış, fakat hazırlanacak kanunların, başta medeni hukuk alanındakiler olmak üzere, millî - dinî mevzuattan mı, Batı hukukundan iktibas suretiyle mi, yoksa her ikisinin bir birleşimi şeklinde mi hazırlanacağı hususunda

²²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.25-27.

²²² Falih Rıfki, "Altı Ay", **Aksam**, 10 Mart 1924, s. 3.

²²³ Falih Rıfki, "Yeni Kanunlar," **Aksam**, 27 Mart 1924, s. 3.

²²⁴ Falih Rıfki, "Dil ve Terbiye", **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mart 1929, s.1.

²²⁵ Falih Rıfki, "Politika, Türk Çocuğu", **Hakimiyeti Milliye**, 19 Mart 1931, s. 1.

²²⁶ NABİ, **Atatürkçülük...**, s.15; Dünya, 11 Ocak 1953.

²²⁷ Falih Rıfki, "Politika", **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1931, s.1.

²²⁸ Falih Rıfki Atay, "Sistem", **Ulus**, 12 Kasım 1951, s.1.

farklı görüşler ileri sürülmüştür. Alî Paşa'nın 1867 yılında Fransız Medeni Kanunu'nu tercüme ettirerek tatbikata konulması teklifi kabul edilmemiş olmasına rağmen, Tanzimat döneminde, Batı'dan ticaret, ceza ve usul kanunları alınmıştır. Yerli mevzuattan hazırlanan kanunlarda da Batı hukuku tekniğinden istifade edildi. Aynı husus II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde hazırlanan kanunlarda da geçerlidir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, dönemin dualist karakterinin tabii bir neticesi olarak memlekette hukuk birliği sağlanamadı. Fikir adamları, hukukçular ve siyasetçiler bundan şikayet ettiler, çareler aradılar. Ülkede hukuk birliğini sağlamanın yegane yolu hukukun laikleştirilmesi idi. Ali Paşa'nın Fransız Medeni Kanunu'nu almak fikrinin ve Cevdet Paşa'nın müslim-gayri müslim bütün tebaaya şamil nizamiye mahkemelerini kurmasının temelinde telaffuz edilmeyen bu düşünce yatar. Keza 1917 yılında serri mahkemelerin Meşihattan alınıp Adliye Velkaetine bağlanması ve hazırlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi Türk aile hukukunun lâikleşmesinde önemli bir aşamadır. Daha sonraki yıllarda Ziya Gökalp'in açıkça din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve kanunlarımızın teokrasi ait bütün izlerden temizlenmesinden bahsedilmesi bu zemin üzerinde mümkün olabilmiştir. Ülkemizde hukuk birliği sağlanması, hukukumuzun dünyevileşmesi ve çağdaşlaşması demek olan İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi Tanzimatla birlikte çıkılan yolda seksen yedi yıllık bir yürüyüşten sonra varılan noktanın adıdır.²²⁹

II. Dönem TBMM'nde hukuk alanında yaratılan yeni düzenlemelerden en önemlisi Medeni Kanunun kabulüdür. Bu amaçla, İsmet Paşa'nın Başvekilliği'nde ilk olarak 24 Aralık 1925 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından Meclis'e sunulan Türk Medeni Kanun teklifi, kanun tasarısı incelenmek Adliye

²²⁹ Ömer Turan, "1926 Hukuk İnkılâbının Fikri Temelleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 32, C. XI, Ankara 1995, s. 477, 493.

Encümeni'ne (Adliye Komisyonu) gönderilmiştir.²³⁰ Encümende incelendikten son halini alan Türk Medeni Kanun tasarısı 11 Şubat 1926 tarihinde Meclis sunulmuştur. Karahisarısahip (Sinop) Milletvekili Ali Bey'in, Meclise verdiği Ceza ve Ticaret Kanunlarının madde madde değil de Medeni Kanunla beraber oylanmasına dair takririni²³¹ kabul edilerek, 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun tasarısı, bütün olarak Mecliste görüşülmeye başlanmıştır. İlk olarak söz alan Adalet Bakanı İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey, bu kanunun Türk milletinin varlığını sürdürmesi için şart olduğunu vurgulamıştır. Bakanın konuşması ve diğer milletvekillerinin de kanun teklifini destekler tarzlardaki konuşmaları sonrasında, Medeni Kanun kabul edilmiştir.²³²

Medenî Kanun'un kabulü ile büyük bir boşluk doldurulmuştur. 1924 Anayasa'sının getirdiği hür ve demokratik yapının doğal bir sonucu ve onu tamamlayan bu kanun ile kadınlar önemli haklar elde etmişlerdir. Medenî Kanun, yeni Türkiye'yi, Osmanlının hukukî dayanaklarından ayırması bakımından TBMM tarafından çıkarılan yasaların en önemlilerinden biri sayılır. Çünkü yeni devlet yapısının lâik niteliği, Medenî Kanunu'n gerekçesinde, diğer kanunlara göre daha açık ve kesin ifadesini bulmuştur.²³³

Falih Rıfkı Bey, Medeni Kanunu Türk milletini şarklı bir cemiyet olarak kalmaktan kurtulmak için Meclisin tarafından aldıkları esaslı tedbirler olarak görmüştür.²³⁴ Cumhuriyetin kuruluş devrinde bir asırdır süren medeniyet mücadelesinin kesin zaferinin Medeni Kanunla kazanıldığını belirtmiştir.²³⁵

²³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.251.

²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.152.

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.229-234.

²³³ Yücel Özkaya, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 21, C. VII, Ankara 1991, s. 499, 505.

²³⁴ Falih Rıfkı Atay, "Yıldönümü", **Ulus**, 21 Şubat 1936, s.1

²³⁵ ATAY, **Çankaya**, s. 485.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız yenilikler ve inkılâplar Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş hale getiren gelişmelerdir. Görüldüğü üzere toplumu değiştirmeyi hedefleyen ve Türkiye'yi daha çağdaş ve daha güçlü kılma azminde olan Atatürk, sadece bir alanda değil siyasi, hukuki, ekonomik, eğitim ve kültür, sosyal alanda birçok yenilikler yapmıştır.²³⁶ İnkılâpçı bir özelliği sahip olan II. Meclis'te Bolu Milletvekillerinin inkılâpları desteklediği görülmektedir. Özellikle Falih Rıfkı Bey, Meclis'te gerçekleştirilen inkılâpları yazılarına taşımış ve bu inkılâpların savunucusu olmuştur. Ayrıca Falih Rıfkı Bey, mecliste yapılan çalışmaların halka duyurulması ve halk ile paylaşılmasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

---

²³⁶ SINGIL, "İkinci Dönem...", s. 38.

II. BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİNİN BİYOGRAFİLERİ

1. II. DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİ

1. 1. *Falih Rıfka Bey (Atay)*

Falih Rıfka Bey (Atay), 26 Aralık²³⁷ 1893 (1309)²³⁸ tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Hoca Halil Hilmi Efendi²³⁹, annesi Huriye Cemile Hanım'dır.²⁴⁰

Öğrenim hayatına İstanbul'da evlerinin yanında sıbyan mektebinde başlayarak ortaöğrenimine Kovacılar Rehberi Tahsil Rüştüyesi'nde devam eden Falih Rıfka Bey, müdürlüğünü Hariciye Nezareti memurlarından Kenan Bey'in yaptığı rüştüyeden 1905 yılında mezun olmuştur²⁴¹. Falih Rıfka Bey'in mezuniyet yılını esas alan dersleri ve notları; Kuran-ı Kerim 9, Tecvit 10, Ulum-ı Diniye 9, Ahlak 9, Sarf-ı Osmanî 10, İmla 10, Kıraat 10, Hesap 7, Coğrafya-ı Osmanî 7, Tarih-i Osmanî 10, Fransızca 9, Sülüs 5, Rika 5, şeklindedir.²⁴²

Falih Rıfka Bey, lise öğrenimine ise Mercan İdadisi'nde²⁴³ devam ettiğine, şu sözleriyle işaret etmiştir;

Mercan İdadi'sinde Numaram 826, 3 üncü sınıf birinci şubedeyim.

Edebiyat ve “Yasak Kitap” zevklerine kapılmışım. “Demdeme” ve

“Zemzeme” ile Muallim Naci ve Recaizade Ekrem'in kavgaları yahut

²³⁷ Hikmet Dizdaroğlu, “Falih Rıfka Atay”, **Türk Dili**, Sayı I, İstanbul 1981, s. 548.

²³⁸ **TBMM Arşivi, Falih Rıfka (Atay), Sicil Dosyası**, Sicil No: 463.

²³⁹ **TBMM Arşivi, Falih Rıfka (Atay), Sicil Dosyası**, Sicil No: 463.

²⁴⁰ Tuncer Gülensoy, “ Falih Rıfka Atay 1894–20.11.1971”, **Türk Kültürü**, Cilt: IX, Sayı:103, 1971, s.70.

²⁴¹ Baki Süha Ediboğlu, **Falih Rıfka Atay Konuşuyor**, Ankara, Berkalp Kitabevi,1945, s.4; Emine Şirin, **Falih Rıfka Atay Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 5.

²⁴² Falih Rıfka Atay, **Batış Yılları**, İstanbul 1999, s. 9.

²⁴³ Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemini anlamak için, bkz. Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, 1999; İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara, 1999.

Servet-i Fünun'da Hüseyin Cahid'le "İkdam" gazetesine Paris'ten muhabirlik eden Ali Kemal'in tartışmaları arasında arkadaşlarla taraf tutuyoruz. O vakitler dergilerde ve gazetelerde Edebiyatın adı bile yok. Okuduklarımız konuştuklarımız hep "Yasak!" Yılda bir iki defa, Padişahın cülusu veya doğum günlerinde çıkan kuru medhiyelerden (methetmek) ve okuma kitaplarındaki nazımlardan başka vezinli yazı da öyle. Umumi Tarih'de Fransız Büyük İhtilalı öğretilmez. Ama biz hepsini gizli gizli okuyoruz. Yaşımız bu okuyuşları bir felsefeye, bir sonuca, bir davranışa bağlatıcı olmaktan çok uzak...²⁴⁴

Falih Rıfki, 1909'da idadiden mezun olduktan sonra Darülfünun'un Ulum-ı Edebiye Şubesi'nde yükseköğrenimine başladı. Ulum-ı Edebiye Şubesi, Hukuk Mektebi ile birlikte Veznecilerdeki Zeynep Hanım konağında bulunuyordu. Şubede, Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi, Arap ve Fars Edebiyatı, Felsefe, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya ve İktisat dersleri ve seçmeli olarak da Fransızca, Rusça, Almanca, İngilizce dersleri okutuluyordu.²⁴⁵

Yükseköğrenimi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden²⁴⁶ devam ederek bu fakülteden mezun olmuştur.

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra Tanin muhabirliği ile yazın hayatına başlayan Falih Rıfki Bey'in, 1911'de Tecelli Dergisi'nde şiirleri, Servet-i Fünun'da yazıları yayımlanmaya başlamıştır. O'na göre 1908 Meşrutiyeti'nin Türk düşün hayatında, "Türkçülük fikri" ve "Türkçecilik anlayışı"ni ortaya çıkarmasıdır.²⁴⁷

²⁴⁴ ATAY, **Batış...**, s. 13.

²⁴⁵ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, İstanbul 1977, s. 1224; Veysel Çolaker, **Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfki Atay (1894-1971)**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2008, s. 7.

²⁴⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, Ankara 1995, C.III, s.143.

²⁴⁷ ATAY, **Batış...**, s. 74,75.

Falih Rıfki Bey, ilk yazısını “İttihat ve Terakki²⁴⁸ Evlatlarına” başlığıyla yazmıştır. Tanin gazetesine yolladığı bu yazı, Falih Rıfki Bey’in siyasi bir gazetede çıkan ilk yazısı olmuştur.²⁴⁹ Tanin gazetesinde yazmaya devam Falih Rıfki Bey, özellikle Balkan Harplerini anlatan konulara değinmiştir. Bulgarların Türklere Rumeli’de yaptığı zulümleri²⁵⁰ ve Türk askerlerinin kahramanlıklarını, fedakârlıklarını millete duyurmuştur.²⁵¹ Falih Rıfki Bey, Tanin gazetesindeki yazılarını şöyle ifade etmiştir;

İlk gündelik politika yazımı İttihat Terakki Fıkrası düştüğü zaman Tanin gazetesinde yazmıştım. On yedi, on sekiz yaşlarında idim. Bir inkılâp fırkasının düşüşünün Anadolu’da hangi sınıf halkı sevince verdiğini ve üste çıkardığını gözümle gördüm. Bütün gençlik hayallerim sona yaklaşmış gibi idi.

Beni politika yazıcılığına bu korku attı ve şimdiye kadar bu korku tuttu.

Tanin’den hâkimiyete kadar bütün matbuat mekanizmasının çarkları içinde yuvarlanıp duruyorum. Hükümet baskısı, sert kanun, sansür, geniş hürriyet hepsini gördüm. Okuyanlar, ellerine aldıkları

---

²⁴⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti, “İttihat-ı Osman-i” adıyla Askeri Tıbbiye Mektebi’nde kurulmuştur. Yeni Osmanlıların ve özellikle Namık Kemal’in muhalefet edebiyatı bunların fikrî gıdalarını oluşturacaktı. Sonradan ittihat ve Terakki adını alacak olan örgütün kuruluşu 1859 yılına rastlar. Bu tarihe değin görülen muhalefet hareketleri: 1) Mithat Paşa’nın sadareten azli ve sürülmesi üzerine üç Harbiyeli öğrencilerin kurdukları, fakat üzerine pek az şey bildiğimiz gizli örgüt, 2) Çırağan olayı (20 Mayıs 1878), 3) Scallieri-Aziz Bey komitesi (Temmuz 1878’de yakalandılar), 4) Bu son komiteden Ali Şefkati Beyin Napoli ve Cenevre’de 1879 ve 1881 arasında çıkarttığı “istikbal” gazetesidir. Bunlar dışında, kayda değer önemli bir girişime rastlanmamaktadır. 1889’da Askerî Tıbbiye’de kurulan gizli örgütün adı İttihad-ı Osmanidir. Kurucuları, bu okuldaki öğrencilerden İshak Sükûfî, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali idiler. Sina Aksin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara 2006, s.34,35.

²⁴⁹ ATAY, **Batış...**, s.48.

²⁵⁰ Falih Rıfki, “Yanan Köy”, **Tanin**, 2 Eylül 1913, s. 3.

²⁵¹ Falih Rıfki, “Dört Sahife”, **Tanin**, 21 Ağustos 1913, s. 3

kâğıdın üstünde kaç düzgün ve boya tabakası olduğunu bilemezler;
biz bu yüzün etini biliriz.²⁵²

1913'te yılında Talat Paşa'nın yanında bulunmuş. I. Dünya Savaşı'nda (1914–1917) yedek subay iken, 4'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Özel Kâtibi olarak Emir Subaylığını yapmıştır. Bu tarihlerde Falih Rıfki Bey, Cemal Paşa ile anılarını ve düşüncelerini yazdığı “Zeytindağı”²⁵³ kitabında anlatmıştır. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa ile genel savaşın son yılında Suriye'den İstanbul'a dönmüş. 1917'de Bahriye Nazırı Özel Kalem Müdür Muavinliği'ne atanmıştır. 1918'de Cemal Paşa'nın istifası üzerine Çarkçı Mektebi'nde öğretmenliğe başlamıştır.²⁵⁴

Falih Rıfki Bey, mütareke yıllarında arkadaşlarıyla kurduğu Akşam Gazetesinde, Kuvay-ı Milliye yanlısı yazıları nedeniyle soruşturmaya uğramıştır. Falih Rıfki Bey, bu tutuklama olayını yıllar sonra Dünya gazetesinde yazdığı “Suç Ortağı” başlığı altında anlatmış ve suçunun, şarkın huzur ve sükûnunu ihlal etmek olarak belirtmiştir.²⁵⁵

II. İnönü zaferinden sonra serbest bırakılan Falih Rıfki, İzmir'in kurtuluşundan sonra ise Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde yer almıştır.²⁵⁶

Falih Rıfki Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kez Edirne'nin geri alındığı 1913 yılının Ağustos ayında, Tanin gazetesine “Trakya Mektupları” yazmak üzere Vali Hacı Adil Bey'in daveti üzerine, Edirne'ye gelen heyetin arasında görmüştür. Falih Rıfki Bey, bu heyet arasında bulunan Fethi ve Enver Beylerin isimlerini daha önce duyduğunu, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın adını ilk kez işittiğini belirtmiştir. Falih Rıfki Bey, “Çankaya” adlı eserinde ise Mustafa Kemal Paşa ile tanışmasının Balkan Savaşları sonunda olduğunu ve kendisini Enver Bey ile ise sınıf arkadaşının

²⁵² Falih Rıfki, “Politika”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1931, s. 1.

²⁵³ Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, Pozitif Yay., İstanbul 2004, s. 9.

²⁵⁴ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, C.III, s.143.

²⁵⁵ Falih Rıfki Atay, “Suç Ortağı”, **Dünya**, 6 Şubat 1955, s. 2.

²⁵⁶ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, C.III, s.144.

tanıştırdığından bahseder.²⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın de İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenlerinden birisi olduğunu bu karşılaşmada öğrenmiştir.²⁵⁸ Falih Rıfkı Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk gördüğü anı şu sözlerle nakletmektedir:

“Loşça bir büyük salonda toplandık. Vali, Fahri Paşa ve yüksek rütbeli birkaç kişi üst sedirde idiler. Sarışın genç bir zabıt, tam karşı duvarın dibinde bir iskemleye oturdu. Yakışıklı, temiz giyimli, tok ve keskin bakışlı, gururlu idi. Bütün dikkatlerin birbirinden saklanarak, onun üzerinde toplandığını seziyordum. Gerek anlaşmazlığın çıkmasında gerek soğukluğun giderilmesinde onun rütbesinden aşırı bir ehemmiyeti olduğunu anlamak güç değildi. Sonra aralarında neler geçti, bilmiyorum. Fakat bu genç zabitin esrarlı bakışlarını bir daha unutamadım.”²⁵⁹

Falih Rıfkı Bey, çok etkilendiği Mustafa Kemal Paşa'dan “Batış Yılları” adlı kitabında da ilk karşılaşmasını anlatır. Mustafa Kemal Paşa bu ilk karşılaşmada kendisinde adeta esrarlı bir şahsiyet izlenimi bırakmıştır. Mustafa Kemal Paşa, davetlilerin en küçük rütbelisi ve o vakit en şöhretsizi iken, konuşma sırasında bütün ilgi O'nun üstünde toplanmıştır ve kendisinin pek çekici ve inandırıcı bir hali vardır.²⁶⁰

Türkiye'nin kurulacağı ve sonrasında da inkılâplar yoluyla cumhuriyetimizin yapısal değişimlerin haritasının çizileceği, Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasına Falih Rıfkı Bey,²⁶¹ ilk kez İzmir'de katılmış, daha sonraki yıllarda ise her istediği zaman,

²⁵⁷ ATAY, **Çankaya**, s.81.

²⁵⁸ Falih Rıfkı Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, İstanbul, 1955, s.15; ŞİRİN, **Falih Rıfkı Atay'ın...**, s. 25.

²⁵⁹ ATAY, **Mustafa Kemal'in ...**, s.16.

²⁶⁰ ATAY, **Batış...**, s.67; ŞİRİN, **Falih Rıfkı Atay'ın...**, s. 25.

²⁶¹ Bkz. İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Fikir Sofrası**, İstanbul, 2002.

teklif beklemeden sofraya katılabilenlerden biri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasına ilk katılımını ve Mustafa Kemal Paşa'ya dair izlenimlerini şöyle ifade etmektedir:²⁶²

“Mustafa Kemal Paşa'nın ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanının o günlerde bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir. Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatı idi. Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini takip ediyordum. İlk öğrendiğim şey kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu.”²⁶³

Bu ilk sofradaki görüşmeler esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini ilk nerede görmüş olduğunu söylemesine çok şaşırmıştır. Çünkü Edirne'ye “Tanin” muhabiri olarak 1913 yılında gitmiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'yı görmüş, fakat kendisi ile fırsat bulup görüşmemiştir. 1922'de bunca gelişmeden sonra kendisinin bile unutmuş olduğu bir olayı Mustafa Kemal Paşa'nın hatırlaması karşısında adeta donakalmıştır.²⁶⁴

Falih Rıfıkı Bey, milli mücadele döneminin etkin kalemlerinden olduğu kadar cumhuriyetin iyi bir savunucusu ve aynı zamanda da inkılâpların yerleşmesinde de önemli bir kişidir.

²⁶² ŞİRİN, *Falih Rıfıkı Atay'm...*, s. 27.

²⁶³ ATAY, *Çankaya*, s.214–215.

²⁶⁴ ATAY, *Çankaya*, s.214–215.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin ikinci günü, yine bir gazete²⁶⁵ çıkarmak ve böylece “Ulusal Bağımsızlık Savaşı”nın amaçlarını ve yapılan işlerin Ankara'dan duyurulmasını istemiş, gazetenin ismini bizzat kendisi koymuştur.²⁶⁶ Falih Rıfki Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın sahibi olduğu “Hakimiyet-i Milliye” (sonrada Ulus) gazetesinin başyazarıydı.²⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa, gazetenin yararlı hale getirilmesi için küçük bir proje hazırlanmasını istemiş ve bu projeyi hemen hazırlamak için üç kişilik bir komisyonun kurulmasını önermiştir. Bu komisyona Falih Rıfki Atay, Hakkı Tarık Us ve Zekeriya Sertel seçilmiş, hazırlanan projede ise şu esasların üzerinde durulmuştur: “Hâkimiyet-i Milliyeyi bir taşra gazetesi olmaktan çıkartıp bir milli gazete haline getirmek gerekir, gazete memleketin her tarafında satılmalı ve aranıp okunmalıdır. Bunun içinde gazetenin başına işten anlar, değerli biri getirilmeli, ayrıca kuvvetli bir yazı kurulu kurulmalıdır.” Projede, ayrıca gazetenin İstanbul gazeteler ile rekabet edebilecek şekilde yazılarla donatılması modern bir basımevi kurulması hususları da yer almıştır.

Proje Mustafa Kemal Paşa'ya verildiğinde, Paşa kâğıdı yırtmış ve Falih Rıfki'ya dönüp “...Sizler galiba nerede bulunduğunuzu ve kime hitap ettiğinizi unuttunuz...” diyerek Hakimiyet-i Milliye'nin düzenlenmesi işini Recep (Peker) Bey'e vereceğini söylemiştir. Bu sırada orada bulunanların da fikrine başvurmuştur. Bu durum Zekeriya Bey'e (Sertel) sorulunca; Zekeriya Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, bunun olamayacağını cevabını verecek Recep Bey'i tanımadığını, bu konunun uzmanlık işi olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.²⁶⁸ Hazırlanan bu rapora gösterilen tepki raporun muhtevassından daha çok raporda önerilen hükümlerin dönemin gerçeklerinden uzak oluşudur. Ulusal

²⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa, daha önce İrade-i Milliye Gazetesini çıkarmıştır. (Bkz. Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara 2007, s. 64.)

²⁶⁶ ÖZKAYA, **Milli Mücadele...**, s. 66-67.

²⁶⁷ “Hayat Hikâyesi”, **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1.

²⁶⁸ ÖZKAYA, **Milli Mücadele...**, s. 76.

Bağımsız Savaşı içinde, bir şapoğraf makinesi ve basım için gerekli kâğıt bile zar-zor sağlanabilirken, halkın ve ordunun para darlığı içinde bulunduğu hesaplanılırsa, modern bir basımevinin kurulması o şartlar içinde bir hayal ürününden başka bir şey olamazdı.²⁶⁹

Bu süreç aynı zamanda Falih Rıfki'nin Mustafa Kemal Paşa'ya daha yakın olacağı bir sürecin de başlangıcıdır. Milli Mücadeleyi yazılarıyla destekleyen Falih Rıfki Bey, bu dönemde tek amaçlarının vatanı kurtarmak olduğunu, artık zaferi kurtarmak için fikirler altında bileşilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁰ Falih Rıfki Bey, Türk ordusunun İzmir'e girdiğini haberini alır almaz. Yakup Kadri ile birlikte, Mustafa Kemal Paşa'yla bir röportaj yapmak üzere İzmir'e gitme kararı alarak, 11 Eylül 1922'de "Lamartin" adlı İtalya vapuru İstanbul'dan ayrılarak,²⁷¹ Mustafa Kemal Paşa ile buluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Falih Rıfki ve Yakup Kadriye, asıl savaşın bundan sonra başladığını söylemiş, milletvekili olmalarını istemiş ve böylece Falih Rıfki Bey politika hayatına girmiştir.²⁷² Aralarında İstanbul'daki siyasi hava ile ilgili kısa bir konuşma geçtiğini belirtmiştir.²⁷³ Falih Rıfki Bey, Türk milletinin yok olmaktan kurtulduğunu artık var olabilmek için çalışmanın gerektiğini bununda meclisle olacağını vurgulayacaktır.²⁷⁴

1 Temmuz 1923 tarihinde yapılan II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerine Bolu'dan katılan Falih Rıfki Bey, 12 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 401 oy alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmış ve bir gün sonra mazbatasını 12 Ağustos 1923'te onaylanmıştır. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye

²⁶⁹ ÖZKAYA, **Milli Mücadele...**, s. 76.

²⁷⁰ Falih Rıfki, "Vatan Siyaseti Fırka Politikası", **Akşam**, 19 Nisan 1923, s. 3.

²⁷¹ Falih Rıfki, "İzmir Mektupları, İzmir'de Dört Gün", **Akşam**, 22 Eylül 1922, s. 1.

²⁷² "Hayat Hikâyesi", **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1.

²⁷³ Falih Rıfki Atay, "İlk Hatıra", **Ulus**, 24 Tesrinisani 1938, s. 1.

²⁷⁴ Falih Rıfki, "Yeni İmtihan Karsısında", **Akşam**, 13 Nisan 1923, s. 3.

(Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu), İrşad (Danışma Komisyonu), Posta ve Telgraf (Posta ve Telgraf Komisyonu) ve Hariciye Komisyonları (Dışişleri Komisyonu) üyeliği, Başkanlık Divanı Kâtipliğini görevlerini yürütmüştür. Meclis adına Edirne'ye giden heyette ve Beynelmillel Ticaret Konferansı'na giden Türk heyetinde yer almıştır. Posta ve Telgraf ve Hariciye (Posta ve Telgraf ve Dışişleri) Komisyonlarında kâtiplik görevlerinde bulunmuştur. Bu dönemde, Türk uyrukluların kumarhanelere girmelerinin yasaklanması, heykeller ile zafer abidelerinin gümrükten muaf olması hakkında kanun teklifleri verdiği gibi Devlet Demir Yolları Taşıma Tarifesi, Belediye Kanunu, Harbiye Nezaretinin Millî Eğitim Bakanlığına Devri Hakkında önerilerde bulunmuş. Genel Kurulda bir iki konuda konuşma yapmıştır. Sıtma salgını hakkında sözlü soru takririni meclise sunmuştur. Milletvekili olduktan sonra Hâkimiyeti Milliye, Milliyet, Ulus ve 1952'de kurduğu Dünya Gazetesinin sahibi ve başyazarlığını yapmıştır.²⁷⁵

Falih Rıfki Bey'in Atatürk'ten sonra yaşananlara dair de çeşitli yazıları ve tespitleri bulunmaktadır. Bu yazı ve tespitlerin odak noktası, Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürkçülük konusunda büyük bir gerileme olduğu yönündedir. O'na göre, Atatürk büyük bir idealisttir; ancak O'ndan sonra O'nun gibi büyük bir idealist görülmemiştir. Devrimciliğin de Atatürk'ün ardından sona erdiği düşünülmüş, bu da gerilemenin başlıca sebeplerinden biri olmuştur. O'ndan sonra gelenler kendisine layık olamamışlardır. Özellikle 1950-1960 arası dönem, politika uğruna Atatürkçülükten ödünlerin verildiği bir dönem olarak belirtmiştir.²⁷⁶

Falih Rıfki Bey'in edebî ve tarihî değeri yüksek başlıca yapıtları:

GEZİ: Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya²⁷⁷

²⁷⁵ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.144.

²⁷⁶ ŞİRİN, *Falih Rıfki Atay'ın...*, s. 168.

²⁷⁷ Falih Rıfki Atay, *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya*, 1930, İstanbul, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Deniz Aşırı²⁷⁸, Yeni Rusya²⁷⁹, Moskova-Roma²⁸⁰, Bizim Akdeniz, 1934, Taymis Kıyıları²⁸¹, Tuna Kıyıları²⁸², Hind²⁸³, Yolcu Defteri²⁸⁴

ANI: Ateş ve Güneş²⁸⁵, Zeytindağ²⁸⁶, 19 Mayıs, 1944, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, 1955, Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri, 1955, Çankaya²⁸⁷ Batış Yılları, 1963, Atatürk'ün Hatıraları, 1914 – 1919, 1965, Atatürk Ne İdi?²⁸⁸

FIKRA: Eski Saat, 1933, Niçin Kurtulamamak? 1953, Çile, 1955, Kurtuluş, 1966

ROMAN RÖPORTAJ: Roman, 1932

ARAŞTIRMA: Başveren İnkılâpçı. 1954

BİYOGRAFİ: Babanız Atatürk²⁸⁹

MAKALE: İnanç, 1965

İNCELEME: Atatürkçülük Nedir? 1966²⁹⁰

İkinci Dönemden başlayarak, III, IV, V, VI, VII'nci ve VIII'inci Dönemin sonuna kadar milletvekilliği yapan Falih Rıfkı Atay, 20 Mart 1971 Cumartesi saat 20:40'da tedavi gördüğü Hayat Hastanesi'nde kalp yetmezliği nedeniyle hayata gözlerini kapatmıştır.²⁹¹ Tanınmış Türk yazar ve gazetecilerinden Falih Rıfkı Atay'ın cenazesi Zincirlikuyu'daki aile kabristanına defnedilmiştir.²⁹²

²⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, **Deniz Aşırı**, 1938, İstanbul, Remzi Kitabevi.

²⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, **Yeni Rusya**, 1931, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

²⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, **Moskova-Roma**, 1932, İstanbul.

²⁸¹ Falih Rıfkı Atay, **Taymis Kıyıları**, 1970, İstanbul.

²⁸² Falih Rıfkı Atay, **Tuna Kıyıları**, 1938, İstanbul, Remzi Kitabevi.

²⁸³ Falih Rıfkı Atay, **Hind**, 1944, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi.

²⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, **Yolcu Defteri**, 1946, Ankara.

²⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, **Ateş ve Güneş**, 2008, İstanbul, Pozitif Yayınları.

²⁸⁶ Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı**, İstanbul, 2004, Pozitif Yayınları.

²⁸⁷ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, 2004, İstanbul, Pozitif Yayınları

²⁸⁸ Falih Rıfkı Atay, **Atatürk Ne İdi?**, 1968, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık.

²⁸⁹ Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk**, 1990, İstanbul.

²⁹⁰ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, C.III, s.145.

²⁹¹ Bundan 13 yıl önce kalp krizi geçiren Falih Rıfkı iyileşmiş ve bu zamana kadar tekrarlamamıştır. (Bkz. "Falih Rıfkı Atay Öldü", **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1.)

²⁹² Tuncer Gülensoy, "Falih Rıfkı Atay 1894–20.11.1971", **Türk Kültürü**, Cilt:9, Sayı:103, 1971, s.70.

Ölümünün ardından Türk aydınlarından önde gelen isimleri şu hususlara değinmiştir: Bedii Faik, “Falih Rıfki Atay, eşine yeryüzünde az rastlanır bir dava adamıydı. Ölürsem sadece Atatürkçüydü desinler yeter diyordu.”²⁹³ derken, Ahmet Emin Yalman, “devrim davasını onun kadar benimseyen arkadaş çok azdır. Büyük boşluk bırakacaktır. Onun kadar iyi ve temiz dille yazan azdır.” diyerek devrimci yönüne dikkat çekmiştir.²⁹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise, Türkiye’nin eşsiz karamanı ve kalemini kaybettiğini aktarmıştır.²⁹⁵ Yasar Nabi’nin Varlık Dergisi’nde 1971 ve 1979 kaleme aldığı yazısında Falih Rıfki Atay’ı Atatürk inkılâplarının en büyük savunucu olduğunu belirtmiş, özellikle dil devriminin en ateşli savunucusu olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁶ Şevket Rado, Falih Bey için, memleketçi ve medeniyetçi yanının çok ileri olduğunu ve gazetecilide bu amaç doğrultusunda kullandığını söylemiştir.²⁹⁷

1. 2. Mehmet Şükrü Bey (Güleç)

Mehmet Şükrü Bey, 1869 (1285) yılında Bolu’da dünyaya gelmiştir.²⁹⁸ İlyaszade Hacı Emin Efendi’nin ve Sıddıka Hanım’ın²⁹⁹ oğludur.

Mehmet Şükrü Bey, ilk olarak 1 Mayıs 1883’te Bolu Bidayet Mahkemesi Kalemin göreve başlamıştır. 31 Aralık 1885’te Mudurnu Mahkemesi 2’nci Kâtipliğine görevini yürütmüştür. 17 Nisan 1888’de Bolu Sancağı Tahrirat Kalemine Kâtipliği görevine atanmıştır. 17 Ekim 1889’da Bolu Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği’nde

²⁹³ Bedii Faik, “Ardından...”, **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1

²⁹⁴ Ahmet Emin Yalman, “Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1.

²⁹⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971, s. 1.

²⁹⁶ Yaşar Nabi Nayır, “Falih Rıfki Atay”, **Varlık**, Cilt:38, Sayı:764, 1971; Yasar Nabi Nayır, “Falih Rıfki Atay Üstüne”, **Varlık**, S. 857, Ankara: Şubat 1979.

²⁹⁷ “Şevket Rado, “Türlü Yanlarıyla Falih Rıfki Atay”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s. 2.

²⁹⁸ **TBMM Arşivi, Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası**, Sicil No: 64.

²⁹⁹ **TBMM Arşivi, Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası**, Sicil No: 64; Fahri Çoker, **Türk Parlamento..., (I. Dönem)**, C.III, s.193.

görevine devam etmiştir. 6 Eylül 1903'te açığa alınmasıyla ruhsatname alarak Davavekilliği görevlerini yürütmüştür. 13 Eylül 1909'da yeniden hizmete alınarak Bidayet Mahkemesi Başkâtip Yardımcılığı'na getirilmiş ve 28 Mayıs 1911'de Başkâtip olmuştur. Ancak, 8 Haziran 1911'de yeniden yardımcılık görevine atanmıştır. 9 Şubat 1914'te devamsızlığı nedeniyle açığa alınca Davavekilliğini yanında kereste ticareti yapmıştır.³⁰⁰

Mehmet Şükrü Bey, meşrutiyetin ilanı ile birlikte İttihad ve Terakki Cemiyetine dâhil olarak İdare Heyeti Üyeliği ve Şube Başkanlığında bulunmuştur. Mütarekeden sonra Fırkanın Teceddüd Fırkası olarak yeniden kurulmasında Başkanlığına seçilmiş. Sivas Kongresinin toplanmasından sonra Millî Mücadeleye katılarak Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinde görev almıştır.³⁰¹

TBMM'nin I'inci Dönemi için yapılan seçimde Bolu milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunmuş. Bu sırada yöresinde başlayan ayaklanma hareketinin kapsam ve niteliğini saptamak üzere Milli hükümet ve teşkilat aleyhinde Bolu'da ve Düzce'de çıkan isyanları bastırmak ve önlemek için, Gazi hazretleri tarafından oluşturulan heyetle birlikte Bolu'ya giderken Gerede hududunda isyancılar tarafından alıkonmuştur. Milli hükümet kuvvetleri tarafından Düzce hapisanesinde iken kurtarılmıştır ve meclisteki görevine dönmüştür.³⁰²

Mehmet Şükrü Bey, mecliste, Adalet, Bütçe, Malî Kanunlar, Tapu-Kadastro ve İktisat komisyonlarında ve Memurin Muhakemat Tetkik Kurulunda çalışmıştır. III. Toplantı yılında Malî Kanunlar Komisyonu ve memur ve emeklilerin durumunu incelemek üzere kurulan özel komisyonun kâtipliğinde bulunmuştur. Dönem içinde kürsüde (4) ü gizli oturumda (32) konuşma yapmıştır. (1) soru önergesi vermiştir.

³⁰⁰ ÇOKER, *Türk Parlamento...*, C.III, s.193.

³⁰¹ TBMM Arşivi, Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası, Sicil No: 64.

³⁰² TBMM Arşivi, Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası, Sicil No: 64.

Yaptığı (8) kanun önerisinden, Danıştay'ın memurların yargılamalarına ilişkin görevlerinin ne şekilde yerine getirileceğine dair 131 sayılı Kanuna hüküm eklenmesi hakkındaki önerisi 31 Aralık 1921'de 177 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.³⁰³

Mehmet Şükrü Bey'in, saltanat ve Cumhuriyet hakkındaki düşünceleri ise, siyasi hayatının en mutlu gününü saltanatın kaldırıldığı gün olarak belirtirken, Cumhuriyeti'nin ilanı ise en mesut günü olarak vurgulamıştır. Tek amacının milletin refah ve huzurunu sağlamak için, Gazi Mustafa Kemal'in yolunda yürümek olduğunu aktarmıştır.³⁰⁴

II'nci Dönem seçimlerine katılarak 11 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 422 oy olarak yeniden Bolu'dan milletvekili seçilmiş, 11 Ağustos 1923'te Meclise katılmış ve ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır. İktisat, Umuru Tasarrufiye, Nizamnamei Dahili, Ziraat, Kadastro ve Divanı Muhasebat komisyonlarında ve Memurin Muhakemat Heyeti'nde görevlerde bulunmuştur. Nizamnamei Dahili ve Divanı Muhasebat Komisyonları kâtipliklerine seçilerek bu görevleri yürütmüştür.³⁰⁵

II'nci, III'üncü, IV 'üncü ve V'inci dönemlerde tekrar Bolu'dan milletvekili seçilerek yasama görevini 1939'a kadar sürdürdüğü görülmektedir. 23 Temmuz 1950'de vefat eden Mehmet Şükrü Bey, evli olup altı çocuk babasıdır. Düzce-Gerede Ayaklanmasını bastırmak konusundaki başarılı ve fedakârca hizmetinde dokuz yerinden yaralanmış olması itibarıyla 20 Nisan 1925 tarih ve 131 sayılı Meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.³⁰⁶

³⁰³ ÇOKER, *Türk Parlamento...*, C.III, s.193-194.

³⁰⁴ TBMM Arşivi, *Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası*, Sicil No: 64.

³⁰⁵ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, (TBMM II. Dönem), C.III, s.146.

³⁰⁶ ÇOKER, *Türk Parlamento...*, C.III, s.194.

1. 3. Mehmet Cevat Abbas (Gürer)

Mehmet Cevat Abbas Bey, 1303 (1887) yılında, Yugoslavya (Sırbistan) içinde kalan Niş kentinin Vardar Mahallesiinde doğmuştur.³⁰⁷ Ahmet Şerif Abbas Bey'in ve Fatma Hanım'ın³⁰⁸ oğludur. Evli ve 6 çocuk babası olan Cevat Abbas Bey, Fransızca ve Bulgarca³⁰⁹ dillerini bilmektedir.

13 Aralık 1905'te Harp Okulu'na girmiş, Manastır'da Harp Okulu öğrencisi iken İttihat ve Terakki Cemiyetine³¹⁰ girmiştir. 1 Eylül 1908'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak 3'üncü Ordu emrine verilmiştir. Aralık 1910'da Selanik Yedek Subay Adayları Talimgâhı'nda görevlendirilmiş. 19 Ekim 1912'de üsteğmenliğe yükseltilerek 3 Şubat 1913'te inzibat subayı olarak İstanbul Merkez Komutanlığı emrine atanmıştır.³¹¹

Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde açılan Yedek Subay Talimgâhında ek görev olarak Bölük Komutanlığı yapmıştır. 16 Nisan 1915'te Anafartalar Grubu Kurmaylığında görevlendirilmiştir. 13 Aralık 1916'da yüzbaşı olarak 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine tayin edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez Anafartlar'da karşılaştıkları bilinirken, Cevat Abbas Gürer'in notlarından, Mustafa Kemal'le ilk kez, Loğçalı İsmail adlı bir üsteğmen aracılığıyla Selanik'te karşılaştıkları belirtilmiştir.³¹² Cevat Abbas Bey, Çanakkale seyahatinde Mustafa Kemal Paşa'ya refakatini yaşamında yüce bir anlam olarak nitelendirmiştir.³¹³

³⁰⁷ TBMM Arşivi, Mehmet Cevat Abbas (Gürer), Sicil Dosyası, Sicil No: 60

³⁰⁸ TBMM Arşivi, Mehmet Cevat Abbas (Gürer), Sicil Dosyası, Sicil No: 60

³⁰⁹ TBMM Arşivi, Mehmet Cevat Abbas (Gürer), Sicil Dosyası, Sicil No: 60

³¹⁰ Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı, Mehmet Cevat Abbas Gürer Binbaşı (1324-P. 257)

³¹¹ TBMM Arşivi, Mehmet Cevat Abbas (Gürer), Sicil Dosyası, Sicil No: 60

³¹² GÜRER, Atatürk'ün Yaveri..., s. 113-114.

³¹³ Sabih Alaçam, "Atatürk'le 24 Sene", Son Posta, 12 Birincikanun 1938, s. 1, 2.

Cevat Abbas Bey, I. Dünya Savaşı'nda Diyarbakır'a gidişlerinde Mustafa Kemal'in Paşa'nın yaveri olarak yanında bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Şubat 1916 tarihinde Edirne'den yalnız olarak İstanbul'a hareketine takiben Kolordu Karargâhı da 2 Mart 1916 tarihinde yola çıkmıştır. Karargâhın, İstanbul'a gelişinin ertesi günü, bütün karargâh erkânı ve ağırlık kısmı, hazırlanan özel bir trenle ve akşamüzeri Haydarpaşa'dan hareket ederek 5 Mart 1916'da Pozantı'ya varmıştır.

Bu itibarla, karargâh heyeti Pozantı'da ikiye ayrılarak birinci kafilede kumandan ve refakatlerinde; Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam İzzettin, Erkan-ı Harp Yüzbaşı Neşet, Yaver Cevat Beylerle otomobille hareketle 14 Mart 1916 tarihinde Diyarbakır'a varmışlardır.³¹⁴

Cevat Abbas Bey, Bitlis'te Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuştur. Askeri durumunu yakından gözden geçirmeyi pek lüzumlu ve faydalı gördüklerinden bu maksatla ve 27 Mart 1916 tarihinde Diyarbakır'dan ilk önce Bitlis cephesine gitmişlerdir.

Bu seyahatte kumandanın refakatlerinde;

- 1- Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam İzzettin (merhum Orgeneral Çalışlar),
- 2- Sıhhiye Reisi Kaymakam Hüseyin (Milli Mücadele'de general olmuştur.),
- 3- Topçu Kumandanı Osman Senai,
- 4- Topçu Mütahassısı Alman Von Berk,
- 5- Erkan-ı Harbiye Harekât Şubesi Müdürü Şemsettin (Şener),
- 6- Erkan-ı Harbiye İstikbarat Şubesi Müdürü Neşet (merhum Bora),
- 7- Yaver Cevat Abbas (merhum Gürer),

---

³¹⁴ GÜRER, *Atatürk'ün Yaveri...*, s. 161.

- 8- Emir Zabiti Şükrü (Tezer),
- 9- Emir Zabiti Hayati (Riyaseticumhur eski Hulusi Kalem Müdürü),
- 10- Mülhak Subay İsmail Hakkı,
- 11- Mülhak Subay Ziver,
- 12- Süvari Bölük Kumandanı Yüzbaşı Ahmet,
- 13- Süvari Takım Zabiti Sadık,³¹⁵

Beylerden oluşmaktadır.

Cevat Abbas Bey, Yedinci Yıldırım Orduları Komutanlığı'nı sürdürmekte olan Mustafa Kemal Paşa ile arasında kısa süreli bir ayrılık gerçekleşir. Şükrü Tezer, anılarında bu ayrılışı şu şekilde ifade etmiştir:

Diyarbakır'dan ayrılış tarihinden bir müddet önce merhum Cevat Abbas izinli olarak İstanbul'a gitmişti. Fakat izini sona erdiği halde vazifesi başına dönmediği gibi, kendisine yapılan çok sayıda bildirimde rağmen de bazı bahaneler ileri sürerek İstanbul'daki ikametini uzatmakta devam etmişti. Hatırimda kaldığına göre Cevat Bey'in mazereti, eşinin doğum yapmak üzere olmasından ileri geliyordu. Önce şu noktayı belirtmek yerinde olur ki vazifesinden izinli olarak ve normal durum içinde ayrılmış olan Cevat Bey, kumandanına çok bağlı ve aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa uğruna canını bile esirgemeyecek kadar fedakâr ve vefalı bir arkadaşı. Paşa'nın da ona karşı sevgi ve itimadı, şüphe edilmeyecek derece fazla idi.

---

³¹⁵ GÜRER, *Atatürk'ün Yaveri...*, s. 162; Şükrü, Tezel, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara, 2008, s. 34.

Ancak buna rağmen ve ortada başkaca hiçbir sebep mevcut olmadığı halde merhum, İstanbul'dan ayrılmamak hususunda adeta ısrar etmişti. Paşa'yı pek fazla üzmüş olan bu vaziyet üzerine verilen son emre karşı da kazaen elinden yararlandığını bildirerek gösterdiği mazeret, kumandanı, pek haklı olarak arzu etmediği muameleye tatbik mecburiyetinde bırakmıştı.

Bu durum neticesi, merhumun karargâhla ilişkisi kesilerek bir kıtaya verilmesi ve durumunun kendisine tebliğ edilmek üzere İstanbul Merkez Kumandanlığı'na bildirilmesi için Diyarbakır'dan ayrılırken Ordu Harekât Şubesi Müdürü Şemsettin (Şener) Bey'e emir vermişlerdir.

Paşa'nın İkinci Ordu'dan alakasını keserek Yıldırım Ordusu Karagahını teşkil için İstanbul'a ulaşmalarında, kumandanı karşılayanlar arasında Cevat Bey'de bulunuyordu. Haydarpaşa Garı'nda Paşa'nın elini öpen merhum, fazla iltifat görememesinden müteessiren oradan ayrılarak doğruca evine gitmeye mecbur kalmıştı... Ve barışma, ertesi günü, Paşa'nın Beşiktaş Akaretler'deki 76 numaralı evine gelip tekrar öperek kusurunu itiraf ile vaki rica ve istirhamı üzerine ve ayrıca rahmetli valideleri Zübeyde Hanım'ın da katılan yardımlarıyla büyüklük gösteren Paşa kendisini affetmiş ve Merkez Kumandanlığına yeniden yazılı işarda bulunmak suretiyle vazifesinde bırakılmasına muvafakat buyurmuşlardı.³¹⁶

---

³¹⁶ TEZEL, **Atatürk'ün...**, s. 127-128.

Mustafa Kemal Paşa ve Cevat Abbas Bey'in, İstanbul'da ticaret üzerine maceralarını Falih Rıfkı Atay şöyle aktarmıştır:

Mustafa Kemal Paşa Ordular Grubu Kumandanlığı'ndan İstanbul'a geldiği zaman Mustafa Kemal'in birkaç bin lira tasarrufu vardır. Herhangi bir görevi olmadığından ve masraflarının fazlalığından dolayı parasını bir ticaret işine koymayı tavsiye ederler. İstanbul'da A... Beyefendi diye ticaretle uğraşan biri olduğundan ve parasını bu kişinin sermayesine katarsa birkaç ay içinde tasarrufunun artacağından söz ederler. Mustafa Kemal ticaret bilmediğinden biraz da tereddüt ederek teklifi kabul eder. A... Beyefendi bir akşam Mustafa Kemal Paşa'yı davet eder. Mustafa Kemal Paşa yanına Fethi Bey'i de alarak bu zatın evine gider. Mustafa Kemal bir söz arasında güçlükçe meseleyi açsa da A...Beyefendi pek de üzerinde durmayarak O'nu ve Fethi Bey'i ertesi gün yazıhanesine davet eder. Gece konaktan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e fikrini sorar. Fethi Bey, bilmediği ve ne getireceği belli olmayan bir işe senetsiz, kontratsız on para koymayacağını söyler.

Mustafa Kemal Paşa inatçılığı yüzünden arkadaşının böyle bir fırsatı kaçırmamasına onun hesabına esef eder ve ertesi gün Yaveri Cevat'ın da biriktirdiği yüz elli lirayı kendi parasına katarak, A... Beyefendi'nin yazıhanesine gider. Mustafa Kemal zarfı A...Beyefendi'ye uzatırken bir defa saymasını rica etse de, adam değer mi gibi bir ifadeyle bakar ve zarfı kasaya koyar. Binlerce liranın eksik olup olmadığını bile merak etmeyecek kadar kibar olmak için

kim bilir ne kadar zengin olmalı diye düşünen Mustafa Kemal, parasının konduğu ticaret işinin ayrıntısını konuşmaktan bile sıkılır, çıkıp gider. Bir süre sonra işi merak eden Mustafa Kemal aracılık yapan ahabına gider. O da bir incir meselesinden söz eder, İzmir'den alınan incirlerin bir yelkenliye konulup götürüleceğinden ve satılıp bir şeyler alınacağından bahseder. Büyük kazancın ancak böyle olacağını, dönüşte parasının birkaç misline çıkmış olacağını dile getirir. Mustafa Kemal Paşa üç dört dönüşte parasının dört beş misline çıkabileceğini düşünerek bu paralarla alacağı evin hayalini kurar. Günler, haftalar geçer; yelkenliden haber çıkmayınca, Mustafa Kemal Paşa bir de Fethi Bey'e sormak için yanına gittiğinde arkadaşı, soğukkanlı bir ifadeyle kendisini mükemmel şekilde dolandırdıklarını söyler.

Bir gün bütün cesaretini toplayarak A...Beyefendi'nin yanına giden Mustafa Kemal Paşa, adamı eski düzeni içinde hiçbir şey yokmuş gibi görünce büyük tüccarlığın böyle olduğunu, hiç tecrübesi olmadığı için boşuna telaşlandığını düşünerek oradan ayrılır. Yine beklemeye koyulduysa da içine nihayet bir şüphe düşer ve hatta ha geldi ha gelecek diye bir gün Sultanahmet meydanının denizi görür bir köşesinde yelkenliyi bekler. Tabii sonunda herkesin anlayacağı üzere tekne batmış olur.³¹⁷

Cevat Abbas Bey, başlarından geçen ticaret hikâyesini, Atatürk'ün zaman zaman Çankaya sofrasında gülerek anlattığını belirtmiştir.³¹⁸

³¹⁷ ATAY, **Mustafa Kemal'in Mütareke...**, s.49-52.

³¹⁸ Sabih Alaçam, "Atatürk'le 24 Sene", **Son Posta**, 21 Birincikanun 1938, s. 1, 2.

Mustafa Kemal Paşa ile birçok görevde bulunan Cevat Abbas Bey, kendi kitabında³¹⁹ meşhur rapor olarak bahsettiği, Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın genel durumu üzerine İstanbul'a bir telgraf olarak çektiği gizli raporun bir nüshasını da yaveri Cevat Abbas Bey'e vermiş ve İstanbul'a götürmesini istemiştir. Bu rapor Talat Paşa ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya şifreli olarak gönderilmiştir.³²⁰

Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa, "geldikleri gibi giderler." sözünü Cevat Abbas Bey'e söylemiştir. Bu sözün üzerine Cevat Abbas Bey, itilaf güçlerini Mustafa Kemal Paşa'nın kovabileceğini kendisine belirtmiştir.³²¹

Savaş süresince yaver olarak Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. Mütarekeden sonra Yıldırım Ordular Grubunun lağvı üzerine Harbiye Nezareti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelerek 30 Nisan 1919'da 9'uncu Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak Anadolu'ya geçmiştir.

16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Bandırma vapuruna binenler Cevat Abbas ile birlikte 23 kişi olarak görülmektedir.³²²

³¹⁹ Cevat, Abbas Gürer, **Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak**, İstanbul, 1939,

³²⁰ TEZEL, **Atatürk'ün...**, s. 138. (Raporun tamamı Ek-8 bölümündedir.)

³²¹ GÜRER, **Atatürk'ün Zengin...**, s. 166; Sabih Alaçam, "Atatürk'le 24 Sene", **Son Posta**, 20 Birincikanun 1938, s. 1, 2.

³²² Dokuzuncu Ordu Müfettişi Karargahında, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere 23 subay, asker ve askeri memur görev almıştır. Mustafa Kemal Paşa erkan-ı harbiyesini, dönemin Genelkurmay II. Başkanı olan Diyarbakırlı Kazım İnanç Paşa ile anlaşmak suretiyle bizzat kendisi hazırlamıştır. Bu heyetin isimleri, rütbe ve görevleri şu şekilde tanzim edilmiştir: Mustafa Kemal Paşa (IX.Ordu Müfettişliği), Kurmay Albay Manastırlı Kâzım (Dirik) (Müfettişlik Kurmay Başkanı), Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören), (Müfettişlik Kurmay Başkanı), Kurmay Yarbay Mehmed Arif (Ayıcı), (Kurmay Başkan Yardımcısı-1926 yılında İzmir'de idam edildi), Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerde), (Karargâh Erkân-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyasî Şube Müdürü 1939-1942 yılları arasında Berlin'de Büyükelçilik görevinde bulunmuştur), Topçu Binbaşı Kemal (Doğan), (Müfettişlik Topçu Komutanı), Dr. Binbaşı Refik (Saydam), (Sağlık Başkan Yardımcısı), Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer), (Müfettişlik Başyaveri), Yüzbaşı Mustafa Sabri (Süsoy), (Karargâh Komutanı), Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev), (Müfettişlik Emir Subayı), Yüzbaşı Mümtaz (Tünay), (Kurmay Mülhâkı), Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede), (Kurmay Mülhâkı), Dr. Behçet Feyzioğlu (Askerî Doktor), Üsteğmen Hayati (Kurmaybaşkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Subayı), Arif Hikmet Gerçekçi (Hukukçu), Teğmen

Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da karargâhıyla birlikte İstanbul'dan hareket ederek 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Millî Mücadele'nin istiklalden istikbale uzanan yolunda Mustafa Kemal Paşa tarafından, “19 senesi Mayısının 19’uncu günü Samsun’a çıktım” şeklindeki ifadesi bağımsızlık ruhunun oluşmasında başlangıç tarihidir.³²³

Mustafa Kemal Paşa, 21–22 Haziran 1919 gecesi Amasya’da emir subayı Cevat Abbas’a, tarihe, “Amasya Genelgesi”³²⁴ olarak geçen, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ilk önemli belgesini söyleyip yazdırmış, sivil – asker Anadolu’daki tüm ordulara “şifre” ile bildirilmiştir.³²⁵

Mazhar Müfit Kansu hatıralarında, Erzurum’da 8 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nın askerlik görevinden istifası üzerine, Paşa ile beraber ve Paşa’nın istifasına takiben Doktor Binbaşı Refik (Saydam), Binbaşı Hüsrev (Gerede),

---

Muzaffer (Kılıç), (Müfettişlik İkinci Yaveri), Abdullah Bey (İaşe Subayı), Ali Rıza Bey (Adli müşavir), Rahmi Efendi (Tabur Hesap Memuru), Ahmed Nuri (Tabur Hesap Memuru), Birinci Sınıf Katip Faik (Aybars), (Şifre Katibi), Tahir Efendi (Zabit Vekili), Dördüncü Sınıf Katip Memduh (Atasev), (Şifre Katibi Yardımcısı). Bkz (Semih Yalçın – Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, s. 289-290.)

³²³ YALÇIN, **Türk İnkılâp...**, s. 204.

³²⁴ Amasya Genelgesi

1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.
2. İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.
3. Milletın bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
4. Milletın içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı gereklidir.
5. Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta hemen millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.
6. Bunun için bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir.
7. Her ihtimale karşı, bu mesele millî bir sır olarak tutulmalı ve temsilciler, gereğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar.

Doğu illeri adına, 23 Temmuzda, Erzurum 'da bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öteki illerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresinin üyeleri de Sivas genel kongresine katılmak üzere hareket ederler. (Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. III, Ankara 1999, s.1233.)

³²⁵ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 2003, s.51; ATATÜRK, **Nutuk**, C. I, Ankara 1999, s.43.

müfettişlikten kalem amiri Hayati, Yaver Cevat Abbas ve Muzaffer Beyler de kendiliklerinden ordu ve askerlikle münasebetlerini kesmiş bulunduğunu belirtmiştir.³²⁶

Cevat Abbas Bey daha sonra, Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine atanmıştır. Sivas Kongresinde Atatürk'le birlikte olduktan sonra Heyet-i Temsiliye Başkâtipliği'ne getirilmiştir.³²⁷

İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 8 Ocak 1920'de yapılan seçimlerde Bolu milletvekili olarak Meclise katılan Cevat Abbas Bey, meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelerek 5 Temmuz 1920'de TBMM Genel Kurulu'na Bolu milletvekili olarak görevini yürütmüştür. 17 Temmuz'da Yozgat ve yöresindeki ayaklanmanın bastırılmasında görevli olarak izinli sayılıp meclisten ayrılarak, kurduğu süvari müfrezesi ile bölgede asayışı korumuştur. 20 Ekim 1920'de özel görevle Bulgaristan'a gönderilerek, görevinde başarılı olması dolayısıyla 1921 yılı sonuna kadar Sofya'da Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak görev yapmıştır. 4 Şubat 1922 tarihinde yeniden Meclis'e katılmış ve Meclis'te Millî Savunma ve Dışişleri Komisyonları'nda³²⁸ görevini yürütmüştür.

II'nci Dönem TBMM seçimlerine katılan Cevat Abbas Bey, Temmuz 1923'te yapılan seçimde 422 oy alarak Bolu'dan tekrar milletvekili seçilmiş, 11 Ağustos 1923'te Meclise katılarak, ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır. Hariciye, Müdafaa-yı Milliye ve Kadastro (Dışişleri, Milli Savunma) komisyonlarında çalışmış, 1 Mart 1924'te İstanbul'un kurtuluş törenlerine katılmış, Nişan ve Harp Madalyası hakkında kanun teklifi vermiştir.³²⁹

³²⁶ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, Ankara 1997, s.40.

³²⁷ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, C.III, s.147.

³²⁸ GÜRER, **Atatürk'ün Yaveri...**, s. 113-114.

³²⁹ ÖZTÜRK, **Türk Parlamento...**, C.III, s.147.

II nci, III üncü, IV üncü ve V inci dönemlerde yeniden Bolu milletvekili seçilerek yasama görevini 1939'a kadar sürdürmüştür. Bu arada 1 Eylül 1923'te binbaşılığa yükseltilmiş ve isteği üzerine 27 Şubat 1927'de ordudan emekliye ayrılmıştır.³³⁰ 4 Temmuz 1943'te Yalova'da hayata gözlerini kapamıştır.³³¹ Cevat Abbas Bey'in vefatını Yeni Sabah gazetesi, Cevat Abbas'ı kaybettik başlığı ile duyurmuş ve kendisini millet işlerine sevdalı, hayırsever iyi bir asker olarak vurgulamıştır.³³² Ulus gazetesi ise "Eski Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer Öldü", başlığını atarak, dinlenmek için birkaç gün önce Yalova kaplıcalara gittiğini ve burada radyo dinlerken kalp krizi geçirdiğini yazmıştır.³³³

GÜRER soyadını 30 Ocak 1935'te Atatürk vermiş olup cephede hizmeti dolayısıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiş, 23 Mart 1925'te TBMM Genel Kurulunda ilk kez yapılan törende madalyası verilmiştir. "Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak"³³⁴ adlı eseri 1939'da yayımlanmıştır.³³⁵

1. 4. Mehmet Vasfi Bey (Nuhoglu)

Mehmet Vasfi Bey, 1875 (1291)'de Bolu'nun³³⁶, Büyükcami Mahallesinde doğmuştur. Babası Nuhzade Reşit Bey³³⁷, annesi Fatma Hanımdır. 1906'da Mudurnu,

³³⁰ Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı, **Cephe'den Meclis'e, Mehmet Cevat Abbas Gürer Binbaşı (1324-P. 257)**.

³³¹ ÇOKER, **Türk Parlamento...**, C.III, s.192.

³³² "Cevat Abbas'ı Kaybettik", **Yeni Sabah**, 6 Temmuz 1943, s.1,2.

³³³ "Eski Bolu Mebusu Cevat Abbas Öldü", **Ulus**, 6 Temmuz 1943, s.1.

³³⁴ GÜRER, **Atatürk'ün Zengin...**, İstanbul 1939.

³³⁵ ÇOKER, **Türk Parlamento...**, C.III, s.192.

³³⁶ **TBMM Arşivi, Mehmet Vasfi (Nuhoglu), Sicil Dosyası**, Sicil No: 464.

³³⁷ **TBMM Arşivi, Mehmet Vasfi (Nuhoglu), Sicil Dosyası**, Sicil No: 464.

Kazanlar ailesinden Nuri Efendinin kızı Emine Hanımla evlenmiş ve Mehmet, İhsan, Muhsin ve Advîye adların 4 çocuk babasıdır.³³⁸

Mehmet Vasfi Bey, öğrenim hayatını 1893'te Bolu mektebi idadisinde tamamlamış.³³⁹ Mesleki hayatına 17 yaşında ticaretle başlayan 18 yaşından 33 yaşına kadar birçok komisyonlar bulunmuştur. 33 yaşında 1900'de Bolu Belediye Başkanlığı olan Mehmet Şükrü Bey, bir sene bu görevini sürdürmüş ve istifa etmiştir.³⁴⁰ 1916–1920 yılları arasında ikinci kez Bolu Belediye Başkanlığında³⁴¹ bulunmuştur.

Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı, 1901'de Milli Eğitim Müdür Vekilliği³⁴², Ticaret Odası Başkanlığında görevlerini yürütmüştür. Bolu'ya elektrik getirilmesinde hizmetleri olmuştur.

Bolu'dan, son dönemde (14 Şubat 1919–16 Mart 1920) Meclisi Mebusan'a üye seçilmiştir. 2 Haziran 1920'de Anadolu'ya geçeceği sırada, ihbar üzerine, İngilizler tarafından tutuklanmış, siyasî ve ticarî soruşturmaya uğramıştır. 22 Mayıs 1921'de Anadolu'ya geçerek Milli mücadeleye katılmayı başarmıştır.³⁴³

TBMM'nin II'nci Dönem seçimlerinde katılmış olan Mehmet Vasfi Bey 11 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 365 oy alarak, Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclise katılmış ve bir gün sonra 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylanmıştır. Nafia (Bayındırlık), İstida ve Ticaret Komisyonu üyeliklerinde görevlerde bulunmuştur. Özetle; Vakıflar, kömür madeni, Ormanlar ve Ağnam Vergisi ile ilgili kanun teklifleri, 9 ayı konuda önerileri ve birçok konuda mecliste konuşmalar

³³⁸ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.148.

³³⁹ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.148.

³⁴⁰ TBMM Arşivi, Mehmet Vasfi (Nuhoglu), Sicil Dosyası, Sicil No: 464.

³⁴¹ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.148-149.

³⁴² TBMM Arşivi, Mehmet Vasfi (Nuhoglu), Sicil Dosyası, Sicil No: 464.

³⁴³ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.148–149.

yapmıştır. Yavuz Zırhlısının tamiri, Ağnam Vergisi, İstanbul Limanı ve kibritleme konularında mecliste sözlü sorular sormuştur.

Asıl mesleği ticaret olan Mehmet Vasfi Bey, parlamento sonrası kerestecilik ve madencilikle uğraşmıştır. Bolu, Menekşeler Köyünde, Nuhoglu Kömür İşletmelerini kurmuştur. 1946'da Demokrat Parti Bolu Şubesi'ni açarak, İl Başkanlığı görevini yürütmüştür. 15.8.1948'de vefat eden Mehmet Vasfi Bey, Bolu, Çığıllanlar Mezarlığına gömülmüştür.³⁴⁴

1. 5. Emin Cemal Bey (Suda)

Emin Cemal Bey, 1887 (1293)'de Girit'e³⁴⁵ bağlı Hanya'da³⁴⁶ doğmuştur. Babası Cemal Bey'dir³⁴⁷. Emin Cemal Bey evli, iki çocuk babasıdır.³⁴⁸

Öğrenim hayatına Askeri Tıbbiye'de devam etmiş ve 21 Nisan 1901 tarihinde Askeri Dr. Yüzbaşı rütbesiyle tamamlamıştır. İkinci bir dil olarak Fransızca bilmektedir.³⁴⁹

Bir süre Gülhane Hastanesi kliniklerinde uygulama gördükten sonra, kura ile 12 Kasım 1901'de Trablusgarp Fırkasına, 1906'da Rumeli'de 3 üncü Ordu'ya atanmış³⁵⁰, Selanik, Siroz, Taşlıca ve Yunan sınırında Koz Köyünde görevlerde bulunmuştur. Şubat 1910'da Yemen'e Gön İsyanına karşı gönderilen birlikte iki yıl süre ile görev yapmıştır.³⁵¹

³⁴⁴ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.148–149.

³⁴⁵ TBMM Arşivi, *Emin Suda Bey, Sicil Dosyası*, Sicil No: 462.

³⁴⁶ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.150.

³⁴⁷ TBMM Arşivi, *Emin Suda Bey, Sicil Dosyası*, Sicil No: 462.

³⁴⁸ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.150.

³⁴⁹ TBMM Arşivi, *Emin Suda Bey, Sicil Dosyası*, Sicil No: 462.

³⁵⁰ ÖZTÜRK, *Türk Parlamento...*, C.III, s.150.

³⁵¹ Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı, *Cephe'den Meclis'e, Emin Cemal Suda Binbaşı (1317-Tbp. 38)*.

Balkan Savaşından sonra Millî Savunma Hastanesi Yaralıları Sevk Komisyonu Baştabipliğini yapmıştır. Genel savaşta Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Hastanesinde, I inci Ordu Menzil Müfettişliği, Çatalca Hattı Müdafaa, 57 inci Fırka Hastanesi, Bingazi ve Hayfa hastanelerinde, daha sonra Filistin Menzil Baştabipliklerinde bulunmuştur. 21 Haziran 1909'da Kıdemli Yüzbaşılığa, 29 Kasım 1914'te binbaşı rütbesine yükselmiş, Binbaşı rütbesinde bulunduğu sırada, isteği ile 15 Nisan 1919'da istifa ederek resmî görevden ayrılmıştır.³⁵²

TBMM'nin II nci Dönem seçimlerine katılan Emin Cemal Bey, 12 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 415 oy alarak Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, Mübadele, İmar ve İskân Komisyonu Kâtipliği görevlerini yürütmüştür. Meclis adına İzmir ve Edirne'ye gidecek heyetlerde yer almıştır. Meclise her köyde okur-yazar, birer sıhhat koruyucu yetiştirilmesine dair kanun teklifini sunmuştur.³⁵³

Bolu'dan III, IV, V, VI ncı dönemlerde de milletvekilliğine seçilen Dr. Emin Cemal, İstanbul Şişli Hastanesi'nde 23 Kasım 1940'da vefat etmiştir.³⁵⁴

³⁵² TBMM Arşivi, Emin Suda Bey, Sicil Dosyası, Sicil No: 462.

³⁵³ ÖZTÜRK, Türk Parlamento..., C.III, s.151.

³⁵⁴ ÖZTÜRK, Türk Parlamento..., C.III, s.151; B.C.A., 30.10.0.0/76.502.6.

III. BÖLÜM

II. DÖNEM BOLU MİLLETVEKİLLERİ'NİN MECLİS FAALİYETLERİ

II. Meclis, Türk Devletini, Türkiye Cumhuriyeti'ne taşıdığı gibi, modern bir devletin kurulmasını aşamalı olarak gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda milletvekillerinin, meclisteki faaliyetleri, kanun teklifleri, takrirleri, meclis konuşmaları önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan inkılâplarının önemi ile milletvekillerinin düşünceleri bu bölümde belirlenmiştir.

II. Meclis'te Bolu milletvekillerinden Falih Rıfki Bey, Mehmet Şükrü Bey, Cevat Abbas Bey, Mehmet Vasfi Bey ve Emin Cemal Bey'in meclis faaliyetleri bu anlamda incelenerek aşağıda belirtilmiştir.

1. FALİH RIFKI BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI

Falih Rıfki Bey II. Dönem TBMM Meclisi'nde birçok alanda faaliyet göstermiştir. Falih Rıfki Bey'in bu faaliyetleri; komisyon çalışmaları, Meclise verdiği takrîrler, kanun teklifleri, Meclis konuşmaları ve katıldığı oylamalar olmak üzere beş bölümde değerlendirilebilir. Ayrıca Falih Rıfki Bey bu çalışmalarının yanı sıra ek olarak bu devrede Başkanlık Divanı Kâtipliği görevini de yürütmüştür.

Falih Rıfki Bey, Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Encümeni (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu), İrşad Encümeni (Danışma Komisyonu), Posta ve Telgraf Encümeni (Posta ve Telgraf Komisyonu) ile Hariciye Encümen (Dışişleri Komisyonu) komisyonlarında görev yapmıştır. Komisyonların işlevlerine bakıldığında Falih Rıfki Bey'in bu komisyonlarda görev almasında gazeteci kimliğinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Genel anlamda Falih Rıfki Bey'in Meclis çalışmaları incelendiğinde

kendisinin ülke sorunlarıyla yakından ilgilendiğini ve bu anlamda hassasiyetini muhafaz ettiğini ifade edebiliriz.

Falih Rıfkı Bey'in Meclis çalışmaları da bu açıdan bakılarak beş bölüm halinde incelenmiş olup aşağıda sıraladığımız şekilde tahlil edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Falih Rıfkı Bey'in Verdiği Takrîrler

Falih Rıfkı Bey'in Meclise verdiği takrîrler iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci kendisinin öncülüğünü yaptığı takrîrler, ikincisi ise diğer milletvekilleri tarafından verilmiş olup kendisinin de imzasının bulunduğu takrîrlerdir. Falih Rıfkı Bey'in Meclise verdiği takrîrlerde bu şekilde incelenerek aşağıya belirtilmiştir.

Falih Rıfkı Bey, Dâhiliye Encümeni (İçişleri Komisyonu)'nde görüşmeye alınan Belediye Kanunu'na, bazı maddelerin eklenmesine dair bir takrîr³⁵⁵ vermiştir. Kendisinin verdiği bu takrîr Meclis gündemine alınmış ve takrîrin Dâhiliye Encümeni (İçişleri Komisyonu)'ne havale edilmesi kararlaştırılarak, bunun üzerine takrîr Meclis başkanı tarafından ilgili encümene havale edilmiştir.

Falih Rıfkı Bey'in, Ankara şehrine İstanbul'dan ve Anadolu hattı üzerindeki diğer istasyonlardan getirilecek inşaat malzemeleri, yakılabilecek maddeler ile devlete ait malzemelerin beş yıl süre ile en az tarifieden vergiye tabi tutulması hakkında bir takrîri³⁵⁶ de mevcuttur. Bu takrîr temenni takrîri olmasından dolayı Başbakanlığa gönderilmiştir.

³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s. 310.

³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 108; B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 42. 37.

İstanbul'daki Harbiye Nezareti (Askerlik Dairesi) binasının Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmesine dair ³⁵⁷ Falih Rıfki Bey ve arkadaşları tarafından Meclise bir takrîr verilmiş olup bu takrîr Bakanlar Kurulu'na gönderilmiştir.

Alkollü İçecek Vergisi'nin değiştirilmesine ve 8 Ocak 1920 tarihli kararnamede ifade edilen verginin artırılmasına ve alkollü içeceklerin yasaklanmasına dair kanunun değiştirilmesi hakkında Mecliste yapılan görüşmeler esnasında, kanunun 6. maddesi ile ilgili aralarında Falih Rıfki Bey'inde bulunduğu Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşları tarafından bir takrîr verilmiştir. Bu takrîrde; İçkinin yapımına ve satışına özel izin vermek ile lokanta, gazino ve kulüp gibi içkili mahallerde içki kullanmaya müsaade etmemek arasında bir çelişki olduğu ve bu çelişkinin ortadan kaldırılması için ve her çeşit kötüye kullanma olasılıklarını da gidermek için altıncı maddeye, içki satışı için izin ruhsatına sahip olan ve sadece içki vermeye mahsus olmayan mahallerde, içki kullanılabilir fıkrasının ilâvesini teklif etmişlerdir.³⁵⁸ Bu takrîr Meclis'te okunduktan sonra oylamaya sunulmuş ancak verilen bu takrîr kabul edilmemiştir.

Kayseri Milletvekili Said Bey, Miralay (Albay) Nazım Bey'in annesine daha önce hazırlanan bir kanunla bağlanan otuz iki liralık maaşın altmış liraya çıkarılmasını istedikleri konulu bir takrîr vermiştir. Bu takrîre aralarında Falih Rıfki Bey ve Emin Cemal Bey'in de bulunduğu 158 milletvekili de destek vermiştir. Bu takrîr hakkında Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda takrîr kabul edilmiştir.³⁵⁹

Falih Rıfki Bey, Bozok (Yozgat) Milletvekili Avni Bey'le altmış iki arkadaşı tarafından verilen, Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) Bütçesi'ne dahil edilmesini istedikleri milletvekili maaşlarına otomobil giderleri hariç olmak üzere beş yüz lira zam yapılmasına dair verdikleri takrîri desteklemiştir. Verilen takrîrle ilgili olarak Kütahya

³⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 72; B. C. A., 30. 10. 0. 0/6. 31. 4.

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 421.

³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 206, 207.

Milletvekili Ragıp Bey bu zammın gerekli olduğunu ifade eden kısa bir açıklama da yapmıştır. Ancak Mali Bütçe Komisyonu Başkanı Hasan Fehmi Bey, bu zammın mümkün olmayacağını belirterek zaten komisyonda da bu tahrîrin kabul edilmediğini ifade etmiştir. Mali Bütçe Komisyonu tarafından reddedilen bu tahrîr Meclis tarafından da kabul edilmemiştir.³⁶⁰

İzmir Milletvekili Şükrü Bey ve arkadaşlarıyla birlikte Falih Rıfki Bey’inde imzasında bulunduğu, Türk yönetimi ile Macaristan Krallığı arasında yapılan antlaşmanın hemen görüşülmesine dair tahrîri³⁶¹ Meclise sunulmuş yapılan oylama sonucunda tahrîr kabul edilmiştir.

Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa ve arkadaşları tarafından verilen Askeri Birliklerde kadro ve taburların oluşturulması için Müdafaa-ı Millîye (Millî Savunma) bütçesi için ayrılmış ödeneğin özel kısımlarına toplam olarak iki yüz kırk bin liranın eklenmesine dair tahrîri Falih Rıfki Bey de desteklemiştir.³⁶² Bu tahrîr Mecliste okunduktan sonra Meclis Başkanı tarafından bu ödeneğin verilmesinin mümkün olup olmadığı Maliye Vekili (Maliye Bakanı) Mustafa Abdülhalik Bey’e sorulmuştur. Maliye Vekili (Maliye Bakanı) Mustafa Abdülhalik Bey’de rastgele her şeyin bütçeye devredilemeyeceği ve devredilecek bir para varsa bunun komisyonca tespit edilebileceğini ifade ederek bir anlamda tahrîre karşı çıkmıştır. Yapılan oylama neticesinde de tahrîr kabul edilmemiştir.³⁶³

Karesi (Balıkesir) Milletvekili Vehbi Bey ve arkadaşları Bilecik suyolları için on bin lira verilmesine dair verdikleri tahrîri, Falih Rıfki Bey de imza atarak desteklemiştir. Tahrîrde, Bilecik’in Yunanlılar tarafından tamamen yakıldığı sırada, su yollarının da

³⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 262, 265.

³⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 408.

³⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 35.

³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 35.

tahrip edildiği, burada yaşayan ahalinin açık yerden su içtiği ve halkın bir takım hastalıklara yakalanma tehlikesinin olduğu ifade edilmiştir. Tahrîrin Mecliste okunmasından sonra, dikkate alınması yönünde Meclisçe karar alınarak, tahrîr desteklenmiştir.³⁶⁴

Falih Rıfıkı Bey, Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey ve arkadaşları tarafından verilen Sanayii Nefise Mektebinde (Güzel Sanatlar Okulu) atölyeleri ile Tıp Fakültesi laboratuvarların onarılması, hatta yeniden yapılması gerektiği, bu durumdaki atölyelerin düzgün bir şekilde çalışmasının çok zor olduğunu belirten tahrîri desteklemiştir. Tahrîr, Maarif ve Maliye Vekilleri (Millî Eğitim ve Maliye Bakanları) tarafından uygun bulunmuş ve Meclis tarafından yapılan oylama sonucunda da tahrîr kabul edilmiştir.³⁶⁵

Kütahya Milletvekili Ferit Bey ve arkadaşları arasında bulunan Falih Rıfıkı Bey'in de desteklediği, memlekete dışarıdan hayvan getirilmesi kırk bin çift hayvan ve iki milyon litre tohumluk satın alınması için Ziraat Bakanlığı'nın taahhütte bulunabileceği ve bu durumda oluşacak bedeli sırası ile 1925, 1926, 1927 yılları Ziraat Bakanlığı bütçelerinde açılacak olan ödenekle ödenebileceği konulu bir tahrîr verilmiştir. Bu tahrîr incelenmek üzere Bakanlar Kuruluna havale edilmiştir.³⁶⁶

Falih Rıfıkı Bey ile Mardin Milletvekili Yakup Kadri, Kanunu Esasisi Komisyonu'nun, Teşkilâtı Esasiye kanun teklifinin ikinci maddesi olan³⁶⁷, “Türkiye Devletinin dinî, İslâmdır, resmî dili Türkçedir, Başkenti Ankara şehridir.”³⁶⁸ Maddesi Meclis'te oluşturulurken, “Türkiye Devletinin dini resmîsi dini islâmdır.”³⁶⁹ Şeklinde

³⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 346.

³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 207.

³⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 305.

³⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 525.

³⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 535.

³⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 535.

takrîr oluşturulmuş. Takrîr incelendiğinde madde değişiklik olmadan aynen kabul edilmiştir.

Ardahan Milletvekili Halit Paşa ve seksen sekiz arkadaşı arasında bulunan Falih Rıfka Bey, tüm gazilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi hakkındaki kanunun komisyon tarafından acilen görüşülmesi³⁷⁰ hakkında bir takrîr vermişlerdir. Meclise verilen bu takrîrde, gazilerimiz arasında kendi kendini geçindiremeyecek derecede sakat kalmış olan on dört bin kişiyi ilgilendirdiği, yine bu gazilerin milletin istiklâl ve şerefi için gözlerini ve kollarını kaybettiği, varlığımızın ve hür hayatımızı kendilerine borçlu olduğumuz vurgulanarak TBMM'nin görevlerinde birinin de gazilerimizi korumak ve kollamak olduğu ifade edilmiştir. Bu takrîr hakkında Mecliste yapılan görüşmeler ve oylama sonucunda takrîr kabul edilmiştir.³⁷¹

Çorum Milletvekili Münir Bey'in, Çorum Milletvekili merhum Ferit Recai Bey'in öğrenim gören oğullarının okul masraflarının hükûmet tarafından karşılanmasına dair 3 maddelik verdiği takrîre Falih Rıfka Bey'de destek vermiş ve bu takrîr Mecliste yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.³⁷²

Falih Rıfka Bey'in de destek verdiği, Kütahya Milletvekili Ferit Bey ve arkadaşları tarafından, dışarıdan hayvan ve tohumluk alım satımı için Ziraat Bakanlığı'nın taahhütte bulunma yetkisi verilmesine dair genel bütçeye bir madde ilâvesi hakkında³⁷³ verilen takrîr de memlekete dışarıdan hayvanat ithaline mani olacak surette fazla arazi ekimini taahhüt eden çiftçilere dağıtılmak ve bedeli on senede geri alınmak koşuluyla kırk bin çift hayvan ve iki milyon kile tohum getirme yetkisinin

³⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 322.

³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 322.

³⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 428.

³⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 304, 305.

Ziraat Bakanlığına ait olmasını öngörmektedir.³⁷⁴ Falih Rıfki Bey'in de destek verdiği bu takrîr hükûmet tarafından benimsenmiş ve bakanlar kuruluna sevk edilmiştir.

Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey ve arkadaşları tarafından verdikleri takrîrde Falih Rıfki Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu takrîrde, Millî Mücadele senelerinin devam ettiği müddetçe vatan çocuklarının fikren ve ruhen yükselmelerine yardım eden, çocukları milletin istikbalini korumak yönünden faydalı olarak yetiştiren öğretmenlerin borçlarının ve maaşlarının ödenmesinde bir takım istisnaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bu takrîre Maliye Bakanı Abdülhalik Bey, bir kısım memura farklı bir uygulamanın yapılmasının olanaksız olduğunu savunarak karşı çıkmıştır. Takrîr hakkında diğer milletvekilleri de görüşlerini açıklamışlar ve yapılan görüşmelerden sonra yapılan oylamada verilen takrîr kabul edilmiştir.³⁷⁵

Falih Rıfki Bey'in, Ankara'daki sıtma salgını hakkında ne gibi tedbirler alındığına dair Sıhhiye Vekâletine (Sağlık Bakanlığı'na) verdiği soru takrîri³⁷⁶ için Mecliste bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde söz alan Sağlık Bakanı Doktor Mazhar Bey, Ankara'da sıtma hastalığının özellikle geçen sene diğer yıllara oranla daha çok görüldüğünü ve bunun sadece Ankara'da da değil birçok ülkede de var olduğunu, hatta Fransa'da dahi bu hastalığa yaygın olarak rastlanıldığını ifade etmiştir. Sağlık Bakanı Doktor Mazhar Bey konuşmasına devam ederek, bu hastalığın artmaması için Türkiye'de ve Ankara'da da tedbirler alındığını, bu konu ile ilgili olarak Sıtma Mücadelesi Kanunu düzenlendiğini bu kanunun Sıhhiye Komisyonunca halen incelenmekte olduğunu Amerika, İngiltere gibi devletlerin bu hastalığın önlenmesi için 10-15 yıl üzerinde durdukları belirtilmiştir. Ayrıca bu hastalığın önlenmesi için doktorların da görevlendirildiğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir. Bu konuşma

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 305.

³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 255, 256.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 307; B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 39. 27.

üzerine, Falih Rıfkı Bey bulunduğu yerden Sağlık Bakanı Doktor Mazhar Bey'e bu doktorların işe Ankara'dan mı başlayacaklarını sorması üzerine, Sağlık Bakanı Doktor Mazhar Bey tekrar söz almış ve bu doktorların iki koldan çalışmalarını yürüteceğini bir kolunun sadece Ankara da, diğerinin ise Türkiye'nin diğer bölgelerinde faaliyet göstereceğini ifade ederek konuşmasını bitirmiştir.³⁷⁷

Falih Rıfkı Bey'in kendisinin öncülük ettiği ve imzasının bulunduğu takrîrlere incelendiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî, sosyal, ekonomik ve hukuk alanlarında olduğu görülmektedir. Falih Rıfkı Bey'in ülke sorunlarıyla yakında ilgilendiği ve Mecliste bu sorunları çözmek için takrîrlere verdiği görülmektedir.

1.2. Falih Rıfkı Bey'in Kanun Teklifleri

Falih Rıfkı Bey'in verdiği kanun tekliflerinden 4'ü kendisine aittir. Diğer 3 kanun teklifinde de ise imzası bulunmaktadır. Falih Rıfkı Bey'in verdiği kanun teklifleri aşağıya çıkartılmış olup şu şekildedir:

Heykeller ile zafer anıtlarından gümrük vergisinin alınmaması hakkında³⁷⁸ bir kanun teklifi veren Falih Rıfkı Bey'in ilgili kanun teklifi incelenmek üzere Muvazene-i Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu)'ne gönderilmiştir.

Falih Rıfkı Bey, İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey ve yüz iki arkadaşı tarafından verilen Sami Paşa Zade Sezai Bey'e vatana hizmetinden dolayı maaş bağlanması hakkında³⁷⁹ kanun teklifine destek vermiştir. Bu kanun teklifinin Meclis tarafından görüşülmesi esnasında söz de alan Falih Rıfkı Bey, Sami Paşa Zade Bey'in tarihte şanlı hizmetlerde bulunduğunu, kendisinin sadece edebiyat alanında değil aynı zamanda millî ve siyasî tarihimizde de en fedakâr kişilerden biri olduğunu ifade

³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 358; 359. B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 39. 27.

³⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 487.

³⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 148.

etmiştir. Falih Rıfki Bey'in konuşmasından sonra kanun teklifi görüşmeleri devam etmiş ve yapılan oylama sonucunda teklif kabul edilmiştir.³⁸⁰

Falih Rıfki Bey, Bakara, rulet gibi kumardan sayılan şans oyunlarının oynandığı gazino, kulüp ve işyerlerine Türk Cumhuriyeti uyruklu olan vatandaşların girmesinin yasaklanması hakkında³⁸¹ bir kanun teklifi vermiştir. Bu kanun teklifi ilk önce Lâyiha Encümenine (Kanun Tasarı Komisyonu)'ne havale edilmiş daha sonra ise Dahiliye ve Adliye Encümenlerine (İçişleri ve Adalet Komisyonları)'ne incelenmek üzere sevk edilmiştir.

Falih Rıfki Bey'in Abdühak Hamid Bey'e hayatta kaldığı sürece vatana hizmet kaleminden beş bin kuruş maaş bağlanmasına dair³⁸² bir kanun teklifi de mevcuttur. Falih Rıfki Bey, kendisinin verdiği bu teklif ile ilgili olarak Meclis tarafından görüşülmesine başlandığı esnada kısa bir açıklama yapmıştır. Yaptığı açıklamasında kanun teklifinde geçen "hayatta kaldığı sürece" ibaresinin açıkça ifade edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir³⁸³. Nihayetinde yapılan görüşmeler sonucunda kanun teklifi Meclis tarafından kabul edilmiştir.³⁸⁴

Mersin Milletvekilleri Niyazi ve Besim Beyler ile 118 milletvekilin arasında bulunan Falih Rıfki Bey'in, Mersin Limanı'nın inşası için gerekli ödenek hakkındaki kanun teklifi³⁸⁵ müzakere edilmek üzere genel kurula sevk edilmiştir.³⁸⁶

Zonguldak Milletvekili Ragıp Bey ve arkadaşları ile birlikte Falih Rıfki Bey'inde, Diyarbakır Milletvekili merhum Ziya Gökâlî Bey'in ailesine vatana

³⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 148.

³⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 125.

³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 649.

³⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 651.

³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 651.

³⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 846.

³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 846.

hizmetinden dolayı maaş bağlanmasına dair kanun teklifinde³⁸⁷ imzası bulunmaktadır. Verilen bu kanun teklifi üç maddeden ibaret olup Ziya Gökalp'ın kızları ve eşine ellışer lira maaş bağlanması ile ilgilidir. Yapılan görüşmelerde kanun teklifi Meclis tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.³⁸⁸

Falih Rıfki Bey'in Mübadele, İmar ve İskân (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı) Bakanlığı'nın kurulmasına dair verilen kanun teklifinde³⁸⁹ imzası bulunmakta olup yapılan uzun görüşmeler sonucunda kanun teklifi kabul edilmiştir.³⁹⁰

Falih Rıfki Bey'in verdiği kanun teklifleri incelendiğinde daha çok siyasî, sosyal, ekonomik alanlarda olduğu görülmektedir.

1.3. Falih Rıfki Bey'in Encümen (Komisyon) Çalışmaları

Falih Rıfki Bey, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu), İrşad (Danışma Komisyonu), Posta ve Telgraf (Posta ve Telgraf Komisyonu) ve Hariciye komisyonları (Dışişleri Komisyonu) üyeliğine seçilmesine rağmen, bu komisyonda çalışmaları hakkındaki araştırmalarımızda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

1.4. Falih Rıfki Bey'in Meclis Konuşmaları

Falih Rıfki Bey'in Meclis konuşmaları, bazen bulunduğu yerden milletvekillerinin konuşmalarına itiraz ya da destek şeklinde bazen de Sıhhiye ve

³⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 10, s. 172.

³⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 10, s. 172-176.

³⁸⁹ Madde 1. Mübadele, imar, iskân umuriyle mükellef olmak üzere (Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti) namiiyle bir vekâlet teşkil olunmuştur.

Madde 2. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin vazaif ve salâhiyetiyle tahsisat ve teşkilâtı kanunu mahsusla tâyin olunur.

Madde 3. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 4. İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur. Bkz. (**TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 2, s. 654.)

³⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 2, s. 654.

Muaveneti İctimaiye Encümenine (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu), kararları ile ilgili yaptığı açıklama ile Meclis konuşmalarına katılmıştır. Falih Rıfkı Bey'in Meclis konuşmaları bu şekilde incelenerek aşağıya çıkartılmıştır.

Abdühak Hamid Bey'e, vatana hizmetinden dolayı beş bin kuruş maaş tahsisine dair verilen kanun teklifi için yapılan görüşmede Falih Rıfkı Bey'in yaptığı kısa açıklama, kendisinin kanun teklifleri bölümünde açıklanmıştır.³⁹¹

İstanbul Baro Reisi Lûtfi Fikri Beyin affi hakkındaki kanun teklifi ve bu kanun teklifi ile ilgili Adliye Encümeni (Adalet Komisyonu) mazbatası³⁹² hakkında Mecliste yapılan görüşmelerde Falih Rıfkı Bey de söz alarak, Lûtfi Bey'in affedilmesi için Meclise gelmesi gerektiğini ve kendisinin affedilmesi isteğinde bulunmasının gerekli olduğunu savunmuştur.³⁹³

Menteşe (Muğla) Milletvekili Esat Efendinin, göçmenler ile ilgili işlemler ve İmar harekâtı hakkında yer değişimi için İmar ve İskân Vekâletinden (Bayındırlık ve İskan Bakanlığında) açıklama istenilmesi yönünde verdiği takrîr için Meclis'te bir görüşme yapılmıştır.³⁹⁴ Bu görüşmeler devam ederken Karesi (Balıkesir) Milletvekili Ali Şuuri Bey ile Falih Rıfkı Bey arasında bir sorun yaşanmıştır. Falih Rıfkı Bey'in Şuuri Bey'e, "ben burada söz söylemedim."³⁹⁵ Demesine rağmen Ali Şuuri Bey sözlerine "Hayır efendim! Ben gazetede gördüm." şeklinde cevap vermiş Meclis başkanın araya girmesiyle takrîrin görüşülmesi devam edilmiştir.

Falih Rıfkı Bey, 1341 senesi Genel Bütçe Kanunu ve Mali Bütçe Komisyonu mazbatası³⁹⁶ görüşülürken söz almış bulunan Trabzon Milletvekili Muhtar Bey

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 650-651.

³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 686.

³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 691.

³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 24.

³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 28.

³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 255.

konuşmasının bir bölümünde Osmanlı sadrazamı ile dönemin başbakanı arasındaki maaşlar arasında bir kıyaslama yaparak, Osmanlı sadrazamının 250 lira aldığını, başbakanın ise 300 lira aldığını ifade etmiştir. Bu esnada Falih Rıfkı Bey de, başbakanın otomobil tahsisatını ve masraflarını hükûmet tarafından verildiğini hatırlatmıştır.³⁹⁷

Ardahan Milletvekili Halit Paşa ile Karahisarı Sahip Milletvekili Ali Bey arasındaki hâdiseye dair TBMM Başkanlığı tezkeresi³⁹⁸ Mecliste okunup görüşmelerine geçildiği sıralarda milletvekilleri arasında derebeylik³⁹⁹ tartışması başlamıştır. Bu tartışmaya Falih Rıfkı Bey de katılmış ve Saruhan (Manisa) Milletvekilinin konuşmasını ele alarak, derebeyliğin gerçekte olup olmadığını sormuştur. Meclis Başkanının konuyla ilgili açıklaması ve Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali'nin Mecliste derebeylik olmadığı söylemesi üzerine tartışma sona ermiştir.⁴⁰⁰

Falih Rıfkı Bey'in konuşmaları incelendiğinde dönemin güncel sorunlarına değindiği ve eksikliklerin saptanmasına ilişkin olduğu belirlenmektedir. Falih Rıfkı Bey, saptadığı bu eksiklikleri Meclis gündemine taşımış, böylece bu sıkıntıların ortadan kaldırılması için neler yapılması gerektiğine dair müzakere ortamı oluşturmuştur.

1.5. Falih Rıfkı Bey'in TBMM'de Katıldığı Oylamalar

Falih Rıfkı Bey'in Meclis çalışmalarındaki başka bir faaliyet sahası da Mecliste üzerinde görüşmeler yapılan kanunların, tezkerelerin ve mazbataların oylanması işidir. Falih Rıfkı Bey de diğer milletvekilleri gibi oylamalara katılmıştır. Öte yandan yapılan incelemeler sonucunda Falih Rıfkı Bey'in Mecliste yapılan oylamaların tamamına katılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise hastalığından dolayı 20 gün izin

³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 255.

³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 271.

³⁹⁹ Derebeylik: merkezi otoritenin zayıflaması sonucu yerel yönetimdeki kişilerin güçlenmesidir.

⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 271.

alması⁴⁰¹ ya da resmi görev dolayısıyla bulunamayışına bağlanabilir. Buna rağmen, Falih Rıfkı Bey'in Meclis çalışmalarında etkin bir rol üstlendiği belirtilmelidir. Bu bağlamda Falih Rıfkı Bey'in Meclis çalışmalarındaki aktivitesini etkinliğini göstermesi açısından katıldığı oylamalar da büyük önem taşımaktadır. Falih Rıfkı Bey'in Meclis çalışmalarında kullandığı oylar aşağıda belirtilmiştir.

1.5.1. Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Büyük Millet Meclisi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Olan Kanun⁴⁰², Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Birinci Kanun⁴⁰³, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair İkinci Kanun⁴⁰⁴ Darüleytamlara Tahsisat İtası Hakkındaki Kanun⁴⁰⁵, Mekatib-i Askeriye talebesiyle ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde hakkındaki Kanun⁴⁰⁶, Berri, Bahri, Havai ve Jandarma Erkan, Ümera ve Zabitan İle Memurin ve Mensubinin Askeriya Maaşat ve Tahsisatı Fevkaladeleri Hakkındaki Kanun⁴⁰⁷, Heyeti Vekile Hakkındaki Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi⁴⁰⁸, Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Teşkilat ve Masarifi Hakkındaki Kanun⁴⁰⁹, Nafia Bakanlığına İntihabedilen İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'e Dair Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi Hakkındaki Oylama⁴¹⁰, Müdafaa-i Millîye, Bahriye, Jandarma ve İmalatı Harbiyenin1923 Senesi Bütçelerine Tahsisatı

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 145.

⁴⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 104.

⁴⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 286.

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 287.

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 480.

⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 796.

⁴⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 862.

⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 110.

⁴⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 176.

⁴¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 239.

Munzamma İlavesine Dair Kanun^{411, 412}, Müceddeden İnşa Edilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi Binasına Sarf Edilmek Üzere 1923 Sene-i Maliye Bütçesinin 91. Faslına 3. Madde Olarak 114 Bin Lira Vaz'ına Dair İdare Heyetinin (2/178) Numaralı Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının Reddi İle Tahsisatın 1924 Bütçesine Vaz'ı Hakkındaki Kütahya Milletvekili Recep Bey'in Takrîrinin Oylanması⁴¹³ 5 Aralık 1913 Tarihli Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkatinin İkinci Maddesini Muadil Kanunu⁴¹⁴, 5 Aralık 1913 Tarihli Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkatinin İkinci Maddesini Muadil Kanunu'nun İkinci Oylaması⁴¹⁵, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun⁴¹⁶, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun Hakkındaki İkinci Oylama⁴¹⁷, Müceddeden İnşa Edilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi Binasına Sarf Edilmek Üzere 1923 Senesi Maliye Bütçesinin 91. Faslına 3. Madde Olarak 114 Bin Lira Vaz'ına Dair İdare Heyetinin (2/178) Numaralı Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının Reddi İle Tahsisatın 1924 Bütçesine Vaz'ı Hakkındaki Kütahya Milletvekili Recebe Bey'in Takrîrinin İkinci Defa Oylanması⁴¹⁸, 1316 – 1317 Tevellütlü Şimendifer Müstahdemininin Vazife-i Hazırlarında Terklerine Dair Layihai Kanuniye İle Aynı Tevellütlü Telgraf Muhabere Memurlarının ve Muallimlerinin Askerlikten İstisnaları Hakkındaki Tekâlifi Kanuniyenin Reddine Dair Müdafaa-i Millîye Encümeni Mazbatası Hakkında Yapılan İkinci Oylama⁴¹⁹, Telgraf ve Telefon Kanunu⁴²⁰, Telgraf ve Telefon Kanununun İlk

⁴¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 401.

⁴¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 446.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 516.

⁴¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 548.

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 549.

⁴¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 550.

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 551.

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 552.

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 553.

Defaki Netice Arası⁴²¹ Telgraf ve Telefon Kanununun İkinci Defaki Netice Arası⁴²² Sayım Kanunu Hakkındaki Aranın Neticesi⁴²³ Yeniden İnşa Edilen Hapishaneler Masarifi İçin 1339 Senesi Bütçesine Üç Yüz Bin Lira Tahsisat Konulmasına Dair Kanun⁴²⁴ Türk ve Türk Şirketleri Tarafından İştira Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁴²⁵, Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanunu'nun İkinci Oylaması⁴²⁶, Belediye Vergi Resimleri Hakkındaki Kanun⁴²⁷, Hakimi Müçtemi Kanunu'nun Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama⁴²⁸, 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu⁴²⁹, Yeni Heyeti Vekile Hakkındaki Riyaseti Cumhur Tezkeresi⁴³⁰, Şehit Miralay Nazım Bey'in Validesi Libas Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun⁴³¹, Şehit Miralay Süleyman Fethi Bey Zevcesi Fatma Lütfiye Hanıma Hidematı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun⁴³², Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçesi⁴³³, Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçesi⁴³⁴, Orta Tedrisat Kanunu Hakkındaki Neticei Ara⁴³⁵

⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 554.

⁴²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 554.

⁴²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 599.

⁴²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 727.

⁴²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 728.

⁴²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 185.

⁴²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 270.

⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 397.

⁴²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 499.

⁴²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 502.

⁴³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 149.

⁴³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 253.

⁴³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 254.

⁴³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 297.

⁴³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 298.

⁴³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 421.

Şair Abdülhakhamid Beye Maaş Tahsisine Dair Kanun⁴³⁶ Anadolu Demiryolları İdaresine (400) Bin Lira İkazına Dair Kanun⁴³⁷ Hudut ve Sevahili Sıhhiye Müdüriyetinin 1924 Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması⁴³⁸, Anadolu Demiryolları İdaresine Hazine-i Maliyeden Dörtüzbün Lira İkazı Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁴³⁹, Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁴⁴⁰, 1924 Senesi Nisan Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Hakkındaki Kanun⁴⁴¹, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun⁴⁴², Havaili Şarkiye, Erzurum-Sarıkamış-Kars ve Şuabatı Demiryolları İdaresinin 1924 Senesi Bütçe Kanunu⁴⁴³, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁴⁴⁴, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁴⁴⁵, Erzurum-Sarıkamış-Kars Demiryolları'nın 1924 Senesi Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması⁴⁴⁶, Merakibi Bahriyeden Alınacak Rüsüm Hakkındaki 15 Nisan 1922 Tarihli Kanuna Merbut Tarifeye Bir Zeyl İlavesine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁴⁴⁷, Tuz Resminin Beş Kuruşa İblağına Dair Kanun⁴⁴⁸ Müskirat Resminin Tenziline Dair Olan Kanun Layiha ve Tekliflerinin Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama⁴⁴⁹, Müteaddid Zevata Hidematı Vataniye Tertibinden

⁴³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 680.

⁴³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 14.

⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 52.

⁴³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 54.

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 56.

⁴⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 175.

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 327.

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 329.

⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 366.

⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 368.

⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 370.

⁴⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 374.

⁴⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 444.

⁴⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 408.

Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁴⁵⁰, Rüsümü Sıhhiye Kanunu⁴⁵¹, Altı Zata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁴⁵², Anadolu Demiryollarıyla Mebani ve Müessesatının Esaslı Surette Tamir ve Islahı İçin Muktazi Tahsisatın İtasına Dair Kanun⁴⁵³ Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun⁴⁵⁴, Merhum Ziya Gökalp Bey'in Ailesinin Terfihine Dair Kanun⁴⁵⁵, Tarife Kanunu'nun Dördüncü Maddesinin Sani Aşer Fıkrasının İlgası ve Bazı İlaçlar ve Alatu Tıbbiye'nin Gümrük Resminden Muafiyeti Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁴⁵⁶, Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁴⁵⁷, Bursa Mebusluğuna İntihap Eden Nurettin Paşa Hakkında İkinci Şube Mazbatasının Oylanması⁴⁵⁸, Yol Mükellefiyeti Kanun⁴⁵⁹ Memleketin Zahire ve Un İhtiyacının Teshili Hakkındaki Kanun⁴⁶⁰ Afyon Karahisar Vilâyeti Musabinihinin Tehvini İhtiyacı Hakkındaki Kanunun İkinci Defa Tayini Esami İle Reye Vazı Neticesi.⁴⁶¹ Bilûmum Askerî Malûllerin Terfihi hakkındaki Kanun⁴⁶² Aşarın İlgasiyle Yerine İkâme Edilecek Vergi Hakkındaki Kanun⁴⁶³ Telsiz Tesisi Hakkındaki Kanun⁴⁶⁴ Adliye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁴⁶⁵ Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumiyesi 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁴⁶⁶ Tütün

⁴⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 603.

⁴⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1116.

⁴⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1120.

⁴⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1121.

⁴⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 9, s. 109.

⁴⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 193.

⁴⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 232.

⁴⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 329.

⁴⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 154.

⁴⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 185.

⁴⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 279.

⁴⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 311.

⁴⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s. 236.

⁴⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 96.

⁴⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 189.

⁴⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 387.

⁴⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 392.

İdaresi Murakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Kanun⁴⁶⁷ Öksüz Yurtları Müdiriyeti Umumiyesinin 1340 Senesi Bütçesinin İkinci Faslından 4/A Faslına Münakale İcrasına Dair Kanun⁴⁶⁸ Ankara Şehir Emanetine Bir Buçuk Milyon Ura İkraza Hakkındaki Kanun⁴⁶⁹ Hükûmetle Fenerler İdaresi Arasında Münakit İtilâf Namelerin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁴⁷⁰ Damga ve Tuz Resimlerinin Tezyidine ve Pamuk ve Yün Mensucattan İstihlâk Resmi alınmasına dair Kanun⁴⁷¹ Takrîri Sükûn Kanun⁴⁷² Harp ve İsyân Sahalarındaki İdare-i Örfiye Mıntıklarında Müteşekkil Umum Divanı Harplerden Verilecek İdam Kararlarının Sureti İcrasına Dair Kanun⁴⁷³, Seyri Sefain İdaresinin Sureti İdaresi Hakkındaki Kanun⁴⁷⁴ Bahriye Fevkalade Bütçe Kanunu⁴⁷⁵, Türkiye Cumhuriyeti İle Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Münakit 15 Aralık 1923 Tarihli İkamet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun⁴⁷⁶, Hududa Civar Ahalinin Sureti Müzurlarına Dair Gürcistan Hükûmeti ile 20 Mart 1338 Tarihinde Tiflis'te İmza Edilen Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁴⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri Arasındaki 9 Temmuz 1338 Tarihinde Tiftis'te Akit ve İmza Olunan Konsolosluk Mukavelenamesi ve Buna Zeylen Tanzim Edilen Hukuku Aile ve Ehliyeti Hukukiyeye Mütadair Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁴⁷⁸ Türkiye Hükûmeti ile Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükûmeti ve Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri arasında 9 Temmuz 1338 tarihinde Tiflis'te akit ve

⁴⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 394.

⁴⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 396.

⁴⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 400.

⁴⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 118.

⁴⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 122.

⁴⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 155.

⁴⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 16, s. 317.

⁴⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 77.

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 80.

⁴⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 128.

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 326.

⁴⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 330.

imza Olunan Demiryolları Mukavelenamesinin Tasdikine Dair Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi⁴⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti İle İsveç Kraliyeti Arasında 31 Mayıs 1340 (1924) Tarihinde münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁴⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti İle Felemenk Kraliyeti Arasında Ankara'da Münakit 16 Ağustos 1340 (1924) Tarihli Muhadenet Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi⁴⁸¹ Mektep Vergisi Kanun⁴⁸² Kütahya Tavşanlı ve Temdidi Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun⁴⁸³ Teşviki Sanayi Kanununun On İkinci Maddesini Muaddil Kanun⁴⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti ile İspanya Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun⁴⁸⁵ 1341 Senesi Muvazenei Umumiye Kanun⁴⁸⁶ Türk ve Şark Halıları Resminin Tenzili Hakkındaki Kanun⁴⁸⁷ Nafia Vekâletinin 1341 Senesi Bütçesinin Demiryolları İnşaatı ve İşletme Müdüriyeti Bütçesine Tahsisatına Dair Kanun⁴⁸⁸ Büyük Millet Meclisi 1341 Senesi Bütçesinin Üçüncü Faslına (60) Bin Lira İlâvesi Hakkındaki Kanun⁴⁸⁹ Ziraat Vekâleti Bütçesinin Muhtelif Fasil ve Maddelerine Ceman (225 000) Liranın Tahsisatı Munzamıma Olarak İlâvesi Hakkındaki Kanun⁴⁹⁰ Açıkta Kalan Ümera ve Zabitan Tahsisatları Hakkındaki Kanun⁴⁹¹ Açıkta Kalan Ümera ve Zabitan Tahsisatları Hakkındaki Kanunun İkinci Defa Oylanması⁴⁹² Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair

⁴⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 332.

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 334.

⁴⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 338.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 340.

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 107.

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 109.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 148.

⁴⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 150.

⁴⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 228.

⁴⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 137.

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 169.

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 207.

⁴⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 270.

⁴⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 270.

Kanunun İkinci Defa Oylanması⁴⁹³ Evkaf Müdüriyet Umumiyesinin 1341 Senesi Bütçesinin Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁴⁹⁴ Türk Teyyare Cemiyeti'nin Posta Üçüratından Muafiyetine Dair Kanun⁴⁹⁵, 12 Şubat 1340 Tarih ve 410 Numaralı Sayım Kanununun Altıncı Maddesini Muaddil Kanun⁴⁹⁶ Nafia Vekili Merhum Süleyman Sırrı Beyin Ailesine Hidemah Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁴⁹⁷ Ziraat Makinelerinde İştimal Olunan Mevadı Müştagile ve Muharrike Rüsümü Hakkındaki Kanun⁴⁹⁸, Maarif Teşkilâtına Dair Kanun⁴⁹⁹ Malatya Ergani Diyarbekir Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun⁵⁰⁰ Arada - Diyarbekir - Ergani Arasında Demiryolu İnşasına Dair 22 Mart 1340 Tarih ve 448 Numaralı Kanunun İlgası Hakkındaki Kanun⁵⁰¹ Trablusgarp, Balkan Harbi Umumi ve İstiklal Muharebatında Şehit Olan Erkan, Ümera ve Zabitan İle Mensubini Askeriyenin Bazı Borçlarının Affı Hakkındaki 2 Aralık 1925 Tarihli Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra Tezyiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁵⁰², Devlet Demiryolları İstimlâk Kanun⁵⁰³ Posta - Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İle Adliye ve Müdafaa-İ Millîye Vekaletlerinin 1926 Senesi Bütçelerine Münakale İcrasına Dair Kanun⁵⁰⁴, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁵⁰⁵ Buca ve Kemalpaşa Havalesindeki Emvali Metruke Bağlarından Dolu Hasebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcar Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun⁵⁰⁶,

⁴⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 40.

⁴⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 197.

⁴⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s. 264.

⁴⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s. 291.

⁴⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 97.

⁴⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 287.

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 307.

⁵⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 313.

⁵⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 316.

⁵⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 27.

⁵⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 326.

⁵⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s. 81.

⁵⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 68.

⁵⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 73.

Sami Paşazade Sezai Bey'e Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁵⁰⁷, Nafia Bakanlığının 1926 Senesi Bütçesiyle Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi Mülhak Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun^{508, 509}, Büyük Milet Meclisi Bütçesiyle Maliye, Bahriye Vekaletleri ve İskan Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçelerinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁵¹⁰, Müfettiş ve Müfettiş Muavinlerinin Yevmiye ve Harcırahları Hakkındaki Kanun⁵¹¹, Bilavasita Vergiler Üzerine İdare-İ Hususiyeler Namına Küsüratı Munzamma Tarhına Dair Kanun⁵¹², 1927 Senesi Muvazene-İ Umumiye Kanunu⁵¹³, Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden muafiyetine Dair Kanun⁵¹⁴, Aydın Hattı İtirafnamesinin İmza ve Teatisi Mezuniyetine Dair Kanun⁵¹⁵.

1.5.2. Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Altın Kaçakçılığında Mahkûm Eşref ve Haşim Efendiler Hakkındaki Evraka Dair Adliye Encümeni Mazbatası Hakkındaki İkinci Oylama⁵¹⁶, 9 Nisan 1340 tarih ve 470 numaralı (Meni Müskirat Kanununun tadiline dair Kanunun) altıncı maddesinin tefsirine dair mazbatanın oylanması⁵¹⁷.

⁵⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 165.

⁵⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 272.

⁵⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 272.

⁵¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 275.

⁵¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 278.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 281.

⁵¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s. 226.

⁵¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 263

⁵¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 700

⁵¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 238

⁵¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 281.

Falih Rıfıkı Bey, kanunlar, tezkereler ve mazbatalar için ya kabul ya da red oyu kullanmış, çekimser oy ise kullanmamıştır. Falih Rıfıkı Bey'in 115 kabul, 2 red oyu bulunmaktadır. Meclis çalışmalarının geneli üzerinde bir değerlendirme yapıldığında, Falih Rıfıkı Bey'in yeni kurulan devletin siyasî ve sosyo-kültürel yapısında, köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde muhalif bir tutum yerine, uyumlu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesine ve modernleşmesine katkıda bulunduğu ve bu doğrultuda oy kullandığı tarihi bir hakikattir.

2. MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI

Mehmet Şükrü Bey'in Meclis çalışmalarında kendisinin etkin olarak çalıştığını söylemek mümkündür. Ülke sorunlarıyla yakından ilgilendiği, Meclis çalışmaları sırasında Bolu milletvekilleri arasında daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Mehmet Şükrü Bey'in Meclis'te destek verdiği takrirler ve kanun tekliflerine bakıldığında genel olarak her konuya değindiği görülmektedir.

Mehmet Şükrü Bey'in Meclis çalışmalarını; Meclise verdiği takrirler, kanun teklifleri, Meclis konuşmaları, komisyon çalışmaları ve katıldığı oylamalar beş bölüm halinde incelenmiş olup aşağıda belirtilmiştir.

2. 1. Mehmet Şükrü Bey'in Verdiği Takrirler

Şükrü Bey'in verdiği takrirler iki bölüme ayrılmaktadır. Birincisi öncülüğünü kendisinin yaptığı, ikincisi ise arkadaşları tarafından verilip kendisinin de imzasının bulunduğu takrirlerdir. Meclise verilen takrirler bu şekilde incelenecek olup aşağıda belirtilmektedir.

Şükrü Bey, Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik karşı düzenlenen suikastın sonuçsuz kalmasından dolayı ortaya çıkan genel sevinç havasının kendisine iletilmesi on beş kişiden oluşan bir heyetin seçilmesi hakkında⁵¹⁸ bir takrir vermiştir. Bu takririn Mecliste görüşülmesi yapılmış ve kabul edilmiştir.⁵¹⁹

Şükrü Bey, inşa olunacak demiryollarında ahşap travers kullanılması hakkındaki kanun tasarısının acilen görüşülmesine dair bir takrir⁵²⁰ vermiştir. Şükrü Bey'in Meclise sunmuş olduğu bu takrir, Meclis başkanının ilgili takririn komisyona gitmesi gerektiği belirtmesi üzerine takrir ilgili komisyona sevk edilmiştir.⁵²¹

Şükrü Bey ve arkadaşları, Gerede Kazası dâhilinde var olan Reşadiye Kasabasının 1925 senesinde oluşturulması ve bu sahanın belde olması hakkında⁵²² bir takriri Meclise sunmuşlardır. Ancak bu takrir görüşülmeden Başvekâlete gönderilmiştir.⁵²³

Şükrü Bey'in Meclis'e sunduğu, 21 Ekim 1918 tarihinden itibaren 1 Kasım 1922 tarihine kadar belediye ve müdafaa cemiyetleri başkanları ve üyeleri ile Kuvayı Milliye kumandanları yine millî kuvvetlerle çalışan fertler tarafından düşmanın veya düşman emeline hizmet eden kişilerin tecavüzüne karşı vatanın kurtuluş amacını için yapılan hareketlerin suç sayılmaması ve bundan dolayı haklarında şimdiye kadar yapılmış olan takibat ve davaların reddedilmesi ve bu yüzden hiçbir soruşturma ve dava açılmaması⁵²⁴ konulu verdiği takrir, Meclis gündemine alınmıştır. Ancak üzerinde görüşmeler

⁵¹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s. 18.

⁵¹⁹ Heyete katılacak kişilerin kura çekimi ile belirlenmesi kararlaştırılmış ve yapılan kura sonucunda; Ali Rıza Bey (Amasya), Faik Bey (Kütahya), Muammer Bey (Sivas), Ragıp Bey (Kütahya), Ali Rıza Bey (Mardin), İbrahim Süreyya Bey (Kocaeli), Veled Bey (Kastamonu), Şefik Bey (Beyazıt), Dr. Reşit Galip Bey (Aydın), Mükerrrem Bey (Isparta), Nebi Zade Hamdi Bey (Trabzon), Ragıp Bey (Zonguldak), Atâ Bey (Niğde), İhsan Bey (Ankara), Hüseyin Bey (Elaziz) on beş kişilik heyete seçilmişlerdir. (Bkz. TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s. 18.)

⁵²⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 580.

⁵²¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 580.

⁵²² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 282. B. C. A., 30. 10. 0. 0/7. 39. 28

⁵²³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 282. B. C. A., 30. 10. 0. 0/7. 39. 28

⁵²⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 731.

yapılmadan incelenmek üzere Adliye ve Müdafaai Milliye (Adalet ve Milli Savunma Komisyonu) komisyonuna gönderilmiştir.⁵²⁵

Bozok Vekili Süleyman Sırrı Bey'in Eşkîyalığın önlenmesine dair kanun teklifi⁵²⁶ nin görüşmeleri sırasında Dahiliye Encümenini (İçişleri Komisyonu) tarafından son şekli verilen 4. madde⁵²⁷ hakkında Şükrü Bey, "İçişleri bakanlığı mezundur kelimesinden sonra bu kişilerin idare ve himaye edildikleri şakî (yol kesen haydut) derdest ve tenkil (başkalarına ders ve ibret olacak şekilde ceza vermek) edilmiş olursa anılan kişileri iyi düşünerek yargılanması derhal memleketlerine geri vermek mecburdur. Suretinde tadilini teklif eylerim." Şeklinde takririnini Meclise sunmuş ve yapılan oylama sonucunda kabul edilmemiştir.⁵²⁸

Eşkîyalığın Ortadan Kaldırılması Hakkındaki Kanununun 8. maddesi⁵²⁹ görüşülürken Şükrü Bey, maddesinin sonuna "Tahtı muhakemeye alınır kelimesinden sonra yer değiştiren kişilerin zarar ve ziyanları mahkemece ödenecektir."⁵³⁰ Şeklinde bir takrir vermiştir. Bu takrir Meclis tarafından kabul edilmiştir.

İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey ve arkadaşlarının bütün af yasa tasarılarının birleştirilerek genel af ilan edilmesi konulu takrir⁵³¹, Şükrü Bey tarafından da desteklenmiştir. Bu takrir Meclis tarafından Adliye Komisyonuna gönderilmiştir.

⁵²⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 733.

⁵²⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 757.

⁵²⁷ Madde 4. — Dahiliye Vekâletince şakî oldukları ilân olunan eşhası uzaktan ve yakından idare ettikleri veyahut bu kabîl eşhasa bilerek ve hiçbir medburiyete müstenidolmıyarak esliha, cephane ve mevaddı iâşe verdikleri ve gönderdikleri anlaşılın kimselerin ahar mahallere muvakkaten nakillerine Dahiliye Vekâleti mezundur. Bkz. (TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 757.)

⁵²⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 757.

⁵²⁹ Madde 8. — İşbu mevaddın tatbiki ahkâmında tekâsül ve lâkaydisi veya ligarazin veya temini menfaat maksadiyle suiistimali bittahkik anlaşılın veya muhbirler hakkında ifşaatta bulunan memurini Hükümet her hangi derece ve rütbede olursa olsun evvelemirde memuriyetinden azil veya açığa ihraeolunduktan sonra muhakeme altına alınır. TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 762.

⁵³⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 763.

⁵³¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 151.

Komisyonunda yapılan inceleme de genel af ilan edilmesinin mümkün olmadığı yönünde bir mazbata düzenlenerek verilen taktir reddedilmiştir.⁵³²

Maarif (Eğitim) komisyonu, Jandarmaların maaşlarından Tedrisat Vergisi (Eğitim Vergisi) alınmasın, fakat gönüllü olarak vermek isteyenlerin eğitim vergisini verebileceğine dair⁵³³ kanun teklifi görüşülürken Şükrü Bey, köy merkezlerinde bulunan köy bekçileri tamamen jandarmanın görevini yaptığını belirterek, köy bekçilerinin de bu kanun teklifinden yaralanmasına dair taktiri Meclise sunmuş. Fakat sunduğu taktiri kabul edilmemiştir.⁵³⁴

Mehmet Şükrü Bey'in verdiği taktirler yukarıda verildiği gibi olup genel olarak bakıldığında siyasî, sosyal, ekonomik ve hukuki alanları kapsadığı görülmektedir. Mehmet Şükrü Bey, değişik konu ve alanlardaki bu çalışmalarını ile Mecliste aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir.

2. 2. Mehmet Şükrü Bey'in Kanun Teklifleri

Mehmet Şükrü Bey'in verdiği kanun tekliflerinden 3'ü kendisine aittir. Diğer 1 kanun teklifinde de ise imzası bulunmaktadır. Mehmet Şükrü Bey'in verdiği kanun teklifleri aşağıya çıkartılmış olup şu şekildedir:

Şükrü Bey'in Meclise sunduğu, Arazi Kanununun yirminci maddesine ilave olarak (2/85) numaralı kanun teklifi ve Maliye, Tapu ve Adliye Komisyonunca incelenmiş ve uygun bulunarak Meclise sunulmuştur. Mecliste yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.⁵³⁵

⁵³² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 151.

⁵³³ Jandarma Efrat ve Zabitanı Mektep Vergisinden Muafiyetine Dair Kanun

Birinci Madde — Jandarma efrat ve küçük zabitanı Mektep Vergisinden muafır. (TBMM. Zabıt Ceridesi D. 2, C. 28, s. 458.)

⁵³⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 459.

⁵³⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 256.

Şükrü Bey'in Meclis'e sunduğu, "Hükûmet namına yapılan Müzayede ve Münakaşa ve İhalât Kanununun altıncı maddesine bir kanun maddesinin ilave edilmesine"⁵³⁶ dair kanun teklifi Lâyiha Encümenine (Kanun Tasarı Komisyonu) havale edilmiştir.⁵³⁷

Şükrü Bey'in Meclis'e sunduğu, Jandarma bireylerinin arttırma hakkındaki kanun teklifi,⁵³⁸ Lâyiha Encümeni (Kanun Tasarı Komisyonu) tarafından olumlu bir mazbata düzenlenerek İçişleri Komisyonuna gönderilmiştir.⁵³⁹

Şükrü Bey'in de imzasının bulunduğu Saruhan Milletvekili Reşad Bey ve arkadaşları tarafından verilen Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı) oluşturulmasına dair bir kanun teklifi bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Bu kanun teklifinden önce Muvazene-i Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu) Mübadele, İmar ve İskân Müdüriyeti Umumiye'nin (Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü) oluşturulması hakkında Meclise bir kanun teklifi vermiştir. Buna göre Mali Bütçe Komisyonu bayındırlık ve iskân işleri ile ilgili konularla ilgilenecek bir bakanlık yerine bir genel müdürlük kurulmasını uygun görmüştür. Ancak encümenin aksine milletvekilleri de imar ve iskân işlerini yürütecek bir bakanlığın kurulmasını daha uygun olacağı kanaatine varmış olacaklar ki böyle bir kanun teklifi vermişlerdir.⁵⁴¹

⁵³⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 286.

⁵³⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 286.

⁵³⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 37.

⁵³⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 37.

⁵⁴⁰

"Mübadele, imar ve iskân Vekâleti ihdasına dair Kanun

Madde 1. Mübadele, imar, iskân umuriyle mükellef olmak üzere (Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti) namiyle bir vekâlet teşkil olunmuştur.

Madde 2. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin vazaif ve salâhiyetiyle tahsisat ve teşkilâtı kanunu mahsusla tâyin olunur.

Madde 3. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 4. İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur. 4 Ekim sene 1339"

(Bkz. TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 654.)

⁵⁴¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 654

Şükrü Bey'in verdiği kanun teklifleri incelendiğinde siyasî, sosyal, ekonomik alanlarda olduğu görülmektedir.

2. 3. Mehmet Şükrü Bey'in Komisyon Çalışmaları

Şükrü Bey'in komisyon çalışmaları incelendiğinde, İkinci Meclis'te İktisat Komisyonu ve Ziraat Komisyonları görevini yürüttüğü tespit edilmiştir. Şükrü Bey'in 16 Ağustos 1923 tarihinde Meclis tarafından komisyonlarda görev alacak kişilerin belirlendiği oturumda İktisat Komisyonuna⁵⁴² seçildiği görülmekte iken, Ziraat Komisyonu üyeliğine ne şekilde seçildiğine dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Şükrü Bey'in komisyon çalışmaları aşağıda belirtilmiştir.

2. 3. 1. İktisat Komisyonu Çalışmaları

Karahisar Şarki (Şebinkarahisar) Milletvekili İsmail Bey'le arkadaşları ile birlikte verdikleri, “ipekli dokumadan genel verginin 12 misli yerine 5 misli alınması hakkında kanun teklifi (2/62) ve İstihlâk Resmi Kanununun uygulaması hakkında komisyon mazbatas⁵⁴³” Şükrü Bey'inde üye olarak görevini yürüttüğü İktisat komisyonca incelendiği belirtilmiştir. Bu kumaşlar hakkında senelerce (velevki yanlış olsa dahi) tatbik edilen bir tarife maddesinin ani bir emirle yüzde bin beş yüz derece artırma tüccarı haklı olarak şikâyete sevk ettiğini vurgulanmıştır. Bu vergi diliminin Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesi (Genel Vergiler Müdürlüğü) tarafından düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. 17 Kânunusani 1339 tarihinden önce fabrikalara sipariş edilen bu çeşit kumaşlardan bir defaya mahsus olarak 12 misli yerine 5 misli vergi alınması karar verilmiştir.

⁵⁴² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 73.

⁵⁴³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 258.

Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey ve arkadaşlarının, Ergani madeninin işletilmesi için İktisat Vekâletinin keza 1340 bütçesine bir milyon lira ilâvesine dair kanun teklifi, Şükrü Bey'in üye olduğu İktisat Komisyonunca incelenerek olumlu bulunmuş ve Meclise gönderilmiştir.⁵⁴⁴

Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey ve arkadaşlarının, Ergani madeninin işletilmesi için İktisat Bakanlığının 1340 bütçesine bir milyon lira ilâvesine dair kanun teklifi, Şükrü Bey'in üye olduğu İktisat Komisyonunca incelenerek olumlu bulunmuş ve Meclise gönderilmiştir.⁵⁴⁵

Un mamulâtı hakkında Muvazenei Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu) tarafından tanzim kılınan ikinci maddeyi komisyonca aynen kabul edildiği belirtilmiş. Margarin yağlarından alınacak vergiler hakkında değişiklikler yapılmıştır.⁵⁴⁶

2. 3. 2. Mali Bütçe Komisyonu Çalışmaları:

Türkiye Cumhuriyeti Başvekaleti tarafından gönderilen, emlak ve arazisine dair (1/151) numaralı kanun teklifi, Şükrü Bey'in üye olarak görev aldığı Mali Bütçe Komisyonu incelenmiş ve Kars, Ardahan, Artvin, Iğdır gibi illeri kapsayan bölgelerde 93 harbi neticesinde Rus istilasıyla birlikte göçler yaşandığı fakat daha sonra gelmiş ya da gelecek kişilerin durumlarıyla ilgili olup bu kişilere emlak ve arazi sağlanmasının şartları oluşturulmuştur.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 187.

⁵⁴⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 187.

⁵⁴⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 258, 259.

⁵⁴⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 517.

2. 3. 3. Ziraat Komisyonu Çalışmaları:

Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Efendinin hayvanatların ıslahı hakkında verdiği teklifi, Şükrü Bey'in üye görevini yürüttüğü Ziraat komisyonunda, Ziraat Bakanı, huzurunda incelendiği, vaktiyle Avrupa'nın merkezine kadar uzatan muazzam ordularımızın hayvan ihtiyacını karşılandığı damızlık hayvanlarımızın zenginliğine değinilmiş. Ancak ihmaller neticesinde hayvanlarımızın yok olduğu vurgulanarak bazı maddeler aynen bazılarında değişiklik yapılarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁸

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet tarafından gönderilen, Ziraat Fakültesinin açılması dair (1/642) numaralı kanun teklifi Şükrü Bey'in üye olarak görev yaptığı Ziraat Komisyonunca incelenerek memleketimizin tarım ülkesi olduğu ve bu geliştirmek için neler yapılmasına gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti tarafından gönderilen, Sulama Ücreti Kanunu; hakkında (1/661) kanun teklifi, Şükrü Bey'in üye olarak görev aldığı Ziraat Komisyonunca incelenmiştir. Ziraat Bakanı'nın da bulunduğu komisyonda özellikle Konya Ovası'nın sulanması üzerinde durulmuş bu bölgenin kurak bir bölge olduğu vurgulanmıştır. Konya Ovası'nın bu durumuyla bire beş verdiği, sulama sisteminin kurulmasıyla birlikte Konya Ovası'nın bire on hatta bire on iki vereceği belirtilmiştir. Özellikle harp döneminde bu ovada bulunan sulama kanallarının zarar gördüğü memleketimizin ziraatını geliştirmek için yenilemesi gerektiği aktarılmıştır. Ayrıca bu ovada iklim şartlarının pamuk ve tütün üretimi için uygun olmadığı, aşarın kaldırılması neticesinde sulama ücretinin alınmasının zaruri olduğu tesbit edilmiştir. Diğer bir husus ise hayvanların iyi beslenmesi için kırk kuruş olan sulama ücretinin otuz kuruşa

⁵⁴⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 35.

⁵⁴⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 3, 4.

indirilmesi uygun görülmüş ve bu haliyle Meclis'e gönderilmiştir.⁵⁵⁰ Meclis'te yapılan oylama sonucunda kanun teklifi kabul edilmiştir.⁵⁵¹

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti tarafından gönderilen, "Pamuk mahsulündeki haşaratın imhası hakkında (1/542) numaralı kanun teklifi", Şükrü Bey'in üye olarak görev aldığı Ziraat komisyonunca incelenmiş, Adana pamuklarının bu haşarattan oldukça etkilendiği belirtilerek, mücadele komisyonun kurulması ve ziraat dairelerinin teklif edecekleri usullerin uygulanması belirtilmiştir.⁵⁵²

2. 4. Mehmet Şükrü Bey'in Meclis Konuşmaları

Mehmet Şükrü Bey'in Meclis konuşmaları, bazen bulunduğu yerden milletvekillerinin konuşmalarına itiraz ya da destek şeklinde bazen de, seçim bölgesi olan Bolu ilinin sorunlarıyla ilgili konuşmalar yapmıştır. Mehmet Şükrü Bey'in Meclis konuşmaları bu şekilde incelenerek aşağıya belirtilmiştir.

Şükrü Bey, oluşturulmuş bütçeden maaş alan memurların çocuklarının yatılı liselere kabul edilenlerinin dair Milli Eğitim Bakanlığına soru⁵⁵³ sormuştur. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanı Adana Milletvekili İsmail Safa Bey'in cevabını ise okullardaki öğrencilerden alınacak ücretleri Milli Eğitim Bakanlığı, Maliye Bakanlığı tarafından hazırlandığı ve ücretleri karşılaştırırken memur çocuklarına % 20 indirim yaptıklarını başlangıç olarak % 20 indirimin yalnız muvazenei umumiyeden maaş alan memurlara yaptıklarını ve bunun sorun oluşturduğunu İdarei hususiye memurlarının da bu indirimden faydalanmak istemeleri üzerine konuyu Maliye Bakanlığına yazdıklarını,

⁵⁵⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 450.

⁵⁵¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 454.

⁵⁵² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 59-61.

⁵⁵³ B. C. A. , 30. 10. 0. 0/6. 34. . 28.

ve bu konunun onlar tarafından görüşüleceğini aktarmıştır.⁵⁵⁴ Bu açıklamanın üzerine Şükrü Bey yapılanların yeterli olduğunu belirtmiştir.

Telgraf ve telefon işlerinin düzenlemesine dair kanun tasarısı ve Posta ve Telgraf, Adliye ve Mali Bütçe Komisyon tutanakları⁵⁵⁵ Mecliste görüşülürken 14. madde⁵⁵⁶ için söz alan Şükrü Bey, bu madde ile bireylerin en önemli yeri olan ve hukukla düzenlenmiş olan özel mülklerine devamlı olarak girilip çıkılacağını vurgulamıştır. Bununda bir hukuk ihlali olduğunu belirtmiştir. Halbuki özel mülklerin korunması gerektiğini, bireylerin mülklerinin altından, üstünden telgraf ve telefon tesisatı ve tamirâtı için idareye yetki verildiği bunun idare o mülke tamamen kendi arzusuna göre kullanmak istediğini hatta bir mülkün altını söküp, temellerini kazarak bir takım işlemler yapacağını bir kimse için bir mülkün altına ne kadar önemli ise üstünde aynı derecede önemli olduğunu ve bu da mülk sahibinin hakkı olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁷ Konuyla ilgili tekrar söz alarak bu işlemlerin ne kadar süreceğinin belli olmadığını, dünyada, bu kadar kapsamlı bir yetkinin görülmediğini, bu işlemler yapılırken arazi veya emlak sahibinin rızası alınarak ya da belli bir miktarda para verileceğinin kanunda belirtildiğini söylemiş ancak bu işlemlerin ne kadar süreceğinin belli olmadığı için bunun bu şekilde yapılamayacağını vurgulamıştır.⁵⁵⁸ Şükrü Bey sözlerine, bir kimsenin evinin altından telefon teli geçirmek: bundan başka vakitli vakitsiz idarenin memurları oraya gelerek tamirat yapmasının, olur bir tarafının

⁵⁵⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 252.

⁵⁵⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 255.

⁵⁵⁶ Madde 14. — Hükümet, eşhasın tahtı tasarruf veya isticarındaki arazinin dâhilinde ve emlak ve müessesatın gerek dâhil ve gerek haricinde altından ve üstünden telgraf ve telefon tesisat ve tamirâtı icrasına salâhiyattardır.

Ancak yapılacak tesisat ve tamirâtın da işbu arazi, emlak ve müessesatın istimal ve istifadesini haleldar etmemesi lâzımdır. Bu kabil tesisat veya tamirat ameliyatının icrası hasabiyle mezkûr arazi veya emlak ve müessesatın kıymet ve itibarına hâlel târi olduğu takdirde gerek tarafeynin rızasıyla gerek bir hakem heyetinin tâyin edeceği miktarda bir meblâğın Posta ve Telgraf ve Telefon İdaresince sahiplerine tazmin ve tesviyesi muktezidir. (TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 272.)

⁵⁵⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 255.

⁵⁵⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 273.

bulunmadığını, bu meselenin Kanunu Esasiye uygun olmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁹ Ayrıca konu ile ilgili, on dördüncü maddenin birinci fıkrasının değişmesi gerektiği ve bunun mülk sahiplerine, yapılan işlemlerin tazminatının ödenerek ve işlemler devam ettiği sürece yine takdir kılınacak tazminatın verilmesi gerektiğini ve tesisatın geçirildiği bölgede emlak ve araziye zarar verilmemesi gerektiğini belirten tavrı Meclis'e sunmuş birçok tavrı verilmesi üzerine 14. madde tavrırlarla birlikte encüme gönderilmiştir.

Şükrü Bey, Meclise sunduğu, Bolu Hastanesinin 1340 bütçesinden hariç bırakıldığının doğru olup olmadığına dair sualı⁵⁶⁰ Bolu il merkezinde yaklaşık otuz beş sene önce açılmış binlerce hastayı tedavi eden yine kurulduğundan beri her sene yüzlerce fakir ve muhtaç hastaları tedavi eden, Bolu Hastanesinin 1340 senesi Mali Bütçesi'nden çıkarılmasının sebeplerini sormuştur. Bunun üzerine söz alan İstanbul Milletvekili Doktor Refik Bey, Anadolu içerisinde Muvazenei Umumiyyeden (eşit olarak) idare edilen yedi hastane ve sekiz dispanserimiz varlığından bahsetmiştir. Bu yedi hastane Kastamonu, Bolu, Kângırı, Sinop, Erzincan, Trabzon, Zonguldak hastaneleri olduğu ve Boyabat, Ayancık, Safranbolu, Ereğli, Sinop, Cide, İnebolu, Bartın'da sekiz tane dispanserimiz bulunduğunu belirtmiştir. Mali Bütçe komisyonu müzakere edilirken hepsinin özel idareye devri kararlaştırıldığı fakat o zaman uzun bir harpten çıktığı için kaza ve vilâyet merkezlerine bulunan bu hastanelerin yerinde kalmasına ve kaza merkezlerindeki diğer sekiz hastanenin de dispanser halinde Mali Bütçe İdaresi'ni komisyonuna Meclisten rica ettiğini belirtmiştir. Fakat bu uygulamaya henüz resmiyet kazandırılmadığını aktarmıştır. Özellikle Bolu İli hastaneyi aynı kadro ile muvazene hususiyeye almayı kabul ettiklerini ve sekiz bin dört yüz yetmiş lira masrafı on bin liraya ulaştığını ve bir göz doktorunun bulunduğunu aktarmıştır. Şükrü

⁵⁵⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 274.

⁵⁶⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 46; B. C. A. , 30. 10. 0/6. 36. 11.

Beyefendinin dediği gibi ne hastaneyi kapatacağımı ve ne de Şubat nihayeti gelince hastalan dışarıya atacağımı söylemediğini yalnız 1340 Bütçesinde Meclise bir teklifte bulunduğu, Şubat nihayetine kadar hastaneler şimdiye kadar olduğu gibi idare olunacağını vurgulamıştır. Ondan sonra Meclisin alacağı karar uygulama yapılacağını söyleyerek sözlerini bitirmiştir.⁵⁶¹ Verdiği cevap Şükrü Bey için yeterli olmuştur.

Müdafaa (Savunma) Cemiyetlerinin başkanları, üyeleri ve milli kuvvet komutanları ile arkadaşlarının affi hakkındaki kanun için yapılan görüşmelerde söz alan Şükrü Bey'in, kuvayı milliye birliklerinin, ihtiyaçlarını karşılamak üzere topladıkları paralarla ilgili olarak hak sahibi olacak kişiler için kanunda yer alan "...hukuk-ı şahsiye baki kalmak üzere. . ." ifadesinin yanlış yorumlanabileceğini ve bu hükme dayanılarak kişilerin daimi olarak hak iddia edebilecekleri yönünde açıklama yapması karşısında, Mehmet Emin Bey de hak sahibi kişilerle ilgili hukuku şahsiye kayıtlarının bulunduğunu, bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini ve ifadenin yeterli olduğunu ifade etmiştir. Şükrü Bey de hukuku şahsiye kayıtlarının bulunmasının tek başına yeterli olmadığını söyleyerek konuşmasına devam etmiştir.⁵⁶²

2. 5. Mehmet Şükrü Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar

Mehmet Şükrü Bey'in Meclis çalışmalarındaki durumunu göstermesi açısından katıldığı oylamalar bize ışık tutmaktadır. Bundan dolayı kendisinin Meclis çalışmalarında kullandığı oylar aşağıya çıkarılmıştır. Oylamalara genel olarak bakıldığında Mehmet Şükrü Bey'in Mecliste tüm oylamalara katılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni ilk olarak bir buçuk ay rahatsızlığından dolayı izin aldığı ileriki çalışma

⁵⁶¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 128, 129.

⁵⁶² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 717,718

dönemlerinde ise yine rahatsızlığından dolayı 10 gün izin aldığı tespit edilmektedir.⁵⁶³ Mehmet Şükrü Bey'in Meclis çalışmalarındaki aktivitesini göstermesi bakımından katıldığı oylamalar büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Mehmet Şükrü Bey'in Meclis çalışmalarında kullandığı oylar aşağıda belirtilmiştir:

2. 5. 1. Mehmet Şükrü Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Büyük Millet Meclisi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Olan Kanun⁵⁶⁴, Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Birinci Kanun⁵⁶⁵, Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair İkinci Kanun⁵⁶⁶, 1339 Senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanun⁵⁶⁷, Teşkilâtı Hazariye Dolayısıyla Açıkta Kalacak Olan Erkân, Ümera, Zâbitan ve Mensubîni Askeriyeye 1339 Senesi Nihayetine Kadar Tam Maaş ve Tam Tahsisat İtasındaki Kanun⁵⁶⁸, Terhis Olunan İhtiyat Zabitana Tahsisat İtası Hakkındaki Kanun⁵⁶⁹, İzale-i Şekavet Kanunu⁵⁷⁰, Berri, Bahri, Havai ve Jandarma Erkan, Ümera ve Zabitan İle Memurin ve Mensubinın Askeriya Maaşat ve Tahsisatı Fevkaladeleri Hakkındaki Kanun⁵⁷¹, Heyeti Vekile Hakkındaki Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi⁵⁷², 30 Ekim 1918'den 23 Ağustos 1923 Tarihine Kadar Geçen Müddet Zarfında Müdafayı Memleket Uğrunda İka Edilmiş Olan Efal ve Harekâtın Cürüm Addolunamayacağı Hakkında Kanun⁵⁷³, Adliye Vekâletinin 1339 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzanıma İcrası Hakkındaki

⁵⁶³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 280.

⁵⁶⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 104

⁵⁶⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 286.

⁵⁶⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s. 287.

⁵⁶⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 421.

⁵⁶⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 548.

⁵⁶⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 795.

⁵⁷⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 797

⁵⁷¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 862

⁵⁷² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 110.

⁵⁷³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 488.

Kanun⁵⁷⁴, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Lehistan Hükûmeti arasında münakit 23 Temmuz 1339 tarihli Muhadenet Muahedenamesi hakkındaki Kanun⁵⁷⁵, Rusumu Belediye Kanunu'nun İkinci ve Ondördüncü Maddeleri Makamına Kaim Mevaddı Kanuniye⁵⁷⁶, İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair Oylama^{577, 578}, İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair İkinci Defa Yapılan Oylama⁵⁷⁹, İstiklal Muharebatı Esnasında Malul Kalan Muvazzaf Mütেকait, İhtiyat, Milli Kuvvetler ve Jandarma Erkan, Ümera, Zabitan ve Memurin ve Mensubini Askeriye İle Küçük Zabitan ve Efrada Nakdi Mükâfat İtası Hakkındaki Kanunun Birinci Oylaması⁵⁸⁰, Mükellefiyeti Askeriye Kanun Layihasının (C) Fıkrasındaki Bedeli Nakdi Ahzi Esası Hakkındaki Oylama⁵⁸¹, Mükellefiyeti Askeriye Kanunu'nun 5, 118 ve 121. Maddeleri'nin Tadili Hakkındaki Kanun⁵⁸², Memurini Mülkiyenin Tekaüdüne Dair Olan Kanun İle Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununda Muharrer Cüzdan Bedelatının Tadili Hakkında 1/58 Numaralı Layihai Kanuniye ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri Mazbataları Hakkındaki Oylama⁵⁸³, Altın Kaçakçılığından Mahkûm Eşref ve Haşim Efendiler Hakkındaki Evraka Dair Adliye Encümeni Mazbatası Hakkındaki Oylama⁵⁸⁴, Nafia Bakanlığına

⁵⁷⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 520.

⁵⁷⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 200.

⁵⁷⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 381.

⁵⁷⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 448.

⁵⁷⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 448.

⁵⁷⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s. 485.

⁵⁸⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 38.

⁵⁸¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 80.

⁵⁸² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 125.

⁵⁸³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 126.

⁵⁸⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 188.

İntihabedilen İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'e Dair Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi Hakkındaki Oylama⁵⁸⁵, Müdafaa-i Milliye, Bahriye, Jandarma ve İmalatı Harbiyenin 1923 Senesi Bütçelerine 3 Tahsisatı Munzamma İlavesine Dair Kanun⁵⁸⁶, Müdafaa-i Milliye, Bahriye, Jandarma, Askeri Fabrikalarla Muhassatı Zatiyenin 1923 Senesi Bütçelerine Tahsisatı Munzama İlavesi Hakkındaki Kanun⁵⁸⁷, 5 Aralık 1913 Tarihli Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkatinin İkinci Maddesini Muadil Kanunu'nun İkinci Oylaması⁵⁸⁸, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun⁵⁸⁹, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun Hakkındaki İkinci Oylama⁵⁹⁰, Müceddeden İnşa Edilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi Binasına Sarf Edilmek Üzere 1923 Senesi Maliye Bütçesinin 91. Faslına 3. Madde Olarak 114 Bin Lira Vaz'ına Dair İdare Heyetinin (2/178) Numaralı Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının Reddi İle Tahsisatın 1924 Bütçesine Vaz'ı Hakkındaki Kütahya Milletvekili Recebe Bey'in Takririnin İkinci Defa Oylanması⁵⁹¹, 1316 – 1317 Tevellütlü Şimendifer Müstahdeminin Vazife-i Hazıralarında Terklerine Dair Layihai Kanuniye İle Aynı Tevellütlü Telgraf Muhabere Memurlarının ve Muallimlerinin Askerlikten İstisnaları Hakkındaki Tekâlif Kanuniyenin Reddine Dair Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası Hakkında Yapılan İkinci Oylama⁵⁹², Telgraf ve Telefon Kanunu⁵⁹³, Telgraf ve Telefon Kanununun İlk Defaki Netice Arası⁵⁹⁴ Telgraf ve Telefon Kanununun İkinci Defaki

⁵⁸⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 239.

⁵⁸⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 401.

⁵⁸⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 446.

⁵⁸⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 549.

⁵⁸⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 550.

⁵⁹⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 551.

⁵⁹¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 552.

⁵⁹² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 553.

⁵⁹³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 554.

⁵⁹⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 554.

Netice Arası⁵⁹⁵ Rize Vilâyetiyle Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Limon, Mandalina, Çay Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanunun Netice Arası⁵⁹⁶ Millî Mücadelede Şehit Olan Gönüllü ve Kuvayi Milliye Zabitan ve Efrat Ailelerine Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁵⁹⁷ Meskukât Darbı Hakkında Kanuna Verilen Reylerin Neticesi⁵⁹⁸ Sayım Kanunu Hakkında İkinci Defa İstihsal Edilen Reylerin Neticesi⁵⁹⁹ Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanun⁶⁰⁰, Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanunu'nun İkinci Oylaması⁶⁰¹, Belediye Vergi Resimleri Hakkındaki Kanun⁶⁰², Hakimi Müçtemi Kanunu'nun Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama⁶⁰³, Trabzon, Rize ve Giresun Vilayetlerine İthal Edilecek Olan Mısırın Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun⁶⁰⁴, 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu⁶⁰⁵, Yeni Heyeti Vekile Hakkındaki Riyaseti Cumhur Tezkeresi⁶⁰⁶, Şehit Miralay Nazım Bey'in Validesi Libas Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun⁶⁰⁷, Şehit Miralay Süleyman Fethi Bey Zevcesi Fatma Lütfiye Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun⁶⁰⁸, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi

⁵⁹⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 599.

⁵⁹⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 628.

⁵⁹⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 629.

⁵⁹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 729.

⁵⁹⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 785.

⁶⁰⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 248.

⁶⁰¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 270.

⁶⁰² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 397.

⁶⁰³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 499.

⁶⁰⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 501.

⁶⁰⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s. 502.

⁶⁰⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 149.

⁶⁰⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 253.

⁶⁰⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 254.

Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçesi⁶⁰⁹, Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçesi⁶¹⁰, Şair Abdülhakhamid Beye Maaş Tahsisine Dair Kanun⁶¹¹ Hudut ve Sevahili Sıhhiye Müdüriyetinin 1924 Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması⁶¹², Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁶¹³, Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mülhak Bütçesi Hakkındaki Kanun⁶¹⁴, 1924 Senesi Nisan Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Hakkındaki Kanun⁶¹⁵, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun⁶¹⁶, Havaili Şarkiye, Erzurum-Sarıkamış-Kars ve Şuabatı Demiryolları İdaresinin 1924 Senesi Bütçe Kanunu⁶¹⁷, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Layihai Kanuniye⁶¹⁸, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁶¹⁹, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁶²⁰, Erzurum-Sarıkamış-Kars Demiryolları'nın 1924 Senesi Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması⁶²¹, Merakibi Bahriyeden Alınacak Rüsüm Hakkındaki 15 Nisan 1922 Tarihli Kanuna Merbut Tarifeye Bir Zeyl İlavesine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁶²², Tuz Resminin Beş

⁶⁰⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 297.

⁶¹⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 298.

⁶¹¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s. 680.

⁶¹² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 52.

⁶¹³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 56.

⁶¹⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 89.

⁶¹⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 175.

⁶¹⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 327.

⁶¹⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 329.

⁶¹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 331.

⁶¹⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 366.

⁶²⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 368.

⁶²¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 370.

⁶²² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 374.

Kuruşa İbلاغına Dair Kanun⁶²³ Konya Ovası'nın İskası Hakkındaki Kanun⁶²⁴, Mütөөddid Zevata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁶²⁵, Türkiye Cumhuriyeti İle Almanya Cumhuriyeti Arasındaki Münakit 3 Mart 1924 Tarihli Muhadenet Muahedenamesi'nin Onayı Hakkındaki Oylama⁶²⁶, Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında Münakit 28 Ocak 1924 Tarihli Muhadenet, İkamet, Ticaret Muahede ve Mukavelenameleri Hakkındaki Üç Kanunun Oylaması⁶²⁷, Rüsümü Sıhhiye Kanunu⁶²⁸, Altı Zata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁶²⁹, Anadolu Demiryollarıyla Mebani ve Müessesatının Esaslı Surette Tamir ve İslahı İçin Muktazi Tahsisatın İtasına Dair Kanun⁶³⁰ Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun⁶³¹, Merhum Ziya Gökalp Bey'in Ailesinin Terfihine Dair Kanun⁶³², Tarife Kanunu'nun Dördüncü Maddesinin Sani Aşer Fıkrasının İlgası ve Bazı İlaçlar ve Alatu Tıbbiye'nin Gümrük Resminden Muafiyeti Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁶³³, Mebani-i Milliye İnşaatına Sarfedilmek Üzere Beş Milyon Lira Tahsisat İtasına Dair Olan Kanun⁶³⁴, 9 Ocak 1924 Tarih ve 397 Numaralı (İstiklal Muharebatı Esnasında Malul Kalan Muvazzaf, Mütөөkait, İhtiyat, Milli Kuvvetle ve Jandarma Erkan, Ümera, Zabitan, Memurin ve Mensubini Askeriye İle Küçük Zabitan ve Efrada Nakdi Mükâfat İtası Hakkında) Kanuna Müzeyyel Kanun⁶³⁵, İspirto Resminin Tenzili Hakkındaki

⁶²³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 444.

⁶²⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 504.

⁶²⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 603.

⁶²⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 605.

⁶²⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1010.

⁶²⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1116.

⁶²⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1120.

⁶³⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1121.

⁶³¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 9, s. 109.

⁶³² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 193.

⁶³³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 232.

⁶³⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s. 380.

⁶³⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 81.

Kanunun Neticei Arâsı⁶³⁶ İspirto Resminin Tenzili Hakkında 1340 Tarih ve 470 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanunun Neticei Arâsı⁶³⁷ 12 Nisan 1923 Tarih ve 329 Numaralı (Ziraata Müstamel Olup Hariçten İthal Edilecek Mevadda Müçtaile Gümrük Resmine Dair) Kanun'un Beşinci Maddesini Muaddel Kanun⁶³⁸, Bahriye Bakanlığı Teşkiline Dair Kanun⁶³⁹, Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁶⁴⁰, Bursa Mebusluğuna İntihap Eden Nurettin Paşa Hakkında İkinci Şube Mazbatasının Oylanması⁶⁴¹, Aşarın İlgasiyle Yerine İkâme Edilecek Vergi Hakkındaki Kanun⁶⁴² Adliye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁶⁴³ Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumiyesi 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁶⁴⁴ Tütün İdaresi Murakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Kanun⁶⁴⁵ Öksüz Yurtları Müdiriyeti Umumiyesinin 1340 Senesi Bütçesinin İkinci Faslından 4/A Faslına Münakale İcrasına Dair Kanun⁶⁴⁶ Ankara Şehir Emanetine Bir Buçuk Milyon Ura İkrarı Hakkındaki Kanun⁶⁴⁷ Müdafaai Milliye Vekâletinin 1341 Bütçesinin 296 ncı Faslına Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁶⁴⁸ Müdafaai Milliye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁶⁴⁹ Düyunu Umumiye Müdiriyeti Umumiyesi 1340 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtası Hakkındaki Kanun⁶⁵⁰ Evkaf Müdiriyeti Umumiyesinin 1341 Senesi Bütçe Kanununun

⁶³⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 103.

⁶³⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 131.

⁶³⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 181.

⁶³⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 304.

⁶⁴⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 329.

⁶⁴¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 154.

⁶⁴² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 96.

⁶⁴³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 387.

⁶⁴⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 392.

⁶⁴⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 394.

⁶⁴⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 396.

⁶⁴⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s. 400.

⁶⁴⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 44.

⁶⁴⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 46.

⁶⁵⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 46.

Mevkii Meriyete Vaz'ına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁶⁵¹ Askerî Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesi 1341 Senesi Bütçe Kanununu Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁶⁵² Hükûmetle Fenerler İdaresi Arasında Münakit İtilâf Namelerin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁵³ Damga ve Tuz Resimlerinin Tezyidine ve Pamuk ve Yün Mensucattan İstihlâk Resmi alınmasına dair Kanun⁶⁵⁴ Harp ve İsyân Sahalarındaki İdare-i Örfiye Mıntıklarında Müteşekkil Umum Divanı Harplerden Verilecek İdam Kararlarının Sureti İcrasına Dair Kanun⁶⁵⁵, Seyri Sefain İdaresinin Sureti İdaresi Hakkındaki Kanun⁶⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti İle Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Münakit 15 Aralık 1923 Tarihli İkamet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun⁶⁵⁷, Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun Onuncu Maddesi Hakkındaki Tay Teklifinin Oylanması⁶⁵⁸, Ticaret Muahedesi Aktedilmeyen Memleketler Muvaredatından Alınacak Rüssem İle İcabında Mukabelei Bilmisil İcrasına Dair Kanun⁶⁵⁹, Hududa Civar Ahalinin Sureti Müzurlarına Dair Gürcistan Hükûmeti ile 20 Mart 1338 Tarihinde Tiflis'te İmza Edilen Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri Arasındaki 9 Temmuz 1338 Tarihinde Tiftis'te Akit ve İmza Olunan Konsolosluk Mukavelenamesi ve Buna Zeylen Tanzim Edilen Hukuku Aile ve Ehliyeti Hukukiyeye Mütadair Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁶¹ Türkiye Hükûmeti ile Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti

⁶⁵¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 50.

⁶⁵² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 56.

⁶⁵³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 118.

⁶⁵⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s. 122.

⁶⁵⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 16, s. 317.

⁶⁵⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 77.

⁶⁵⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 128.

⁶⁵⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 166.

⁶⁵⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 118.

⁶⁶⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 326.

⁶⁶¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 330.

Hükûmeti ve Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri arasında 9 Temmuz 1338 tarihinde Tiflis'te akit ve imza Olunan Demiryolları Mukavelenamesinin Tasdikine Dair Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi⁶⁶² Türkiye Cumhuriyeti İle İsveç Kraliyeti Arasında 31 Mayıs 1340 (1924) Tarihinde münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁶³ Türkiye Cumhuriyeti İle Felemenk Kraliyeti Arasında Ankara'da Münakit 16 Ağustos 1340 (1924) Tarihli Muhadenet Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi⁶⁶⁴ Mektep Vergisi Kanun⁶⁶⁵ 1341 Senesi Muvazenei Umumiye Kanun⁶⁶⁶ Türk ve Şark Halıları Resminin Tenzili Hakkındaki Kanun⁶⁶⁷ Nafia Vekâletinin 1341 Senesi Bütçesinin Demiryolları İnşaatı ve İşletme Müdüriyeti Bütçesine Tahsisatına Dair Kanun⁶⁶⁸ Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair Kanunun İkinci Defa Oylanması⁶⁶⁹ Evkaf Müdiriyyet Umumiyesinin 1341 Senesi Bütçesinin Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁶⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti ile Sırp, Hırvat ve Slaven Krallığı Arasında 28 Teşrinievvel 1925/1341 tarihinde Ankara'da Tanzim ve İmza Olunan Muhadenet Muahedesinin Tasdiki hakkındaki Kanun⁶⁷¹ Matbaa Alât ve Edevatiyle Kitap ve Gazete Kâğıtlarının Gümrük Resminden İstisnasına Dair 9 Kânunuevvel 1336 Tarih ve 71 Numaralı Kanunun İkinci Maddesinin İlgasına Dair Kanun⁶⁷² 11 Nisan 1334 Tarihli Gümrük Kanununun 62. Maddesine Müzeyyel

⁶⁶² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 332.

⁶⁶³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 334.

⁶⁶⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 338.

⁶⁶⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s. 340.

⁶⁶⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 150.

⁶⁶⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s. 228.

⁶⁶⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s. 137.

⁶⁶⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 40.

⁶⁷⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 197.

⁶⁷¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 325.

⁶⁷² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s. 327.

Kanun⁶⁷³ Türkiye ile Finlandiya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun⁶⁷⁴ Türkiye ile Letonya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun⁶⁷⁵ Nafia Vekili Merhum Süleyman Sırrı Beyin Ailesine Hidemah Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁶⁷⁶ Maktu Vergi Hakkındaki Kanunun⁶⁷⁷ Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarına Mütedair Kanunun Temdidi Ahkâmı Hakkındaki Kanun⁶⁷⁸, Umumi İstihlak Vergisi Hakkındaki Kanun⁶⁷⁹, Eğlence ve Hususî İstihlâk Vergisi Hakkındaki Kanun⁶⁸⁰ İstanbul İmtiyazlı Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketinin İştikraz Edeceği Yarım Milyon Liraya Maliye Bakanlığı'nın Kefaletine Dair Kanun⁶⁸¹, Şeker, Petrol ve Benzin İnkisarına Ait İbtidai Sermaye Hakkındaki Kanun⁶⁸², Mukavelatı Ticariye Tetkik İdaresi Hakkındaki Kanun⁶⁸³, Ankara Hukuk Mektebinde Müderris Olan Mebuslara Maaş Verilip Verilmeyeceği Hakkındaki Tefsir Mazbatasının Oylanması⁶⁸⁴, Ziraat Makinelerinde İştimal Olunan Mevadı Müştagile ve Muharrike Rüsümü Hakkındaki Kanun⁶⁸⁵, Merhum Saruhan Milletvekili Reşat Bey'in Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁶⁸⁶, Dışişleri Bakanlığı 1925 Senesi Bütçesine Tahsisatı Fevkalade İlavesi Hakkındaki Kanun⁶⁸⁷, Kazanç Vergisi Kanunu⁶⁸⁸,

⁶⁷³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s. 46.

⁶⁷⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s. 48.

⁶⁷⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s. 50.

⁶⁷⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 97.

⁶⁷⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 120.

⁶⁷⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 123.

⁶⁷⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 125.

⁶⁸⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 177.

⁶⁸¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 182.

⁶⁸² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 184.

⁶⁸³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 186.

⁶⁸⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 188.

⁶⁸⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 287.

⁶⁸⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 307.

⁶⁸⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 310.

⁶⁸⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 313.

Kazanç Vergisi Kanun⁶⁸⁹ Darülfünun Emanetinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidematı Hakkındaki Kanun⁶⁹⁰, Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁶⁹¹, Türkiye Cumhuriyeti İle Norveç Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁹², Malatya Ergani Diyarbakir Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun⁶⁹³ Arada - Diyarbakir - Ergani Arasında Demiryolu İnşasına Dair 22 Mart 1340 Tarih ve 448 Numaralı Kanunun İlgası Hakkındaki Kanun⁶⁹⁴ Karadeniz Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçe Kanun⁶⁹⁵ Stokholm'de İmza Edilmiş Olan Postaya Ait Hususatın Tasdiki Hakkındaki Kanun⁶⁹⁶ Posta Kanununun 12 nci maddesinin tadili hakkındaki Kanunun⁶⁹⁷ Emlak ve Eytam Bankası Kanunu'nun İkinci Oylaması⁶⁹⁸, İstanbul Darülfünun 1926 Senesi Bütçe Kanunu⁶⁹⁹, 1926 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu⁷⁰⁰, Erzurum – Kars – Sarıkamış ve Şuabatı Demiryolları İdaresinin 1926 Senesi Bütçesi Hakkındaki Kanun⁷⁰¹, Orman Nizamnamesi'nin 16. Maddesi Mucibince Alınacak Yaylakiye Resminin Lağvı Hakkındaki Kanun⁷⁰², Hava Sınıfı Zabitan ve Mensubine Verilecek Zamaim ve Tazminat Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁷⁰³, Ankara ve İstanbul'daki Askeri İnzibat Kıtaatı Küçük Zabitan ve Efradına Müteferrika Verilemesi Hakkındaki

⁶⁸⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s. 312.

⁶⁹⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 95.

⁶⁹¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 98.

⁶⁹² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 113.

⁶⁹³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 313.

⁶⁹⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s. 316.

⁶⁹⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s. 64.

⁶⁹⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 84.

⁶⁹⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 148.

⁶⁹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 409.

⁶⁹⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 451.

⁷⁰⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 504.

⁷⁰¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 507.

⁷⁰² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s. 740.

⁷⁰³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 21.

Kanun'un İkinci Oylaması⁷⁰⁴, Gümrük Tarifei Umumiyesine Mütteallik Kanun'un Sekizinci Maddesine Müzeyyel Kanun⁷⁰⁵, Memurini Dışışleri Harcırahları Hakkındaki 3 Nisan 1917 Tarihli Kanun'a Müzeyyel Kanun^{706, 707}, Islahı Hayvanat Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁷⁰⁸, Gümrük Tarife-i Umumiyesine Mütteallik Kanun'un Bazı Maddelerini Muadil Kanun'un İkinci Oylaması⁷⁰⁹, Gümrük Kanunu'na Müzeyyel Mevad Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁷¹⁰, Türkiye – İngiltere ve Irak Beyninde Ankara'da 5 Haziran 1926 Tarihinde Akdolunan Hudut ve Münesebatı Hasenei Hemcivari Muahadenamesinin Onayı Hakkındaki Kanun⁷¹¹, Ordu Bahriye ve Jandarma Zabitanı Hakkındaki Kanun⁷¹², Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun Sekizinci Maddesinin Beşinci Fıkrasının Tadiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁷¹³, Manisa, Kasaba ve Alaşehir Kazalarındaki Emvali Metruke Bağlarından, Dolu Sebebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcra Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun⁷¹⁴, Dini ve Milli Bayram Günlerinde İstimal Edilecek Hilali Ahmer Şefkat Pulları Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁷¹⁵, Türk ve Şark Halı Kilimlerinin Kabulü Muvakkat Usulüne Tevfikan İthaline Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁷¹⁶, Kazanç Vergisi Hakkındaki 27 Şubat 1926 Tarihli Kanun'un İkinci Maddesine Bazı Fıkarat Tezyiline Dair Kanun⁷¹⁷, Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismariyle Kaplıcalar Tesisi Hakkındaki Kanun⁷¹⁸ Devlet

⁷⁰⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 24.

⁷⁰⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 73.

⁷⁰⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 76.

⁷⁰⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 178.

⁷⁰⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 181.

⁷⁰⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 184.

⁷¹⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 187.

⁷¹¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 196.

⁷¹² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 199.

⁷¹³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 239.

⁷¹⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 202.

⁷¹⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 248.

⁷¹⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 251.

⁷¹⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 259.

⁷¹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 320.

Demiryolları İstimlâk Kanun⁷¹⁹ Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Muhasebe Teşkilâtının Lağvı Hakkındaki Kanun⁷²⁰ Şarki Karahisar Milletvekili Ali Sururi Bey'in Refikasına İkramiye İtası Hakkındaki Kanun⁷²¹, Samsun Limanının İnşası Hakkındaki Kanunun⁷²² 6 Şubat 1331 Tarihli Resmi Damga Kanununa Müzeyyel Kanun⁷²³ Maliye Vekâleti 1926 Senei Maliyesi Bütçesine Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun⁷²⁴ Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrası Hakkındaki Kanun⁷²⁵ Maarif Vekâleti 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁷²⁶ Mücadele-İ Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun⁷²⁷, Ecza Ticarethaneleriyle Sanat ve Ziraat İşlerinde Kullanılan Zehirli ve Mesir Maddelerinin Satıldığı Dükkanlara Mahsus Kanunun İkinci Oylaması⁷²⁸, Riyaset-İ Cumhur 1926 Senesi Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁷²⁹, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁷³⁰ Buca ve Kemalpaşa Havalesindeki Emvali Metruke Bağlarından Dolu Hasebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcar Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun⁷³¹, Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Akt ve İmza Olunan İtilafname İle Müzeyelatının Tasidiki Hakkında Kanun⁷³², Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1926

⁷¹⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 326.

⁷²⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s. 332.

⁷²¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s. 92.

⁷²² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 138.

⁷²³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 297.

⁷²⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 438.

⁷²⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 440.

⁷²⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s. 444.

⁷²⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s. 111.

⁷²⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 30.

⁷²⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 67.

⁷³⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 68.

⁷³¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 73.

⁷³² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 76.

Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁷³³, Umum Jandarma Kumandanlığı İle Dışişleri Bakanlığının 1926 Senesi Bütçelerinden Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁷³⁴, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Aktedeceği İstikraza Maliye Bakanlığının Mezuniyeti Hakkındaki Kanun^{735, 736}, Mekteb-İ Tıbbiye-İ Askeriyeden Neşet Edecek Askeri Eczacılarına Verilecek Elbise ve Teçhizat Bedeli Hakkındaki Kanun⁷³⁷, Nafia Bakanlığının 1926 Senesi Bütçesiyle Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi Mülhak Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun⁷³⁸, Büyük Milet Meclisi Bütçesiyle Maliye, Bahriye Vekaletleri ve İskan Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçelerinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁷³⁹, Müfettiş ve Müfettiş Muavinlerinin Yevmiye ve Harcırahları Hakkındaki Kanun⁷⁴⁰, Binaların Numaralanması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkındaki Kanun⁷⁴¹ Devletçe İnşa Edilecek Limanlar İçin İstimal Edilecek Gayri Menkulat ve Mevaddı İnşaiye Hakkında Kanun⁷⁴² Muhtelif Devairin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına ve Sıhhiye Bakanlığı Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlavetine Dair Kanun⁷⁴³, Türkiye İle Estonya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tadiki Hakkındaki Kanun⁷⁴⁴, Muhtelif Devairin 1926 Senei Maliye Bütçelerinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁷⁴⁵, Kazanç Vergisi Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun⁷⁴⁶, Muamele Vergisi Hakkındaki Kanun⁷⁴⁷, Türkiye

⁷³³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 135.

⁷³⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 138.

⁷³⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 167.

⁷³⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 170.

⁷³⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 173.

⁷³⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 272.

⁷³⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 275.

⁷⁴⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s. 278.

⁷⁴¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s. 48.

⁷⁴² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s. 51.

⁷⁴³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 263.

⁷⁴⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 149.

⁷⁴⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 152.

⁷⁴⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 248.

Cumhuriyeti İle Alman Rayh Hükûmeti Arasında Münakit Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkında Kanunun İkinci Oylaması⁷⁴⁸, Tütün Alım ve Satımı Muamelesinin Kantariye Resminden İstisnası Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁷⁴⁹, İçişleri ve Müdafaa-ı Milliye Vekaletleri'nin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁷⁵⁰, Devlet Demiryolları ve Limanları Müdüriyeti Umumiyesinin 1927 Senei Maliyesi Bütçe Kanunu⁷⁵¹, İstanbul Darülfununu 1927 Senesi Bütçe Kanunu⁷⁵², Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanunu⁷⁵³, İstanbul Darülfununu 1927 Senesi Bütçe Kanununun İkinci Oylaması⁷⁵⁴, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi 1927 Senesi Bütçe Kanununun İkinci Oylaması⁷⁵⁵, Maliye Bakanlığı 1926 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlavesine Dair Kanunun İkinci Oylaması⁷⁵⁶, İspirto ve Meşrubatı Külliye İnhisarının Sureti İdaresi Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması^{757, 758}, Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Krallığı Arasında Münakit İkamet Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁷⁵⁹, Aydın Hattı İtilafnamesinin İmza ve Teatisi Mezuniyetine Dair Kanun⁷⁶⁰, Askeri Maaşatına Mütedair 22 Teşrinievvel 1339 Tarih ve 360 Numaralı Kanunun Beşinci Maddesini Muaddil Kanun⁷⁶¹ Tütün İdarei Muvakkatı ve Sigara Kâğıdı İnhisanna Mütedair 7 Haziran 1926 Tarih ve 907 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun⁷⁶² Demiryollarıyla Liman ve Su İşleri İçin İki Yüz

⁷⁴⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 251.

⁷⁴⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 576.

⁷⁴⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 579.

⁷⁵⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 582.

⁷⁵¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 585.

⁷⁵² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 588.

⁷⁵³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 591.

⁷⁵⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 679.

⁷⁵⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 682.

⁷⁵⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 685.

⁷⁵⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 688.

⁷⁵⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 688.

⁷⁵⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 691.

⁷⁶⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s. 700.

⁷⁶¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 174.

⁷⁶² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 177.

Milyon Liralık Bono İhracı Hakkında 25 Kânunuevvel 1926 Tarih ve 944 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun⁷⁶³ Harcırah Kararnamesine Müzeyyel Kanun⁷⁶⁴ Mersin Limanının İnşası Hakkındaki 19 Nisan 1340 Tarihli Kanunu Muaddil Kanun⁷⁶⁵ Samsun Limanının inşası Hakkındaki 25 Kânunuevvel 1925 Tarihli Kanunu Muaddil Kanun⁷⁶⁶ Büyük Millet Meclisi Riyaset-İ Cumhur ve Divan-I Muhasebat Bütçeleri 1924 ve 1925 Seneleri Hesabı Katileri Hakkındaki Kanun⁷⁶⁷, Şeyhülişlâm Merhum Musa Kâzım Efendinin Zevcesi Âliye Hanıma Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Olan Kanun⁷⁶⁸ Kırşehir Milletvekili Merhum Ali Miza Beyin Ailesine Bidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun⁷⁶⁹ Maliye Vekâletinin 1927 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁷⁷⁰ Mirliya Celal Paşa Kerimeleri Seniye, Hadiye, ve Redife Hanımlara Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsissi Hakkındaki Kanun⁷⁷¹, Şehbenderlik Rusumu Hakkındaki Kanun⁷⁷², Posta Kanununun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkındaki Kanun⁷⁷³ Kayseri Belediyesince Üç Yüz Bin Liralığa Kadar Edilecek İstikraza Hazinenin Kefaletine Dair Kanun⁷⁷⁴ Dalgıç Zabıtan Efradına Verilecek Zamaim Hakkındaki Kanun⁷⁷⁵ Âli İktisat Meclisi Teşkili Hakkındaki Kanun⁷⁷⁶ Mardin Milletvekili Sabıkı Merhum Derviş Beyin Zevcesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun⁷⁷⁷

⁷⁶³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 180.

⁷⁶⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 183.

⁷⁶⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 265.

⁷⁶⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 268.

⁷⁶⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 225.

⁷⁶⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 289.

⁷⁶⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 391.

⁷⁷⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 394.

⁷⁷¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 566.

⁷⁷² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 569.

⁷⁷³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 657.

⁷⁷⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 660.

⁷⁷⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 663.

⁷⁷⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 827.

⁷⁷⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s. 848.

2. 5. 2. Mehmet Şükrü Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Hini İşgalde Fransızların Adana'da Zabt ve Müsadere Ettikleri Emval ve Eşya Bedelinin Adana Ziraat Mektebinin İkmal ve Islahına Sarfı Hakkındaki Kanun⁷⁷⁸, Telgraf ve Telefon Kanununun İkinci Defaki Netice Arası⁷⁷⁹, Yeniden İnşa Edilen Hapsaneler Masarifi İçin 1339 Senesi Bütçesine Üç Yüz Bin Lira Tahsisat Konulmasına Dair Kanun⁷⁸⁰, Müdafaa-i Memleket uğrunda ika edilmiş cürümler hakkındaki Kanunun birinci maddesinin tefsirine dair. Adliye Encümeni mazbatasına⁷⁸¹, Ankara Şehremaneti kanun lâyihasının maddelerine geçilmesi takririn netice arası⁷⁸², Anadolu Demiryolları İdaresine (400) Bin Lira İkrazına Dair Kanun⁷⁸³, 1340 Senesi Evkaf Bütçe Kanununun netice ârâsı⁷⁸⁴

2. 5. 3. Şükrü Bey'in Çekimsiz (Müstenkif) Oy Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri ve Tezkereler

Muhtacîni zürraa tohumluk olarak aynen veya bedelen ikraz olunmak üzere Ziraat Bankasının Hazinei Maliyedeki matlubatma mahsuben iki milyon lira itası hakkındaki Kanuna verilen reylerin neticesi⁷⁸⁵, Türkiye Seyri Sefain İdaresinin 1339 Senesi Avans Kanun⁷⁸⁶, Mübadele, İmar ve İskân Vekâletmin lâğviyle Dahiliye Vekâletine devri

⁷⁷⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 285.

⁷⁷⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 599.

⁷⁸⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 728.

⁷⁸¹ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 832.

⁷⁸² TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s. 833.

⁷⁸³ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 14.

⁷⁸⁴ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s. 1117.

⁷⁸⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s. 341.

⁷⁸⁶ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s. 612.

hakkındaki Kanunun ikinci maddesinin neticesi ârâsı⁷⁸⁷, Pamuklara zarar veren haşerat ve tohumlarının ıslahı hakkındaki kanunun neticei arası⁷⁸⁸,

Yapılan araştırmalarda Mehmet Şükrü Bey'in toplamda 225 oy kullandığı tespit edilirken bunlardan 214'ü kabul, 7'si red ve 4'ü ise çekimser olduğu görülmektedir. Mehmet Şükrü Bey'in muhalif bir tutumundan ziyade katıldığı oylamalardan kabul oyu kullandığı görülmekte bununla birlikte Mecliste uyumlu bir tutum sergilediğini düşünmek mümkündür.

3. MEHMET CEVAT ABBAS BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI

Cevat Abbas Bey'in, meclis çalışmalarının geneline bakıldığında çalışmaların çoğunluğunda etkin olarak faaliyet gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Kendisi Hariciye Encümeni (Dışişleri Komisyonu) ve Müdafai Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) görevlerini yürütmüştür. Bu görevleri yürütmesindeki belirleyici neden olarak asker kökenli olması gösterilebilir.

Cevat Abbas Bey'e, meclis tarafından kırmızı-yeşil kurdeleli İstiklal Madalyası verilmiş ve bunun gerekçesi meclise, Birinci TBMM'de milletvekili olması ve milli mücadele sürecinde gösterdiği fedakârlıklar olarak açıklanmıştır. İstiklal Madalyası verilmeden önce milli mücadele dönemi şehitleri için iki dakikalık saygı duruşu yapılmıştır.⁷⁸⁹

Cevat Abbas Bey'in meclis çalışmaları; meclise verdiği takrirler, kanun teklifleri, meclis konuşmaları, komisyon çalışmaları ve katıldığı oylamalar üzere beş bölüm halinde incelenmiş olup aşağıda değinilmeye çalışılmıştır.

⁷⁸⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s. 99.

⁷⁸⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s. 120.

⁷⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.16, s.126.

3.1. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Verdiği Takrirler

Cevat Abbas Bey'in meclise verdiği takrirler iki bölüme ayrılmaktadır. Birincisi kendisinin öncülüğünü yaptığı takrirler, ikincisi ise diğer milletvekilleri tarafından verilmiş olup kendisinin de imzasının bulunduğu takrirlerdir. Bu bağlamda, Cevat Abbas Bey'in meclise verdiği takrirler iki bölüm halinde incelenerek aşağıda belirtilmiştir.

İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura Bey'le 29 arkadaşının, meclis görüşme takviminin 35. maddesinde genel borçlar idaresi kadrosu hakkındaki kanun tekliflerinin öncelikli olarak görüşmelere alınması hakkında verdikleri takriri Cevat Abbas Bey de desteklemiştir.⁷⁹⁰ Takrir mecliste okunduktan sonra oylamasına geçilmiş ancak kabul edilmemiştir.⁷⁹¹

Cevat Abbas Bey, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Bey'le arkadaşlarının, yeni Bakanlar Kurulu oluşturuluncaya kadar eski bakanlar kurulunun görevlerine devam etmeleri hakkındaki⁷⁹² takriri desteklemiştir. Yapılan oylama sonucunda da takrir kabul edilmiştir.⁷⁹³

İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey ile Cevat Abbas Bey, Meclise, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı şerefine bu gece yüz bir parça top atılması ve memleketin diğer yerlerinde de aynı suretle top atılarak Cumhuriyetimizin yüceltilmesini dair verdikleri takrir meclis tarafından kabul edilmiştir. Takririn kabul edilmesi sonrasında Gazi Mustafa Kemal Paşa alkışlar arasında kürsüye çıkarak Teşkilatı Esasiye ve Cumhuriyet'in önemine dair bir konuşma yapmıştır.⁷⁹⁴

⁷⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.2, s.553.

⁷⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.2, s.553.

⁷⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.3, s.76.

⁷⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.3, s.76.

⁷⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.3, s.99.

Ardahan Milletvekili Halit Paşa ve seksen sekiz arkadaşı ile birlikte Cevat Abbas Bey'in de imzasının bulunduğu genel olarak bütün gazi askerlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi hakkındaki kanun tasarısının acilen görüşülmesine dair⁷⁹⁵ takrir şu şekilde açıklanmıştır:

Kendi kendilerini geçindirme imkânı dahi olmayan on dört bin gazimizi ilgilendirdiği Milletin İstiklâl ve şerefi için gözlerini kollarını kaybeden ve bugünkü varlığımızı, hür hayatımızı kendilerine mecbur olduğumuz ve kahramanlar hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinin koruyup gözettiği gazilerimizin çok uzun süren beklmeleri ve mahrumiyetlerine biran önce sonuçlandırmak gerekmektedir.⁷⁹⁶

Takrir mecliste okunmuş ve oylaması yapılmıştır. Yapılan oylama sonucunda kanun teklifinin acilen görüşülmesi kabul edilmiştir.

Kütahya Milletvekili Ferit Bey ve arkadaşları ile birlikte Cevat Abbas Bey'in de imzasının bulunduğu, memlekete dışarıdan kırk bin çift hayvan ve iki milyon litrelik tohum satın alınması için Ziraat Bakanlığının taahhütte bulunabileceği, bu durumda oluşacak bedelin 1925, 1926, 1927 seneleri Ziraat Bakanlığı bütçelerinde açılacak çift ve tohumlar ödeneğinden ödeneceğine dair takrir, hükûmet tarafından istenerek, bakanlar kuruluna gönderilmiştir.⁷⁹⁷

Türk Tayyare Cemiyetinin (Türk Hava Kurumu), Posta müraselâtı (resmi mektuplar) ücretinden muaf tutulan kuruluşlar hakkında (1/796) numaralı kanun tasarısı ve Posta ve Telgraf ve Muvazenei Maliye Komisyonu (Mali Bütçe Komisyonu) mazbataları⁷⁹⁸ görüşülürken Cevat Abbas Bey ve arkadaşları, ilgili kanunun öncelikli

⁷⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.12, s.322.

⁷⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.12, s.322.

⁷⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.17, s.305.

⁷⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.21, s.244.

olarak görüşülmesi hakkında⁷⁹⁹ bir takriri meclise sunmuşlardır. Yapılan oylama sonucunda takrir kabul edilmiştir.

Cevat Abbas Bey'in verdiği takrirler yukarıda verildiği şekilde olup, genel olarak bakıldığında siyasî, sosyal, ekonomik ve hukuki alanları kapsadığı görülmektedir. Cevat Abbas Bey, değişik konu ve alanlardaki bu çalışmaları ile mecliste aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir.

3.2. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Kanun Teklifleri

Cevat Abbas Bey'in verdiği kanun tekliflerinden biri kendisine ait olup, diğer kanun tekliflerinde de imzası bulunmaktadır. Cevat Abbas Bey'in kendisinin ve destek verdiği kanun teklifleri aşağıda çıkartılmıştır.

Cevat Abbas Bey, Nişan ve Harp Madalyaları Hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Bu kanun teklifi incelenmek üzere Lâyiha Encümenine (Kanun Tasarılarını İnceleme Komisyonu) gönderilmiştir.⁸⁰⁰ Oradan da görüşülmesi için Dahiliye ve Müdafaai Milliye Encümenlerine (İçişleri ve Milli Savunma Komisyonu) havale edilmiştir.⁸⁰¹ Ancak kabul edilip edilmediği yapılan incelemeler sonucunda tesbit edilememiştir.

Emeklilik ve İstifa Kanununun ellinci maddesinin dördüncü fıkrasının açıklanmasına dair Başvekâletten gelen evrak hakkında Müdafaai Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) mazbatasına⁸⁰² için yapılan görüşmelerde Cevat Abbas Bey, "Emeklilik ve istifa kanununun ellinci maddesinin fıkrâi alhûreisinin tefsirine dair olan Müdafaai Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) mazbatasının tâyini esamiyle

⁷⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.21, s.244.

⁸⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.235.

⁸⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.281.

⁸⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.5, s.142.

reye vaz'ını teklif eyeriz.”⁸⁰³ şeklinde bir teklif sunmuştur. Cevat Abbas Bey'in yaptığı bu teklif meclis tarafından kabul edilmiştir.

Saruhan (Manisa) Milletvekili Vasıf Bey ile arkadaşları arasında bulunan Cevat Abbas Bey Tevhid-i Tedrisat hakkında bir kanun teklifi⁸⁰⁴ vermişlerdir. Bu kanun teklifi sonucunda Türkiye'de bulunan bütün eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olup, teklif ettikleri “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”⁸⁰⁵ kabul edilmiştir.⁸⁰⁶

Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ile elli üç arkadaşı ile birlikte Cevat Abbas Bey'in de bulunduğu, Hilâfetin ve Osmanlı Hanedanının Türkiye dışına çıkarılmasına

⁸⁰³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.5, s.143.

⁸⁰⁴ Riyaseti Celileye :Bir devletin irfan ve maarifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissî itibariyle vahdetini temin etmek için tevhidi tedrisat en doğru, en ilmî ve asrı ve her yerde fevayit ve muhassenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimatı Hayriye Devrinde saltanat münderisei Osmaniye tevhidi tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris noktai nazarından birçok mızır neticeler tevliedetti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti his ve fikir ve tesanüt gayelerini külliye muhildir. Teklifi kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde ve bilûmum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve irfaniyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müspet ve müttehî bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifimizin bugün derakap ve müstacelen müzakeresiyle kanuniyet kesbetmesini Meclisten rica ederiz. 2 Mart 1924

⁸⁰⁵ Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi Kanunu.

Madde 1. — Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2. —Seriye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3. — Seriye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4. — Maarif Vekâleti yüksek dinayat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hutebet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için de ayrı mektepler küşadedecektir.

Madde 5. — Bu kanunum neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştağil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olup askerî rüşdü ve idadilerle Sihhiye Vekâletine merbut olan darüleytamlar bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşdü ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları âtiye aidolacağı vekâletler arasından tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensubolan muallimler orduya misbetlerini muhafaza edecektir.

Madde 6. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 7. — İşbu kanunum icrayı ahkâmıma İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”

⁸⁰⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 7, s.25-27.

dair kanun teklifi verilmiştir.⁸⁰⁷ Meclis tarafından yapılan oylama sonucunda kanun kabul edilmiştir.⁸⁰⁸

Tekfurdağı (Tekirdağ) Milletvekili Cemil Bey ve yüz arkadaşının meclis bünyesinde çalışan memur ve hizmetlilere bir maaş tutarında ikramiye verilmesi

807

Riyaseti Celileye

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde makamı hilâfetin vücudu Türkiye'yi dahili, harici siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadı İstiklâlinde ve hayatı milliyesinde müşareket kabul etmeyen Türkiye'nin zahiren ve zımmen bile olsa ikiliğe tahammülü yoktur. Asırlardan beri Türk Milletinin sebebi felâketi ve ilâ nihaye fiilen ve ahden bir Türk İmparatorluğunun vasıtai inkırazı olan Hanedanın hilâfet kisvesi altında Türkiye'nin mevcudiyetine daha müessir bir tehlike olacağı tecarübü mütehammilâne ile katiyen sabit olmuştur. Bu hanedanın Türk Milletiyle münasebattar olan her vaziyet ve kuvveti mevcudiyeti milliyemiz için mahzı tehlikedir. Esasen hilâfet, imarat evaili islâmda Hükümet mâna ve vazifesinde ihdas edilmiş olduğundan dünyevi ve uhrevi bilcümle vazai fi müteveççiheyi ifa ile mükellef olan zamanı hazır Hükümeti tslâmiyesinin yanında ayrıca bir hilâfetin sebebi mevcudiyeti yoktur. Hakikat bundan ibarettir. Türk Milleti selâmeti muhafaza etmek için hakikate ittibadan başka bir hattı hareket ihtiyar edemez. Teraküm edegelen teşeyvüşatın vazih ve katî bir surette halli için mevaddî âtiyenin bugün derakap ve müstacelen müzakeresi ile kanuniyet kesbetmesini teklif ederiz.

⁸⁰⁸ Madde 1. Halife hal'edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemic olduğundan hilâfet makamı mülğadır.

Madde 2. Mahlû' Halife ve Osmanlı saltanat münderisesi hanedanın erkek ve kadın bilcümle âzası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti Hiemaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osmani'den addedilirler.

Madde 3. İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilâm tarihinden itibaren âzami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4. İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur.

Madde 5. Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvali gayrimenkuleye tasarruf edemezler. İlişkilerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekalé mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6. İkinci madde mezkûr kimselere masarifi seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derececi servetlerine göre mütefavidolmak üzere Hükümetçe tesbit edilecek mebalîğ ita olunacaktır.

Madde 7. İkinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki bilcümle emvali gayrimenkulelerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvali gayrimenkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8. Osmanlı imparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayrimenkûleleri millete intikal etmiştir,

Madde 9. Mülga Padişahlık sarayları ve kasırları ve emlakın ve sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asarı nefise ve sair bilûmum emvali menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10. Emlâki Hakaniye nâmı altında olup evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazinei Hümayun muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

Madde 11. Millete intikal eden emvali menkule ve gayrimenkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriülicradır.

Madde 13. İşbu kanunun icrayı ahkâmıma icra Vekilleri Heyeti memurdur.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.7, s.28,29.

hakkında (41223) numaralı takriri üzerine idare heyetinin kanun⁸⁰⁹ teklifinde Cevat Abbas Bey'in de imzası bulunmaktadır.⁸¹⁰

Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey ve arkadaşlarıyla Cevat Abbas Bey'in de bulunduğu Milletvekilleri, Ermeni suikast komitaları tarafından şehit edilen asker ve sivillerin aile ve evlâtlarına emlak ve arazi alımı için belli miktar tazminat verilmesine dair kanun teklifi bulunmaktadır. Bu teklifin komisyonlarca farklı şartlarda desteklendiği görülmektedir.⁸¹¹

Cevat Abbas Bey'in kanun teklifleri incelendiğinde Milli Mücadele dönemin acıları sarılmak istendiği gibi, yeni kurulan Türk Devleti'nin, yapısal manaya haiz köklü değişikliklere yapılmak suretiyle özellikle eğitim, laiklik ve sosyal konularda sağlam temeller oluşturmak istendiği tespit edilmektedir.

3.3. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Komisyon Çalışmaları

Cevat Abbas Bey, 16 Ağustos 1923 tarihinde meclis tarafından komisyonlarda görev alacak kişilerin belirlendiği oturumda, Müdafai Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) ve Hariciye Encümen'liğine (Dışişleri Komisyonu) seçilmiştir. Cevat Abbas Bey'in aza olarak görevde bulunduğu komisyonların faaliyetleri aşağıda sıralanmıştır.

⁸⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.296.

⁸¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.296.

⁸¹¹ Bu kişiler, Talât Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Bey, Bahaettin Şakir Bey, Cemal Paşa'nın Yaveri Süreyya Bey, Cemal Paşa'nın Yaveri Nusret Bey, Salit Hafim Paşa'nın eşleri ve çocukları olarak gösterilmektedir. (Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.113.)

3.3.1.Hariciye Encümenliği (Dışışleri Komisyonu) Çalışmaları

Meclise görüşülmek üzere sevk edilen, “Yunan Tebasına Ait Emvali Gayri Menkulenin İdaresi Hakkında (1/586) numaralı kanun teklifi”⁸¹² Cevat Abbas Bey’inde bulunduğu Hariciye ve Dâhiliye Encümenleri (Dışışleri ve İçişleri Komisyonu) tarafından incelenerek meclise sunulmuştur. Muğla Milletvekili ve Dışışleri Bakanı Şükrü Kaya Bey söz alarak 1912’den evvel gelip bugün Yunanistan’da bulunmayan Müslümanların malının bu kanunla korunacağını belirtmiştir. Yapılanın bir tedbir olduğunu, doğrudan doğruya 1912’den önce buraya gelen ve zaten burada bulunup da malları Yunanistan’da kalan ve malları Yunanistan Hükûmeti tarafından zapt edilen Türklerin mallarını kurtarmaya matuf olduğunu aktarmıştır. Bu tedbirin gerekli olduğunu ve tesirini göstermeye başladığını vurgulamıştır.⁸¹³ Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey ise bu kanun Yunanistan’ın yaptıkları ve yapmaya devam ettikleri yanında hafif kalacağını söylemiştir. Yine de teklifin kabul edilerek ve hükûmet derhal tatbika başlaması gerektiğini vurgulamıştır. Kanun teklifi uzun tartışmalar sonrasında kabul edilmiştir.⁸¹⁴

TBMM Hükûmetiyle Lehistan arasında 23 Temmuz 1923 tarihli imzalana Ticaret Antlaşması hakkındaki kanun, Cevat Abbas Bey’inde üyesi olduğu Dışışleri Komisyonu tarafından meclise sunulmuştur. Dışışleri Komisyonu Üyesi ve İzmir Milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey’in, Lozan öncesi Anadolu’nun durumunu anlatan bir konuşmuştur. Konuşmasında TBMM Hükûmeti’nin millî dış siyasetini ortaya koyan, Türk Milletinin ruhundan doğan genç Türk Devletinin Lozan’la birlikte siyasî tuzakları

⁸¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.12, s.177.

⁸¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.12, s.178.

⁸¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.12, s.184.

ve kapitülâsyonları ortadan kaldırdığını söylemiştir. Konuşması sonrasında yapılan oylama sonucunda kanun kabul edilmiştir.⁸¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya, Letonya Hükûmetleri arasında yapılan 14.2.1341 tarihli ve (6/749) numaralı Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti tarafından gönderilen antlaşma Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Dışişleri Komisyonunca incelenerek uygun bulunmuştur.⁸¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti tarafından gönderilen Ankara'da inşaa edilecek sefaret binaları için gereken arsaların bulunmasına dair (6/753) numaralı kanun teklifi, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Dışişleri komisyonunca incelenerek uygun bulunmuştur.⁸¹⁷

28 Kânunusani 1926 tarih ve (2/272) numaralı Başvekâlet tarafından gönderilen Türkiye Cumhuriyeti ile Norveç Kraliyeti arasında imzalanan antlaşma, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Dışişleri komisyonunca incelenerek uygun bulunmuştur.⁸¹⁸

3.3.2.Müdafaai Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) Çalışmaları

Adana Milletvekili İsmail Safa Bey ve altmış yedi arkadaşının oluşturduğu, seferberliğin devamı sürecinde ziraat, ticaret ve sanat erbabının tecilleri hakkında, (2/457) numaralı kanun teklifi Müdafaai Milliye Encümenliğinin (Milli Savunma Komisyonu) tarafından bir mazbata düzenlenerek mecliste okunmuştur. Bu mazbatanın içeriğini, Müdafaai Milliye Vekili (Milli Savunma Bakanı) Recep Bey, harbin bir milletin kaderini tayin edeceğini, bir harbin kaybedilmesiyle yıllarca süren emeklerin boşa gitmesi, en önemlisinin ise milletin varlığının tehlikeye girmesinin olacağı

⁸¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.4, s.190, 198.

⁸¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.21, s.4, 5.

⁸¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.21, s.5.

⁸¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.23, s.4.

belirtilmiştir. Seferberlik halinde ordunun çok çabuk toplanması gerektiğini vurgulamış ve şartları uyan her bireyin silâhına alınmasının gerektiği belirtilmiştir. Maddî, mânevi bütün kuvvetlerinin yalnız harbin kazanılması için harcanması gerektiğine değinmiştir. Ne İstiklâl Mücadelesi'nde ne de başka zamanda ziraat erbabının tecili için hiçbir kanun bulunmadığı belirtilmiş, savaş sırasında bunun imkânsız olacağı konuşmasında meclise aktarılmıştır.⁸¹⁹ Mecliste yapılan oylamada mazbata kabul edilmiştir.

Canik Milletvekili Cavit Paşa'nın, (347) numaralı Kanunun birinci maddesinin tefsiri hakkında numaralı tavriri Müdafai Milliye Encümenine (Milli Savunma Komisyonu) gönderilmiştir. Encümen tarafından ilgili tavriri hakkında; Emeklilik maaşı kesilen Ferit Osman Rifat Paşa'nın emeklilik maaşının iadesi için Canik Milletvekili Cavit Paşa kanunun teklifinde bulunmuştur. Yapılan inceleme sonucunda Milli Mücadeleye katılmayan "Mensubini askeriyeden herhangi bir suretle harekâtı milliyeye aleyhindeki teşkilâta dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları sabit olanların bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere askeriye ile ilişkileri kesilir." şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca Osman Rifat Paşa'nın, Ferit Paşa kabinesinde Vakıflar Bakanı olduğu ve Kuvayi Milliye aleyhinde oluşturulan Kuvayi İnzibatiye teşkilât kararnameğini imzaladığı, Osman Rifat Paşanın yaşlı bir asker olmasının bir sebep gösterilemeyeceği farklı bir uygulamaya gidilemeyeceği belirtilmiştir.⁸²⁰ Yapılan oylamada mazbata kabul edilmiştir.

Takviyesine lüzum görülen ordunun, bu husustaki ihtiyacını karşılanması hakkında (1/617) numaralı kanun teklifi, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Müdafai

⁸¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.15, s.503-504

⁸²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.94.

Milliye Komisyonuna (Milli Savunma Komisyonu) gelmiş yapılan incelemeler sonunca karar meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁸²¹

Askeri okulda yetiştirilecek askerler hakkında 25 Şubat 1923 tarihli Kanun ve Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Müdafaa-i Milliye Komisyonunca (Milli Savunma Komisyonu) incelenerek ve bazı maddeler aynen bazıları ise düzeltilerek meclise sunulmuştur.⁸²²

Askerî Ceza Kanununun 200'ncü maddesine ilgili kanun teklifi, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Müdafaa-i Milliye Komisyonunca (Milli Savunma Komisyonu) incelenerek meclise sunulmuştur.⁸²³

On bir kişiye verilen beyaz kurdeleli İstiklâl Madalyaları şeridinin kırmızıya çevrilmesi hakkında (3/535, 3/536, 3/539) numaralı Başvekâlet tezkeresi, Cevat Abbas Bey'inde üyesi olduğu Müdafaa-i Milliye Komisyonunca (Milli Savunma Komisyonu) incelenerek dokuzunun kırmızıya çevrilmesine karar vermiştir.⁸²⁴

Millî Mücadelede esnasında cephelerde veya isyanların bastırılmasında görevli kişilere İstiklâl Madalyası verilmesi hakkında (3/523, 3/533, 3/538, 3/544, 3/545, 3/546, 3/547, 3/548, 3/549, 3/564) numaralı Başvekâletten gelen tezkere, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Müdafaa-i Milliye Komisyonunca (Milli Savunma Komisyonu) incelenerek 184'üne kırmızı, 231'ine beyaz kurdeleli madalya verilmesine karar verilirken, 43 kişi için istenen madalya teklifi ise kabul edilmemiştir.⁸²⁵

---

⁸²¹ Müdafaa-i Milliye vekâletinin 1340 senesi bütçesine tahsisatı munzamma itası hakkında Kanun. Madde 1. — Müdafaa-i Milliye vekâletinin 1340 senesi bütçesinin fusul ve mevadına, müfredatı merbut cetvelde muharrer olduğu üzere, «230 100» lira tahsisatı munzamma ita kılınmıştır. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 14, s.102.)

⁸²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 18, s.398.

⁸²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 18, s.3.

⁸²⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 22, s.192.

⁸²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 22, s.192.

Çorum Milletvekili Doktor Mustafa Bey'in tavrı üzerine Askeriye Kanunu 106 ve 110'ncu maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki (1/854) numaralı kanun tezkeresi, Cevat Abbas Bey'in üyesi olduğu Müdafaa-i Milliye Encümeni (Milli Savunma Komisyonu) tarafından incelenerek red edilmiştir.⁸²⁶

3.4. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Meclis Konuşmaları

Meclis zabıtlarında Mehmet Cevat Bey ile ilgili yaptığımız araştırmada meclis konuşmalarına rastlanılmamıştır.

3.5. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar

Cevat Abbas Bey'in meclis çalışmalarındaki durumunu göstermesi açısından katıldığı oylamalar bize ışık tutmaktadır. Bundan dolayı kendisinin meclis çalışmalarında kullandığı oylar aşağıya çıkarılmıştır. Ancak Cevat Abbas Bey'in oylamaların hepsine katılmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda Cevat Abbas Bey'in red ve çekimser oylarına rastlanmamıştır.

3.5.1. Mehmet Cevat Abbas Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Büyük Millet Meclisi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Olan Kanun⁸²⁷, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Birinci Kanun⁸²⁸, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair İkinci Kanun⁸²⁹, 1339 Senesi İkinci Altı Aylık

⁸²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.422.

⁸²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.104.

⁸²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.286.

⁸²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.287.

Tahsisat Kanun⁸³⁰, Mekatib-i Askeriye talebesiyle ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde hakkındaki Kanun⁸³¹, İzale-i Şekavet Kanunu⁸³², Berri, Bahri, Havai ve Jandarma Erkan, Ümera ve Zabitan ile Memurin ve Mensubinin Askeriya Maaşat ve Tahsisatı Fevkaladeleri Hakkındaki Kanun⁸³³, Heyeti Vekile Hakkındaki Cumhur Riyaseti Tezkeresi⁸³⁴, Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Teşkilat ve Masarifi Hakkındaki Kanun⁸³⁵, Adliye Vekâletinin 1339 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzanıma İcrası Hakkındaki Kanun⁸³⁶, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Lehistan Hükûmeti arasında münakit 23 Temmuz 1339 tarihli Muhadenet Muahedenamesi hakkındaki Kanun⁸³⁷ İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair Oylama⁸³⁸, İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair İkinci Defa Yapılan Oylama⁸³⁹, Memurini Mülkiyenin Tekaüdüne Dair Olan Kanun İle Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununda Muharrer Cüzdan Bedelatının Tadili Hakkında 1/58 Numaralı Layihai Kanuniye ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri Mazbataları Hakkındaki Oylama⁸⁴⁰, Tekaüt ve İstifa Kanunu'nun Ellinci Maddesinin Fıkrai Ahiresinin Tefsirine Dair Başvekâletten Mevrut 27186 Numaralı Tezkere Hakkındaki Müdafaa-i Milliye

⁸³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.421.

⁸³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.796.

⁸³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.797.

⁸³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.862.

⁸³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.110.

⁸³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.176.

⁸³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.520.

⁸³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.200.

⁸³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.448.

⁸³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.485.

⁸⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.126.

Encümeni Mazbatası Hakkındaki Oylama⁸⁴¹, Telgraf ve Telefon Kanununun İkinci Defaki Netice Arası⁸⁴² Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanun⁸⁴³, Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanunu'nun İkinci Oylaması⁸⁴⁴, Belediye Vergi Resimleri Hakkındaki Kanun⁸⁴⁵, Hakimi Müçtemi Kanunu'nun Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama⁸⁴⁶, Trabzon, Rize ve Giresun Vilayetlerine İthal Edilecek Olan Mısırın Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun⁸⁴⁷, 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu⁸⁴⁸, Yeni Heyeti Vekile Hakkındaki Riyaseti Cumhur Tezkeresi⁸⁴⁹, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁸⁵⁰, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması⁸⁵¹, Erzurum-Sarıkamuş-Kars Demiryolları'nın 1924 Senesi Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması⁸⁵², Merakibi Bahriyeden Alınacak Rüsüm Hakkındaki 15 Nisan 1922 Tarihli Kanuna Merbut Tarifeye Bir Zeyl İlavesine Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁸⁵³, Tuz Resminin Beş Kuruşa İbلاغına Dair Kanun⁸⁵⁴ Müskirat Resminin Tenziline Dair Olan Kanun Layiha ve Tekliflerinin Maddelerine

⁸⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.187.

⁸⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.599.

⁸⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.248.

⁸⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.270.

⁸⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.397.

⁸⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.499.

⁸⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.501.

⁸⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.502.

⁸⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.149.

⁸⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.366.

⁸⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.368.

⁸⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.370.

⁸⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.374.

⁸⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.444.

Geçilmesi Hakkındaki Oylama⁸⁵⁵, Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında Münakit 28 Ocak 1924 Tarihli Muhadenet, İkamet, Ticaret Muahede ve Mukavelenameleri Hakkındaki Üç Kanunun Oylaması⁸⁵⁶, Rüsümü Sıhhiye Kanunu⁸⁵⁷, Altı Zata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁸⁵⁸, Anadolu Demiryollarıyla Mebani ve Müessesatının Esaslı Surette Tamir ve İslahı İçin Muktazi Tahsisatın İtasına Dair Kanun⁸⁵⁹ Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun⁸⁶⁰, Tarife Kanunu'nun Dördüncü Maddesinin Sani Aşer Fıkrasının İlgası ve Bazı İlaçlar ve Alatl Tıbbiye'nin Gümrük Resminden Muafiyeti Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁸⁶¹, 9 Ocak 1924 Tarih ve 397 Numaralı (İstiklal Muharebatı Esnasında Malul Kalan Muvazzaf, Mütেকait, İhtiyat, Milli Kuvvetle ve Jandarma Erkan, Ümera, Zabitan, Memurin ve Mensubini Askeriye İle Küçük Zabitan ve Efrada Nakdi Mükâfat İtası Hakkında) Kanuna Müzeyyel Kanun⁸⁶², Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Lağviyle İçişleri Bakanlığına Devri Hakkındaki Kanun'un Heyeti Umumiyesi'nin Oylanması⁸⁶³, İspirto Resminin Tenzili Hakkındaki Kanunun Neticei Arâsi⁸⁶⁴ İspirto Resminin Tenzili Hakkında 1340 Tarih ve 470 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanunun Neticei Arâsi⁸⁶⁵ Bahriye Bakanlığı Teşkiline Dair Kanun⁸⁶⁶, Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁸⁶⁷, Bursa Mebusluğuna İntihap Eden Nurettin Paşa Hakkında İkinci Şube

⁸⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.408.

⁸⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1010.

⁸⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1116.

⁸⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1120.

⁸⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1121.

⁸⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 9, s.109.

⁸⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.232.

⁸⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.81.

⁸⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.101.

⁸⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.103.

⁸⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.131.

⁸⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.304.

⁸⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.329.

Mazbatasının Oylanması⁸⁶⁸, Yol Mükellefiyeti Kanun⁸⁶⁹ Memleketin Zahire ve Un İhtiyacının Teshili Hakkındaki Kanun⁸⁷⁰, 9 Nisan 1924 Tarih ve 470 Numaralı Men'i Müskirat Kanunu'nun Tadiline Dair Kanun'un Altıncı Maddesinin Tefsirine Dair Mazbata'nın Oylaması⁸⁷¹, Afyon Karahisar Vilâyeti Musabininin Tehvini İhtiyacı Hakkındaki Kanun⁸⁷² Afyon Karahisar Vilâyeti Musabininin Tehvini İhtiyacı Hakkındaki Kanunun İkinci Defa Tayini Esami İle Reye Vazı Neticesi.⁸⁷³ Aşarın İlgisiyle Yerine İkâme Edilecek Vergi Hakkındaki Kanun⁸⁷⁴ Telsiz Tesisi Hakkındaki Kanun⁸⁷⁵ Adliye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁸⁷⁶ Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁸⁷⁷ Tütün İdaresi Murakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Kanun⁸⁷⁸ Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesinin 1340 Senesi Bütçesinin İkinci Faslından 4/A Faslına Münakale İcrasına Dair Kanun⁸⁷⁹ Ankara Şehir Emanetine Bir Buçuk Milyon Ura İkrarı Hakkındaki Kanun⁸⁸⁰ Takriri Sükûn Kanun⁸⁸¹ Harp ve İsyân Sahalarındaki İdare-i Örfiye Mıntıklarında Müteşekkil Umum Divanı Harplerden Verilecek İdam Kararlarının Sureti İcrasına Dair Kanun⁸⁸², Bahriye Fevkalade Bütçe Kanunu⁸⁸³, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi 1925 Senesi Bütçe Kanunu'nun

⁸⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.154.

⁸⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.185.

⁸⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.279.

⁸⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.282.

⁸⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.283.

⁸⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.311.

⁸⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.96.

⁸⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.189.

⁸⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.387.

⁸⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.392.

⁸⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.394.

⁸⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.396.

⁸⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.400.

⁸⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.155.

⁸⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 16, s.317.

⁸⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.80.

İkinci Defa Oylaması⁸⁸⁴, Türkiye Cumhuriyeti İle Felemenk Kraliyeti Arasında Ankara'da Münakit 16 Ağustos 1340 (1924) Tarihli Muhadenet Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi⁸⁸⁵ Samsun Şehrinin Elektrikle Tenaviri ve Su Tesisatı İçin Mahalli Belediyesine Aktedilecek 300 Bin Liralık İstikraza Hükûmetçe Kefalet Edilmesi Mezuniyetine Dair Kanuna⁸⁸⁶ Büyük Millet Meclisi 1341 Senesi Bütçesinin Üçüncü Faslına (60) Bin Lira İlâvesi Hakkındaki Kanun⁸⁸⁷ Ziraat Vekâleti Bütçesinin Muhtelif Fasil ve Maddelerine Ceman (225 000) Liranın Tahsisatı Munzamıma Olarak İlâvesi Hakkındaki Kanun⁸⁸⁸ Trablusgarb, Balkan, Harbi Umumi ve İstiklâli Millî Muhafabatında Şehit Olan Erkân, Ümera ve Zabitan, İle Mensubini Askeriyenin Bazı Borçlarının Affı Hakkındaki Kanunun ikinci defa oylanması⁸⁸⁹ Açıkta Kalan Ümera ve Zabitan Tahsisatları Hakkındaki Kanunun İkinci Defa Oylanması⁸⁹⁰ Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair Kanun⁸⁹¹ Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair Kanunun İkinci Defa Oylanması⁸⁹² Hariciye Vekâleti 1341 Senesi Bütçesinin Tahsisatı Munzamma İtasına Dair Kanun⁸⁹³ Evkaf Müdiriyet Umumiyesinin 1341 Senesi Bütçesinin Tahsisatı Munzamıma İtasına Dair Kanun⁸⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti ile Sırp, Hırvat ve Slaven Krallığı Arasında 28 Teşrinievvel 1925/1341 tarihinde Ankara'da Tanzim ve İmza Olunan Muhadenet Muahedesinin Tasdiki

⁸⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.106.

⁸⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.338.

⁸⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.167.

⁸⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.169.

⁸⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.207.

⁸⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.272.

⁸⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.270.

⁸⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.23.

⁸⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.40.

⁸⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.40.

⁸⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.197.

hakkındaki Kanun⁸⁹⁵ Türk Teyyare Cemiyeti'nin Posta Ücüratından Muafiyetine Dair Kanun⁸⁹⁶, Şeker İnhisarı Hakkındaki Kanun⁸⁹⁷, Petrol ve Benzin İnhisarına Dair Kanun⁸⁹⁸, 3 Nisan 1924 Tarih ve 459 Numaralı Mahsup Kanun'a Müzeyyel Kanun⁸⁹⁹, 12 Şubat 1340 Tarih ve 410 Numaralı Sayım Kanununun Altıncı Maddesini Muaddil Kanun⁹⁰⁰ Nafia Vekili Merhum Süleyman Sırrı Beyin Ailesine Hidemah Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁹⁰¹ Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarına Mütedair Kanunun Temdidi Ahkâmı Hakkındaki Kanun⁹⁰², Eğlence ve Hususî İstihlâk Vergisi Hakkındaki Kanun⁹⁰³ İstiklal Mahakimi Kanunu'nun Tadili Hakkındaki Kanun⁹⁰⁴, İstanbul İmtiyazlı Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketinin İstikraz Edeceği Yarım Milyon Liraya Maliye Bakanlığı'nın Kefaletine Dair Kanun⁹⁰⁵, Şeker, Petrol ve Benzin İnhisarına Ait İbtidai Sermaye Hakkındaki Kanun⁹⁰⁶, Mukavelatı Ticariye Tetkik İdaresi Hakkındaki Kanun⁹⁰⁷, Ankara Hukuk Mektebinde Müderris Olan Mebuslara Maaş Verilip Verilmeyeceği Hakkındaki Tefsir Mazbatasının Oylanması⁹⁰⁸, Ziraat Makinelerinde İştimal Olunan Mevadı Müştagile ve Muharrike Rüsümü Hakkındaki Kanun⁹⁰⁹, Kazanç Vergisi Kanunu⁹¹⁰, Kazanç Vergisi Kanun⁹¹¹ Anadolu Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı Rıhtım İdaresinin 1926 Senesi

⁸⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.325.

⁸⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.264.

⁸⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.266.

⁸⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.268.

⁸⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.270.

⁹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.291.

⁹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.97.

⁹⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.123.

⁹⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.177.

⁹⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.162.

⁹⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.182.

⁹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.184.

⁹⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.186.

⁹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.188.

⁹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.287.

⁹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.313.

⁹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.312.

Bütçesi Hakkındaki Kanun⁹¹², Anadolu Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı Rıhtım İdaresinin 1926 Senesi Bütçesine Mahsus Fevkalade Bütçe Hakkındaki Kanun⁹¹³, Seyrisefain İdaresinin 1926 Senesi Bütçesi Kanunu⁹¹⁴, Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçesinin Kabul ve Tasdikine Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁹¹⁵, Erzurum – Kars – Sarıkamış ve Şuabatı Demiryolları İdaresine Ait Üç Aylık Tahsisatı Munzama Kanunu'nun Mevkii Meritiyetine Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁹¹⁶, Hudut ve Savahil Sıhhiye Müdüriyetinin Üç Aylık İhtiyacı İçin Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun⁹¹⁷, Darülfünun Emanetinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidematı Hakkındaki Kanun⁹¹⁸, Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun⁹¹⁹, Türkiye Cumhuriyeti İle Norveç Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁹²⁰, 10 Ekim 1919 Tarihli Harcırah Kararnamesinin Birinci Maddesine Müzeyyel Kanun⁹²¹, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1925 Senesi Bütçesi Kanununa Müzeyyel Kanun⁹²², Aşarın İlgası İle Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkındaki 17 Şubat 1925 Tarihli Kanun'un Altıncı Maddesinin D Fıkrasının Tadili Hakkındaki Kanun⁹²³, Malatya Ergani Diyarbekir Demiryolunun İnşası Hakkındaki

---

⁹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.398.

⁹¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.401.

⁹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.404.

⁹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.407.

⁹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.410.

⁹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.413.

⁹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.95.

⁹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.98.

⁹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.113.

⁹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.122.

⁹²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.124.

⁹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.127.

Kanun⁹²⁴ Arada - Diyarbekir - Ergani Arasında Demiryolu İnşasına Dair 22 Mart 1340 Tarih ve 448 Numaralı Kanunun İlgası Hakkındaki Kanun⁹²⁵ Veraset ve İntikal Vergisi Kanun⁹²⁶ Karadeniz Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçe Kanun⁹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁹²⁸ Askerî Tayinat Ve Yem Bedeli Kanunu Muvakkatinin Yedinci ve Dokuzuncu Maddelerine Tezyil Olunacak Fikarat Hakkındaki Kanun⁹²⁹ İstanbul Darülfünun 1926 Senesi Bütçe Kanunu⁹³⁰, 1926 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu⁹³¹, Trablusgarp, Balkan Harbi Umumi ve İstiklal Muharebatında Şehit Olan Erkan, Ümera ve Zabitan İle Mensubini Askeriyenin Bazı Borçlarının Affı Hakkındaki 2 Aralık 1925 Tarihli Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra Tezyiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması⁹³², Devlet Demiryolları İstimlâk Kanun⁹³³ Damga Pulları Küsüratının Kuruşa İblağına Mütedair Hükümün Hazine Pullarına da Teşmilî Hakkındaki Kanun⁹³⁴ Seyri Sefain İdaresinin 1926 Senesi Bütçesine 348 000 Lira Tahsisatı Munzamına İtası Hakkındaki Kanun⁹³⁵ Samsun Limanının İnşası Hakkındaki Kanunun⁹³⁶ Anadolu - Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresi 1927 Senesi Bütçe Kanun⁹³⁷ Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1927 Senesi Fevkalâde Bütçe Kanun⁹³⁸ Hudut ve Sevahili Sihhiye Müdüriyetinin 1927 Bütçe

⁹²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.313.

⁹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.316.

⁹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.13.

⁹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.64.

⁹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.117.

⁹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.120.

⁹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.451.

⁹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.504.

⁹³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.27.

⁹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.326.

⁹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.78.

⁹³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.81.

⁹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.138.

⁹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.196.

⁹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.199.

Kanun⁹³⁹ Seyri Sefain İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanun⁹⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti ile Arjantin Cumhuriyeti Arasında Aktolunan Muhadenat Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁹⁴¹ Maliye Vekâleti 1926 Senei Maliyesi Bütçesine Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun⁹⁴² Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrası Hakkındaki Kanun⁹⁴³ Maarif Vekâleti 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁹⁴⁴ Posta - Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İle Adliye ve Müdafaa-İ Milliye Vekaletlerinin 1926 Senesi Bütçelerine Münakale İcrasına Dair Kanun⁹⁴⁵, Mücadele-İ Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun⁹⁴⁶, Ecza Ticarethaneleriyle Sanat ve Ziraat İşerinde Kullanılan Zehirli ve Mesir Maddelerinin Satıldığı Dükkanlara Mahsus Kanunun İkinci Oylaması⁹⁴⁷, Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Akt ve İmza Olunan İtilafname İle Müzeyelatının Tasidiki Hakkında Kanun⁹⁴⁸, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁹⁴⁹, Umum Jandarma Kumandanlığı İle Dışişleri Bakanlığının 1926 Senesi Bütçelerinden Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması⁹⁵⁰, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Aktedeceği İstikraza Maliye Bakanlığının Mezuniyeti Hakkındaki Kanun⁹⁵¹,⁹⁵², Mekteb-İ Tıbbiye-İ Askeriyeden Neşet Edecek Askeri Eczacılarına Verilecek Elbise ve Teçhizat Bedeli Hakkındaki

⁹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.202.

⁹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.205.

⁹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.285.

⁹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.438.

⁹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.440.

⁹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.444.

⁹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.81.

⁹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.111.

⁹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.30.

⁹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.76.

⁹⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.135.

⁹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.138.

⁹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.167.

⁹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.170.

Kanun⁹⁵³, Nafia Bakanlığının 1926 Senesi Bütçesiyle Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi Mülhak Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun^{954, 955}, Büyük Milet Meclisi Bütçesiyle Maliye, Bahriye Vekaletleri ve İskan Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçelerinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁹⁵⁶, Müfettiş ve Müfettiş Muavinlerinin Yevmiye ve Harcırahları Hakkındaki Kanun⁹⁵⁷, Berri. Bahri, Havai ve Jandarma Zabitanıyla Muamelat Memurlarına ve Hesap Memurlarıyla Muavinlerine ve Bahriye Gedikli Zabitanının Bir Nefer Tayini İtası Hakkındaki Kanun⁹⁵⁸ 1927 Senesi Muvazene-İ Umumiye Kanunu⁹⁵⁹, Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden muafiyetine Dair Kanun⁹⁶⁰, Türkiye Cumhuriyeti İle Alman Rayh Hükûmeti Arasında Münakit Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkında Kanunun İkinci Oylaması⁹⁶¹, Tütün Alım ve Satımı Muamelesinin Kantariye Resminden İstisnası Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması⁹⁶², İçişleri ve Müdafaa-İ Milliye Vekaletleri'nin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun⁹⁶³, Devlet Demiryolları ve Limanları Müdüriyeti Umumiyesinin 1927 Senei Maliyesi Bütçe Kanunu⁹⁶⁴, İstanbul Darülfununu 1927 Senesi Bütçe Kanunu⁹⁶⁵, Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanunu⁹⁶⁶, İstanbul Darülfununu 1927 Senesi Bütçe Kanununun İkinci Oylaması⁹⁶⁷,

⁹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.173.

⁹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.272.

⁹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.272.

⁹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.275.

⁹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.278.

⁹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.223.

⁹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s.226.

⁹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.263.

⁹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.576.

⁹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.579.

⁹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.582.

⁹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.585.

⁹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.588.

⁹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.591.

⁹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.679.

Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi 1927 Senesi Bütçe Kanununun İkinci Oylaması⁹⁶⁸, Maliye Bakanlığı 1926 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlavesine Dair Kanunun İkinci Oylaması⁹⁶⁹, Askeri Maaşatına Mütedair 22 Teşrinievvel 1339 Tarih ve 360 Numaralı Kanunun Beşinci Maddesini Muaddil Kanun⁹⁷⁰, Tütün İdarei Muvakkatası ve Sigara Kâğıdı İnhisanna Mütedair 7 Haziran 1926 Tarih ve 907 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun⁹⁷¹, Demiryollarıyla Liman ve Su İşleri İçin İki Yüz Milyon Liralık Bono İhracı Hakkında 25 Kânunuevvel 1926 Tarih ve 944 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun⁹⁷² Samsun Limanının inşası Hakkındaki 25 Kânunuevvel 1925 Tarihli Kanunu Muaddil Kanun⁹⁷³ Harcırah Kararnamesine Müzeyyel Kanun⁹⁷⁴ Mersin Limanının İnşası Hakkındaki 19 Nisan 1340 Tarihli Kanunu Muaddil Kanun⁹⁷⁵ Büyük Millet Meclisi Riyaset-İ Cumhur ve Divan-İ Muhasebat Bütçeleri 1924 ve 1925 Seneleri Hesabı Katileri Hakkındaki Kanun⁹⁷⁶, İstanbul Milletvekili Merhum Abdurrahman Şeref Beyin Kerimelerine Hidamatı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁹⁷⁷ Çorum Milletvekili Merhum Ferit Beyin Zevcesi ile Malı tanıklarına Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁹⁷⁸ Müderris Merhum Dr. Vasfî Beyin Refikası ile Mahdumlarına Hidematı Vatanîye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun⁹⁷⁹ Şeyhülislâm Merhum Musa Kâzım Efendinin Zevcesi Âliye Hanıma Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Olan Kanun⁹⁸⁰ Sivas Vâli Esbakı Merhum

⁹⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.682.

⁹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.685.

⁹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.174.

⁹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.177.

⁹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.180.

⁹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.268.

⁹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.183.

⁹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.265.

⁹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.225.

⁹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.280.

⁹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.283.

⁹⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.286.

⁹⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.289.

Reşit Paşanın Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Lâyhâi Kanun⁹⁸¹ Mahkemei Temyiz Reisi Evveli Merhum Hasan Fehmi Beyin Zevcesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun⁹⁸² Hukuk Fakültesi Müderris ve Meclisi Müderrisin Reisi Ahmet Safahattın Bey Merhumun Refikası ile Mahdumuna Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Olan Kanun⁹⁸³ Kırşehir Milletvekili Merhum Ali Miza Beyin Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun⁹⁸⁴ Maliye Vekâletinin 1927 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun⁹⁸⁵ Oyun Kağıtları Hakkındaki Kanun⁹⁸⁶, Türkiye Cumhuriyeti İle İsviçre Hükûmeti Arasında Akit ve İmza Olunan Ticaret Muahednamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun⁹⁸⁷, Himaye-İ Etfal Cemiyetine Ait Evrakın Damga Resminden İstisnası Hakkındaki Kanun⁹⁸⁸, Devlet ve Vilayet Yollarının Tevhidi Hakkındaki Kanun⁹⁸⁹, Serbest Mıntıka Hakkındaki Kanun⁹⁹⁰, Umumî Müfettişlik Teşkilâtı Hakkındaki Kanun⁹⁹¹.

Cevat Abbas Bey kanunlar, tezkereler ve mazbatalar için 164 adet kabul oyu bulunmaktadır. Oylamalara genel olarak bakıldığında Cevat Abbas Bey'in mecliste oylamaların tümüne katılmadığı görülmektedir. Cevat Abbas Bey'in muhalif tutumundan ziyade katıldığı oylamalardan kabul oyu kullandığı görülmekte bundan dolayı mecliste uyumlu bir tutum sergilediğini düşünmek mümkündür.

⁹⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.292.

⁹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.295.

⁹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.298.

⁹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.391.

⁹⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.394.

⁹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.328.

⁹⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.467.

⁹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.470.

⁹⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.473.

⁹⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.476.

⁹⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.809.

4. MEHMET VASFİ BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI

Asıl mesleği ticaret olan Mehmet Vasfi Bey'in mesleğiyle ilişkili olarak Nafia (Bayındırlık), İstida ve Ticaret Komisyonu üyeliklerinde bazı görevlerde bulunmuştur. Vakıflar, Kömür madeni, Ormanlar ve Ağnam Vergisi ile ilgili kanun teklifleri, birçok konuda Mecliste konuşmalar yapmıştır. Yavuz Zırhlısının tamiri, Ağnam Vergisi, İstanbul Limanı ve kibrit tekeli konularında Mecliste sözlü olarak sorular sormuştur. Mehmet Vasfi Bey'in Meclis çalışmaları incelendiğinde, ülke sorunlarıyla yakından ilgilenen ve etkin bir şekilde Mecliste yer alan bir milletvekili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Vasfi Bey'in Meclis çalışmalarını; Meclise verdiği takrirler, kanun teklifleri, Meclis konuşmaları, komisyon çalışmaları ve katıldığı oylamalar üzere beş bölüm halinde incelenmiş olup aşağıda belirtilmiştir.

4.1. Mehmet Vasfi Bey'in Takrirleri

Mehmet Vasfi Bey'in, verdiği takrirler üç bölüme ayrılmaktadır. Birincisi öncülüğünü kendisinin yaptığı takrirler, ikincisi arkadaşları tarafından verilen kendisinin de imzasının bulunduğu takrirler ve üçüncüsü soru takrirleridir. Meclise verilen takrirler üç bölümde incelenecek olup aşağıda belirtilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey'in Fransa'nın Güyan müstemlekesinde (sömürgelerinde) zor işlerde çalıştırılan Polis Cemil Tahir'in kurtarılmasına dair takriri⁹⁹² Başvekâlete gönderilmiştir.

---

⁹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.167; B.C.A., 30.10.0.0/8.44.5.

Tokat Milletvekili Emin Bey ve arkadaşlarıyla birlikte Mehmet Vasfi Bey'in, Nafia (Bayındırlık) Bakanı Süleyman Sırrı Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair takrir⁹⁹³ Meclise sunmuşlar ve takrir kabul edilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey, Hafta Tatili Kanunu Cuma günleri açık bulundurulması gereken müesseselerle ilgili Dâhiliye Encümeni (İçişleri Komisyonu) mazbatas⁹⁹⁴ görüşülürken, her muhitte bir bakkal dükkânının açılması gerektiğine dair takririni Meclise sunmuş⁹⁹⁵ ancak takrir yapılan oylama sonucunda kabul edilmemiştir.

Mehmet Vasfi Bey, Zonguldak madenlerindeki yolsuzluğun önlenmesi konusunda soru takririni⁹⁹⁶ Meclise sunmuş, Zonguldak madenlerindeki yaşanan olumsuzlukları gidermek amacıyla işletme kanunu adı altında teklif edilen kanununda eksikliklerinin bulunduğunu ve yolsuzlukların nasıl önleneceğini Ticaret Bakanlığından sözle bildirilmesini istemiştir.⁹⁹⁷ Konuyla ilgili Mehmet Vasfi Bey, daha sonra tekrar söz alarak, Zonguldak kömür havzasını Türkiye'deki diğer madenlerle kıyaslamayacağı, bu sorunun bir an önce çözülmesi gerektiğini belirtmiş, Ticaret Bakanlığının konuyla ilgili kanun teklif ettiğini, teklif edilen bu kanunun birçok karışıklıkları ortadan kaldıracığını vurgulamıştır. Bu kanunun komisyonca incelendiğini ve gereken noktaları işaret ederek iyileştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. İlgili kanunun hükümeti ilgilendiren bir iş olduğunu ve biran önce çıkarılması gerektiğini aktarmıştır ve Havza'da yolsuzlukların olduğunu ve yürekleri yakacak afetlerin meydana geldiğini bunun da herkesi üzdüğünü vurgulamıştır. Bu olayların Cumhuriyet için büyük sorun olacağına, bu sorunların bir kanunla halledileceğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir. Bunun

⁹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.76.

⁹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.10.

⁹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.12.

⁹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.698; B.C.A., 30.10.0/8.47.18

⁹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.698.

üzerine söz alan, Maliye Bakanı Hasan Bey ise o kanunu balmumu ile arayacaklarını belirtmiştir.⁹⁹⁸

Mehmet Vasfi Bey, İstanbul limanı transit depolarının kapatılması hakkında verilen karara dair sözlü soru takriri⁹⁹⁹ üzerine ilk söz alan Gaziantep Milletvekili Ticaret Bakanı, henüz takririn kendisine ulaşmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Trabzon Milletvekili Maliye Bakanı Hasan Bey söz alarak, depoların açılıp kapanmasının gümrük memurları tarafından düzenlendiğini ve İstanbul'daki gümrük kaçakçılığının önüne geçilmesi için bir takım uygulamaların yapıldığını aktarmıştır. Bunun üzerine Mehmet Vasfi Bey, tekrar söz alarak ticaretin birtakım teşvik ile memleketi geliştireceğini, Yunanistan'da bulunan Selanik ve Pire limanlarıyla rekabet edebilmek için daha iyi koşullarda ve daha iyi çalışan limanlar yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁰⁰

Mehmet Vasfi Bey'in Adapazarı-Bolu tren hattının uzun zamandan beri yapılmamasının sebeplerine dair sözlü soru takriri¹⁰⁰¹ Ziraat ve Nafia (Bayındırlık) Bakanlığına havale edilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey'in Türkiye kibritini tekeline alan müteahhidin Kars'a kibrit göndermemesine dair sözlü soru takriri¹⁰⁰² Maliye Vekâletine havale edilmiş ve Trabzon Milletvekili Maliye Bakanı Hasan Bey, şirkete bu durumu yazdığını, ancak daha cevap verilmediğini belirtmiştir.¹⁰⁰³

⁹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.698.

⁹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.18, s.116; B.C.A., 30.10.0.0/7.42.43.

¹⁰⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.18, s.117.

¹⁰⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.18, s.293; B.C.A., 30.10.0.0/7.42.42.

¹⁰⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.20, s.29; B.C.A., 30.10.0.0/7.43.30.

¹⁰⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.20, s.57.

Mehmet Vasfi Bey, Yavuz zırhlısının onarımından vazgeçildiği hakkında gazetelerde görülen yayına dair soru takririni Meclise sunmuş¹⁰⁰⁴, Bahriye (Deniz) Bakanı İhsan Bey, Yavuz zırhlısının tamirinden vazgeçilmediği, zamanı geldiğinde Yavuz zırhlısı tamir edileceğini belirtmiştir. Bu konuşma üzerine söz alan Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Bey ise bu zamanın çabuk gelmesini rica etmiştir.¹⁰⁰⁵

Mehmet Vasfi Bey, Konya'dan gönderilen göçmenlerden birinin ölümüne sebep olan Mübadele Cemiyeti genel sekreteri hakkında ne gibi işlem yapıldığına dair takiri¹⁰⁰⁶ Kütahya Milletvekili, Mübadele, İmar ve İskân Bakanı Recep Bey, konunun araştırıldığı ve Konya'da böyle bir olayın yaşanmadığını belirtmiştir.¹⁰⁰⁷

Mehmet Vasfi Bey'in verdiği takirlere bakıldığında siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki alanları kapsadığı görülmektedir. Mehmet Vasfi Bey, değişik konu ve alanlardaki bu çalışmalarıyla memleket sorunlarıyla yakından ilgilendiği ve Mecliste etkin olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir.

4.2. Mehmet Vasfi Bey'in Kanun Teklifleri

Mehmet Vasfi Bey'in verdiği kanun tekliflerinden üçü kendisine ait olup, diğer bir kanun teklifinde de ise imzası bulunmaktadır. Mehmet Vasfi Bey'in verdiği kanun teklifleri aşağıya çıkartılmış olup şu şekildedir:

Mehmet Vasfi Bey, ormanlardan çıkarılacak kereste ve yakılacak ürünlerin kayıt altına alındıktan sonra her yerde serbest bırakılması hakkında kanun teklifi¹⁰⁰⁸ bulunmaktadır. Bu kanun teklifi, orman kayıtlarının düzensizliğinin giderilmesi gerektiğini, kesim yapılacak yerlerin planları alındıktan ve dal budak kesimi yapıldıktan

¹⁰⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.14, s.68; B.C.A., 30.10.0.0/7.41.25.

¹⁰⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.14, s.74.

¹⁰⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.9, s.68; B.C.A., 30.10.0.0/6.38.3.

¹⁰⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.10, s.73.

¹⁰⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.117.

sonra Türkiye'nin her tarafına serbestçe taşınarak, tüccarın maruz kaldığı zorluklarının önüne geçileceği görüşünde bulunmuştur. Yapılan oylama sonucunda kanun maddesi¹⁰⁰⁹ kabul edilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey'in Meclise; devlet tarafından kişilere dağıtılan tarla, çayır, yaylak, kışlak, kuru ve vakıf toprağı ile üstü tavanla örtülmüş yerler hakkındaki kanun teklifi Lâyiha Encümenine (Kanun Tasarı Komisyonu) havale edilmiştir.¹⁰¹⁰

Mehmet Vasfi Bey'in Meclise; birinden diğerine geçebilen başkasına devredilebilen ve sahip olma hakkı terk edilebilen kömür madenlerinin taşınmaz mallar gibi kefil gösterilmesine izin verilmesi hakkında sunduğu kanun teklifi Lâhiya Encümenine (Kanun Tasarı Komisyonu) havale edilmiştir.¹⁰¹¹

Mehmet Vasfi Bey ve arkadaşlarının Meclise sunduğu, Ağnam (koyun, keçi vb.) sayımın hangi ayda yapılarak vergisinin nasıl alınması hakkındaki kanun teklifi ilk olarak Lâyiha Encümenine (Kanun Tasarı Komisyonu)¹⁰¹² daha sonra ise Kavanini Maliye ve Muvazenei Maliye Encümenlerine (Mali Bütçe Komisyonu)¹⁰¹³ gönderilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey'in kanun tekliflerine bakıldığında, orman işletmeleri, devlet arazisinin kullanımı ve koyun sayımı gibi konularla ilgili olduğu ve bu konuların vergi işlemlerinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkindir. Diğer bir kanun teklifi ise kömür

¹⁰⁰⁹ Madde 1. — Bilumum orman mamulâtı, maktuatı ve bedele tabi mahrukâtı ve çam kabuğu, reçine, zift, katran ve çıra vesair mahsulâtı, Orman memurlarının tayin ettikleri mahallerde imal ve istif edilerek muayenesi icra ve kaldırılmalarına tahriren müsaade ita ve bedelleri peşinen tesviye edildikten sonra orman memurları tarafından evvelce ilân olunan veya gösterilen yollardan ihraç ve nakledilir. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.26, s.117.)

¹⁰¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.12, s.356.

¹⁰¹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.12, s.189.

¹⁰¹² Madde 1 — Ağnam tadadı muamelesi 1 Nisandan itibaren ibtidar eder.

Madde 2. — Ağnam bedeli tahsilâtı iki taksit olmak üzere birinci taksit 1 Temmuzdan 15 Temmuz kadar, ikinci taksit de 1 Ağustostan 15 Ağustosa kadardır.

Madde 3. — Bu kanunun icrasına Maliye Vekâleti memurdur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.5, s.652.)

¹⁰¹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.5, s.84; **B.C.A.**, 30.10.0.0/6.32.15.

ocaklarında işletilmesiyle ilgili olduğu görülmektedir. Kanun teklifleri genel olarak vatandaşları rahatlatmak amaçlı olduğu için bir takım düzensizlikleri de ortan kaldıracak şekilde düzenlenmiştir.

4.3. Mehmet Vasfi Bey'in Komisyon Çalışmaları

Mehmet Vasfi Bey, İkinci Meclis'te Nafia Encümenliği (Bayındırlık Komisyonu) ve Ticaret Komisyonları görevini yürüttüğü saptanmıştır. Mehmet Vasfi Bey'in 16 Ağustos 1923 tarihinde Meclis tarafından komisyonlarda görev alacak kişilerin belirlendiği oturumda Nafia Encümenliğine¹⁰¹⁴ (Bayındırlık Komisyonu) seçildiği görülmekte iken, Ticaret Komisyonu üyeliğine ne şekilde seçildiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Mehmet Vasfi Bey'in komisyon çalışmaları aşağıda belirtilmiştir.

4.3.1.Mehmet Vasfi Bey'in Nafia Encümeni Çalışmaları

Nafia Encümeni (Bayındırlık Komisyonu)'nde görev alan Mehmet Vasfi Bey bu komisyonda aza olarak görevde bulunmuştur. Bu komisyonda görevliyken komisyona gelen bir kanun teklifi olduğu belirlenmiştir. Bu kanun teklifi aşağıda açıklanmıştır:

Konya ovasının sulama masraflarının nasıl vergilendirilmesi hakkında Nafia Encümeni (Bayındırlık Komisyonu) konuyu inceleyerek halkın menfaatinin düşünerek hesaplama yapmış ve Meclise sunmuştur.¹⁰¹⁵

4.3.1.Mehmet Vasfi Bey'in Ticaret Encümeni Çalışmaları

Mehmet Vasfi Bey'in Ticaret Komisyonunda üye olarak görev aldığı ve çalışmaların daha yoğun olduğu görülmektedir. Bir kanunun ya da kanun teklifinin

¹⁰¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.1, s.73.

¹⁰¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.8, s.473.

“Ticaret Komisyonunca” incelenerek uygun olup olmadığı yönünde karar verilebildiği gibi bazı maddeleri düzelterek Meclise ya da Meclis başkanlığına da sevk edildiği olmuştur. “Ticaret Komisyonu” gelen kanun teklifleri aşağıda belirtilmiştir:

Eğlence yerlerinden alınacak vergilerin belirlenmesinde Başvekâletten gelen (1/742) numaralı kanun mazbatasını “Ticaret Komisyonuna” havale edilmiş, komisyonda incelenen kanun mazbatasının bazı maddelerinde değişiklik yapılmış diğer maddeler aynen kabul edilerek Meclise sunulmuştur.¹⁰¹⁶

Başvekâletten havale edilen Türkçe kullanılması hakkındaki 17 Mart 1926 tarih ve (1/690) numaralı kanun tasarısı Ticaret komisyonuna gönderilmiş, Ticaret Bakanının huzurunda incelenen kanun tasarısının ihtiyaca ve amaca uygun olduğu tespit edilerek, bazı maddelerin aynen kabul edilmiş bazıları ise düzeltmeler yapılarak Meclise sunulmuştur.¹⁰¹⁷

Türkçe kullanılması hakkında Amasya Milletvekili Ömer Lütfi Bey’in; kanun teklifinin “Ticaret Komisyonu” tarafından incelendiği ve aynı konu ile ilgili hükümetinde kanun teklifinin bulunduğu belirtilerek, Ömer Lütfi Bey’in kanun teklifi reddedilmiştir.¹⁰¹⁸

Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa’nın; İran’dan Türkiye’ye ithal edilecek hububattan gümrük vergisinin alınmaması hakkındaki (2/219) numaralı kanun teklifinin “Ticaret Komisyonu” tarafından görüşüldüğü böyle istisnaî bir kanun kabul edilmesini gerektiren bir durum görülmediği belirtilmiş ve kanun teklifi red edilmiştir.¹⁰¹⁹

Saruhan (Manisa) Milletvekili Ethem Bey’in; Halı dokumasında kullanılan Avrupa’dan getirilen ürünlerin gümrük vergisinin alınmaması hakkında (2/264)

¹⁰¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.15.

¹⁰¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.24, s.18.

¹⁰¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.4.

¹⁰¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.5.

numaralı kanun teklifi Ticaret Komisyonu tarafından incelendiği, gümrük vergisi alınmamasın gerektirecek bir durum görülmediği komisyonunca belirlenmiştir.¹⁰²⁰

Ecnebi ortaklığı ve sermayesiyle açılan şirketler ile ecnebi sigorta şirketlerine dair (1/262) numaralı kanunu mazbatası, Ticaret Komisyonu tarafından incelenerek, Meclise sunulmuş¹⁰²¹, yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.

Sanayi Müdüriyeti fabrikaları bütçesi hakkında (1/521) numaralı kanun tasarısı Ticaret Komisyonu tarafından incelererek Meclise gönderilmiştir.¹⁰²²

Sanayi ve Maadin Bankası Kanununun Yedinci maddesinin A fıkrasının açıklanması hakkında (3/639) numaralı Başvekâletten gelen tezkere Ticaret komisyonu tarafından incelenmiştir.¹⁰²³ Sanayi ve Maadin Bankası Kanununun amacı kâr payını fazla almadan memleketin ve sanayinin desteklenmesi amaçlandığı belirtilerek komisyonca uygun bulunmuştur.

Memleketimize dışarıdan ipekböceği tohumunun getirilmesinin durdurulması için (1/891) numaralı kanun tasarısı Ziraat Komisyonun verdiği karar, Ticaret komisyonunca da kabul edilmiştir.¹⁰²⁴

Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey'in Ticaret Odaları Kanununun sekizinci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi Ticaret Komisyonunca incelenerek teklif kabul edilmiş ve Meclise gönderilmiştir.¹⁰²⁵

¹⁰²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.5.

¹⁰²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.7.

¹⁰²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.7.

¹⁰²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.2.

¹⁰²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.20.

¹⁰²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.6.

4.4. Mehmet Vasfi Bey'in Meclis Konuşmaları

Mehmet Vasfi Bey, bazen bulunduğu yerden bir milletvekilinin konuşmasını yaparken bazı noktalara itiraz etmiş, bazen de üyeliğini yaptığı Ticaret Komisyonu ile ilgili konuşmalar yapmıştır. Mehmet Vasfi Bey Meclis konuşmalarında özellikle ticaretin desteklenmesine değinirken, milletvekili seçildiği Bolu'nun da sorunlarını Meclise taşıdığı gibi ülkenin genel sorunlarını da belirtmiştir. En önemlisi de konuşmalarında bir takım aksaklıkların ülke geleceğini nasıl etkileyeceğini vurgulayarak, çözümler sunmasıdır. Mehmet Vasfi Bey'in konuşmaları aşağıda belirtilmiştir:

Mehmet Vasfi Bey, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Bakanlığı) ve Adliye Encümenine (Adalet Komisyonu), tarafından Meclise sunulan, eczacılar ve eczaneler hakkında düzenlenen kanun¹⁰²⁶ kararı üzerine söz alarak, “Nüfusu on binden aşağı, meselâ dokuz bin beş yüz nüfusu olan bir yerde iki eczane açılmaz mı?”¹⁰²⁷ şeklinde soru sormuştur. Bu sorunun üzerine Sağlık Bakanı Doktor Refik Bey, on bin nüfuslu bir mahallede bir eczane vardır, ikincisinin açılmayacağını aktarmış ve bunun bir prensip meselesi olduğunu belirtmiştir.¹⁰²⁸ Bunun üzerine Mehmet Vasfi Bey tekrar söz alarak, yapılacakların memleketin ihtiyacına göre düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bolu merkezini örnek vererek, Bolu'da bir tane eczane olacak diye ısrar etmek bilmem, ne dereceye kadar doğru olacağını söylemiş. Eğer mesele kontrol meselesi ise Sağlık Müdürlüklerinin kontrolü yapılabileceğini aktarmıştır. İhtiyaca göre ikincisinde açılması gerektiğini belirtmiştir. Eczanelerin açılıp açılmayacağına Sağlık Müdürlükleri, vilâyet makamı ve belediyelerin karar vermesi gerektiğini veya nüfusun yedi bin beş yüz olan yerlerde eczane

¹⁰²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.379.

¹⁰²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.403.

¹⁰²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.403.

açılabilmesi istemiştir.¹⁰²⁹ Bu konuşma sonrasında Hakkı Tarık Bey'in konuyla ilgili olarak bir tahrir vermiştir. Tahririn içeriğinde nüfusu on binden aşağı olan şehirlerde, kasabalarda ve köylerde sınırları içinde bulunmakla beraber şehir ve kasabalardan ayrı veya bağımsız olarak bulunan yerlerde bir eczane açmaya izin verilip, nüfusu on binden yukarı olan yerlerde her bir on bin nüfusa kadar bir eczane açılabilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bölgenin sağlık durumu ve halkın tedavi ihtiyacı, nüfusu on binden aşağı yerde bir ikinci eczane ihtiyacı lüzum gösterirse Sağlık Bakanlığı izin alınmak kaydıyla ikinci eczanenin açılacağını belirten¹⁰³⁰ tahrir Meclis'e sunmuş, oylama sonucunda kabul edilmiştir.

1927 senesi bütçe kanunu Mecliste görüşülmekte iken Mehmet Vasfi Bey söz alarak, Akdeniz yöresinde olan yetersizliklerin belgeleriyle söylendiğini ancak Karadeniz hakkında açık ve net bir şey söylenmediğini belirtmiştir. Bartın - İstanbul hattı için bütçeye bir lira bile bir gelir konmadığını, Bartın hattının esas nakliyatı İstanbul - Zonguldak arasında sınırlanmış olup Zonguldak'tan ileri birkaç iskele yolcusunun Zonguldak'a gelen motorları tercih etmesi ve Trabzon hattına sefer düzenleyen idare vapurlarının Zonguldak iskelesine uğramasıyla, yolcuları almasıyla Bartın hattına seferinin mümkün olamayacağı vurgulamıştır. Cumhuriyet devrinde halkı düşünmenin temel zorunluluk olduğunu aktarmıştır. Karadeniz'e giden ve Karadeniz'den dönen vapurların bir defa Zonguldak'a uğraması gerektiğine değinmiştir. Hiç olmazsa vapurun Zonguldak'a da uğrayarak haftada bir yolcu almasını belirtmiştir. Mehmet Vasfi Bey, konuşmasının devamında kaptanların maaşlarının az olduğunu da aktarmıştır. Artık Türk kaptanlarının kendini geliştirdiğini büyük vapurları idare ettiklerini Amerika'da Türk Bayrağını dalgalandırdıklarını vurgulamıştır. Bu

¹⁰²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.406.

¹⁰³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.408.

yetenekteki kaptanlara 80 lira – 100 lira maaşın az olduğunu, aksine 150 – 200 lira olarak maaş verilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰³¹

1926 senesi Muvazenei Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu) Kanunu Mecliste görüşülmekte iken Mehmet Vasfi Bey söz alarak, Yahudilerin ekonomik hayatımızda bir tehlike olduğunu, ancak siyaseten hiçbir zaman tehlike teşkil etmediklerini belirtmiştir. Yahudilerin, her vakit bizim ticari hayatımızda sözü geçen ve hatta resmi kurumlarımızda bile bizden fazla iş yaptıklarını vurgulamıştır. Resmi kurumlarımızda bunlara rehberlik eden, para kazandıran ne yazık ki yine Türk rehberler olduğunu aktarmıştır. Onun için iyi düşünüp ve ileriye görmemiz gerektiğini sözlerinde belirtmiştir.¹⁰³² Sözlerine Türk dünyasının ekonomisinin hakikaten endişe edilebilecek durumda olduğunu, bunu düzeltmek için de hükümetin kendine düşen görevi itinayla yerine getirdiğine değinmiştir. Ticaretin yalnız içerde olmadığını artık ticaretin uluslararası bir noktaya geldiğini düşünmek gerektiğini aktarmıştır. Ticaret temsilcilerinin Liverpool, Newyork, Amsterdam gibi şehirlerde faaliyet gösterdiğini, bu şehirlerde Türklüğü ve Türk ekonomisini temsil ettiğini ve Türk halkının hukukunu koruduğunu, bu temsilcilerin ise bunu az bir para ile sağlamalarının zor olduğunu vurgulamıştır. Sözlerine devam ederek ticaret temsilcileri buldukları yerlerdeki elçilerimiz ve konsoloslarımızla irtibata geçmesi gerektiğini böylelikle elçinin o memlekette olan Türk Ticareti hakkında, gerektiği zaman bir bilgisi olacağını bunun da memleket ve millet için yarar sağlayacağını belirtmiştir.¹⁰³³ Mehmet Vasfi Bey'in özellikle bu çalışması onun ileri görüşlülüğünü yansıttasının yanında millî hassasiyetin yeni Türk Devleti'nin her sahasında gözetilmesi hususunu ortaya koymaktadır.

¹⁰³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.28, s.188, 189.

¹⁰³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.198.

¹⁰³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.205.

556. Teşvik-i Sanayi bölümü görüşülürken Mehmet Vasfi Bey söz alarak, Teşvik-i Sanayi memleket içinde bir ruh ifade ettiğini, Teşvik-i Sanayi için 1 224 000 lira konduğu halde Komisyonun 800 bin liraya indirmesinin yanlış olduğuna değinmiştir. Memleketin sanayisini korumada, küçük ölçekli sanayinin korunması gerektiğini yoksa büyükleri de kaybedeceğimizi belirtmiştir. Her memlekette ileriye giden sanayi küçük ölçeklilerin yavaş yavaş çoğaltılması ve büyümesiyle meydana geldiğini, Amerika'da Ford fabrikasını örnek vererek açıklamıştır. Küçük ölçekli sanayinin, korunmaya ve yardıma ihtiyacı olduğunu ve küçük ölçekli sanayiye ayrılan ödeneğinin tamamen kaldırılmasının çok büyük hata olduğunu aktarmıştır. Mehmet Vasfi Bey, sözlerine seçim bölgesi, Mudurnu'da genç ve küçük bir kuruluşun çakı ürettiğini ve eli ile haftada yirmi tane yapılan çakıların, İngiliz çakıları kadar sağlam ve kıymetli olduğunu Sidney, Novil fabrikası tarafından satın alınarak çakıların Londra'ya gönderildiğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin böyle kuruluşları desteklemesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece bu kuruluşlarının büyüyeceğini sözleriyle aktarmıştır.¹⁰³⁴ Sözlerine devam eden Mehmet Vasfi Bey, bu işlemlerin Sâneyi ve Maadin Bankasının mı yapacağını sormuş, bunun üzere Mustafa Abdülhalik Bey söz alarak Sanayi ve Maadin Bankasının idare Meclisinin bulunduğu, kime yardım etmek lâzım gelirse yardım edebileceği ve bankanın iş görebilmesi için tamamıyla serbest olması gerektiğini belirtmiştir. 556. Teşvik-i Sanayi bölümü kabul edilmiştir.¹⁰³⁵

Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in; sığır cinsinden olan hayvanların iyileştirilmesi hakkında (2/184) numaralı kanun teklifi ve Ziraat Encümeni kararname¹⁰³⁶ Meclis'te görüşülürken 37. maddenin¹⁰³⁷ görüşülmesinde Mehmet Vasfi

¹⁰³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.208.

¹⁰³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.25, s.208.

¹⁰³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.85.

Bey “Hayvanların cinsini ıslah ederken yalnız aygırla olmayacağına değinmiştir. Erkek ve dişi diye belirtilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰³⁸ Bunun üzerine Trabzon Milletvekili ve Maliye Vekili Hasan Bey, “Tabii verecek, dişiyi de bu işin içine katarsak, arz ettiğim gibi, yirmi milyon bunun içine girer. Bir koç, bir aygır kaç tane çift yapar? Bunu hesap edecek olursak her çift damızlık olur. Bunda dolayı orta yerde vergi kalmaz. Bunun dişiye de içine almasına imkân ve ihtimal yoktur. Dışarıdan girdiği zaman muafiyet gümrük resmine tabidir, özel kanunu var. Gerek erkek olsun, gerek dişi olsun”¹⁰³⁹ şeklindeki konuşması Mehmet Vasfi Bey için yeterli olmuştur.

Mehmet Vasfi Bey, işgal zamanlarında İngilizler’e güvenerek Belgrat Ormanlarını tahrip eden Kinderos hakkındaki sorusu, bütün Türkiye ve Türkler için acı olan işgal devrinin devam ettiği süre işgal kuvvetlerinin, Türkiye’yi yok etme, parçalama siyasetine rehberlik eden Türk halkından birtakım kişiler bulunduğu, bugün ne yazık ki Türkiye içinde varlıklarını devam ettirdiğini belirtmiştir. İngilizlere güvenerek bu işgal zamanlarında Belgrat Ormanlarını tahrip eden Kinderos hakkında kovuşturma yapılmadığı ve bunun birtakım Türk araçların İngiliz kuvvetlerine ve hatta General Harrington’a dayanarak devletin ve milletin hukukuna tecavüz Kinderos’un kanuna teslim edilmesi gerektiğine değinmiştir.¹⁰⁴⁰ Bunun üzerine söz alan, Saruhan (Manisa) Milletvekili Ziraat Bakanı Sabri Bey, ise Belgrat Ormanları İstanbul’un hayatını temin eden bir orman olduğunu maalesef işgal zamanında Kinderos ve Kutro taraflarından bu ormanın tahrip edildiğine değinmiştir. Hükümet tarafından İstanbul idaresine durum bildirilince her ikisi hakkında da gereken kanuni uygulama girişlerin başlatıldığını belirtmiştir. Mahkeme cezalarını en kısa zamanda belirleyeceğini,

¹⁰³⁷ Damızlığa elverişli olduğuna dair şahadetnameyi haiz olan aygır ve boğalar her türlü rüsumdan muaftırlar. (TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.90.)

¹⁰³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.91.

¹⁰³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.26, s.91.

¹⁰⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.131.

endişeye gerek olmadığını aktarmıştır.¹⁰⁴¹ Mehmet Vasfi Bey tekrar söz alarak konunun önemine değinmiş ve Ziraat Bakanı Sabri Bey, Mehmet Vasfi Bey'in üzerinde durduğu noktalara katıldığını belirtmiştir.

Mehmet Vasfi Bey'in konuşmaları incelendiğinde dönemin güncel sorunlarına değindiği ve eksikliklerin saptanmasına ilişkin olduğu belirlenmektedir. Mehmet Vasfi Bey, saptadığı bu eksiklikleri Meclis gündemine taşımış, böylece bu sıkıntıların ortadan kaldırılması için neler yapılması gerektiğine dair müzakere ortamı oluşturmuştur. Ayrıca Mehmet Vasfi Bey, Türkiye'nin ekonomisinin güçlenmesi için neler yapılmasına dair konuşmalar yaptığı görülmektedir.

4.5. Mehmet Vasfi Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde Katıldığı Oylamalar

Mehmet Vasfi Bey Meclisteki kanunların, tezkerelerin ve mazbataların oylanmasında etkin rol üstlenmiştir. Bununla birlikte yapılan incelemelerde, Mehmet Vasfi Bey'in Mecliste yapılan oylamaların bazılarında katılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni düşünüldüğünde Mehmet Vasfi Bey'in ilk olarak bir ay hastalanarak izin aldığı¹⁰⁴², daha sonra ise üç hafta izinli olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁴³ Mehmet Vasfi Bey'in Meclis çalışmalarındaki etkisini göstermesi bakımından katıldığı oylamalar büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Mehmet Vasfi Bey'in Meclis çalışmalarında kullandığı oylar aşağıda belirtilmiştir:

¹⁰⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.131.

¹⁰⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.23, s.71.

¹⁰⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.10, s.139.

4.5.1. Mehmet Vasfi Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Büyük Millet Meclisi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Olan Kanun¹⁰⁴⁴, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Birinci Kanun¹⁰⁴⁵, Mekatib-i Askeriye talebesiyle ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde hakkındaki Kanun¹⁰⁴⁶, İzale-i Şekavet Kanunu¹⁰⁴⁷, Heyeti Vekile Hakkındaki Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi¹⁰⁴⁸, Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Teşkilat ve Masarifi Hakkındaki Kanun¹⁰⁴⁹, 30 Ekim 1918'den 23 Ağustos 1923 Tarihine Kadar Geçen Müddet Zarfında Müdafayı Memleket Uğrunda İka Edilmiş Olan Efal ve Harekâtın Cürüm Addolunamayacağı Hakkında Kanun¹⁰⁵⁰, Adliye Vekâletinin 1339 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzanıma İcrası Hakkındaki Kanun¹⁰⁵¹, Ziraat Bankası 1339 Senesi Bütçe Kanun¹⁰⁵², Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Lehistan Hükümeti arasında münakit 23 Temmuz 1339 tarihli Muhadenet Muahedenamesi hakkındaki Kanun¹⁰⁵³, Rusumu Belediye Kanunu'nun İkinci ve Ondördüncü Maddeleri Makamına Kaim Mevaddı Kanuniye¹⁰⁵⁴, Müdafaa-i Millîye, Bahriye, Jandarma ve İmalatı Harbiyenin 1923 Senesi Bütçelerine 3 Tahsisatı Munzamma İlavesine Dair Kanun¹⁰⁵⁵, Şehit Miralay Nazım Bey'in Validesi Libas Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun¹⁰⁵⁶, Şehit Miralay Süleyman Fethi Bey

¹⁰⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.104.

¹⁰⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.286.

¹⁰⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.796.

¹⁰⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.797.

¹⁰⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.110.

¹⁰⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.176.

¹⁰⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.488.

¹⁰⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.520.

¹⁰⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.628.

¹⁰⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.200.

¹⁰⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.381.

¹⁰⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.401.

¹⁰⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.253.

Zevcesi Fatma Lütfiye Hanıma Hidematı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun¹⁰⁵⁷, Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçesi¹⁰⁵⁸, Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun¹⁰⁵⁹, Merhum Ziya Gökalp Bey'in Ailesinin Terfihine Dair Kanun¹⁰⁶⁰, Tarife Kanunu'nun Dördüncü Maddesinin Sani Aşer Fıkrasının İlgaı ve Bazı İlaçlar ve Alatu Tıbbiye'nin Gümrük Resminden Muafiyeti Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması¹⁰⁶¹, Mebani-i Millîye İnşaatına Sarfedilmek Üzere Beş Milyon Lira Tahsisat İtasına Dair Olan Kanun¹⁰⁶², Yol Mükellefiyeti Kanun¹⁰⁶³ Memleketin Zahire ve Un İhtiyacının Teshili Hakkındaki Kanun¹⁰⁶⁴¹⁰⁶⁵, 9 Nisan 1924 Tarih ve 470 Numaralı Men'i Müskirat Kanunu'nun Tadiline Dair Kanun'un Altıncı Maddesinin Tefsirine Dair Mazbata'nın Oylaması¹⁰⁶⁶, Afyon Karahisar Vilâyeti Musabininin Tehvini İhtiyacı Hakkındaki Kanun¹⁰⁶⁷ Afyon Karahisar Vilâyeti Musabininin Tehvini İhtiyacı Hakkındaki Kanunun İkinci Defa Tayini Esami İle Reye Vazı Neticesi.¹⁰⁶⁸ Bilûmum Askerî Malûllerin Terfihi hakkındaki Kanun¹⁰⁶⁹ Aşarın İlgaıyla Yerine İkâme Edilecek Vergi Hakkındaki Kanun¹⁰⁷⁰ Telsiz Tesisi Hakkındaki Kanun¹⁰⁷¹ Adliye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹⁰⁷² Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi 1340 Senesi

¹⁰⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.254.

¹⁰⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.298.

¹⁰⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 9, s.109.

¹⁰⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.193.

¹⁰⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.232.

¹⁰⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.380.

¹⁰⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.185.

¹⁰⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.279.

¹⁰⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.154.

¹⁰⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.282.

¹⁰⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.283.

¹⁰⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.311.

¹⁰⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 13, s.236.

¹⁰⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.96.

¹⁰⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.189.

¹⁰⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.387.

Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹⁰⁷³ Tütün İdaresi Murakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Kanun¹⁰⁷⁴ Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesinin 1340 Senesi Bütçesinin İkinci Faslından 4/A Faslına Münakale İcrasına Dair Kanun¹⁰⁷⁵ Ankara Şehir Emanetine Bir Buçuk Milyon Ura İkrarı Hakkındaki Kanun¹⁰⁷⁶ Müdafai Millîye Vekâletinin 1341 Bütçesinin 296 ncı Faslına Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun¹⁰⁷⁷ Müdafai Millîye Vekâletinin 1340 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun¹⁰⁷⁸ Düyunu Umumiye Müdüriyeti Umumiyesi 1340 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtası Hakkındaki Kanun¹⁰⁷⁹ Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1341 Senesi Bütçe Kanununun Mevkii Meriyete Vaz'ına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹⁰⁸⁰ Askerî Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesi 1341 Senesi Bütçe Kanununu Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹⁰⁸¹ Kütahya Tavşanlı ve Temdidi Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun¹⁰⁸² Teşviki Sanayi Kanununun On İkinci Maddesini Muaddil Kanun¹⁰⁸³ Türkiye Cumhuriyeti ile İspanya Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun¹⁰⁸⁴ 1341 Senesi Muvazenei Umumiye Kanun¹⁰⁸⁵ Türk ve Şark Halıları Resminin Tenzili Hakkındaki Kanun¹⁰⁸⁶ Osmanlı Bankası Müddeti İmtiyaziyesinin Tasdiki Baskındaki Kanun¹⁰⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti ile Sırp, Hırvat ve Slaven Krallığı Arasında 28 Teşrinievvel 1925/1341 tarihinde Ankara'da Tanzim ve

¹⁰⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.392.

¹⁰⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.394.

¹⁰⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.396.

¹⁰⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 14, s.400.

¹⁰⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.44.

¹⁰⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.46.

¹⁰⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.46.

¹⁰⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.50.

¹⁰⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 15, s.56.

¹⁰⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.107.

¹⁰⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.109.

¹⁰⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.148.

¹⁰⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.150.

¹⁰⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.228.

¹⁰⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.384.

İmza Olunan Muhadenet Muahedesinin Tasdiki hakkındaki Kanun¹⁰⁸⁸ Matbaa Alât ve Edevatiyle Kitap ve Gazete Kâğıtlarının Gümrük Resminden İstisnasına Dair 9 Kânunuevvel 1336 Tarih ve 71 Numaralı Kanunun İkinci Maddesinin İlgasına Dair Kanun¹⁰⁸⁹ 11 Nisan 1334 Tarihli Gümrük Kanununun 62. Maddesine Müzeyyel Kanun¹⁰⁹⁰ Türkiye ile Finlandiya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun¹⁰⁹¹ Türkiye ile Letonya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun¹⁰⁹² Ticaret Muahedesini Aktedilmeyen Memleketler Muvaredatından Alınacak Rüssem İle İcabında Mukabelei Bilmisil İcrasına Dair Kanun¹⁰⁹³, Nafia Vekili Merhum Süleyman Sırrı Beyin Ailesine Hidemah Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁰⁹⁴ Maktu Vergi Hakkındaki Kanunun¹⁰⁹⁵ Maarif Teşkilâtına Dair Kanun¹⁰⁹⁶ Malatya Ergani Diyarbekir Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun¹⁰⁹⁷ Arada - Diyarbekir - Ergani Arasında Demiryolu İnşasına Dair 22 Mart 1340 Tarih ve 448 Numaralı Kanunun İlgası Hakkındaki Kanun¹⁰⁹⁸ Veraset ve İntikal Vergisi Kanun¹⁰⁹⁹ Karadeniz Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçe Kanun¹¹⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹¹⁰¹ Askerî Tayinat Ve Yem Bedeli Kanunu Muvakkatinin Yedinci ve Dokuzuncu Maddelerine

¹⁰⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.325.

¹⁰⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.327.

¹⁰⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.46.

¹⁰⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.48.

¹⁰⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.50.

¹⁰⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.118.

¹⁰⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.97.

¹⁰⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.120.

¹⁰⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.307.

¹⁰⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.313.

¹⁰⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.316.

¹⁰⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.13.

¹¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.64.

¹¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.117.

Tezvil Olunacak Fikarat Hakkındaki Kanun¹¹⁰² Stokholm'de İmza Edilmiş Olan Postaya Ait Hususatın Tasdiki Hakkındaki Kanun¹¹⁰³ Pasaport Kanununun 17, 18 nci Maddelerine Birer Fıkra Tezvil Hakkındaki Kanun¹¹⁰⁴ Posta Kanununun 12 nci maddesinin tadili hakkındaki Kanunun¹¹⁰⁵ Emlak ve Eytam Bankası Kanunu'nun İkinci Oylaması¹¹⁰⁶, Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Konfederasyonu Arasında 19 Eylül 1925 Tarihinde Tanzim ve İmza Kılınan Muhadenetnamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanunun¹¹⁰⁷ İstanbul Darülfünun 1926 Senesi Bütçe Kanunu¹¹⁰⁸, 1926 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu¹¹⁰⁹, Erzurum – Kars – Sarıkamış ve Şuabatı Demiryolları İdaresinin 1926 Senesi Bütçesi Hakkındaki Kanun¹¹¹⁰, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi'nin 1926 Senesi Bütçe Kanunu¹¹¹¹, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi'nin 1926 Senesi Bütçe Kanunu¹¹¹², Umumi İstihlak Vergisi Hakkındaki Kanun'un İkinci Maddesine Bir Fıkra Tezviline Dair Kanun¹¹¹³, Orman Nizamnamesi'nin 16. Maddesi Mucibince Alınacak Yaylakiye Resminin Lağvı Hakkındaki Kanun¹¹¹⁴, Hava Sınıfı Zabitan ve Mensubine Verilecek Zamaim ve Tazminat Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹¹¹⁵, Ankara ve İstanbul'daki Askeri İnzibat Kıtataı Küçük Zabitan ve Efradına Müteferrika Verilemesi Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹¹¹⁶, Türkiye Cumhuriyeti İle Şili Cumhuriyeti Arasında 30 Aralık 1926 Tarihinde Tanzim ve İmza Olunan Muhadenet Muahedenamesinin

¹¹⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.120.

¹¹⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.84.

¹¹⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.110.

¹¹⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.148.

¹¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.409.

¹¹⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.414.

¹¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.451.

¹¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.504.

¹¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.507.

¹¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.510.

¹¹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.513.

¹¹¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.516.

¹¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.740.

¹¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.21.

¹¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.24.

Tasdikine Dair Kanun¹¹¹⁷, Resmi Munzam Pullarının İlgasına ve El İlanlarına Ait Resmin Yirmi Paraya Tenziline Dair Kanun¹¹¹⁸, Tekaüt Maaşıyla Muallim ve Müderrislik, Doktor, Eczacı, Baytar, Mühendis ve Kondüktörlük Maaşlarının Bir Zat Uhdesinde İştima Edebileceği Hakkındaki Kanun¹¹¹⁹, Gümrük Tarife-i Umumiyesine Müteallik Kanun'un Sekizinci Maddesine Müzeyyel Kanun¹¹²⁰, Memurini Dışişleri Harcırahları Hakkındaki 3 Nisan 1917 Tarihli Kanun'a Müzeyyel Kanun^{1121, 1122}, Islahı Hayvanat Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹¹²³, Gümrük Tarife-i Umumiyesine Müteallik Kanun'un Bazı Maddelerini Muadil Kanun'un İkinci Oylaması¹¹²⁴, Gümrük Kanunu'na Müzeyyel Mevad Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹¹²⁵, Türkiye – İngiltere ve Irak Beyninde Ankara'da 5 Haziran 1926 Tarihinde Akdolunan Hudut ve Münesebatı Hasenei Hemcivari Muahadenamesinin Onayı Hakkındaki Kanun¹¹²⁶, Ordu Bahriye ve Jandarma Zabitanı Hakkındaki Kanun¹¹²⁷, Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun Sekizinci Maddesinin Beşinci Fıkrasının Tadiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹¹²⁸, Manisa, Kasaba ve Alaşehir Kazalarındaki Emvali Metruke Bağlarından, Dolu Sebebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcra Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun¹¹²⁹, Dini ve Millî Bayram Günlerinde İstimal Edilecek Hilali Ahmer Şefkat Pulları Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹¹³⁰, Türk ve Şark Halı Kilimlerinin

¹¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.32.

¹¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.35.

¹¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.38.

¹¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.73.

¹¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.76.

¹¹²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.178.

¹¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.181.

¹¹²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.184.

¹¹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.187.

¹¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.196.

¹¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.199.

¹¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.239.

¹¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.202.

¹¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.248.

Kabulü Muvakkat Usulüne Tevfikân İthaline Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹¹³¹, Kazanç Vergisi Hakkındaki 27 Şubat 1926 Tarihli Kanun'un İkinci Maddesine Bazı Fıkârat Tezyiline Dair Kanun¹¹³², Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismariyle Kaplıcalar Tesisi Hakkındaki Kanun¹¹³³ Devlet Demiryolları İstimlâk Kanun¹¹³⁴ Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Muhasebe Teşkilâtının Lağvı Hakkındaki Kanun¹¹³⁵ Şarki Karahisar Milletvekili Ali Sururi Bey'in Refikasına İkramiye İtası Hakkındaki Kanun¹¹³⁶, Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkındaki 2 Mart 1915 Tarihli Kanunu Muvakkata Hakkındaki Kanun¹¹³⁷, Anadolu - Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresi 1927 Senesi Bütçe Kanun¹¹³⁸ Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1927 Senesi Fevkalâde Bütçe Kanun¹¹³⁹ Hudut ve Sevahili Sıhhiye Müdüriyetinin 1927 Bütçe Kanun¹¹⁴⁰ Seyri Sefain İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanun¹¹⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Arjantin Cumhuriyeti Arasında Aktolunan Muhadenat Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹¹⁴² Maliye Vekâleti 1926 Senei Maliyesi Bütçesine Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun¹¹⁴³ Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrası Hakkındaki Kanun¹¹⁴⁴ Maarif Vekâleti 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹¹⁴⁵ Maktu Vergi Makımına Kaim Olmak Üzere Müsakkafat, Arazi ve Kazanç Vergilerine Maktu Zam Namiyle Yüzde Beş İlavesine Dair Kanun İkinci

¹¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.251.

¹¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.259.

¹¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.320.

¹¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.326.

¹¹³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.332.

¹¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s.92.

¹¹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s.122.

¹¹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.196.

¹¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.199.

¹¹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.202.

¹¹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.205.

¹¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.285.

¹¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.438.

¹¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.440.

¹¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.444.

Oylaması¹¹⁴⁶, Jandarma Efrat ve Küçük Zabitanın Mektep Vergisinden Muafiyeti Hakkındaki Kanun¹¹⁴⁷, Maliye Bakanlığı'nın 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹¹⁴⁸, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹¹⁴⁹, Musakkafat Vergisi Hakkındaki 14 Haziran 1910 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Sekizinci Fıkrasının İlgasına Mütedair Kanun¹¹⁵⁰, Posta - Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İle Adliye ve Müdafaa-İ Millîye Vekaletlerinin 1926 Senesi Bütçelerine Münakale İcrasına Dair Kanun¹¹⁵¹, Mücadele-İ Millîyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun¹¹⁵², Ecza Ticarethaneleriyle Sanat ve Ziraat İşlerinde Kullanılan Zehirli ve Mesir Maddelerinin Satıldığı Dükkanlara Mahsus Kanunun İkinci Oylaması¹¹⁵³, Riyaset-İ Cumhur 1926 Senesi Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması¹¹⁵⁴, Buca ve Kemalpaşa Havalesindeki Emvali Metruke Bağlarından Dolu Hasebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcar Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun¹¹⁵⁵, Sami Paşazade Sezai Bey'e Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹¹⁵⁶,

¹¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.476.

¹¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.479.

¹¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.482.

¹¹⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.484.

¹¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.9.

¹¹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.81.

¹¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.111.

¹¹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.30.

¹¹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.67.

¹¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.73.

¹¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.165.

4.5.2. Mehmet Vasfi Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

İstanbul İstiklâl Mahkemesi Heyetinin, İstiklâl Mahkemesi Kanununun üçüncü maddesindeki fıkralarda yazılı esaslarla yetkili kılınması hakkında Antalya Milletvekili Bâsîh Efendinin önergesinin neticesi oyları.¹¹⁵⁷

Mehmet Vasfi Bey'in oyları incelendiğinde genellikle evet oyu kullandığı görülmektedir. Mehmet Vasfi Bey'in toplamda 114 oyu bulunmaktadır. Bunlardan 113'ü evet, 1'i hayır çekimser oyu ise bulunmamaktadır.

5. EMİN CEMAL BEY'İN MECLİS ÇALIŞMALARI

Emin Cemal Bey, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni¹¹⁵⁸ (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu) görevini yürütmüştür. Bu komisyonda görev almasında doktor kimliğinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Emin Cemal Bey, 25 Kasım 1926 Perşembe günü Edirne'nin ve bütün Trakya'nın kurtuluş gününü kutlamak için oluşturan heyetin içinde bulunmuştur.¹¹⁵⁹

Emin Cemal Bey'in Meclis çalışmaları; Meclise verdiği tavriler, kanun teklifleri, Meclis konuşmaları, komisyon çalışmaları ve katıldığı oylamalar olmak üzere beş bölüm halinde incelenmiş olup aşağıda belirtilmiştir.

5.1. Emin Cemal Bey'in Verdiği Tavriler

Emin Cemal Bey'in, verdiği tavriler iki bölüme ayrılmaktadır. Birincisi öncülüğünü kendisinin yaptığı tavriler, ikincisi arkadaşları tarafından verilen

¹¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.216.

¹¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.72.

¹¹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.27, s.64, 65.

kendisinin de imzasının bulunduğu takrirlerdir. Meclise verilen takrirler iki bölümde incelenecek olup aşağıda belirtilmiştir.

Bolu Milletvekili Emin Cemal Bey'in, her köyde okur-yazar ve yetenekli kimselerden birer sıhhat (sağlam, sağlıklı) koruyucu yetiştirilmesi ve görüşülmekte olan Köy Kanununa ek olarak¹¹⁶⁰ bir takrir vermiştir. Bu takrir hakkında herhangi bir görüş bildiren olmayıp, Dâhiliye Encümenine (İçişleri Komisyonu) gönderilmiştir.¹¹⁶¹

Karesi(Kayseri) Milletvekili Hulusi Bey'le 45 arkadaşı ile birlikte Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu, Aşar'ın % 10'a indirilmesi hakkında¹¹⁶² takriri bulunmaktadır. Bu takrir Muvazene-i Maliye Encümenine(Mali Bütçe Komisyonu) havale edilmiştir.¹¹⁶³

Dersim (Tunceli) Milletvekili Feridun Fikri Bey'le birlikte Emin Cemal Bey'in Meclise sunduğu "39. maddesinde Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendinin affi hakkındaki Adliye Komisyonu kararnamesinin aceleyle görüşülmesine dair takrir"¹¹⁶⁴ oylama sonucunda kabul edilmiştir.

Kayseri Milletvekili Sabit Bey ve arkadaşlarının önergesinde Albay Nâzım Bey'in annesine vatana hizmetten maaş bağlanmasına dair¹¹⁶⁵, Muvazenei Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu) kararnamesi¹¹⁶⁶ görüşülmekte iken Emin Cemal Bey'in de imzasının bulunduğu takrir Meclise; özetle şu ifadelerle taşınmıştır: "Erkânı Harbiye Okulundan çıktığı tarihten beri hayatını askeriyede geçirmiş, vatan işine adanmış

¹¹⁶⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 6, s.401.

¹¹⁶¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 6, s.401.

¹¹⁶² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 3, s.74.

¹¹⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 3, s.74.

¹¹⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 4, s.366.

¹¹⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 7, s.204.

¹¹⁶⁶ Lâyhâi kanuniye

Madde 1. — Dördüncü Fırka Kumandanı Şehit Miralay Nâzım Beyin validesi Libas Hanıma hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

Madde 2. — İşbu kanun 1 Mart 1340 tarihinden itibaren meriyülicradır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 7, s.206.)

ve Sakarya Savaşının öncesini oluşturan Altıntaş Savaşlarında kumanda ettiği tümenin başarısı uğrunda şehit düşmüş olan Albay Nâzım Bey'in hasta annesinin maaşın yetersiz olduğu ve ilaç masrafına bile yetmediği" vurgulanmıştır. Şehit Nâzım Bey'in, ulusal hareketin başlangıcında bulunarak Bozkır, Bolu isyanlarının bastırılmasında Birinci ve İkinci İnönü zaferlerinde önemli zaferlerde etkili olmuş bu kişinin, şerefli ve cömert milletimizin korumasına terk ettiği annesinin bugün dayanılmaz bir sıkıntı içinde bulunduğu aktarılmış ve otuz iki liraya yükseltilem maaşını altmış liraya ulaştırılması teklif edilmiştir.¹¹⁶⁷ Oylama sonucu bu taktir kabul edilmiştir.

Devlet bütçesinden, devlet daireleri için ayrılan bütçe ve maaşlarla ilgili bölüm¹¹⁶⁸ Meclis'te görüşülmekte iken Emin Cemal Bey'in bulunduğu milletvekilleri Meclise; el konulmuş mallar karşılığında verilmekte olan aylıklar bu bütçeden çıkarıldığını bu aylıkların esasen bir hak karşılığında verildiğini ve miktarı pek az olan aylıkların bütçeye alınarak maaşlarının ödenmesine¹¹⁶⁹ dair taktiri sunmuşlardır. Fakat, bu taktir yirmi imzalı ve ödenek ilâvesiyle ilgili olduğu için oylamaya koyulmamıştır.¹¹⁷⁰

Ziraat Bankası bütçe kanunu görüşülürken Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri, Kurtuluş Savaşında istilâya uğrayan yerlerin halkının işgalden kurtuldukları tarihe kadar Ziraat Bankası'na olan borçlarından faiz alınmaması gerektiğini belirten taktiri Meclis'e, sunmuşlardır.¹¹⁷¹ Bunun üzerine söz alan Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı Cemal Hüsnü Bey Ziraat Bankasına borçlu olanlarının borçlarının tahsili Meclis tarafından iki sene süreyle ertelendiğini bu

¹¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.206, 207.

¹¹⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.583.

¹¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.588.

¹¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.588.

¹¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.725.

erteleme süresinin bu sene bitiğini ve Ziraat Bankası kendine düşen görevini yaptığını belirtmiş bunun üzerine yapılan oylama sonucunda tahrir kabul edilmemiştir.¹¹⁷²

Dersim (Tunceli) Milletvekili Feridun Fikri Bey ve 92 arkadaşı ile birlikte Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri, Meclis yazı heyetine, birer maaş oranında ikramiye ödenmesine dair tahrir vermişleridir.¹¹⁷³ Tahririn içeriği; yüce Meclis yazı heyetinin geceli gündüzlü çalışmaları ve çalışma şartlarının diğer dairelerden daha ağır olduğunu, birer maaş oranında ikramiye verilerek durumlarının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹⁷⁴ Tahrir Mecliste yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.

Müdafaai Milliye (Milli Savunma) Bütçesi görüşülürken, Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa ve arkadaşlarıyla birlikte Emin Cemal Bey Meclise, "Partilerde kadro ve taburları teşkil için Müdafaai Milliye (Milli Savunma) bütçesinin aylıklar ve ödenekleri fevkalâde fasıllarına (olağanüstü bölümlerini) bir yere toplamak suretiyle toplam iki yüz kırk bin liranın ilâvesini teklif ederiz."¹¹⁷⁵ Şeklinde tahriri üzerine, Kângırı (Çankırı) Milletvekili Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey, söz alarak böyle rastgele her şeyin bütçeye devredemeyeceği, ne kadar para konulacaksa komisyonca tespit edilmesi gerektiğini belirtmiş ve yapılan oylama sonucunda tahrir gündeme alınmamıştır.

Canik (Samsun) Milletvekili Talât Avni Bey ve arkadaşları ile Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri, Müzik Öğretmeni Zeki Bey'le orkestrasına mensup kişilerinin maaşlarının arttırılmasına dair¹¹⁷⁶ bir tahrir sunmuşlardır. Tahrir Meclis'e; Türkiye'mizin biricik müzik üstadı olan öğretmen Zeki Bey'in orkestrasının maaşlarının yeterli olmadığı ve Zeki Bey'in maaşının yüz liraya

¹¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.727.

¹¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.980.

¹¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.980.

¹¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.35.

¹¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.36.

çıkartılması, orkestra heyetinin ise maaşlarının artırılması vurgulanmıştır.¹¹⁷⁷ Meclis'te yapılan oylama sonucunda taktir kabul edilmemiştir.

Orman Yüksekokulu masrafı Mecliste görüşülürken, Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri Meclise, Erzurum'da savaştan önce mevcut ziraat okulunun binası ve birçok alet ve edevatı tarıma özel büyük bir harman makinesinin bulunduğu ve bazı illerde açılmış ve açılmakta olan ziraat okulları gibi Erzurum'da da aynen bir okulun açılması gerektiğine dair taktir vermişlerdir.¹¹⁷⁸ Bu taktiri Muvazenei Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu), Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in de desteklemesi üzerine yapılan oylama sonucunda taktir kabul edilmiştir.

Dersliklerin onarılmasına dair kanun Meclis'te görüşülürken, Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri, eğitim bütçesinin inşaatla ilgili kısmına iki yüz bin liranın daha ilâve edilmesine dair bir taktir vermişlerdir. Bunun üzerine söz alan Kângırı (Çankırı) Milletvekili Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey bu ilavenin kabul edilemeyeceğine dair konuşma yapmıştır. Yapılan oylama sonucunda taktir kabul edilmemiştir.¹¹⁷⁹

Tekfurdağı (Tekirdağ) Milletvekili Cemil Bey, arkadaşı arasında bulunan Emin Cemal'in Meclis'e sunduğu "Meclis memurlarına, birer maaş ikramiye verilmesine dair (41223) numaralı taktiri ve Muvazenei Maliye Encümeni (Mali Bütçe Komisyonu) mazbatası"¹¹⁸⁰ Meclis'te okunmuş fakat kesin bir sonuç varılmayarak celse ileriki günlere bırakılmıştır.

¹¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.36.

¹¹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.221.

¹¹⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.833.

¹¹⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.296.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Bütçe Kanun tasarısının dördüncü maddesi¹¹⁸¹ görüşülürken, Emin Cemal Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekilleri dördüncü maddeye eklenmek üzere Meclise, “ terk edilmiş ve hasarlı medrese binaları ve arsaları ilk eğitim masraf karşılığı olmak üzere özel idareye devrolunur.”¹¹⁸² şeklinde tavrilerini sunmuşlardır. Tavrır görüşülmesi ileriki oturumlara bırakılmıştır.

Tokat Milletvekili Emin Bey ve arkadaşlarıyla birlikte Emin Cemal Bey'in, Nafia (Bayındırlık) Bakanı Süleyman Sırrı Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair tavrır¹¹⁸³ Meclis'e sunmuşlar ve tavrır kabul edilmiştir.

Memurların Bazı Hukuksal düzenlemeleri ile ilgili 84. madde¹¹⁸⁴ görüşülürken, bu madde hakkında Emin Cemal Bey, Meclis'e 84'ncü maddenin A, B, C fıkralarındaki hizmet süresinin dikkate alınmayarak, hizmet süresi ne olursa olsun hastalığı devam eden bir memura üç aydan iki seneye kadar izin verilmesini ve bu süre zarfında tam maaş verilmesi gerektiğine dair¹¹⁸⁵ tavriri Meclis'e sunmuş ve tavriri kabul edilmiştir.

¹¹⁸¹ Madde 4. — Aynından intifa edilmeyen ve müstağni anha oldukları usulen tahakkuk eden bilcümle vakıf mebanı ve arsaların ve metruk kabristanların akar olarak istimaline veyahut 19 Mayıs 1327 tarihli kanun mucibince nakit ile istibdaline ve hasıl olacak mebalığın bir tarafa sarf olunmayarak tenmiyesine ve keزالık hayratı kısmen veya tamamen mahv ve münderis olan veya müstağni anha mahiyetini iktisap eden vakıfların bu kısma ait masarifinin muşasebelerine ithaliyle nukudu mevkufe idaresine itasiyle evkaf namına tenmiyesine Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi mezundur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.17, s.52.)

¹¹⁸² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.17, s.56.

¹¹⁸³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.22, s.76.

¹¹⁸⁴ Madde 84. — Hasta memurlara resmî etibbanın raporunu almak şartı ile hizmet müddetlerine göre atideki derecat üzerine mezuniyet verilir:

A) Beş sene hizmeti ikmal etmiyen memurlara tam- maaş ve tahsisatı ile üç aya kadar mezuniyet verilir. Bu müddet zarfında iyileşmedikleri tabip raporu ile sabit olduğu takdirde bu mezuniyet yine tam maaş ve tahsisatla üç ay daha temdit olunur.

B) Hizmet müddetleri on seneye kadar olan memurlara keزالık tam maaş ve tahsisatı ile altı aya kadar mezuniyet ita ve ledeliktiza altı ay kadar daha bu suretle temdit olunur.

C) Hizmet .müddeti on sene ve daha ziyade olan memurlara tam maaş ve tahsisatı ile bir seneye kadar ve lüzumu halinde aynı vechile bir sene kadar daha mezuniyet verilir.

D) Memleket dahilindeki resmî ve hususî müessesatı sıhhiyede tedavileri lüzumu fennen sabit olanların tedavi ve yol masrafları ait oldukları vekâletçe tesviye olunur.

H) Hizmet ve vazifei memuriyetinden dolayı maluliyeti tebeyyün eden memurinin tekaütlüğü askerî tekaüt ve istifa kanununun malulin derecatına göre icra edilir. Hastalıkları balâda gösterilen müddetlerden ziyade devam eden memurlar hakkında malulin ahkâmı cereyan eder. Ancak bilâhare afiyet iktisap ettikleri tabip raporu ile sabit olan memurların müktesep hukuku avdet eder. (**TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.23, s.255.)

¹¹⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.23, s.255.

Eski Genç Valisi İsmail Hakkı Bey hakkındaki hükmün refine (kaldırılmasına) dair (3/880) numaralı Başvekâlet tezkeresi ve Adliye Komisyonu mazbatası¹¹⁸⁶ görüşülürken İstanbul Milletvekili Muhtar Bey ve arkadaşları arasında bulunan Emin Cemal Bey, Meclis'e, Şark İstiklâl Mahkemesince bir sene hapse mahkûm olan ve bir daha devlet hizmetinde bulunmamasına karar verilen Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in hareketinde kasıt olmadığı ve cezasını bir sene hapis yatarak çektiği vurgulanmış, af edilmesine dair¹¹⁸⁷ tahrir Meclis'e sunulmuş ve tahrir yapılan oylama sonucunda kabul edilmemiştir.

Emin Cemal Bey'in kendisinin öncülük ettiği ve imzasının bulunduğu tahrirler incelendiğinde siyasî, sosyal, ekonomik ve hukuk alanlarında olduğu görülmektedir. Emin Cemal Bey'in tahrirleri incelendiğinde ülke sorunlarıyla yakında ilgilendiği ve Mecliste bu sorunları çözmek için tahrirler verdiği görülmektedir.

5.2. Emin Cemal Bey'in Kanun Teklifleri

Emin Cemal Bey'in verdiği kanun tekliflerini incelendiği kendisine ait kanun teklifi olmadığı, üç adet kanun teklifine ise destek verdiği görülmektedir. Emin Cemal Bey'in imzasının bulunduğu kanun teklifleri aşağıya çıkartılmış olup şu şekildedir:

¹¹⁸⁶ Adliye Encümeni Mazbatası

Vazifei memuriyette suistimal eylediğinden dolayı Şark istiklâl Mahkemesince bir sene hapse ve müebbeten devlet hidematında kullanılmamasına karar verilen Genç Valisi İsmail Hakkı Bey hakkında hükmün refine dair 3/880 numaralı Başvekâlet tezkeresi ve müstenidi ileyi Dahiliye Vekâleti teskeresi encümenimizce mütalaa ve tetkik olundu. Dahiliye Vekâleti tezkeresinde vakiya tekaddüm eden hayatı memuriyetinin şailbedar olmadığından ve tecziyesini istilzam eden Şark istiklâl Mahkemesi kararında dahi hareketi vakiasında kasıt bulunmadığı tasrih olduğundan ve ihmal ve teralhiyi ifade eden fiilin bir sene hapis yatmak suretiyle cezayı cismaniyesini çektiğinden bahsetmekte ve kararı mezkûr hasebiyle bütün müessesat ve devairi devlet seddolunan mumaileyhin eylevm pek büyük bir perişanı ve sefalet içinde demgüzâr olduğunu ve şayanı merhamet ve maidelet olduğunu ilâve eylemektedir. Encümenimizce bu hususta icra edilen tetkikat neticesinde: Vakıanın temas ettiği eski Ceza Kanunumuzun 102 ve Kanunu Cezayı hazıramızın 420 nci maddelerinde ihmal terahinin netayici müessire tevlit ettiği ahvalde maznunun hapis ile ve muvakkat veyahut müebbet hidematı devletten mahrumiyet cezalarıyla tecziye edileceği muharrer olduğu ve mahkeme kararının buna müstenit bulunduğu anlaşılmiş ve diğer suretle affi müstelzim sebep görülememiş ve binaenaleyh keyfiyetin Heyeti Umumuyeye arzına karar verilmiştir. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.30, s.214.)

¹¹⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.30, s.216.

Mersin Milletvekilleri Niyazi ve Besim Beyler ile arkadaşları arasında bulunan Emin Cemal Bey'in, Mersin Limanı'nın inşası için gerekli ödenek hakkındaki kanun teklifi¹¹⁸⁸ vardır. Bu kanun¹¹⁸⁹ teklifi müzakere edilmek üzere genel kurula sevk edilmiştir.¹¹⁹⁰ Komisyon tarafından Meclis'e sunulan kanun teklifi kabul edilmiştir.

Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulmasına dair verilen kanun teklifinde¹¹⁹¹ Emin Cemal Bey'in imzasın bulunduğu görülmektedir. Bu kanun teklifi Meclis'te yapılan uzun görüşmeler sonucunda kabul edilmiştir.¹¹⁹²

Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşları arasında bulunan Emin Cemal Bey'in Meclise, sözle veyahut rehin ve teminat suretiyle gayrimenkul üzerine vuku bulan borç ve borçlanma muamelelerinin üç sene müddetle tecili hakkında (2/279) numaralı kanun teklifi bulunmaktadır.¹¹⁹³ Bu kanun teklifi komisyonlarca incelendikten sonra Meclise sunulmuştur. Ancak kanun teklifini veren Ahmet Saki Bey, kanun teklifini geri almak istemiştir. Bunun üzerine söz alan, Konya Milletvekili Musa Kazım

¹¹⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 8, s.846

¹¹⁸⁹

Lâyihei Kanuniye

Madde 1. — 1343 senesi nihayetine kadar inşaatı ikmal edilmek ve her sene sarfı icap eden miktar bütçeye konulmak üzere Mersin'de tesisat ve tekemmülâtı lâzımeyle cami bir liman inşaaısı için sekiz milyon lira tahsis edilmiş ve bu meblağa mahsuben taahhüdât icrası için hükûmete mezuniyet ita olunmuştur.

Madde 2. — 1340 senesi Nafia bütçesinin «Mersin limanı istikşafat ve inşaatı» namıyla açılacak (60 H) faslına bu husus için 200 000 lira tahsisat vazedilmiştir.

Madde 3. — Bir sene zarfında sarf olunamayan miktar ertesi seneye devrolunur.

Madde 4. — Bu işe ait tahsisat kabletlediye Divanı Muhasebatın vizesine tabi değildir. Bir seneye ait sarfiyatın ertesi senenin temmuzu nihayetine kadar mahsup muamelesi ikmal edilecektir.

Madde 5. — İşbu kanunun suveri tatbikiyesini irae eder bir talimatname tanzimine Heyeti Vekile mezundur.

Madde 6. — Tarihi neşrinden itibaren mer'i olan bu kamunun icrasına Nafia ve Maliye Vekilleri memurdur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 8, s.848, 849.)

¹¹⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 8, s.846.

¹¹⁹¹ Madde 1. Mübadele, imar, iskân umuriyle mükellef olmak üzere (Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti) namiiyle bir vekâlet teşkil olunmuştur.

Madde 2. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin vazaif ve salâhiyetiyle tahsisat ve teşkilâtı kanunu mahsusla tâyin olunur.

Madde 3. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 4. İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 2, s.654.)

¹¹⁹² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 2, s.654.

¹¹⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 11, s.148.

Efendi artık bu kanun teklifinin, teklif sahibinin olmak çıkararak Meclis'e mal olduğunu belirtmiştir. Mecliste kanun teklifinin geri alınıp alınmayacağına dair milletvekilleri konuşmalar yapılmış, kanun teklifi geri alınmayarak Meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir.¹¹⁹⁴

5.3. Emin Cemal Bey'in Komisyon Çalışmaları

Emin Cemal Bey'in 16 Ağustos 1923 tarihinde Meclis tarafından komisyonlarda görev alacak kişilerin belirlendiği oturumda Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, Mübadele, İmar ve İskân Komisyonu¹¹⁹⁵ (Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Komisyonu) seçildiği görülmekte iken, Memurin Encümenliğine üyeliğine ne şekilde seçildiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Emin Cemal Bey'in komisyon çalışmaları aşağıda belirtilmiştir.

5.3.1.Emin Cemal Bey'in Memurin Encümeni (Memur İşleri Komisyonu)

Çalışmaları

Beyazıt Milletvekili Şefik Bey'in, hakimler ve memurların devletin illere tayin şekline sahip oldukları hukuk ile maaşlarına dair (2/364) numaralı kanun teklifi, Emin Cemal Bey'in üye görevinde bulunduğu Memurin Encümenliğine (Memur İşleri Komisyonu) gönderilmiş ve bu kanun teklifi komisyonca incelendiği ve hükümlerin yeterli olduğu görülerek Meclis'e sunulmuştur.¹¹⁹⁶

Antalya Milletvekili Ahmet Saki ve Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Beylerin, açıkta kalan öğretmenlerin tam maaş verilmesi hakkındaki kanun teklifi¹¹⁹⁷ Memurin Encümenliğine (Memur İşleri komisyonu) gönderilmiş burada üye görevinde bulunan

¹¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.11, s.148, 153.

¹¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.1, s.73.

¹¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.131.

¹¹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.22, s.130.

Emin Cemal Bey ve diğer görevli milletvekillerinin oluşturduğu mazbata incelenerek¹¹⁹⁸ Meclis'e sunulmuş, yapılan oylama sonrası kabul edilmiştir.

5.3.2. Emin Cemal Bey'in Sağlık Encümeni (Sağlık Komisyonu) Çalışmaları

Düstur-ül Edviye Komisyonu hakkında Başvekaletten gelen (1/811) numaralı kanun¹¹⁹⁹ teklifi, Emin Cemal Bey'inde üye görevinde bulunduğu Sıhhiye Encümenliği (Sağlık Komisyonu) sunulmuştur. Komisyon tarafından incelenen "Türk İlaçları Düsturu", kanun teklifinin esası kabul edilmiştir. Ancak bazı maddelerin yazılış tarzları değiştirilmiş ve Muvazenei Maliye Encümenliğine (Mali Bütçe Komisyonu) gönderilmiştir.¹²⁰⁰

Tıbbî adlî müessesesi (kuruluş) hakkında Başvekâlet İsmet Paşa'dan gelen (1/783) numaralı kanun¹²⁰¹ Emin Cemal Bey'in üye görevinde bulunduğu Sıhhiye

¹¹⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.22, s.131.

¹¹⁹⁹ Esbabı Mucibe

Müdevven bir Türk Düstur-ül - edviyesi bulunmaması hem halkın sıhhatiyle ve tedavisiyle meşgul olan etıbbayı tertibi erviyede büyük müşkülâta duçar etmekte ve hem de ecza ticaretini ve eczaneler muamelâtı fenniyesini menafîi umumiye nöktai nazarından teftiş ve takip ile mükellef olan vekâletimizi müşkül bir mevkide bırakmaktadır. Şimdiye kadar cereyan eden tarzı muamele ise gümrüklere vürüt eden ecza ve mevadı tıbbiye hangi memlekette gelirse gelsin elyevm mamulünbih olan herhangi bir milletin Düstur-ül - edviyesindeki evsafa tetabuku gözetilerek ona göre muamele görmektedir. Bu gibi mevadın memlekete idhatinden sonra da birtakım tağşişata maruz kaldığı, mümanaat için ne kadar çalışılırsa çalışılsın, daima vakidir. Elde bir Türk Düstur-ül - edviyesi mevcut olur ve buna tabaiyet mecburiyeti tatbik edilirse, gerek gümrüklerden mürurunda ve gerek ecza depolarında ve eczanelerde takip ve teftiş fevkalâde suhulet kesbedecek ve halk da tedavi ve sıhhat için herhangi memleket veya fabrika malı olursa olsun daima aynı devaî evsafıta ecza bulacak ve alacaktır. Ettibba dahi tertibi devada şu veya bu fabrika malım değil, matlup devanın bütün evsafını nazarı dikkat önünde bulundurulmuş Türk Düstur-ül - edviyesinin irae eylediği mevadı istimal suretiyle daha büyük bir suhulete mazhar olacaktır. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.22, s.248.)

¹²⁰⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.22, s.248.

¹²⁰¹ HÜKÜMETİN TEKLİFİ

TİBBİ ADLÎ MÜESSESESİ KANUNU

Madde 1. — Tıbbi Adlî müessesesi Adliye Vekâletine merbut ve bilumum ihtıbaratı tıbbiye adliyenin ifasıyla mükelleftir. Müessese müdüriyeti umumiye ile tıbbî adlî mecKsim ve morg müşahadehane, kimyahane şubatını ve vilâyatta lüzumu kadar etıbbayı adliyeyi ihtiva eder.

Madde 2. — Müdürü Umumî Adliye Vekâletince bil-ntihap Iradei Miniye ile tayin edilir.

Madde 3. — Müdürü Umumî Muavini ile şubat müdür ve muavinleri Müdürü Umuminin inhası ve Adliye Vekâletinin tensibi üzerine Ba-iradei Maliye tayin olunurlar.

Madde 4. — Tıbbî Adlî Meclisi, mahakim ve devairi adliyece kanaatbahş olmayan veya aynı meseleye mütedair mazmunları muhtelif bulunan ihtıbaratı tıbbiye adliyenin nihaî mercii hal ve tetkikidir. Müdürü

Encümenliğinde (Sağlık Komisyonu) görüşülerek 1. maddeyi, “Tıbbî Adlî müessesesi Adliye Bakanlığına bağlanmış”¹²⁰² şeklinde değiştirilerek, diğer maddeleri ise aynen kabul edilmiştir.

5.4. Emin Cemal Bey’in Meclis Konuşmaları

Meclis zabıtlarında Emin Cemal Bey ile ilgili yaptığımız araştırmada Meclis konuşmalarına rastlanılmamıştır.

5.5. Emin Cemal Bey’in Büyük Millet Meclisi’nde Katıldığı Oylamalar

Emin Cemal Bey Meclisteki kanunların, tezkerelerin ve mazbataların oylanmasında etkin rol üstlenmiştir. Bununla birlikte yapılan incelemelerde, Emin Cemal Bey’in Mecliste yapılan oylamaların bazılarında katılmadığı görülmektedir. Emin Cemal Bey’in Meclis çalışmalarındaki etkisini göstermesi bakımından katıldığı oylamalar büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Emin Cemal Bey’in Mecliste katıldığı oylamalar aşağıda belirtilmiştir:

Umuminin indel-hace tevdi edeceği tebabeti adliyeye mütedair hususâtı ilmiye ve fenniye hakkında da beyanı rey ve mütalaa eder.

Madde 5. — Tıbbî Adlî Meclisi Müdürü Umuminin tahtı riyasetinde Müdürü Umumî Muavini ile şube müdürlerinden teşekkül eder. Şube müdürlerinden birinin gaybubeti halinde muavini vekâlet eyler. Meclis indel-hace adedi mürettebim’n ekseriyeti ile içtima edebilir.

Madde 6. — Müdüriyeti Umumiye ile şubat müdürüyetlerinin muamelâtı tahririyesi ile mükellef olmak üzere birer kalemi ve Müdüriyeti Umumiyyetin ayrıca birer hesap ve idare memuru vardır.

Madde 7. — Şubat ile etibbayı adliyenin vazâifinin suveri icraiyesi hakkında bir talimatname tanzim olunacaktır.

Madde 8. — İşbu kanuna muhalif olan kavanini saire ahkâmı mülğadır.

Madde 9. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.

Madde 10. — İşbu kanunun icrayı ahkâmına Adliye Vekili memurdur. (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.24, s.10.)

¹²⁰² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 2, C.24, s.10.

5.5.1. Emin Cemal Bey'in Kabul Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Büyük Millet Meclisi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Olan Kanun¹²⁰³, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Birinci Kanun¹²⁰⁴, Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair İkinci Kanun¹²⁰⁵, Mektebi Tıbbiyei Askeriyeden Neşet Edecek Efendilere 150 şer Lira İtası Hakkındaki Kanun¹²⁰⁶, 1339 Senesi Evkaf Vekâletinin İkinci Altı Aylık Avans Kanun¹²⁰⁷, Teşkilâtı Hazariye Dolayısıyla Açıkta Kalacak Olan Erkân, Ümera, Zâbitan ve Mensubîni Askeriyeye 1339 Senesi Nihayetine Kadar Tam Maaş ve Tam Tahsisat İtasındaki Kanun¹²⁰⁸, Türkiye Seyri Sefain İdaresinin 1339 Senesi Avans Kanun¹²⁰⁹, Terhis Olunan İhtiyat Zabitana Tahsisat İtası Hakkındaki Kanun¹²¹⁰, Mekatib-i Askeriye talebesiyle ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde hakkındaki Kanun¹²¹¹, İzale-i Şekavet Kanunu¹²¹², Berri, Bahri, Havai ve Jandarma Erkan, Ümera ve Zabitan İle Memurin ve Mensubinin Askeriya Maaşat ve Tahsisatı Fevkaladeleri Hakkındaki Kanun¹²¹³, Evkaf Fazlalarından Alınmakta Olan Malı Maktuun İlgasına Dair Kanun¹²¹⁴, Heyeti Vekile Hakkındaki Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi¹²¹⁵, Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Teşkilat ve Masarifi Hakkındaki Kanun¹²¹⁶, Adliye Vekâletinin 1339 Senesi Bütçesine Tahsisatı

¹²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.104.

¹²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.286.

¹²⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 1, s.287.

¹²⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.221.

¹²⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.473.

¹²⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.548.

¹²⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.612.

¹²¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.795.

¹²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.796.

¹²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.797.

¹²¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, s.862.

¹²¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.41.

¹²¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.110.

¹²¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.176.

Munzanıma İcrası Hakkındaki Kanun¹²¹⁷, Ziraat Bankası 1339 Senesi Bütçe Kanun¹²¹⁸, Evkaf Bütçesine Faslı Mahsus Olarak İki Yüz Elli Bin Lira Tahsisat İlâvesi Hakkındaki Kanun¹²¹⁹, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Lehistan Hükûmeti arasında münakit 23 Temmuz 1339 tarihli Muhadenet Muahedenamesi hakkındaki Kanun¹²²⁰, Rusumu Belediye Kanunu'nun İkinci ve Ondördüncü Maddeleri Makamına Kaim Mevaddı Kanuniye¹²²¹, İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair Oylama^{1222, 1223}, İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Erzurum Milletvekili Cazim Efendi İle Rûfekasının Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Layiha Encümeninin Mazbatasına Dair İkinci Defa Yapılan Oylama¹²²⁴, Maliye Bakanlığı'ndan İstifa Eden Hasan Fehmi Bey'in Yerine Kangrı Milletvekili Mustafa Abdulhalik Bey'in İntihab edildiğine Dair Riyaseti Cumhur Tezkeresi¹²²⁵, İstiklal Muharebatı Esnasında Malul Kalan Muvazzaf Mütেকait, İhtiyat, Milli Kuvvetler ve Jandarma Erkan, Ümera, Zabitan ve Memurin ve Mensubini Askeriye İle Küçük Zabitan ve Efrada Nakdi Mükâfat İtası Hakkındaki Kanunun Birinci Oylaması¹²²⁶, Mükellefiyeti Askeriye Kanun Layihasının (C) Fıkrasındaki Bedeli Nakdi Ahzi Esası Hakkındaki Oylama¹²²⁷, Mükellefiyeti Askeriye Kanunu'nun 5, 118 ve 121. Maddeleri'nin Tadili Hakkındaki

¹²¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.520.

¹²¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.628.

¹²¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 3, s.720.

¹²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.200.

¹²²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.381.

¹²²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.448.

¹²²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.448.

¹²²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.485.

¹²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.660.

¹²²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.38.

¹²²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.80.

Kanun¹²²⁸, Memurini Mülkiyenin Tekaüdüne Dair Olan Kanun İle Askeri Tekait ve İstifa Kanununda Muharrer Cüzdan Bedelatının Tadili Hakkında 1/58 Numaralı Layihai Kanuniye ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri Mazbataları Hakkındaki Oylama¹²²⁹, Altın Kaçakçılığında Mahkûm Eşref ve Haşim Efendiler Hakkındaki Evraka Dair Adliye Encümeni Mazbatası Hakkındaki Oylama¹²³⁰, Nafia Bakanlığına İntihabedilen İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'e Dair Cumhuriyet Riyaseti Tezkeresi Hakkındaki Oylama¹²³¹, Müdafaa-i Milliye, Bahriye, Jandarma, Askeri Fabrikalarla Muhassatı Zatiyenin 1923 Senesi Bütçelerine Tahsisatı Munzama İlavesi Hakkındaki Kanun¹²³², Müceddeden İnşa Edilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi Binasına Sarf Edilmek Üzere 1923 Sene-i Maliye Bütçesinin 91. Faslına 3. Madde Olarak 114 Bin Lira Vaz'ına Dair İdare Heyetinin (2/178) Numaralı Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının Reddi İle Tahsisatın 1924 Bütçesine Vaz'ı Hakkındaki Kütahya Milletvekili Recep Bey'in Takririnin Oylanması¹²³³ 5 Aralık 1913 Tarihli Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkatinin İkinci Maddesini Muadil Kanunu¹²³⁴, 5 Aralık 1913 Tarihli Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanunu Muvakkatinin İkinci Maddesini Muadil Kanunu'nun İkinci Oylaması¹²³⁵, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun¹²³⁶, İstanbul'da Av Tezkeresi Resminin Tezyidi Hakkındaki Kanun Hakkındaki İkinci Oylama¹²³⁷, Müceddeden İnşa Edilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi Binasına Sarf Edilmek Üzere 1923 Senesi Maliye Bütçesinin 91. Faslına 3. Madde Olarak 114 Bin Lira Vaz'ına Dair

¹²²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.125.

¹²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.126.

¹²³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.188.

¹²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.239.

¹²³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.446.

¹²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.516.

¹²³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.548.

¹²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.549.

¹²³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.550.

¹²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.551.

İdare Heyetinin (2/178) Numaralı Teklifi Kanunisinin Reddi Hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının Reddi İle Tahsisatın 1924 Bütçesine Vaz'ı Hakkındaki Kütahya Milletvekili Recebe Bey'in Takririnin İkinci Defa Oylanması¹²³⁸, 1316 – 1317 Tevellütlü Şimendifer Müstahdemininin Vazife-i Hazıralarında Terklerine Dair Layihai Kanuniye İle Aynı Tevellütlü Telgraf Muhabere Memurlarının ve Muallimlerinin Askerlikten İstisnaları Hakkındaki Tekâlifi Kanuniyenin Reddine Dair Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası Hakkında Yapılan İkinci Oylama¹²³⁹, Telgraf ve Telefon Kanunu¹²⁴⁰, Telgraf ve Telefon Kanununun İkinci Defaki Netice Arası¹²⁴¹ Rize Vilâyetiyle Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Limon, Mandalina, Çay Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanunun Neticei Arası¹²⁴² Millî Mücadelede Şehit Olan Gönüllü ve Kuvayi Milliye Zabitan ve Efrat Ailelerine Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹²⁴³ Sayım Kanunu Hakkındaki Aranın Neticesi¹²⁴⁴ Yeniden İnşa Edilen Hapsaneler Masarifi İçin 1339 Senesi Bütçesine Üç Yüz Bin Lira Tahsisat Konulmasına Dair Kanun¹²⁴⁵ Meskukât Darbı Hakkında Kanuna Verilen Reylerin Neticesi¹²⁴⁶ Sayım Kanunu Hakkında İkinci Defa İstihsal Edilen Reylerin Neticesi¹²⁴⁷ Türk ve Türk Şirketleri Tarafından İştira Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun¹²⁴⁸, Türk ve Türk Şirketleri Tarafından İştira Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanunun İkinci Oylaması¹²⁴⁹, Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili

¹²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.552.

¹²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.553.

¹²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.554.

¹²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.599.

¹²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.628.

¹²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.629.

¹²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.727.

¹²⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.728.

¹²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.729.

¹²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.785.

¹²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.160.

¹²⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.185.

Hakkındaki Kanun¹²⁵⁰, Nisabı Müzakere Kanunu'nun Altıncı ve Sekizinci Maddelerinin Muadil 8 Mart 1923 Tarihli Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki Kanunu'nun İkinci Oylaması¹²⁵¹, Belediye Vergi Resimleri Hakkındaki Kanun¹²⁵², Hakimi Müçtemi Kanunu'nun Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama¹²⁵³, Trabzon, Rize ve Giresun Vilayetlerine İthal Edilecek Olan Mısırın Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun¹²⁵⁴, 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu¹²⁵⁵, Yeni Heyeti Vekile Hakkındaki Riyaseti Cumhur Tezkeresi¹²⁵⁶, Şehit Miralay Nazım Bey'in Validesi Libas Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun¹²⁵⁷, Şehit Miralay Süleyman Fethi Bey Zevcesi Fatma Lütfiye Hanıma Hidamatı Vataniye Tertibinden Dört bin Kuruş Maaş Tahsisine Dair Kanun¹²⁵⁸, Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçesi¹²⁵⁹, Orta Tedrisat Kanunu Hakkındaki Neticei Ara¹²⁶⁰ Şair Abdülhakhamid Beye Maaş Tahsisine Dair Kanun¹²⁶¹ Samsun - Sivas - Ankara Musaköy Demiryollarının İnşa ve İşletme İdaresinin 1340 Senesi Bütçe Kanun¹²⁶² Anadolu Demiryolları İdaresine (400) Bin Lira İkrazına Dair Kanun¹²⁶³ Hudut ve Sevahili Sıhhiye Müdüriyetinin 1924 Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması¹²⁶⁴, Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması¹²⁶⁵, 1924 Senesi Nisan

¹²⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.248.

¹²⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.270.

¹²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.397.

¹²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.499.

¹²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.501.

¹²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 6, s.502.

¹²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.149.

¹²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.253.

¹²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.254.

¹²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.298.

¹²⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.421.

¹²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.680.

¹²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.1011.

¹²⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.14.

¹²⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.52.

¹²⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.56.

Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Hakkındaki Kanun¹²⁶⁶, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun¹²⁶⁷, Havaili Şarkiye, Erzurum-Sarıkamış-Kars ve Şuabatı Demiryolları İdaresinin 1924 Senesi Bütçe Kanunu¹²⁶⁸, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Layihai Kanuniye¹²⁶⁹, İstanbul ve Tevabii Balıkhanesine Mütevellik Nizamnamenin Birinci ve Üçüncü Maddelerinde Muharrer Rüsümün Tezyidine Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹²⁷⁰, Zonguldak Şimendifer ve Liman Rüsümünün Tenzili Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹²⁷¹, Erzurum-Sarıkamış-Kars Demiryolları'nın 1924 Senesi Bütçe Kanunu'nun İkinci Oylaması¹²⁷², Merakibi Bahriyeden Alınacak Rüsüm Hakkındaki 15 Nisan 1922 Tarihli Kanuna Merbut Tarifeye Bir Zeyl İlavesine Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹²⁷³, Müskirat Resminin Tenziline Dair Olan Kanun Layiha ve Tekliflerinin Maddelerine Geçilmesi Hakkındaki Oylama¹²⁷⁴, Konya Ovası'nın İskası Hakkındaki Kanun¹²⁷⁵, Müteaddid Zevata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹²⁷⁶, Türkiye Cumhuriyeti İle Almanya Cumhuriyeti Arasındaki Münakit 3 Mart 1924 Tarihli Muhadenet Muahedenamesi'nin Onayı Hakkındaki Oylama¹²⁷⁷, Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında Münakit 28 Ocak 1924 Tarihli Muhadenet, İkamet, Ticaret Muahede ve Mukavelenameleri Hakkındaki Üç Kanunun Oylaması¹²⁷⁸, Altı

¹²⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.175.

¹²⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.327.

¹²⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.329.

¹²⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.331.

¹²⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.366.

¹²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.368.

¹²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.370.

¹²⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.374.

¹²⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.408.

¹²⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.504.

¹²⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.603.

¹²⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.605.

¹²⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1010.

Zata Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹²⁷⁹, Anadolu Demiryollarıyla Mebani ve Müessesatının Esaslı Surette Tamir ve İslahı İçin Muktazi Tahsisatın İtasına Dair Kanun¹²⁸⁰ Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun¹²⁸¹, Merhum Ziya Gökalp Bey'in Ailesinin Terfihine Dair Kanun¹²⁸², Tarife Kanunu'nun Dördüncü Maddesinin Sani Aşer Fıkrasının İlgaı ve Bazı İlaçlar ve Alatu Tıbbiye'nin Gümrük Resminden Muafiyeti Hakkındaki Kanunun İkinci Oylaması¹²⁸³, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 Senesi Bütçesinin Altıncı Faslı'nın Üçüncü Maddesiyle Faslı Mahsusuna Zamaim İcrasına Dair Kanun¹²⁸⁴, 9 Ocak 1924 Tarih ve 397 Numaralı (İstiklal Muharebatı Esnasında Malul Kalan Muvazzaf, Mütakait, İhtiyat, Milli Kuvvetle ve Jandarma Erkan, Ümera, Zabitan, Memurin ve Mensubini Askeriye İle Küçük Zabitan ve Efrada Nakdi Mükâfat İtası Hakkında) Kanuna Müzeyyel Kanun¹²⁸⁵, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin Lağviyle İçişleri Bakanlığına Devri Hakkındaki Kanun'un İkinci Maddesinin Oylanması¹²⁸⁶, Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın Lağviyle İçişleri Bakanlığına Devri Hakkındaki Kanun'un Heyeti Umumiyesi'nin Oylanması¹²⁸⁷, İspirto Resminin Tenzili Hakkındaki Kanunun Neticei Arâsı¹²⁸⁸ İspirto Resminin Tenzili Hakkında 1340 Tarih ve 470 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanunun Neticei Arâsı¹²⁸⁹ 12 Nisan 1923 Tarih ve 329 Numaralı (Ziraata Müstamel Olup Hariçten İthal Edilecek Mevadda Müçtaile Gümrük Resmine Dair) Kanun'un Beşinci Maddesini Muaddel

¹²⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1120.

¹²⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 8, s.1121.

¹²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 9, s.109.

¹²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.193.

¹²⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 10, s.232.

¹²⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.38.

¹²⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.81.

¹²⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.99.

¹²⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.101.

¹²⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.103.

¹²⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.131.

Kanun¹²⁹⁰, Fonotelgraf Kanunu¹²⁹¹, Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹²⁹², Bursa Mebusluğuna İntihap Eden Nurettin Paşa Hakkında İkinci Şube Mazbatasının Oylanması¹²⁹³, Harp ve İsyân Sahalarındaki İdare-i Örfiye Mıntıklarında Müteşekkil Umum Divanı Harplerden Verilecek İdam Kararlarının Sureti İcrasına Dair Kanun¹²⁹⁴, Seyri Sefain İdaresinin Sureti İdaresi Hakkındaki Kanun¹²⁹⁵ Bahriye Fevkalade Bütçe Kanunu¹²⁹⁶, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi 1925 Senesi Bütçe Kanunu'nun İkinci Defa Oylaması¹²⁹⁷, Türkiye Cumhuriyeti İle Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Münakit 15 Aralık 1923 Tarihli İkamet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun¹²⁹⁸, Darülfünun Emanetinin 1925 Senesi Bütçesine Mahsuben Yetmişbeşbin Liranın Sarfiyatı Muvakkate Suretiyle Tesviyesi Hakkındaki Kanun¹²⁹⁹, Hududa Civar Ahalinin Sureti Müzurlarına Dair Gürcistan Hükûmeti ile 20 Mart 1338 Tarihinde Tiflis'te İmza Edilen Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹³⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri Arasındaki 9 Temmuz 1338 Tarihinde Tiftis'te Akit ve İmza Olunan Konsolosluk Mukavelenamesi ve Buna Zeylen Tanzim Edilen Hukuku Aile ve Ehliyeti Hukukiyeye Mütadair Mukavelenamenin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹³⁰¹ Türkiye Hükûmeti ile Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükûmeti ve Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri arasında 9 Temmuz 1338 tarihinde Tiflis'te akit ve

¹²⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.181.

¹²⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.183.

¹²⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 11, s.329.

¹²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 12, s.154.

¹²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 16, s.317.

¹²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.77.

¹²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.80.

¹²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.106.

¹²⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.128.

¹²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.164.

¹³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.326.

¹³⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.330.

imza Olunan Demiryolları Mukavelenamesinin Tasdikine Dair Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi¹³⁰² Türkiye Cumhuriyeti İle İsveç Kraliyeti Arasında 31 Mayıs 1340 (1924) Tarihinde münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹³⁰³ Türkiye Cumhuriyeti İle Felemenk Kraliyeti Arasında Ankara'da Münakit 16 Ağustos 1340 (1924) Tarihli Muhadenet Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanuna İkinci Defa Verilen Reylerin Neticesi¹³⁰⁴ Mektep Vergisi Kanun¹³⁰⁵ Kütahya Tavşanlı ve Temdidi Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun¹³⁰⁶ Teşviki Sanayi Kanununun On İkinci Maddesini Muaddil Kanun¹³⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti ile İspanya Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesi Hakkındaki Kanun¹³⁰⁸ 1341 Senesi Muvazenei Umumiye Kanun¹³⁰⁹ Türk ve Şark Halıları Resminin Tenzili Hakkındaki Kanun¹³¹⁰ Nafia Vekâletinin 1341 Senesi Bütçesinin Demiryolları İnşaatı ve İşletme Müdüriyeti Bütçesine Tahsisatına Dair Kanun¹³¹¹ Samsun Şehrinin Elektrikle Tenaviri ve Su Tesisatı İçin Mahalli Belediyesince Aktedilecek 300 Bin Liralık İstikraza Hükûmetçe Kefalet Edilmesi Mezuniyetine Dair Kanuna¹³¹² Büyük Millet Meclisi 1341 Senesi Bütçesinin Üçüncü Faslına (60) Bin Lira İlâvesi Hakkındaki Kanun¹³¹³ Ziraat Vekâleti Bütçesinin Muhtelif Fasıl ve Maddelerine Ceman (225 000) Liranın Tahsisatı Munzamıma Olarak İlâvesi Hakkındaki Kanun¹³¹⁴ Açıkta Kalan Ümera ve Zabitan Tahsisatları Hakkındaki Kanun¹³¹⁵ Trablusgarb, Balkan, Harbi

¹³⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.332.

¹³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.334.

¹³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.338.

¹³⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.340.

¹³⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.107.

¹³⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.109.

¹³⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.148.

¹³⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.150.

¹³¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, s.228.

¹³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.137.

¹³¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.167.

¹³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.169.

¹³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.207.

¹³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.270.

Umumi ve İstiklâli Millî Muhafabatında Şehit Olan Erkân, Ümera ve Zabitan, İle Mensubini Askeriyenin Bazı Borçlarının Affı Hakkındaki Kanun¹³¹⁶ Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair Kanun¹³¹⁷ Nafia Vekâleti 1341 Senesi Bütçesiyle Erzurum - Sarıkamış - Kars Demiryolları Bütçesine (170 000) Lira İlâvesine Dair Kanunun İkinci Defa Oylanması¹³¹⁸ Hariciye Vekâleti 1341 Senesi Bütçesinin Tahsisatı Munzamma İtasına Dair Kanun¹³¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti ile Sırp, Hırvat ve Slaven Krallığı Arasında 28 Teşrinievvel 1925/1341 tarihinde Ankara'da Tanzim ve İmza Olunan Muhadenet Muahedesinin Tasdiki hakkındaki Kanun¹³²⁰ Matbaa Alât ve Edevatiyle Kitap ve Gazete Kâğıtlarının Gümrük Resminden İstisnasına Dair 9 Kânunuevvel 1336 Tarih ve 71 Numaralı Kanununun İkinci Maddesinin İlgasına Dair Kanun¹³²¹ 11 Nisan 1334 Tarihli Gümrük Kanununun 62. Maddesine Müzeyyel Kanun¹³²² Türkiye ile Finlandiya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun¹³²³ Türkiye ile Letonya Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdikine Dair Kanun¹³²⁴ Ticaret Muahedesini Aktedilmeyen Memleketler Muvaredatından Alınacak Rüssem İle İcabında Mukabele-i Bilmisil İcrasına Dair Kanun¹³²⁵, Türk Teyyare Cemiyeti'nin Posta Ücüratından Muafiyetine Dair Kanun¹³²⁶, Şeker İnhisarı Hakkındaki Kanun¹³²⁷, Petrol ve Benzin İnhisarına Dair Kanun¹³²⁸, 3 Nisan 1924 Tarih ve 459 Numaralı Mahsup

¹³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19, s.272.

¹³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.23.

¹³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.40.

¹³¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.40.

¹³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.325.

¹³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.327.

¹³²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.46.

¹³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.48.

¹³²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.50.

¹³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 20, s.118.

¹³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.264.

¹³²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.266.

¹³²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.268.

Kanun'a Müzeyyel Kanun¹³²⁹, 12 Şubat 1340 Tarih ve 410 Numaralı Sayım Kanununun Altıncı Maddesini Muaddil Kanun¹³³⁰ Nafia Vekili Merhum Süleyman Sırrı Beyin Ailesine Hidemah Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹³³¹ Maktu Vergi Hakkındaki Kanunun¹³³² Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarına Mütedair Kanunun Temdidi Ahkâmı Hakkındaki Kanun¹³³³, Umumi İstihlak Vergisi Hakkındaki Kanun¹³³⁴, Eğlence ve Hususî İstihlâk Vergisi Hakkındaki Kanun¹³³⁵ İstiklal Mahakimi Kanunu'nun Tadili Hakkındaki Kanun¹³³⁶, İstanbul İmtiyazlı Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketinin İştikraz Edeceği Yarım Milyon Liraya Maliye Bakanlığı'nın Kefaletine Dair Kanun¹³³⁷, Şeker, Petrol ve Benzin İnkisarına Ait İbtidai Sermaye Hakkındaki Kanun¹³³⁸, Mukavelatı Ticariye Tetkik İdaresi Hakkındaki Kanun¹³³⁹, Ankara Hukuk Mektebinde Müderris Olan Mebuslara Maaş Verilip Verilmeyeceği Hakkındaki Tefsir Mazbatasının Oylanması¹³⁴⁰, Ziraat Makinelerinde İştimal Olunan Mevadı Müştagile ve Muharrike Rüsümü Hakkındaki Kanun¹³⁴¹, Merhum Saruhan Milletvekili Reşat Bey'in Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹³⁴², Dışişleri Bakanlığı 1925 Senesi Bütçesine Tahsisatı Fevkalade İlavesi Hakkındaki Kanun¹³⁴³, Kazanç Vergisi Kanunu¹³⁴⁴, Kazanç

¹³²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.270.

¹³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 21, s.291.

¹³³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.97.

¹³³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.120.

¹³³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.123.

¹³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.125.

¹³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.177.

¹³³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.162.

¹³³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.182.

¹³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.184.

¹³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.186.

¹³⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.188.

¹³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.287.

¹³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.307.

¹³⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.310.

¹³⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.313.

Vergisi Kanun¹³⁴⁵ Anadolu Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı Rıhtım İdaresinin 1926 Senesi Bütçesi Hakkındaki Kanun¹³⁴⁶, Anadolu Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı Rıhtım İdaresinin 1926 Senesi Bütçesine Mahsus Fevkalade Bütçe Hakkındaki Kanun¹³⁴⁷, Seyrisefain İdaresinin 1926 Senesi Bütçesi Kanunu¹³⁴⁸, Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçesinin Kabul ve Tasdikine Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹³⁴⁹, Erzurum–Kars – Sarıkamış ve Şuabatı Demiryolları İdaresine Ait Üç Aylık Tahsisatı Munzama Kanunu'nun Mevkii Meritietine Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹³⁵⁰, Hudut ve Savahil Sıhhiye Müdüriyetinin Üç Aylık İhtiyacı İçin Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun¹³⁵¹, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi'nin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹³⁵², Ankara Şehremanetine İki Milyon Lira İkrazı Hakkındaki Kanun¹³⁵³, Darülfunun Emanetinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidematı Hakkındaki Kanun¹³⁵⁴, Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesinin Üç Aylık Tahsisatı Munzamma Kanunu'nun Mevkii Meriyete Vazına Kadar İfa Olunacak Hidemat Hakkındaki Kanun¹³⁵⁵, Türkiye Cumhuriyeti İle Norveç Krallığı Arasında Münakit Muhadenet Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹³⁵⁶, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti

¹³⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.312.

¹³⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.398.

¹³⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.401.

¹³⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.404.

¹³⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.407.

¹³⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.410.

¹³⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 22, s.413.

¹³⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.44.

¹³⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.63.

¹³⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.95.

¹³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.98.

¹³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.113.

Umumiyesinin 1925 Senesi Bütçesi Kanununa Müzeyyel Kanun¹³⁵⁷, Kayseri - Ulukışla Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun¹³⁵⁸ Maarif Teşkilâtına Dair Kanun¹³⁵⁹ Malatya Ergani Diyarbakir Demiryolunun İnşası Hakkındaki Kanun¹³⁶⁰ Arada - Diyarbakir - Ergani Arasında Demiryolu İnşasına Dair 22 Mart 1340 Tarih ve 448 Numaralı Kanunun İlgası Hakkındaki Kanun¹³⁶¹ Veraset ve İntikal Vergisi Kanun¹³⁶² Karadeniz Tahlisiye İdaresinin 1926 Senesi Bütçe Kanun¹³⁶³ İstanbul Darülfünun 1926 Senesi Bütçe Kanunu¹³⁶⁴, 1926 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu¹³⁶⁵, Trablusgarp, Balkan Harbi Umumi ve İstiklal Muharebatında Şehit Olan Erkan, Ümera ve Zabitan İle Mensubini Askeriyenin Bazı Borçlarının Affı Hakkındaki 2 Aralık 1925 Tarihli Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra Tezyiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹³⁶⁶, Türkiye – İngiltere ve Irak Beyninde Ankara'da 5 Haziran 1926 Tarihinde Akdolan Hudut ve Münesebatı Hasenei Hemcivari Muahadenamesinin Onayı Hakkındaki Kanun¹³⁶⁷, Ordu Bahriye ve Jandarma Zabitanı Hakkındaki Kanun¹³⁶⁸, Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun Sekizinci Maddesinin Beşinci Fıkrasının Tadiline Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹³⁶⁹, Manisa, Kasaba ve Alaşehir Kazalarındaki Emvali Metruke Bağlarından, Dolu Sebebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcra Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun¹³⁷⁰, Dini ve Milli Bayram Günlerinde İstimal Edilecek Hilali

¹³⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.124.

¹³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.232.

¹³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.307.

¹³⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.313.

¹³⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 23, s.316.

¹³⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.13.

¹³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 24, s.64.

¹³⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.451.

¹³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 25, s.504.

¹³⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.27.

¹³⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.196.

¹³⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.199.

¹³⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.239.

¹³⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.202.

Ahmer Şefkat Pulları Hakkındaki Kanun'un İkinci Oylaması¹³⁷¹, Türk ve Şark Halı Kilimlerinin Kabulü Muvakkat Usulüne Tevfikan İthaline Dair Kanun'un İkinci Oylaması¹³⁷², Kazanç Vergisi Hakkındaki 27 Şubat 1926 Tarihli Kanun'un İkinci Maddesine Bazı Fıkaret Tezyiline Dair Kanun¹³⁷³, Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismariyle Kaplıcalar Tesisi Hakkındaki Kanun¹³⁷⁴ Devlet Demiryolları İstimlâk Kanun¹³⁷⁵ Öksüz Yurtları Müdüriyeti Umumiyesi Muhasebe Teşkilâtının Lağvı Hakkındaki Kanun¹³⁷⁶ Şarki Karahisar Milletvekili Ali Sururi Bey'in Refikasına İkramiye İtası Hakkındaki Kanun¹³⁷⁷, Damga Pulları Küsüratının Kuruşa İblağına Mütedair Hükmün Hazine Pullarına da Teşmilî Hakkındaki Kanun¹³⁷⁸ Seyri Sefain İdaresinin 1926 Senesi Bütçesine 348 000 Lira Tahsisatı Munzamına İtası Hakkındaki Kanun¹³⁷⁹ Samsun Limanının İnşası Hakkındaki Kanunun¹³⁸⁰ Anadolu - Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresi 1927 Senesi Bütçe Kanun¹³⁸¹ Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1927 Senesi Fevkalâde Bütçe Kanun¹³⁸² Hudut ve Sevahili Sihhiye Müdüriyetinin 1927 Bütçe Kanun¹³⁸³ Seyri Sefain İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanun¹³⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti ile Arjantin Cumhuriyeti Arasında Aktolunan Muhadenat Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹³⁸⁵ 6 Şubat 1331 Tarihli Resmi Damga Kanununa Müzeyyel

¹³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.248.

¹³⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.251.

¹³⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.259.

¹³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.320.

¹³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.326.

¹³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 26, s.332.

¹³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 27, s.92.

¹³⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.78.

¹³⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.81.

¹³⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.138.

¹³⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.196.

¹³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.199.

¹³⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.202.

¹³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.205.

¹³⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.285.

Kanun¹³⁸⁶ Maliye Vekâleti 1926 Senei Maliyesi Bütçesine Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun¹³⁸⁷ Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin 1926 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrası Hakkındaki Kanun¹³⁸⁸ Maarif Vekâleti 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹³⁸⁹ Maktu Vergi Makımına Kaim Olmak Üzere Müsakkafat, Arazi ve Kazanç Vergilerine Maktu Zam Namiyle Yüzde Beş İlavesine Dair Kanun İkinci Oylaması¹³⁹⁰, Jandarma Efrat ve Küçük Zabitanın Mektep Vergisinden Muafiyeti Hakkındaki Kanun¹³⁹¹, Maliye Bakanlığı'nın 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹³⁹², Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹³⁹³, Musakkafat Vergisi Hakkındaki 14 Haziran 1910 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Sekizinci Fıkrasının İlmasına Mütedair Kanun¹³⁹⁴, Posta - Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İle Adliye ve Müdafaa-İ Milliye Vekaletlerinin 1926 Senesi Bütçelerine Münakale İcrasına Dair Kanun¹³⁹⁵, Mücadele-İ Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun¹³⁹⁶, Ecza Ticarethaneleriyle Sanat ve Ziraat İşerinde Kullanılan Zehirli ve Mesir Maddelerinin Satıldığı Dükkanlara Mahsus Kanunun İkinci Oylaması¹³⁹⁷, Riyaset-İ Cumhur 1926 Senesi Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması¹³⁹⁸, Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senei Maliyesi

¹³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.297.

¹³⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.438.

¹³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.440.

¹³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.444.

¹³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.476.

¹³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.479.

¹³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.482.

¹³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 28, s.484.

¹³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.9.

¹³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.81.

¹³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 29, s.111.

¹³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.30.

¹³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.67.

Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹³⁹⁹ Buca ve Kemalpaşa Havalesindeki Emvali Metruke Bağlarından Dolu Hasebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedeli İcar Bakiyesinin Affı Hakkındaki Kanun¹⁴⁰⁰, Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Akt ve İmza Olunan İtilafname ile Müzeyelatının Tasidiki Hakkında Kanun¹⁴⁰¹, Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması¹⁴⁰², Umum Jandarma Kumandanlığı İle Dışişleri Bakanlığının 1926 Senesi Bütçelerinden Münakale İcrasına Dair Kanunun İkinci Oylaması¹⁴⁰³, Sami Paşazade Sezai Bey'e Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁴⁰⁴, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Aktedeceği İstikraza Maliye Bakanlığının Mezuniyeti Hakkındaki Kanun¹⁴⁰⁵,¹⁴⁰⁶, Mekteb-İ Tıbbiye-İ Askeriyeden Neşet Edecek Askeri Eczacılarına Verilecek Elbise ve Teçhizat Bedeli Hakkındaki Kanun¹⁴⁰⁷, Nafia Bakanlığının 1926 Senesi Bütçesiyle Demiryolları İnşaat ve İşletme Müdüriyeti Umumiyesi Mülhak Bütçesine Tahsisatı Munzamma İtası Hakkındaki Kanun¹⁴⁰⁸, Büyük Milet Meclisi Bütçesiyle Maliye, Bahriye Vekaletleri ve İskan Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçelerinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹⁴⁰⁹, Müfettiş ve Müfettiş Muavinlerinin Yevmiye ve Harcırahları Hakkındaki Kanun¹⁴¹⁰, Bilavasıta Vergiler Üzerine İdare-İ Hususiyeler Namına Küsüratı Munzamma Tarhına Dair Kanun¹⁴¹¹, Binaların Numaralanması ve Sokaklara İsim

¹³⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.68.

¹⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.73.

¹⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.76.

¹⁴⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.135.

¹⁴⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.138.

¹⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.165.

¹⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.167.

¹⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.170.

¹⁴⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.173.

¹⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.272.

¹⁴⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.275.

¹⁴¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.278.

¹⁴¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.281.

Verilmesi Hakkındaki Kanun¹⁴¹² Devletçe İnşa Edilecek Limanlar İçin İstimal Edilecek Gayri Menkulat ve Mevaddı İnşaiye Hakkında Kanun¹⁴¹³ Türkiye Cumhuriyeti ile Almam (Reich) Hükûmeti Arasında Münakit Ticaret Muahedenanesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹⁴¹⁴ Berri. Bahri, Havai ve Jandarma Zabitanıyla Muamelat Memurlarına ve Hesap Memurlariyle Muavinlerine ve Bahriye Gedikli Zabitanının Bir Nefer Tayini İtası Hakkındaki Kanun¹⁴¹⁵1927 Senesi Muvazene-İ Umumiye Kanunu¹⁴¹⁶, Muhtelif Devairin 1926 Senesi Bütçesinde Münakale İcrasına ve Sıhhiye Bakanlığı Bütçesine Tahsisatı Munzamma İlavesine Dair Kanun¹⁴¹⁷, Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resmindenmuafiyetine Dair Kanun¹⁴¹⁸, Aydın Hattı İtilafnamesinin İmza ve Teatisi Mezuniyetine Dair Kanun¹⁴¹⁹, Askeri Maaşatına Mütedair 22 Teşrinievvel 1339 Tarih ve 360 Numaralı Kanunun Beşinci Maddesini Muaddil Kanun¹⁴²⁰ Tütün İdarei Muvakkatası ve Sigara Kâğıdı İnhisanna Mütedair 7 Haziran 1926 Tarih ve 907 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun¹⁴²¹ Demiryollarıyla Liman ve Su İşleri İçin İki Yüz Milyon Liralık Bono İhracı Hakkında 25 Kânunuevvel 1926 Tarih ve 944 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun¹⁴²² Harcırah Kararnamesine Müzeyyel Kanun¹⁴²³ Mersin Limanının İnşası Hakkındaki 19 Nisan 1340 Tarihli Kanunu Muaddil Kanun¹⁴²⁴ Samsun Limanının inşası Hakkındaki 25 Kânunuevvel 1925 Tarihli Kanunu Muaddil

---

¹⁴¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s.48.

¹⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s.51.

¹⁴¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s.136.

¹⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 30, s.223.

¹⁴¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 31, s.226.

¹⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.263.

¹⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.263.

¹⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 32, s.700.

¹⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.174.

¹⁴²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.177.

¹⁴²² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.180.

¹⁴²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.183.

¹⁴²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.265.

Kanun¹⁴²⁵ Büyük Millet Meclisi Riyaset-İ Cumhur ve Divan-I Muhasebat Bütçeleri 1924 ve 1925 Seneleri Hesabı Katileri Hakkındaki Kanun¹⁴²⁶, İstanbul Milletvekili Merhum Abdurrahman Şeref Beyin Kerimelerine Hidamatı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁴²⁷ Çorum Milletvekili Merhum Ferit Beyin Zevcesi ile Malı tanılarına Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁴²⁸ Müderris Merhum Dr. Vasfi Beyin Refikası ile Mahdumlarına Hidematı Vatanîye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁴²⁹ Şeyhülislâm Merhum Musa Kâzım Efendinin Zevcesi Âliye Hanıma Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Olan Kanun¹⁴³⁰ Sivas Vâli Esbakı Merhum Reşit Paşanın Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Lâyihai Kanun¹⁴³¹ Mahkemei Temyiz Reisi Evveli Merhum Hasan Fehmi Beyin Zevcesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun¹⁴³² Hukuk Fakültesi Müderris ve Meclisi Müderrisin Reisi Ahmet Safahattın Bey Merhumun Refikası ile Mahdumuna Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Olan Kanun¹⁴³³ Kırşehir Milletvekili Merhum Ali Miza Beyin Ailesine Bidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun¹⁴³⁴ Maliye Vekâletinin 1927 Senesi Bütçesine Tahsisatı Munzamına İtasına Dair Kanun¹⁴³⁵ Oyun Kağıtları Hakkındaki Kanun¹⁴³⁶, Türkiye Cumhuriyeti İle İsviçre Hükûmeti Arasında Akit ve İmza Olunan Ticaret Muahedenamesinin Tasdiki Hakkındaki Kanun¹⁴³⁷,

¹⁴²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.268.

¹⁴²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.225.

¹⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.280.

¹⁴²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.283.

¹⁴²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.286.

¹⁴³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.289.

¹⁴³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.292.

¹⁴³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.295.

¹⁴³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.298.

¹⁴³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.391.

¹⁴³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.394.

¹⁴³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.328.

¹⁴³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.467.

Himaye-İ Etfal Cemiyetine Ait Evrakın Damga Resminden İstisnası Hakkındaki Kanun¹⁴³⁸, Devlet ve Vilayet Yollarının Tevhidi Hakkındaki Kanun¹⁴³⁹, Serbest Mıntika Hakkındaki Kanun¹⁴⁴⁰, Mirliya Celal Paşa Kerimleri Seniye, Hadiye, ve Redife Hanımlara Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun¹⁴⁴¹, Şehbenderlik Rusumu Hakkındaki Kanun¹⁴⁴², Posta Kanununun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkındaki Kanun¹⁴⁴³ Kayseri Belediyesince Üç Yüz Bin Liralığa Kadar Edilecek İstikraza Hazinenin Kefaletine Dair Kanun¹⁴⁴⁴ Dalgıç Zabitan Efradına Verilecek Zamaim Hakkındaki Kanun¹⁴⁴⁵ Kütahya Milletvekili Sabıkı Merhum Seyfi Efendi Kerimesi İle Mahdumuna Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun¹⁴⁴⁶ Riyaseti Cumhur 1927 Senei Maliyesi Bütçesinde Münakale İcrasına Dair Kanun¹⁴⁴⁷ Umumî Müfettişlik Teşkilâtı Hakkındaki Kanun¹⁴⁴⁸ Âli İktisat Meclisi Teşkilî Hakkındaki Kanun¹⁴⁴⁹ Rize Milletvekili Merhum Rauf Beyin Zevcesine Kerimelerine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkındaki Kanun.¹⁴⁵⁰

---

¹⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.470.

¹⁴³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.473.

¹⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.476.

¹⁴⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.566.

¹⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.569.

¹⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.657.

¹⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.660.

¹⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.663.

¹⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.780.

¹⁴⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.803.

¹⁴⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.809.

¹⁴⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.827.

¹⁴⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 33, s.830.

5.5.2. Emin Cemal Bey'in Red Oyu Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri, Tezkereler ve Mazbatalar

Telgraf muhabere memurlarının ve muallimlerin askerlikten istisnaları hakkındaki tekâlifi kanuniyenin reddine dair Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası hakkında ikinci defa istihsal edilen aranın neticesi¹⁴⁵¹, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 25'nci maddesinin tadili hakkındaki Kütahya Milletvekili Recep Beyin tavrına dair reylerin neticesi¹⁴⁵², Muvazenei Umumiye Kanununun 10'ncü maddesi hakkındaki teklifinin neticeî ârâsı¹⁴⁵³.

5.5.3. Emin Cemal Bey'in Çekimsiz (Müstenkif) Oy Kullandığı Kanunlar, Kanun Değişiklikleri ve Tezkereler

İstanbul İstiklâl Mahkemesi Heyetinin, İstiklâl Mahkemesi Kanununun üçüncü maddesindeki fıkralarda muharrer esaslarla salâhiyettar kılınması hakkında Antalya Milletvekili Bâsîh Efendinin tavrının neticesi ârâsı¹⁴⁵⁴.

Emin Cemal Bey'in oyları incelendiğinde genellikle evet oyu kullandığı görülmektedir. Emin Cemal Bey'in toplamda 253 oyu bulunmaktadır. Bunlardan 249'u evet, 3'ü hayır ve 1'i çekimsiz oydur.

¹⁴⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 5, s.554.

¹⁴⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 7, s.1012.

¹⁴⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 17, s.165.

¹⁴⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 4, s.216.

SONUÇ

Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele hareketinin ilk safhası olan Samsun'a çıkılmasıyla milli egemenliğe giden ilk adım atılırken akabinde Erzurum Kongresi'nde alınan "Kuvayi Milliyeyi amil ve iradeyi milliyeyi hakim kılmak esastır." kararıyla millet egemenliğinin değeri ortaya koyulmuş, Milli Mücadelenin fevkalade öneme haiz bu mihenk taşı direnişin temeline yerleştirilmiştir. Sivas Kongresi'nde ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetin tek bir elden toplanması ve Ankara'da açılan Birinci Büyük Millet Meclisle, Milli Egemenliğe ulaşılmıştır.

I. Meclis kendisini Türk milletinin tek temsilcisi sayarak üzerinde oluşacak hiçbir kuvveti kabul etmemiştir. Bu özelliğiyle kurucu ve ihtilalcı bir meclis olma özelliğini kazanmıştır. I. Meclis halkın üzerinde hiçbir güç tanımayarak saltanatlığa son vermiş ve Milli Egemenliği giden önemli bir adım atmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin bağımsızlık savaşı yürütülmüş ve zafere ulaşması sağlanmıştır. I. Meclis'te inkılâpların gerçekleştirilmesi mümkün görülmediği için seçime gidilmiştir. I. Meclis, 1 Nisan 1923 tarihinde aldığı seçim kararı sonucunda, 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yaparak görevini fiilen tamamlamıştır. Yapılan seçimler sonucunda oluşan II. Meclis ise 11 Ağustos 1923 tarihinde ilk toplantısını yaparak görevine başlamıştır. Bunun üzerine 1923- 1927 tarihleri arasında görev yapan II. Meclis oluşturulmuştur. II. Meclis'in Cumhuriyeti ilan etmesi ve laikliğe temel teşkil eden yasaları onaylamasından dolayı Türk siyasi hayatında önemi büyüktür.

II. Meclis'te modern ve çağdaş devletin temelleri atılmıştır. Bu Meclis'te ilk iş olarak Başvekil Fethi Bey'in Meclis'e sunduğu Lozan Antlaşması onaylanmıştır. 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilerek devletin adı ve rejimi son halini alırken, 1924 yılında halifeliğin kaldırılmasıyla laik bir devletin zemini hazırlanmıştır. II. Meclis döneminde

Bolu milletvekilleri, Falih Rıfki Bey, Mehmet Şükrü Bey, Cevat Abbas Bey, Mehmet Vasfi Bey ve Emin Cemal Bey, Türkiye Cumhuriyet'in bu aşamasında milletvekili olarak döneme yakından tanıklık etmişlerdir.

1893 yılında doğan Falih Rıfki Bey, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde kurtuluş çarelerinin arandığı dönem de ortaya atılan fikir akımlarını görmüş özellikle Osmanlı'da yaşayan azınlıkların faaliyetlerine yakından izlemiştir. Yükseköğrenimini İstanbul Edebiyat Fakültesinde tamamlayarak, Tanin gazetesinde, gazeteciliğe başlayan Falih Rıfki Bey, bu dönemde "Türklük" üzerine politik yazılar yazmıştır. II. Meşrutiyet dönemini "Türklük anlayışının" ortaya çıkması olarak belirtmiştir.

Falih Rıfki Bey, yazılarıyla Milli Mücadeleyi desteklemiş dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın yanında aktif rol oynamıştır. Milli Mücadele Dönemini kalemiyle destekleyen Falih Rıfki Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Bolu'dan II. Dönem Milletvekili seçimlerine katılmış ve 1923 yılında Meclis'teki yerini almıştır.

Milletvekili seçilmekle birlikte gazetecilik görevine devam eden Falih Rıfki Bey, bu dönemde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yazmaya devam etmiştir. Özellikle bu dönemde II. Meclis tarafından gerçekleştirilen inkılâpların savunucusu olduğu gibi bu inkılâplarının halka duyurulmasını da üstlenmiştir. Bu dönem de Falih Rıfki Bey yapılan inkılâpları desteklediği gibi eksiklerini de belirtmiş en önemlisi de yapılması gerekenleri dönemin siyasî kadrosu ile yazım yoluyla paylaşmıştır. II. Meclis'te özellikle verdiği takrirlerle ve soru önergeleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, sosyal ve sağlık müesseselerinin şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Falih Rıfki Bey II. Dönemde Meclis'in faaliyetlerinden, Ankara'nın başkent yapılmasını desteklediği görülürken eksikleri de her zaman belirtmiştir. Cumhuriyet'in

ilanı, halifelğin kaldırılmasını ve eğitim ve öğretimin birleştirilmesi gibi fevkalade öneme haiz hususları savunmuştur. Özellikle Türk çocuklarının eğitimi üzerinde durmuş, Türk çocuklarına ilk eğitimin Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiğini ve Türkçe eğitiminin önemi vurgulamıştır.

Falih Rıfıkı Bey, Atatürk ilke ve inkılâplarının bir bütün olduğunu, Türklüğün yalnız askeri zaferlerle kalkınamayacağını her alanda yapılan inkılâplarla milli kalkınmanın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Laiklik ilkesi dahilinde ve Medeni Kanunla birlikte şarklı bir devlet etkisinden kurtulmaya çalışıldığını, inkılâpları yaşatmak için Türk gençlerine inkılâpların anlatılması gerektiğini ve bu inkılâpların halka benimsetilmesini her fırsatta belirtmiştir. Falih Rıfıkı Bey, Kemalizmi kökten bir kalkınma hareketi olarak görmüş ve bu hareketin her aşamasında halk olduğunu aktarmıştır. Falih Rıfıkı Bey, yaşamının sonuna değin Türk inkılâplarının savunucusu olmuştur.

Mehmet Şükrü Bey, dava kâtipliği yaptığı gibi, bunun yanında ticaretle uğraşmıştır. Meşrutiyet’le birlikte İttihat Terakki’ye üye olmuş ve Sivas Kongresi’nde Milli Mücadele’ye katılarak Anadolu’daki harekâta destek vermiştir. I. Meclis’e Bolu’dan milletvekili seçilen Mehmet Şükrü Bey, bu sırada Bolu’da çıkan ayaklanmaları araştırmak üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilmiş isyancılar tarafından alıkonmuş ve Kuvayı Milliye birlikleri tarafından kurtarılmıştır.

II. Meclis’te tekrar Bolu’dan milletvekili seçilen Mehmet Şükrü Bey, tam anlamıyla Milli Mücadele ve Cumhuriyet rejimlerine bağlıdır. Mehmet Şükrü Bey’e II. Meclis tarafından “Düzce ve Gerece Ayaklanmalarını” bastırılması yönündeki hizmetlerinden dolayı kırmızı – yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Mehmet Şükrü Bey, saltanat ve cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini, siyasi hayatının en mutlu

günü saltanatın kaldırıldığı gün olarak belirtirken, Cumhuriyeti'nin ilanı ise en mesut günü olarak vurgulamıştır. Tek amacının milletin refah ve huzurunu sağlamak için, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yolunda yürümek olduğunu da aktarmıştır. Bu sözlerinden anlaşıldığı gibi Mehmet Şükrü Bey Mustafa Kemal Paşa'nın ve Meclis'in yaptığı devrimlerin her zaman destekleyicisi olmuştur.

Mehmet Şükrü Bey'in Meclis konuşmaları ve soru önergelerine bakılığında daha çok mesleğiyle ilgili ya da seçim bölgesi Bolu ile ilgili konuşmalar yaptığı görülmektedir. 1923 – 1927 yılları arasında Meclis içerisinde gösterdiği faaliyetlerine genel olarak bakıldığında kendisinin dikkat çekici bir şekilde aktif bir çalışması olduğu göze çarpmaktadır. Bu hususta Meclis konuşmaları, komisyon çalışmaları, verdiği önerge ve kanun teklifleri incelendiğinde bu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Şükrü Bey, günümüz Türkiye'sini modernize etmek için Meclis'teki çalışmaları destek vermiştir. Ayrıca önerge ve kanun tekliflerin mali, hukuki, sosyal, siyasi ve eğitim gibi alanları kapsadığı görülmektedir. Mehmet Şükrü Bey, II. Meclis'te etkin bir rol oynağı görülmektedir.

Mehmet Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönülden bağlıdır. Mustafa Kemal Paşa'ya yapılan suikast girişiminin başarısızlığının verdiği sevinçten dolayı takrir verdiği bilinmektedir.

Mehmet Şükrü Bey, Meclis'te muhalif bir tutum sergilemediği görülmektedir. Bundan dolayı olsa gerek, II'nci, III'üncü, IV 'üncü ve V'inci dönemlerde tekrar Bolu'dan milletvekili seçilerek yasama görevini 1939 yılına kadar sürdürmüştür.

Cevat Abbas Bey, 24 yıl Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuştur. Öyle ki Velihat Vahdetin'le Mustafa Kemal'in refakatinde Almanya'ya giden yaverdir. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal'in yanındadır; Diyarbakır'da

Bitlis Cephesi'nde Halep'te Mustafa Kemal'in refakatindedir. I. Dünya Harbi sonrası Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'a beraber gelmişler ve Mustafa Kemal'in ünlü sözü "geldikleri gibi giderler" sözünü Cevat Abbas Bey'e söylemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın en önemli belgesi Amasya Genelgesi'ni Mustafa Kemal Paşa, O'na yazdırtmıştır.

Cevat Abbas Bey, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran inkılâplarıyla ve yaptığı devrimlerle hiç unutulmayacak Mustafa Kemal'in yaveridir. Cumhuriyet'in kuruluşuna ve inkılâplara tanıklık ettiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın sırdaşı diyebiliriz. Cevat Abbas ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişki tam bir güven duygusuna dayanmaktadır. Özel ve gizli görevleri Mustafa Kemal Paşa O'na rahatça emanet etmiştir.

Cevat Abbas Bey'in II. Meclis'te verdiği takrirler ve kanun teklifleri incelendiğinde Milli Mücadele Döneminin acılarının sarılmak istendiği gibi, yeni kurulan Türk Devleti'nin, yapısal manaya haiz köklü değişiklikler yapılmak suretiyle özellikle eğitim, laiklik ve sosyal konularda sağlam temeller oluşturmak istendiği tespit edilmektedir.

Cevat Abbas Bey, Meclis-i Mebusan'ın son döneminde ve II'nci, III'üncü, IV'üncü ve V'inci dönemlerde yeniden Bolu milletvekili seçilerek yasama görevini 1939'a kadar sürdürmüştür. Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal bağlılığı kesin ve mutlaktır. "Gürer" soyadını 30 Ocak 1935'te Atatürk vermiş olup cephede hizmeti dolayısıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiş, 23 Mart 1925 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda ilk kez yapılan törende madalyası verilmiştir.

Mehmet Vasfi Bey, asıl mesleği ticarettir. Bir dönem Bolu Belediye başkanlığı yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Bolu'dan milletvekili seçilen Mehmet Vasfi Bey, 1921 yılında Anadolu'da Milli Mücadele'ye katılmıştır. Bu geçiş esnasında

İngilizler tarafından alı konulmuş ancak Anadolu'ya geçmeyi başarmıştır. 1923 yılında yapılan seçimlerde Bolu'dan milletvekili seçilerek II. Meclis'e katılmıştır. Bu dönemde muhalif bir kanat yerine ılımlı bir yapı sergileyen Mehmet Vasfi Bey, 1946'da Demokrat Parti Bolu Şubesini açarak, İl Başkanlığı görevini yürütmüştür.

Vakıflar, kömür madeni, ormanlar ve ağnam vergisi ile ilgili kanun teklifleri, birçok konuda II. Meclis'te konuşmalar yapmıştır. Yavuz Zırlısının tamiri, Ağnam Vergisi, İstanbul Limanı ve kibrit tekeli konularında Meclis'te sözlü olarak sorular sormuştur. Mehmet Vasfi Bey'in Meclis çalışmaları incelendiğinde, ülke sorunlarıyla yakından ilgilenen ve etkin bir şekilde Mecliste yer alan bir milletvekili olduğu ortaya çıkmaktadır. Soru önermeleri ve Meclis konuşmalarında daha çok seçim bölgesi Bolu ilindeki olaylardan bahsettiği ve aksakları belirtildiği görülmektedir.

Askeri Doktor olan Emin Cemal Bey, Trablusgarp, Rumeli ve Yemen gibi Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde fedakârca görevini yürüttüğü görülmektedir. Binbaşı rütbesine yükseldikten kısa bir süre sonra 15 Nisan 1919 tarihinde istifa ederek resmî görevden ayrılmıştır. II. Meclis'e Bolu'dan katılan Emin Cemal Bey, mesleğiyle ilgili sağlık komisyonunda etkin bir şekilde çalışmıştır. Emin Cemal Bey'in Meclis çalışmaları incelendiğinde siyasî, sosyal, ekonomik ve hukuk alanlarında olduğu görülmektedir. Emin Cemal Bey ülke sorunlarıyla yakında ilgilendiği ve Meclis'te bu sorunları çözmek için takrirler verdiği görülmektedir. Emin Cemal Bey, Meclis'te uyumlu inkılâplara bağlı yeniliklere açık bir milletvekili izlenimi çizmektedir. Emin Cemal Bey, Bolu'dan III, IV, V, VI'ncı dönemlerde de milletvekilliğine seçilerek siyasi faaliyetine devam etmiştir.

Sonuç olarak II. Meclis'e Bolu'yu temsilen beş milletvekili katılmıştır. Bu beş milletvekillerinden Falih Rıfkı Bey gazeteci, Emin Cemal ve Cevat Abbas Bey asker,

Mehmet Şükrü Bey Adliye Başkâtibi, Mehmet Vasfi Bey'in asıl mesleği ticarettir. Falih Rıfki Bey Mustafa Kemal Paşa'nın ve Meclis'in yaptığı inkılâplarının halka duyuran kişi olmuştur. Falih Rıfki Bey ve Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın her zaman yanında bulunmuş ve inkılâpların gerek fikri gerekse uygulama safhasında etkin rol üstlenmişlerdir. Kısaca diyebiliriz ki Bolu milletvekilleri Türk Cumhuriyeti'nin gelişiminde yapısal mahiyette köklü nitelik taşıyan inkılâplara ve yenileşme hareketlerinde faaliyet göstererek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş bir devlet niteliğini kazanmasında etkin bir rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A., 30.10.0.0/76.502.6.

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 42. 37.

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/6. 31. 4.

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 39. 27.

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/7. 39. . 28

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/6. 34. . 28.

B. C. A. , 30. 10. 0. 0/6. 36. . 11.

B.C.A., 30.10.0.0/8.44.5.

B.C.A., 30.10.0.0/8.47.18.

B.C.A., 30.10.0.0/7.42.43.

B.C.A., 30.10.0.0/7.42.42.

B.C.A., 30.10.0.0/7.43.30.

B.C.A., 30.10.0.0/7.41.25.

B.C.A., 30.10.0.0/6.38.3.

B.C.A., 30.10.0.0/6.32.15.

Türkiye Büyük Millet Meclis'i Arşivi

Mehmet Şükrü Bey (Güleç), Sicil Dosyası, Sicil No: 64.

Falih Rıfki (Atay), Sicil Dosyası, Sicil No: 463.

Mehmet Cevat Abbas (Gürer), Sicil Dosyası, Sicil No: 60

Mehmet Vasfi (Nuhoglu), Sicil Dosyası, Sicil No: 464.

Emin Suda Bey, Sicil Dosyası, Sicil No: 462.

Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı Arşivi

Emin Cemal Suda Binbaşı (1317-Tbp. 38). (Askeri Safahatı)

Mehmet Cevat Abbas Gürer Binbaşı (1324-P. 257). (Askeri Safahatı)

SÜRELİ YAYINLAR

Falih Rıfkı, “Yanan Köy”, **Tanin**, 2 Eylül 1913.

Falih Rıfkı, “Dört Sahife”, **Tanin**, 21 Ağustos 1913.

Falih Rıfkı, “Niçin”, **Aksam**, 26 Tesrinisani 1922.

Falih Rıfkı, “Bir Hasbihal Arzusuyla”, **Aksam**, 17 Kanunuevvel 1922.

Falih Rıfkı, “İstanbul’da Ne Yapmalı”, **Aksam**, 27 Nisan 1923.

Falih Rıfkı, “Demokrat Ankara”, **Aksam**, 20 Ağustos 1923.

Falih Rıfkı, “Zafer Tamam Değildir”, **Aksam**, 14 Mayıs 1923.

Falih Rıfkı, “Cumhuriyet” **Aksam**, 2 Tesrinisani 1923.

Falih Rıfkı, “Yeni Dâhiliye Vekilimize Mektup”, **Aksam**, 23 Mayıs 1924.

Falih Rıfkı, “Vatan Siyaseti Fırka Politikası”, **Aksam**, 19 Nisan 1923.

Falih Rıfkı, “Kilise ve Cumhuriyet”, **Aksam**, 24 Mart 1924.

Falih Rıfkı, “Yeni Dâhiliye Vekilimize Mektup”, **Aksam**, 23 Mayıs 1924.

Falih Rıfkı, “Altı Ay”, **Aksam**, 10 Mart 1924.

Falih Rıfkı, “Yeni Kanunlar,” **Aksam**, 27 Mart 1924.

Falih Rıfkı, “Yeni İmtihan Karsısında”, **Aksam**, 13 Nisan 1923.

Falih Rıfkı, “İzmir Mektupları, İzmir’de Dört Gün”, **Aksam**, 22 Eylül 1922.

Falih Rıfkı, “Softa Denilen de”, **Aksam**, 20 Nisan 1924.

Falih Rıfkı, “Lozan Türkiye’si”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Temmuz 1930.

Falih Rıfkı, “Lozan”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Temmuz 1931.

- Falih Rıfki, “İki Zaruri Teşkilat”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Subat 1925.
- Falih Rıfki, “Örnek Şehir”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Ağustos 1929.
- Falih Rıfki, “Yeni Ankara’ya Başlanırken”, **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Mart 1925,.
- Falih Rıfki, “Plandan Sonra”, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Haziran 1929,.
- Falih Rıfki, “Cumhuriyet’in Davası”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Kanunuevvel 1927.
- Falih Rıfki, “Bir Muharririn Yazısı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Eylül 1934.
- Falih Rıfki, “Dil ve Terbiye”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Mart 1929.
- Falih Rıfki, “Politika”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Temmuz 1931.
- Falih Rıfki, “Politika”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1931.
- Falih Rıfki, “Politika, Türk Çocuğu”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Mart 1931.
- Falih Rıfki Atay, “Lozan, Montrö ve Değişmeyen Dava”, **Ulus**, 24 Temmuz 1941.
- Falih Rıfki Atay, “Lozan’ın 19. Yıldönümü”, **Ulus**, 24 Temmuz 1942.
- Falih Rıfki Atay, “Davamız”, **Ulus**, 19 Mayıs 1934.
- Falih Rıfki Atay, “Doğuda”, **Ulus**, 25 Ağustos 1935.
- Falih Rıfki Atay, “23 Nisan”, **Ulus**, 23 Nisan 1936.
- Falih Rıfki Atay, “Bir Usul Farkı”, **Ulus**, 10 Şubat 1937.
- Falih Rıfki Atay, “Sistem”, **Ulus**, 12 Kasım 1951.
- Falih Rıfki Atay, “Yıldönümü”, **Ulus**, 21 Şubat 1936.
- Falih Rıfki Atay, “İlk Hatıra”, **Ulus**, 24 Tesrinisani 1938.
- Eski Bolu Mebusu Cevat Abbas Öldü”, **Ulus**, 6 Temmuz 1943.
- Falih Rıfki Atay, “Bizim Tarih”, **Dünya**, 13 Haziran 1954.
- Falih Rıfki Atay, “Suç Ortağı”, **Dünya**, 6 Şubat 1955.
- “Hayat Hikâyesi”, **Dünya**, 22 Mart 1971.
- “Falih Rıfki Atay Öldü”, **Dünya**, 22 Mart 1971.

Bedii Faik, “Ardından...”, **Dünya**, 22 Mart 1971.

Ahmet Emin Yalman, “Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971.

Şevket Rado, “Türlü Yanlarıyla Falih Rıfkı Atay”, **Dünya**, 4 Nisan 1971.

Sabih Alaçam, “Atatürk’le 24 Sene”, **Son Posta**, 12 Birincikanun 1938.

Cevat Abbas Gürer, “Atatürk ve Dünya”, **Yeni Sabah**, 10 Sontesrin 1941.

“Cevat Abbas’ı Kaybettik”, **Yeni Sabah**, 6 Temmuz 1943.

ZABITLAR

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi I. Devre, C.28–29, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1960 – 1961

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi II. Devre, C.1–33, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1961 – 1977

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları I – IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 1996.

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AKARSU, Bedia, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978,

AKGÜN, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, Turhan Kitabevi, Ankara 1986.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara 2006.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

ATATÜRK, Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

———, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, (Yay. Haz.:Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

———, **Nutuk**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açılış Konuşmaları, TBMM Basımevi, Ankara 1987.

ARSLAN, Mukaddes, “Cumhuriyet, Demokrasi ve Meclis Kavramları”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

———, **Atatürk Ne İdi?**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1968.

———, **Ateş ve Güneş**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2008.

———, **Babanız Atatürk**, İstanbul 1990.

———, **Batış Yılları**, İstanbul 1999

———, **Deniz Aşırı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938.

———, **Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, İstanbul 1930.

———, **Hind**, Semih Lütüf Kitabevi, İstanbul 1944.

———, **Moskova-Roma**, İstanbul, 1932,

———, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, İstanbul 1955

———, **Taymis Kıyıları**, İstanbul 1970.

———, **Tuna Kıyıları**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938.

———, **Yeni Rusya**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1931.

———, **Zeytindağı**, Pozitif Yay., İstanbul 2004.

———, **Yolcu Defteri**, Ankara 1946.

AVCI, Cemal, **III. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Ayraç Kitabevi, Ankara 2009.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

BOZDAĞ, İsmet, **Atatürk'ün Fikir Sofrası**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2002.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da (1919 – 1921)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

ÇAKAN, Işıl, **Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi I. Dönem**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

DUMAN, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.

———, **Milli Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

EDİBOĞLU, Baki Süha, **Falih Rıfki Atay Konuşuyor**, Ankara, Berkalp Kitabevi, 1945.

ERĞİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Osmanlı Meclisi Mebusanı**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1998.

GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Mücadele Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

———, **Milli Mücadele Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

GÖDE, Kemal, **Türk – İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 1997.

GÖK, Dursun, **İkinci Büyük Türkiye Millet Meclisi Dönemi (1923–1927)**, Özgü Matbaası, Konya 1995.

GÖNLÜBOL, Mehmet -Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

GÖYÜNÇ, Nejat, **Hilafet ve Kaldırılması**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920 – 1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

GÜRER, Cevat Abbas, **Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak**, Halk Basımevi, İstanbul, 1939.

GÜRER, Turgut, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

İNAN, Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

———, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

KARACA, Taha Niyazi, **Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

KILIÇ, Ali, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi ve Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

———, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 2003.

KOCABAŞ, Süleyman, **Atatürk ve İnkılâplar Dönemi**, Vatan Yayınları, İstanbul 2006.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 – 1938**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Komisyon, **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

KÖSE, İskan, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi ve T.B.M.M.’nin Açılışı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

NABİ, Yaşar, **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul 1969.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.

———, **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZKAYA, Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi I. Dönem**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi II. Dönem**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

SARAY Mehmet, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 4.

SARI, Hüseyin, **Milli Mücadele’de Bolu**, Kemal Matbaacılık, Bolu 1995.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

———, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1980)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.

ŞAYLAN, Gencay, “T.B.M.M.’nin Kuruluşu ve Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Ankara... Ankara Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1988.

———, **Lozan Telgrafları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

T.B.M.M Albümü (1920–1991), T.B.M.M Genel Sekreterliği, Ankara, 1994.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2007, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2008.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

TEZER, Şükrü, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

TOSUN, Hüseyin, “Cumhuriyet Öncesi Çağdaşlaşma Girişimleri”, **Atatürk ve Çağdaşlaşma**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

YALÇIN, E.Semih, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınları, Ankara 2007.

———, (Kolektif Eser), **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Ankara 2010.

YALÇIN, E.Semih-Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

YÜCEL, Yaşar – Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

MAKALELER

ALP İlker, “Türk Adı ve Atatürk'ün Türklüğe Bakışı”, **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, Isparta 2003.

ASLAN, Mukaddes, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 56, Cilt: XIX, Temmuz 2003.

DİZDAROĞLU, Hikmet, “Falih Rıfkı Atay”, **Türk Dili**, Sayı I, İstanbul 1981.

EROĞLU, Hamza, “Şerefli Bir Tarih: Lozan”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 3, C. I, Ankara 1985.

GÜLENSOY, Tuncer, “ Falih Rıfkı Atay 1894–20.11.1971”, **Türk Kültürü**, Cilt: IX, Sayı:103, 1971.

GÜNEŞ, İhsan, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 8, Mart 1987.

KODAMAN, Bayram, “II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler”, **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, Isparta 1999.

———, “Osmanlı'dan Cumhuriyete”, **Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Isparta 1998.

KÖSE, İskan, “Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve T.B.M.M.'nin Açılışı” **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları.

KÜÇÜK, Mustafa, “Birinci T.B.M.M.’nin Açılışı ve Anlamı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları.

NAYIR, Yaşar Nabi, “Falih Rıfkı Atay”, **Varlık**, Cilt:38, Sayı:764, 1971.

———, “Falih Rıfkı Atay Üstüne ”, **Varlık**, S. 857, Ankara: Şubat 1979.

ÖZKAYA, Yücel, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 21, C. VII, Ankara 1991.

SAYGAN, Gencay, “T.B.M.M.’nin Kuruluşu ve Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

ŞİMŞİR, Bilal, “Ankara’nın Başkent oluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 20, C. VII, Ankara 1991.

TURAN, Ömer, “1926 Hukuk İnkılâbının Fikri Temelleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 32, C. XI, Ankara 1995.

TÜRKMEN, İsmet, “I. TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa’nın Nafia Vekilliği Görevi (1920 – 1921)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: X, Sayı 3, Aralık 2008.

IRMAK, Sadi, “Atatürk ve Meclis”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 8, Mart 1987.

YALÇIN, E. Semih, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu” **Atatürk Araştırma Dergisi**, Sayı 45, Cilt: XV, Kasım 1999.

TEZLER

ÇOLAKER, Veysel, **Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfki Atay (1894-1971)**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2008.

TEKE, Ali Vehbi, “**Türkiye Büyük Millet Meclis’inde I – V. Dönem Adana Milletvekilleri**”, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

TUNCER, Rumeysa, **Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

SÜZGEÇ, Ayşegül Demirden, **Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Isparta, 2006.

SINGİL, Salih, “**İkinci Dönem Tokat Milletvekilleri ve Meclis’teki Faaliyetleri**”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

ŞİRİN, Emine, **Falih Rıfki Atay Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

EKLER

EK 1

FALİH RIFKI (ATAY)

EK 2

MEHMET ŞÜKRÜ (GÜLEZ)

EK 3

MEHMET CEVAT ABBAS (GÜRER)

EK 4

MEHMET VASFİ (NUHOĞLU)

EK 5

EMİN CEMAL (SUDA)

EK 6

ATATÜRK ve CEVAT ABBAS BEY

EK 7

İKİNCİ MECLİS

EK 8

1- Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa Hazretlerine

2- Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerine

ZATA MAHSUS

Vaziyet-i umumiye -Memleketin hal-i umumisi- Askeri vaziyet-i umumiye bizim vaziyetimiz - ne çare bulacağız? — Almanlar ve Osmanlı Ordusu -

Vaziyet-i umumiye (genel durum) hakkındaki mütalaat-ı acizanemi (acizane görüşlerimi) berveç-i âfî arz ediyorum (aşağıda olduğu gibi sunuyorum):

Memleketin mukadderat-ı umumivesini (genel kaderinden) idarede mesul ve methaldar (sorumlu ve pay sahibi) olan zat-ı devletlerinin ifadatımı (açıklamalarımı) hiçbir bedbinliğe (kötümserliğe) ve telaşa hamletmeyerek (yormayarak) kemâl-i itidal (soğukkanlılık) ve ciddiyetle telakki edeceklerine (karşılacaklarına olan) itimadım, mülahazatımı ihata edebildiğim en vâsi miyasta (düşüncelerimi kavrayabildiğim en geniş ölçekte) tasvire saik (sebe) olmuştur.

1- Ahval-i umumiye-i memleket (memleketin genel durumu) her şeyden evvel nazarı dikkati caliptir (önce dikkat çekmektedir).

Harp, her milletten olan anasırımızı bilaistisna (istisnasız, her milletten unsurlarımızı) son dereceye getirmiştir. Ahali ile idare arasındaki revabıt (bağlar) sarsılmıştır. Evlerinde kalan ahali her nokta-i nazardan (bakımdan) hükümetten uzak kalmakta menfaattar bir hale gelmiştir. Çünkü kalan ahali ya kadınlardan, ya âcizlerden veya firarilerden ibaret olup, mahsulâtı, sây ve amelleri (emeklerinin ürünleri, gayret ve işgüçleri) kendi idame-i hayatlarına (yaşamlarını sürdürmek) için kâfi değil iken hükûmat-ı mülkiye (devlet yöneticileri) ve askeriye onlardan açlık ve ölüm mukabilinde

(karşılığında) mameleklerini (varını yoğunu) ahz ve talepte daha ziyade mûsirr (istemek ve almakta ısrarcı) ve muannit (inatçı) olmak mecburiyetindedir.

Diğer taraftan hükûmat-ı mülkiyenin acz-i tammı (devlet yöneticilerinin tam bir acizlik içinde olması), umumî bir anarşiye sürüklenen hayat-ı umumiye (genel yaşantıyı) idareye mani olup hukuk-ı ahali namına ne mutasavver (halkın hakları için ne tasarlanmış) ise kâffesini adi ve hakka mugayir (hepsi adalet ve hukuka aykırı) ve binaenaleyh (dolayısıyla) ahalinin tezyid-i nefretini müeddî bir şekilde (halkın nefretini artıracak şekilde) halletmek itiyad-ı zarurisindedir (zorunda kalmıştır).

Hükûmat-ı mülkiyenin acz-i tammı (devlet yöneticilerinin tam bir aciz içinde olması), bir kuvve-i zabitanın fikdan-ı mutlakından (bir polis gücünün noksanlığından) ve derd-i ihtiyaç ile alelûmum memurine târi olan (ihtiyaç yüzünden tüm memurların yöneldiği) irtikâp (rüşvet) ve ihtikâr (vurgun) ve sûiistimalâtan (kötüye kullanmadan) ve memurinin keyfiyeten (memurların nitelik olarak) düşkün bir hale gelmesinden ve umur-ı adliyenin (adli işlerin) suret-i mudakada (doğru biçimde) işlenmemekte olmasından ileri gelmektedir.

Bu esbab (nedenler), hayat-ı umumiye her köşede ve her beldede esasından çürütmektedir.

İaşe-i umumiyenin (genel iaşenin) ve umur-ı ticariye ve iktisadiyenin (ticaret ve iktisadi işlerinin) müthiş bir süratle inhitata (inişe geçemeye) başlaması alâim-i asliyedendir (bunun başlıca göstergelerindedir).

Bugün bir para meselesi hasıl olmuştur ki bu dert ne ahalide (halkta), ne memurinde (devlet memurlarında) bir emniyet-i âti (gelecek güvencesi) bırakmamakta ve erbab-ı namusu (namusluları) alâik-i mukaddeseden (kutsal ilişkilerden) tecerrüde sevk ve icbar etmektedir (uzaklaşmaya yönlendirmekte ve zorlamaktadır).

Binaenaleyh harp devam ettiği halde (savaş sürerse) karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüten kinay-ı muazzam-ı saltanatın (muazzam saltanatın) bir gün dâhilen (içeriden) birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.

2- Vaziyet-i umumiye-i askeriye (genel askeri vaziyet), harbin yakın bir âtide hitamına (yakın bir gelecekte sona ereceğine) işaret vermemektedir.

Müttefiklerimizin darabat-ı askeriye ile (askeri darbelerle) düşmanlarımızı mecbur-ı sulh edecekleri (barışa zorlamaları), artık mevzubahis (söz konusu) olmayıp Almanlar münhasıran idare-i sevkulceyşiyeyi (özellikle stratejik idareyi) "Geliniz! Bizi mağlup ediniz!" esasına raptetmişlerdir (bağlamışlardır).

Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup, düşman ahalinin de sefalet ve mahrumiyeti daha az olmak ve kendi itikatlarınca (inançlarınca) emin bir neticeye vasıl olmak (ulaşmak) ihtimaliyle bizim dayanabileceğimiz kadar imtidad-ı harbe tahammülleri tabiîdir (bizim dayanacağımız noktaya kadar savaşı sürdürmeleri doğaldır).

Binaenaleyh (nitekim) harp daha çok imtidad edecektir (uzayacaktır) ve harbin hitamı (sona erdirmenin) anahtarları bizim partinin (tarafımızın) elinde değildir, neticesini çıkarmak lazım gelir.

3- Türkiye'nin vaziyet-i askeriyesi (genel askeri durumu) şudur:

Ordu, harbin edvar-ı iptidaiyesine nispetle (ilk dönemine oranla) fevkalade zayıftır. Birçok orduların mevcudu, lâzım olan miktarın beşte biri gibidir. Memleketin insan menabii (kaynakları), ikmale muktedir değildir (tamamlanması mümkün değildir). Hatta Yedinci Ordu gibi bütün memleket içinde ikmal ve takviyesine çalışılan yegâne orduyu dahi daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz.

Takat-i umumiyye (genel kuvvetimize) bir misal olmak üzere arz edeyim ki cihanın en müşkül (zor) işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59. Fırka'nın yüzde ellisi ayakta durmaya mecalsiz zuafadan ibaret olduğundan, tefrik edilmiş ve sağlam kalan efrat (asker) 17–20 yaşındaki neşvünemasız (yetişmemiş) çocuklarla 45-55 yaşındaki amelmandalar (yaşlı ve sakatlar) kalmıştır.

Diğer en iyi fırkaların (tümenlerin) taburları da Dersaadet'ten (İstanbul'dan) bin mevcutla hareket (etmişler) ve en kuvvetlisi beş yüz mevcutla Halep'e muvasalat etmişlerdir (ulaşmışlardır).

Bu halin esbabı (sebepleri), hayat-ı umumiyye (genel yaşantıya) ve hükûmat-ı mülkiyenin (devleti yönetenlerin) kuvvetlerine tâbi (bağlıdır) ve binaenaleyh (bundan ötürü) bugün ıslahı, orduların elinde olmayan avâmile merbuttur (etkenlere bağlıdır).

Bu misal gösteriyor ki bütün menabii (kaynakları) toplayarak ufak bir kısmı dahi kavi (sağlam) bir halde bulundurmaya imkan yoktur.

Heyet-i zabitanın kemiyeten ve keyfiyeten (nicelik ve nitelik olarak) noksanı muhtac-ı izah değildir (eksik olduğunu açıklamaya gerek hile yoktur).

Cephelerimizin metalip (talep) ve ihtiyacı şudur:

Garpta düşmanla karşı karşıya temas mevcut değildir. Ancak, payitahtımız (başkentimiz) ve cihan ile olan muvasala-i bahriyemiz (dünya ile olan deniz bağlantısı dolayısıyla) ve en zengin mamurelerimiz (yerimiz) bulunduğundan, garp cephelerimizde düşman tarafından hayatî darbelere teşebbüs edilmesi ihtimali mevcuttur.

Kafkasya'da vaziyet-i askeriye (askeri durumumuz) hali tevakkufta (duraklama halinde) olup, tarafımızdan istirdad-ı mafata (kaybedilenlerin geri kazanılmasına) teşebbüs mümkün değildir.

Rusların ahval-i dahiliyeleri (iç durumları) ve Avrupa'da ihtiyaçları, faal harekâta bulunmalarına pek müsait değilse de herhangi bir sebeple Ruslar buna teşebbüs ettikleri halde (takdirde) bunu men (engellemek) veya tahdit (sınırlamak) bizim kuvvetimize tabi olmayan (bağlı olmayan) bir meseledir.

Ruslar kendi hazırlıkları ve kendi vasıtaları nispetinde iş görürler, bunların müsait olmadığı yerde tevakkuf ederler (dururlar).

Irak'ta İngilizler hedeflerini istihsal etmişlerdir (hedeflerine ulaşmışlardır). Binaenaleyh daha ileriye temdidi istilâ etmesi (işgali sürdürmesi) için esbab-ı siyasiye ve iktisadiye ve askeriye (siyasi, ekonomik ve askeri bir neden) olmadığı kanaatindeyim.

Mahaza (bununla beraber), eğer düşman temdid-i harekât (harekâtı sürdürür) ve iktisab-ı muvaffakiyat ederse (başarıya ulaşırsa) zayıat-ı mevcudeye (mevcut kayıplara), mesela Musul'un da ilavesi, hayat-ı umumiye bir darbe-i kat'iyeye mahiyetinde olamaz (genel duruma kesin bir darbe vurmaz). Denilebilir ki vaziyet-i umumiye âdeta değişmemiş olur. O halde bu cephede dahi biz intizardan (seyirci olmaktan) başka bir şey yapamayız.

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman ehdafları askeriye ve siyasiyesini henüz istihsal etmemiştir (askeri ve siyasi gayelerine henüz ulaşmamıştır) ve anlaşıldığına göre bunun için kemâl-i hararetle (büyük bir çabayla) hazırlanmaktadır.

İngiltere'ye hadim (hizmet eden) bir âlem-i islâmın esas ve İngiltere nüfuzuna tâbi bir Filistin hükümet-i hristiyanîyesinin teşkili (Hristiyan hükümetinin kurulması) ve bu suretle Mısır ve Süveyş ve Bahr-i Ahmer'in (Kızıldeniz'in) ilelebet temini ve Türkiye'yi son kuvay-i diniyesinden (son dini kuvvetlerinden) ve en güzel mamurelerinden (yerlerinden) teb'id (uzaklaştırma) ve tecrit (ayırma) hevesleri, İngiltere için âdeta

Harb-i Umumi'nin hedeflerinden olacak kadar mühim, bizim için de telafisi mümkün olmayan darabat-ı hayatiyeden maduttur (hayati bir darbe sayılır).

Hulâsa garpta muhtemel taarruzat-ı ciddiye muntazır olmak (olası bir ciddi saldırıya hazır olmak) ve Suriye hududunda vazıh ve müstahzar olan (açık hazırlı, olan) düşman harekât-ı asliyesine muvaffakiyet (asıl harekâtına meydan) vermemek, vaziyet-i umumiye-i askeriyemizin şimdiki mübrem (vazgeçilmez) talepleridir.

Vaziyet-i umumiye bu halde iken mesela son kuvvedetle Irak'ın istirdadını (geri alınmasını) düşünmeye imkân yoktur.

En kuvvede sebep, düşman daha kavi (güçlü) ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmanı incizap gayr kabil-i ihmaldir (düşmanın çekilmesi beklenemez).

Saniyen (ikincisi), maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe teşebbüs edecek orduların bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup, daha iki ay çürüdükten sonra biraz mübalâğasıyla (abartıyla) hademeden ibaret bir kütle kalır.

Düşmanın Bağdat'a şimendiferle ve gemilerle getirip yetiştireceklerine, santurla (sallarla) ve deve ile mukabele edilemez. Velhasıl bu adem-i imkânlara (imkansızlıklara) en büyük delil, aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların elan (henüz) vücuda getirilememiş olmasıdır.

4- Bu muhtasar nazar-ı umumiden (kısa genel bakıştan) netice-i istidlalim (çıkarılmış sonuç); "Artık her iş bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır" zemininde değildir. Böyle bir kanaat-i bedbînanenin (kötümser görüşün), düşmanların ve tehlikelerin en vahimi olduğunu izaha hacet görmem. Imkân-ı halâs ve hayat (kurtuluş ve yaşam olanağı) mevcut olup ancak tedabir-i şaibeyi (çözüme öptürecek tedbirleri) bulmak lâzımdır.

Acizlerine göre (bence) bugün takip olunacak kararlar berveçh-i âti (aşağıdaki gibi) olmalıdır:

a) Dahilen takviye-i hükümet (içeride hükümeti takviye etmek) ve temini resanet (jandarmayı kuvvetlendirmek, memurları, mümkün olduğu kadar umuru adliye, herhalde iaşe-i umumiyesiyle umur-ı ticariye ve iktisadiyeyi tanzim (genel iaşe ile ticaret ve ekonomi işleri düzenlemek) etmek, hiç olmazsa suiistimalatı hadd-i asgariye (kötüye kullanımı en aza) ve kabil-i tahammül (dayanılabilecek) bir dereceye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir üssülhareke (hareket üssü) halinde bulunmalı ve imtidat-ı harp (savaş uzarsa) maazallah yeni ziyalar (kayıplara) ve felâketlere sebep olsa da, elimizde ve gerimizde kalacak menatik (bölgeleri) ve ahaliyi her halde dayanmaz çürük bir kütle halinde bulmamalıyız.

b) Siyaset-i askeriyemiz (askeri politikamız), bir müdafaa siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır.

Bu siyaset, memleketimiz haricinde (dışında) bir tek Osmanlı neferi kalmasına mütehammil olamaz (tahammül edemez).

Sina Cephesi'nin temini (emniyette bulundurulmasının) taarruzla mı veya müdafaa ile mi kabil ve musip (olanaklı ve isabetli) olacağı meselesine bugün karar verilemez. Çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bize mütefevvik olup (bizden üstün olup), bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar zarfında intizâr etmesine ihtimal (beklemesi olasılığı), fennen (teknik açıdan) pek azdır.

Bizim kuvvetlerimiz gelmezden evvel anın (onun) taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir netice-i kat'îye istihsal etmeye (kesin sonuca varmaya) kesin teşebbüsü tabiidir.

Bundan başka bizim kuvvet sevk edeceğimiz iki ay zarfında düşman isterse vesait-i nakil (ulaşım taşıtları) itibarıyla daha çok kuvvet getirmeye muktedirdir.

Binaenaleyh düşmanın daha evvel taarruz etmediği halde dahi (önceden saldırmaya bile) bizim sevkıyatımız hitam bulduktan (bittikten) sonra bugünkü tefevvukunu tezyit etmiş (üstünlüğünü artırmış) bulunması ihtimal dahilindedir.

Velhasıl Halep'te bulunan kuvvederimizin Sina cephesine ne kuvvet ve kıymette muvasalat edeceği dahi malum (varacağı bile belli) olmadığından Sina cephesinin temini (emniyeti) için bugün mevki-i tatbikata (uygulama alanına) konulacak karar, münhasıran (özellikle) Yedinci Ordu kıtaatının hemen cenuba tahriki (güneye kaydırılması) mahiyetinde olabilir. Bu kuvvetlerin bilahare nasıl istimal olunabileceğini (daha sonra nasıl kullanılabileceğini) bugün katiyetle tayin etmeye, kuvvetlerimizi israf etmemek mülahasasından sarf-ı nazara (vazgeçmeye) harita üzerindeki askerlikçe dahi imkân yoktur.

Yedinci Ordu kıtaatının cenuba tahrikiyle husule gelecek (güneye kaydırılmasıyla meydana gelecek) halita-i askeriye'nin (askeri karışımın) her türlü kuyud-i müzice-i siyasiyeden azade (her türlü olumsuz siyasi etkilerden uzak) ve memleketin dahilî ve haricî bütün ihtiyacatına vefa edebilecek (memleketin iç ve dış bütün ihtiyaçlarını karşılayacak) bir surette tanzim ve sevk ve idaresinde en kestirme tarik (yol) şudur:

Bütün Suriye ve Hicaz, şimdiye kadar olduğu gibi her hususta bir Müslüman Osmanlıya ait olur ve bunun taht-ı emrinde (emri altında) olarak Sina cephesinin harekâtını müstakilen (bağımsız olarak) diğer bir Müslüman Osmanlı deruhte eder (üstlenir).

İşte menafî-i vataniyeye en muvafık (ulusal çıkarlara en uygun) olan şekil budur.

General Falkenhayn'in gelmiş ve onunla taahhudat-ı müstacele yapılmış (gelmesi ve onunla alelacele taahhütlere girilmesi) ve Kress'in minelkadim iktisab-ı hukuk etmiş (daha önceden hak kazanmış) olması, velhasıl Almanları idare etmek gibi esbab ve avamil

(nedenler ve etkenler), menfaat-ı vataniyenin istilzam ettiği şekl-i vazıh ve katiye mani olamaz itikadındayım (ulusal çıkarların gerektirdiği açık ve kesin şekillere engel olamaz inancındayım).

Hayat ve memat mesailinde olsun (böyle bir ölüm-kalım meselesinde dahi) itâi karar (karar verme) hakkından mahrum bulunduğumuzu zannetmiyorum. Mahaza (bununla birlikte) benim bildiğim esbab (sebepler), Falkenhayn'in istihdam (iş başında kalması) mecburiyeti uğrunda menafi-i vataniyeyi (ulusal çıkarlar) kısmen tehlikeye düşürecek derecede kuvvetli addettiriyorsa (sayılıyorsa) ve Sina cephesinin Kress'in ve Yedinci Ordu Kumandanı'nın taht-ı emrinde (emri altında) iki ordu tarafından müdafaası ve bu iki orduya Falkenhayn'in kumanda etmesi icap ediyorsa menfaat-ı vatan için bu suretle hizmetten içtinap olunmaz (kaçınılmaz). Ancak bu halde General Falkenhayn'in bütün Suriye ve Hicaz'a kumanda eden zatın (kişinin) taht-ı emrine girmesi münakaşaya mütehammil olmayan (tartışma götürmez) bir meseledir.

Bu halde, devlet nazarında en âli mesul (yüksek sorumlu) bir Osmanlı olup, bütün kuvay-i dahiliye ve siyasiye (içerideki kuvvetler ve siyasi irade) onun elinde ve Falkenhayn münhasıran (özel olarak) bir askeri kumandan vaziyetinde kalır. Sevk ve idarenin hudut-ı asliyesiyle (ana hatlarıyla) beraber bilcümle (toptan) geri hidemat (hizmetler) ve vilayetlerin ve aşairin (aşiretlerin) idaresi, bizim memleketimizin bir öz evladının taht-ı idaresinde (yönetimi altında) bulunur.

Yedinci Ordu Kumandanlığında kaldığıma nazaran benim müstakil (bağımsız) ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil (denk) bir ordu kumandanı iken, bu suretle ikinci ve üçüncü derecede bir kumandan vaziyetine düşmekli-ğim mucibi teessür (üzüntü kaynağı) olsa da bu cihet (taraf) menafi-i vataniye karşısında (ulusal çıkarlar uğruna) meskût bulunabilir (sessizce karşılanabilir).

Ancak bu takdirde nazar-ı dikkatten dür tutulmamak lazım gelen (dikkat edilmesi gereken) nazik bir nokta vardır: Yedinci Ordu kıtaatının kamilen gidip Kress'in kıtaatı ile benim kıtaatımın kabil-i tefrik bir hale gelmesine (kıtalarımın bölünmesine) ahval-i harbiye (savaş durumu) mani olabilir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina cephesine taarruza başlar.

Bu halde gönderilen kuvvetlerin arzu edildiği gibi bir kumandaya raptına müsait olamayıp (bağlanmasına durum uygun olmayıp), her gelen kıtanın parça parça muharebeye ve yekdiğerini müteakip (birbirinin peşi sıra) Kress'in kumandasına girmesi icap edebilir.

Bu hale göre, nihayette ordu karargâhı yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün kıtaat parça parça Kress'e ait kalmış bulunabilir.

Eğer vaziyet-i harbiye (savaş durumu) bu suret-i hareketi (böyle hareket etmeyi) mecburi kılsa vatanın mukadderatı mevzubahis olurken (ulusun kaderi söz konusuysen) bizzarure kendimin seyirci kalmama tevekkül ve tahammül ede-nem (zorla seyirci kalmaya razı gelemem ve dayanamam). Bu halde yapacağım iş, en ufak bir kıtamın müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını bilâkayt ve şart (kayıtsız şartsız) kendi taht-ı emrime almaktır. Yani, kuvvetler muharebe sebebiyle Sina cephesinde bir kumanda altında erimeye mecbur olursa bu kuman-«ian ancak ben olabilirim. Daha bidayetden (en baştan) itibaren bu noktayı görmüş ve buna karar vermiş olmak lazımdır.

Suriye heyet-i umumiyesinin (Suriye'nin tamamının) Falkenhayn'e verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir mülahazaya tabi olmadığımıza itimat buyurmaksınız.

Elyevm (bugün) içinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bu-kınarak kurtulmak zaruri ise de (zorunluysa da) Almanların bu zarurettten ve im-odad-ı harpten

(savaşın uzamasından) istifade ederek bizi müstemleke (sömürge) şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini (kaynaklarını) kendi ellerine almak siyasetine muarızım (karşıyım) ve rical-i devletin (devletin ileri gelenleri) bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar müstakil (bağımsız) ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm.

Müstakil ve esbab-ı istiklâlde (ayrı ve bağımsız olma sebeplerinde) kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber (saygın) göreceklerine sizi temin ederim.

Hüsn-i idare edeceğim (durumu idare edeceğiz) diye mütemadiyen (sürekli) fedakârlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve tahsisen (hele) Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki verdiklerimizden yüz kat fazlasına onları tahriş (hırslandırır) ve teşvik eder.

Bugün Falkenhayn her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman menfaatini en ziyade (Alman çıkarlarını her şeyin üzerinde) düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir (küstahtır).

Halep'te ve Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman menfaatinin (çıkarı) ne demek olduğunu ve bahusus (bu hususta) bu sözü sarf eden bir Alman konsolosu olmayıp yüz binlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa, işin tamamen menafi-i vataniyemize gayrı muvafık (ulusal çıkarlarımıza aykırı olarak) cereyan ettiğini anlamamak mümkün değildir.

Falkenhayn, geldiği günden beri aşair rüesasına (aşiret reislerine) Alman mülâzımları (teğmenleri) göndererek doğrudan doğruya temas hasıl etmektedir (kurmaktadır) ve "Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar bitaraf (tarafsız) olduğumuzdan onları kazanabiliriz" sözünü bizzat bana, bir ordu kumandanına sarf etmiştir.

Irak harekâtının gayrı kabil-i icra (uygulanamaz) olduğunu kendisi daha ilk günden beri anlamıştır. Irak hareketini, memlekete yerleşmesi için vesile ittihaz etti. Hakikatte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim planın ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyla tebeddül edince (doğal olarak değişince) Sina cephesinde bir taarruz mevzubahis etti (bir saldırı söz konusu oldu), iki ay sonra taarruz veya müdafaa mı lazım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceği herkes gibi onun nazarında da ayandır (onun gözünde de açıktır). Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın taht-ı idaresine (yönetimi altına) girmesi için bir vesile-i cazibeden (cazip bir nedenden) başka bir şey değildir.

İki ay sonra ahval taarruza gayrı müsait olup (durum saldırıya uygun olmayıp) bütün kuvvetlerle Filistin'in müdafaaası mümkün olursa, General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük muvaffakiyeti kazanmış şeklinde arz-ı vücut edeceğine (ortaya çıkacağına) şüphe yoktur.

Bu halde takviye-i hükümet ve memleket şerefi şöyle dursun memleket kamilen (tümüyle) bizim elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi (sömürgesi) haline girmiş olacaktır ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş (kullanmış) bulunacaktır.

Velhasıl gerek hükûmat-ı mülkiye (devlet yöneticileri) ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil, en birinci bir müdafaa-i memleket (vatan savunması) meselesi olduğu, bu devrede memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir ecnebi taht-ı nüfuz ve idaresine (yabancı'nın egemenliği ve yönetimi altına) verilmesi, hayat-ı saltanatı katiyen ihlâl ve iptal eder (saltanat hayatını bozar ve kesinlikle ortadan kaldırır).

İşte benim mütalâatım (görüşlerim) bundan ibarettir. Bulduğunuz mevki sebebiyle bunları tasvir etmekle vicdanım üzerinden ref-i bâr etmiş olduğuma kanüm (vicdanım üzerindeki bir yükü atmış olduğum düşüncesindeyim).

Yedinci Ordu Kumandanı

Mustafa Kemal¹⁴⁵⁵

---

¹⁴⁵⁵ TEZER, **Atatürk'ten...**, s.141-147; GÜRER, **Atatürk'ün Yaveri...**, s. 162-170.